

Գիրքը լուսապատճենվել և համացանցում է տեղադրվել [Գրքամոլ Նախաձեռնության](#) կողմից:

Բոլորիդ կողմից սիրված «[Գրքամոլ](#)»-ը ձեռնամուխ է եղել մի նախաձեռնության, որի նպատակն է համացանցում էլեկտրոնային տարբերակով տեղադրել բոլոր այն գրքերը, որոնք սիրված են հայ ընթերցասերների կողմից և ցանկանում են դրանք ընթերցել նաև էլեկտրոնային տարբերակով: Ժամանակի ընթացքում մեր կողմից համացանցում կտեղադրվեն բոլոր այն գրքերը, որոնք մինչ այս ձեզ համար եղել են դժվար ձեռքբերելի:

«Գրքամոլ»-ը, ունենալով իր ուրույն տեղը համացանցում, իր առջև նպատակ է դրել հասարակության մեջ բարձրացնել սերը դեպի ընթերցանությունը, առաջացնել հետաքրքրություն դեպի դասական և արդի գրականությանը, և կոտրել բոլոր այն կարծրատիպերը, թե այսօրվա հայ իրականության մեջ ընթերցողներ չկան:

Միբելի՛ ընթերցողներ, մենք շատ ուրախ կլինենք, եթե կլինեն մարդիկ, ովքեր կցանկանան օգնել մեզ այս հանրօգուտ գործում: *Էլեկտրոնային գրքերի պատրաստման և մեր կայքում դրանք տեղադրելու հարցում մենք չունենք որևէ շահ և չենք չհետապնդում որևէ եկամուտ*, քացի հայ և արտասահմանյան գրականությունը հայ ընթերցասերներին հասանելի դարձնելուց, և մենք քաց ենք բոլոր նվիրյալ ու օգնել ցանկացող մարդկանց համար: Եթե դուք ունեք լուսապատճենահանման սարքեր, և ուզում եք միանալ մեր կողմից ձեռնարկվող գործին, ապա գրեք մեզ grqamol@gmail.com էլ. հասցեով:

Շնորհակալություն, որ հետևում եք մեզ: Ցանկանում ենք բոլորիդ հաճելի ընթերցանություն:

Գրքամոլ Նախաձեռնություն

2017 © Grqamol. All Rights Reserved.

URL: www.grqamol.am, e-mail: grqamol@gmail.com

Վ. ՍԱՐՈՅԱՆ

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ
ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԻԼՅԱՄ ՍԱՐՈՅԱՆ

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ
ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ

Քննադից քաղմանեց՝
ԳՐԻԳՈՐ ՔԵՇԻՇՅԱՆ

Հայպետպրես

Երևան

1959

160X10020

Ամերիկահայ գրող Վիլյամ Սարոյանի անունը հայտնի է ամբողջ աշխարհում: Նա համարվում է Ամերիկայի լավագույն գրողներից մեկը, որն իր պարզ ու թեթև ոճով, հումանիստական փիլիսոփայությամբ նվաճել է միլիոնավոր բնիկացիներին:

«Մարդկային կատակերգություն»-ը Վ. Սարոյանի այն վեպերից է, որը աստվել մեծ համբավ բերեց հեղինակին: Վերականգնված է Միացյալ Նահանգների փոքր քաղաքներից մեկի հասարակ մարդկանց կյանքը՝ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ:

33317

ВИЛЬЯМ САРОЯН
«ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ КОМЕДИЯ»
(На армянском языке)
Армянское государственное издательство
(Айпетрат)
Ереван, 1959

15010

Վ Ի Լ Յ Ա Մ Ս Ա Ր Ո Յ Ա Ն

Արածիկը բաժնեկից տարի առաջ գրական աւագարեց իջավ մի նոր ար-
ձակագիր, որն այժմ իր որոշակի և հաստատուն տեղն է գրավում արդի
ամերիկյան գրականութան մեջ: Նա մեկն է այդ երկրի այն հինգ երևելի
գրողներից, (Հեմինգուեյ, Ֆոլկներ, Ստայնբեկ, Կոլդուել), որոնք համաշ-
խարհային հանաչում են ստացել:

Վիլյամ Սորոյանն է այդ:

Այգոստոսի հայ է Սարոյանը, ծնված Ամերիկայում, Արևմտյան Հա-
լոսանոսից գաղթած մի շքավոր հայ ընտանիքում: 1938 թվականին Սարո-
յանը այսպես է գրել իր մասին. «Ծնված եմ Ֆրեզնո, Կալիֆորնիա, 1908
թվականի օգոստոսի 31-ին: Հայրս՝ Արմենակ Սարոյանը և մայրս Քաղու-
նի Սորոյանը բնիկ Քիթլիսիցի են: Հայրս մեռավ 1911-ին: Մայրս ինձ հետ
բնակվում է Սան-Ֆրանցիսկոյում»:

Մեզ վաղ հասակից Սարոյանը հայտնից կյանքի դառնությունները
Հայրակոթ խնամքից զրկվելով և իր մտտող ուներին զգալով տարագիր
բնույթից ասպրասպ հայթայթելու հոգսը, փոքրիկ Վիլյամը լրագրավաճառ
է գտնում իրենց բազարում և փողոցից-փողոց անցնելով բղավում է օրվա
հրատաղ լուրերը: Այնուհետև նա ցրիշ է դառնում փոստ-հեռագրատանը և
ամեն օր բազմաթիվ հեռագրեր է ցրում տները, որոշ ընտանիքներին պատ-
ասելով արախոթյուն, ոմանց էլ դառնություն ու վիշտ: Այս բոլոր պա-
շերտե մտնուկ Սարոյանը ականատես է դառնում մարդկային վշտի և ուրա-
խաթան պոթիկամենքին, դիտում է կյանքի կատակերգության դժնդակ
խաղերը և նրա հոգին մանկությունից կաղապարվում է այն ստեղծի ուղե-
գծի վրա, որի մի ծայրում սառապանքն է, մյուս ծայրում՝ բերկրանքը:

Ընդամենը 7-8 տարեկան էր Սարոյանը, երբ տեղի ունեցավ հայկական
մեծ եղեռնը, Հնարավոր է, որ նա եղել է այն ամենափոքրիկ լրագրավա-
ճատներից մեկը, որ Ֆրեզնո քաղաքում արցունքոտ աչքերով վաճառքի է
հանել թուրմ լրագրերի առաջին կապոցները հայկական կոտորածների հա-

վոր բռնեցող: Մի կողմից իր հարազատ ժողովուրդի ծանր վիճակի համղեայ օրեցօր զորացող կակիծը և ասեկությունը աշխարհի անիրավ կարգերի դեմ, մյուս կողմից բուրժուական աշխարհի դաժան հորձապտուշտին կույ չզնալու կատաղի ճիգերը, նրան առմիշտ կապեցին իրավադրկվածների՝ կարիքավոր և աշխատավոր մարդկանց միջավայրի հետ:

Գրական առաջին փորձերը Սարոյանը կատարեց դեռևս ինը տարեկան հասակում, դպրոցական գրասեղանի վրա: Իր անդրանիկ ակնառու շարագրանքը եղավ մի նամակ, որ նա գրեց հարուստների և ազքատների մասին, երբ վեցերորդ դասարանի աշակերտ էր: Վերջևս Մոսկվայում եղած ժամանակ նա մի առիթով այդ մասին պատմել է. «Դեռ դպրոցում սովորելիս, մի անգամ ուսուցիչս ծանոթանալով իմ գրավոր աշխատանքներից մեկին, ասաց, որ ես կարող եմ գրող դառնալ, իսկ դրա համար անհրաժեշտ է լուրջ զբաղվել լեզվով, շատ կարգալ: Նս փորձեցի գրել այն ամենի մասին, ինչ տեսնում էի շրջապատումս, այնպես ինչպես նրանք կան իրականում... Այս սկզբունքով էլ գրեցի այն քննադատական նամակը հարուստների և ազքատների մասին, որը սպազրվելուց հետո մեծ աղմուկ հանեց: Այդ նամակի տակ թերթի խմբագրությունը դրել էր իմ ոչ իսկական անունը: Սկզբեցին խոսել այն մասին, թե դա ո՞վ է, ի՞նչ հայ մարդ է, որ եկել է Կալիֆորնիա և քննադատում է մեզ, մեր կարգերը: Սակայն այդ նամակի հեղինակը, որի տասներեք տարին նոր էր լրացել, ես էի»:

Սարոյանի առաջին պատմվածքը լույս տեսավ 1933 թ. Բոստոնի հայերի կողմից լույս ընծայվող անդլերեն շաբաթաթերթում: Այնուհետև նա սկսեց հաճախակի երևալ այդ շաբաթաթերթում Սիրաք Կարոյան ծածկանունով: Հեղինակի անդրանիկ գիրքը լույս տեսավ 1934 թ. հոկտեմբերին, որի մեջ գետեղված էին 26 պատմվածք, Հինգ տարի հետո նրան սկսեցին թարգմանել ֆրանսերեն, գերմաներեն, իտալերեն և այլ լեզուներով, երեսնամյա հեղինակի համար ստեղծելով միջազգային համբավ:

Աշխարհի ամենաբեղմնավոր գրողներից մեկն է Սարոյանը: Մինչև այժմ նա գրել է մոտավորապես 1500 պատմվածք, 12 պիես և 7 վեպ: Ձեռքով չի գրում, այլ գլխավորապես գրամեքենայի վրա, որին նա վարժվել է 15 տարեկան հասակից: Իր լավագույն պիեսը՝ «Կյանրիդ ժամանակը» Սարոյանը գրել է մեկ շաբաթվա ընթացքում: Չորս տարվա մեջ գրել է ութ գիրք: Իր երկերի հայ թարգմանյին ուղղած նամակում նա գրել է. «Նբր իմացա, որ վերոհիշյալ պատմվածքս պիտի հրատարակվի, այնքան ուրախացա, որ սկսեցի մեծ եռանդով և առանց հոգնելու անդադար գրել: Մի ամսվա մեջ օրակառն առնվազն մեկ պատմվածք գրեցի: Եղան օրեր, որ նույնիսկ երկու պատմվածք գրեցի: Իմ գրած բոլոր պատմվածքներն ուզարկեցի «Story» («Պատմվածք») շաբաթաթերթին:

«Մարդկային կատակերգություն» վիպակը Սարոյանը գրել է ընդամենը մի քանի օրում:

Մի բոլորովին թարմ ու կենսունակ հոսանքով ներս խուժեց Սարոյանը

ամերիկյան նորագույն գրականութեան մեջ, իր հետ բերելով մի նոր և վարակիչ խոսք, կարուկ, անսովոր և ըմբոստ մի ոճ: Ոմանք կարծեցին, թե ծա շատանցիկ մի գրող է: Նույնիսկ գտնվեցին քննադատներ, որ նրան պարզապես հիմար անվանեցին: Բայց Սարգսանը դիմացավ բոլոր փորձությաններին, և ի վերջո ամենքը հարկադրված եղան խոստովանելու, որ իրենք գործ ունեն մի զարմանալի ինքնատիպ և գրականութեան մեջ իր անկրկին հաստատապես վստահ տաղանդավոր գրագետի հետ:

Սարգսանը մի կողմ դրեց մինչև այդ եղած բոլոր հայտնի կանոնները պատկան պատմվածք գրելու ձևերի մասին և ստեղծեց իր նոր ոճը, պատմվածք գրելու իր նոր ձևը: Նա ինքը սահմանեց իր օրենքները: «Առաջին օրենքը,— գրում է Սարգսանը,— տաճմեկ տարեկան եղած ժամանակ հնարեցի, երբ ինձ տուն ուղարկեցին շորորոզ դասարանից, առանց հրամանի խոսելու և խոսքիս համոզված լինելու համար: Ուրիշների ստեղծած օրենքներին կարևորություն մի տար, գրեցի: Նրանք ստեղծում են այդ օրենքները իրենց սպահովության համար»: Մի քանի ամիս հետո նա ստեղծում է իր երկրորդ պատկան օրենքը. «Մոռացիր էդգար Ալան Պոն և Օ. Հենրին և գրի: Երկրորդ պատմություններ, որ ինքդ ես փափագում»: Այնուհետև նա ստեղծում է ևս չորս կանոն ի հավելում այդ երկուսի. «Երբեմն ամենին չեմ մտահոգվում օրենքների մասին և պարզապես նստում եմ ու գրում: Երբեմն էլ սարի վրա եմ գրում»:

Սարգսանը անվախորեն և համառ կամքով իր ճանապարհը հարթեց գրականության մեջ հետևյալ հետաքրքիր ու ըմբոստ դատողությամբ. «Գրույի երսիտյոքիք իրեն համար ամենակարևորն է: Մինչև իր առաջին երկի հրատարակությունը նա միայն իր համար է գրող: Նա բոլորի համար մի սպառ է, նա մի անձ է, որ կարծում է, թե գրող է և նույնիսկ ավելի վատ՝ մի անձ, որ ուզում է գրող դառնալ: Աշխարհը լեցուն է այդպիսիներով: Որքան որ ես գիտեմ, որքան որ բոլորս գիտենք, մեր ժամանակի մեծագույն գրողները եղել են այդ մարդկանց զժբախտ խմբի մեջ: Հետևաբար, շատ հավանական է, որ այս շհրատարակված գրողների մեջ կա մի մարդ, որ ավելի մեծ է, քան ներկա որևէ գրող, որի գիրքը հրատարակվում է»:

«Սեղավ մի ժամանակ, երբ շատ դժվար կացության մատնվեցի քննապատների տառծների համար,— շարունակում է Սարգսանը,— բայց շուտով հաջողությամբ այդ վիճակը: Գրողը պետք է հաղթահարի ամեն բան, վատ կարծիքներ լինեն թե լավ: Գովասանքից չեմ շփամում, քննադատությունից չեմ վերափոխվում, այդ ամենը առաջ է գալիս ինձնից անկախ, օրյեկտիվորեն: Նրա իմ գործը արդեն գրված է, ես այն համարում եմ մի իր, որ իր անդամ կյանքը ունի»:

Սարգսանը պուշուցնում է երիտասարդ գրողներին ազնվորեն ծառայել գրականությանը և չմեծամտանալ, որը կարող է կործանել նրանց: «Առաջին անգամ հրատարակված որևէ հեղինակ, երբ գիտե, որ իր գործերը պիտի

հրատարակվեն դրամ շինելու համար, շուտով շփանում է և վատ գործեր է արտադրում: Դա իր կյանքի աջն շրջանն է, երբ պետք է շափազանց զգուշ լինի, լինի դանդաղ և վարամնոտ և ամեն ինչ աշակրջությամբ քննե, որպեսզի ամենագետ երևալու վտանգից չսայթաքի»:

Ահա այսպես, ելնելով աշխատավոր ժողովրդի ծոցից, իր ընտանիքի, ևս կասեի նրան այդ ընտանիքի ազգությանը հատուկ վշտի և ուրախության, լրջության և զվարթամտության խառնուրդով, մի կողմ դնելով էդգաբ Պոյի և Օ. Հենրու դասական կանոնները, Վիլյամ Սարոյանը սկսեց գրել մի նոր կանոնով, որ օրենք չի ճանաչում և մի նոր նյութի մասին, որ բոլորովին անսպասելի էր ամերիկյան գրականության համար, «Մանչեստեր Գարդիանի» գրական քննադատը նրա ոճը համարեց «եղակի և անբաղդատելի»:

Առաջին իսկ պատմվածքից Սարոյանը իր գրվածքների առանցքը դարձրեց մարդը և մարդկային կյանքի ուրախությունն ու վիշտը՝ այն դիտելով հասարակ մարդու առաստաղի տակից: Սերը դեպի մարդը և հավատը մարդու լավագույն ապագայի համար, ահա թե ինչով են գրավիչ Սարոյանի ստեղծագործությունները: «Ես հավատում եմ մարդու բարությունը: Ես հավատում եմ, որ մարդու ճակատագիրը ազնիվ ճակատագիր է: Ես ատում եմ այն ուժերը, որ աշխատում են բնաջնջել մարդու ազնվությունը: Իմ գեները, — շարունակում է Սարոյանը, — աշխարհի ապականյալ ուժերի դեմ մի անհիշաչառ աչք, անկեղծ միտք, անբասիր սիրտ և խանդակաթոզի է, որ ստիպում է ինձ գրել: Ես ուզում եմ, որ մարդը լինի հոյակապ, ևս ուզում եմ, որ նրա կյանքը ծնված պահից մինչև մահը, ամեն րոպե և ամեն տարի, լինի թեթև, զվարթ, գրավիչ և իմաստալի: Ես հավատում եմ, որ նա այդպես կլինի»:

Սարոյանի թատերգությունների մեջ առանձին տեղ է գրավում նրա «Կյանքի ժամանակը» պիեսը, որ գրվել է 1939 թվականին: Այդ պիեսը մեծ հաջողությամբ բեմադրվեց Միացյալ Նահանգներում, Կանադայում, Ֆրանսիայում և ուրիշ երկրներում: Այն միահամուռ ճանաչված է որպես հեղինակի լավագույն թատերական ստեղծագործությունը: Գործողությունը կատարվում է նավահանգստային մի պանդոկում (Սան Ֆրանցիսկո), ուր իրար են հանդիպում տարբեր ազգերի և մասնագիտությունների պատկանող զանազան մարդիկ: Թվում է, թե այդ մարդիկ պետք է ամենաբախտավորը լինեն: Սակայն պիեսի գործողության ընթացքում պարզվում է, որ նրանցից և ոչ մեկը, ըստ ամենայնի, բախտավոր չէ: Եվ հեղինակը հարց է տալիս, թե ինչու՞ ամերիայում և ամերիայից դուրս ու անկեղծ մարդկանց անգամ չի հաջողվում հասնել կատարյալ նրջանկության: 1953 թվականին այդ պիեսը վերաբեմադրվեց Նյու-Յորքում և այդ առթիվ ամերիկյան առաջադիմական «Փիբլզ Ուորդ» լրագիրը գրեց, թե «Չարիքի սկզբնապատճառը կյանքում, որ մարդկանց բերում է պատերազմ, աղքատություն, տգիտություն և ատելություն, բխում է ոչ թե վատ սրտերից, այլ արդյունք է սոցիալական վատ կարգի»:

Մարդու և առանձնապես հասարակ մարդու մասին ունեցած իր ջերմ սե-

րը, լավագույնն ակնկալություններն ու խորհրդածությունները Սարգսյանը արտահայտել է իր «Մարդկային կատակերգություն» կոչվող վիպակում, որ Յու Նոյիբել է իր մորը Այգ գիրքը լույս տեսավ 1942 թվականին, պատերազմի ծանր տարիներին և ճանաչվեց մեծ նվաճում ամերիկյան առաջափար գրականության մեջ, երկու անգամ արժանանալով մրցանակի նրա հարողորդներ հակայական է: Այդ վեպը հրատարակվեց նաև բազմաթիվ ուրիշ երկրներում և ամրապնդեց Սարգսյանի համաշխարհային հռչակը:

Վեպի նշույթը կազմում է ամերիկյան նահանգական մի փոքրիկ քաղաքի կյանքը երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին: Այգ բողոքը, որ վեպում ներկայացված է Իթարա անունով, հիշեցնում է Կալիֆորնիական Ֆրեմոնտ քաղաքը, ուր հեղինակը անց է կացրել իր մանկությունը: Մ'ի քաղաքի անունը, և՛ վեպի գործող սնձերից մի քանիսի անունները (Հոմեր, Յուլիսիս և այլն) վերցված են հունական դիցաբանությունից: Ամերիկյան այդ նահանգական քաղաքի հասարակ մարդկանց մասին է գրել Սարգսյանը իր վեպում, ուշագրությունը կենտրոնացնելով գլխավորապես մի քանիսի՝ Մաքուլինների ընտանիքի վրա:

Վեպի գլխավոր հերոսը՝ փոքրիկ Հոմերը, որի եղբայր Մարկուսը պատերազմ է գնացել, մոր, մյուս փոքրիկ եղբոր և քրոջ ապրուստը հայթայթելու համար ցրիչ է դառնում փոստային հեռագրատանը: Հոմերը հեռագրեր է բովանդակում ամերիկյան հասարակ ընտանիքներին: Մի կիրակի, երբ Յու գրասենյակ է մտնում, տեսնում է ծերունի հեռագրիչ Կրոզանին ընկած մի անապատ հեռագրի վրա: Կրոզանը մեռնում է Հոմերի զրկի մեջ: Պարզվում է, որ այդ վերջին կիրակնօրյա տխուր հեռագրեր, որ վշտից չի կարողացել բնական ծերունի Կրոզանը, եղել է Հոմեր Մաքուլի համար: Այն գրածն է նրա եղբայր Մարկուսի մահը սաղմաճակատում:

Հեղինակը «Մարդկային կատակերգություն» է ստվանել իր վիպակը, որովհետև այնտեղ գրեթե բոլոր մարդիկ դժբախտ են, նույնիսկ այն հասարակ ցրիչը, որ հեռագրեր է բովանդակում Իթարա քաղաքի քնակիչներին, նա եւ անբավական չի մնում բախտի գրաման հարվածից:

Ամենակարևորը այս վեպում սերն է գեպի մարզը, մասնագրությունը հասարակ մալգո հակառակի նկատմամբ, խոր լավատեսություն և հավատ կյանքի հանցեպ:

Սարգսյանի համար կականը մարզն է, անկախ նրա սոցիալական վիճակից, սոցիալին պատկանելիությունից, մորթի գույնից և կրոնական հավատյալի վեպի գրեթե բոլոր գլխավոր հերոսները այդ միտքն են քարոզում: «Ինձ համար կարևորը այն չէ, թե իմ աշակերտներից մեկը հարուստ է կամ սպրտա, կաթոլիկ է, բողոքական կամ հրեա, սպիտակ է, սև՝ թե գեպի, սրամիտ է, թե բթամիտ, հանճարեղ է, թե պարզամիտ: Կարևորը այն է, որ նա մարդ լինի, ունենա սիրտ, սիրի ճշմարտությունն ու պատիվը: Հարջի նրանց, որանք իրենից ցածր են գտնվում և սիրի նրանց, որանք իրենից բարձր են գտնվում», — ասում է հիմն պատմության ուսուցչուհին:

Սարոյանը գտնում է, որ մարդկանց դժբախտութեան պատճառը իրենք մարդիկն են, որոնց յուրաքանչյուրի մեջ նստած է շարութեան սաղմը: Որ մարդկային հասարակութիւնը հարկավոր է վերակառուցել ոչ թե ոչընչ չափանելով բոլոր թշուառութիւնների նախապատճառը՝ մարդու շահագործումը մարդու ձեռքով, այլ ինքնակատարելագործելով մարդկային անհատը, ոչնչացնելով նրա միջի շարութեան սաղմը, որ պատճառ է դառնում պատերազմների և ամեն տեսակ անարդարութեան ու թշուառութեան: Իսկ ինքնակատարելագործում ստելով, հեղինակը հասկանում է անսահման սեր մերձավորի նկատմամբ, ներողամտութիւն նույնիսկ շար մարդու հանդէպ, որովհետեւ, ասում է նրա հերոսներից մեկը. «գեղջուկի աղոթքը այդ իմ աղոթքն է: Մարդասպանի թափած արումը, այդ նաև իմ ոճիրն է»:

Տեսնելով, որ այդ իդեալիստական, ըստ էութեան քրիստոնեական քարոզը լի օգնում մարդկային անհատի կատարելագործմանը, և շնամատալով կյանքի հեղափոխական վերակառուցման հնարավորութեանը, Սարոյանը իր հետագա մի շարք գրվածքների մեջ սկսեց հաշտվել աշխարհում տիրող շարիքի հետ, կամ առնվազն բարվոք համարեց չնկատել այդ շարիքը: 1952 թ. «Հեծանվորդը, Բիվերլյան բլուրներում» կենսագրական գրքում հեղինակը գրեց. «Կեղտը շրջապատել էր ինձ ամեն կողմից, երկար ժամանակ նա խանգարում էր ինձ ապրել, բայց հասավ մի պահ, որ նա դադարեց ինձ անհանգստացնել, և ես հասկացա, որ կեղտը մնում է այնտեղ, ուր եղել է, որ նա եղել է և կլինի իմ կյանքի անբաժան մասը. և ես հաշտվեցի նրա գոյութեան հետ և սովորեցի մտածել, գտնվելով հենց նրա խորքում»:

Սարոյանի ամենալավ ստեղծագործութիւններն առայժմս մնում են նրա պատմվածքները, վեպերը և պիեսները, որ նա գրել է ամերիկյան հասարակ մարդկանց մասին, գրվածքներ, որ լի են պայծառ լավատեսութեամբ և անհուն սիրով դեպի մարդը, խոր մտահոգութեամբ այդ հասարակ և աշխատավոր մարդկանց ճակատագրի հանդէպ:

* * *

Վիլյամ Սարոյանի գրվածքների մեջ զգալի տեղ է հատկացված հայերին, գլխավորապես օտարութեան մեջ ապրող տարագիր հայերի կյանքի նկարագրութեանը: Կան պատմվածքներ, որ հեղինակը ամբողջապես գրել է հայերի և Հայաստանի մասին, Հայտնի է նրա «Սպիտակ ձիու ամառը» հուզիչ պատմվածքը, որի միտքը այս է. մի ասորի ագարակապան կորցրել է իր ձին և շարունակ ողբում է այդ կորուստը: Սարոյանի հայ հերոսը ասում է նրան, ի՞նչ ևս վշտացել մի ձիու համար, իսկ մենք ի՞նչ անենք, որ մի ամբողջ հայրենիք ենք կորցրել:

«Հայն ու հայը» պատմվածքի մեջ Սարոյանը նկարագրում է, թե ինչպիսիք շատ տարիներ առաջ Ռոստով քաղաքի մեջ հանդիպել է մի գրականական մշեցու, և նրանք գարեջրատուն մտնելով, սկսել են խմել և անուշանուշ գրուցել իրար հետ— Աստված իմ,— բացականչում է Սարոյանը,— ինչպե՞ս լավ բան է տեսնել այս մշեցի թուխ հայը։ Գուց որևէ գաղափար չսմեք, թե ինչ հրաշալի բան է, երբ մի հայ հանդիպում է մեկ ուրիշ հայի աշխարհի հեռավոր մի վայրի վրա ու մանավանդ գարեջրատան մեջ»։

Այս մշեցի դոնապանը, որը առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ կորցրել է իր բոլոր հարսզատներին, զրկվել է իր ամբողջ ընտանիքից, ծննդավայրից ու հայրենիքից, Սարոյանի հետ կեսգիշերին Ռոստով քաղաքի մի խուլ ծայրամասում, գարեջրատանը նստած խմում է, հայհոյում ու ծիծաղում աշխարհի վրա, և անուշ-անուշ խոսում, կարծես թե սխիշ չի պատահել, կարծես թե նոր պիտի ապրի։ Եվ հեղինակը այս հասարակ տարագիր մարդու զորավոր ոգին և հարատևելու անսասան կամքը տեսնելով, պատմվածքի վերջում բացականչում է. «Կա՞ աշխարհի մեջ որևէ ուժ, որ կարողանա ոչնչացնել այս ցեղը։ Կարծում եք այդ ցեղը չպիտի՞ ապրի, երբ նրանցից երկուսը քսան տարի հետո մի գարեջրատան մեջ իրար հանդիպելով խնդում ու խոսում են իրենց մայրենի լեզվով»։ Այդպիսի ուժ չկա,— այդ է հեղինակի եզրակացությունը։

«Մարդկային կատակերգություն» մեջ Սարոյանը կերտել է նպարավաճառ Արայի անմոռանալի կերպարը, դարձյալ հայրենիքը կորցրած մի պանդուխտ հայի, որ խանութ ունի Իթաքայում, բայց ամերիկյան հողի վրա աճած խնձորն ու նարինջը անհամ են թվում թե՛ իրեն, և թե՛ իր որդուն։ Նպարավաճառ Արան շարունակ հիշում է իր հայրենիքը և զայրույթով հայհոյում է այն մարդկանց, որ այժմ ապրում են ախտեղ։— Ծնե՛ր,— ասում է Արան գետին թռելով և շարացած նայելով յոթ հազար մղոն հեռու, իր կորցրած ծննդավայրի կողմը։

Սարոյանի գրվածքների մեջ ոչ միայն հայկական տիպեր կան, այլև կա հայկական հողերանություն, խոր հայրենասիրություն, ծննդավայրի և օջախի այնպիսի վառ կարոտ, որ ականա մտածում ես, թե գրողը ամերիկացի չէ։

Բանակից վերադարձող ամերիկյան զինվորը Իթաքա հասնելով ծոմկի է գալիս և երեք անգամ համբուրում է կայարանի սալաքարը։ Հնարավոր է, որ որևէ շարքային ամերիկացի օտարությունից վերադառնալով իսկապես համբուրի կայարանի շեմքը, բայց դա ամենևին բնորոշ չէ ամերիկացու համար։ Այդ հուզիչ պատկերները արդյունք են անկասկած Սարոյանի հայկական ոգու, որ ախպես ցայտոն կերպով իրեն զգացնել է տալիս նրա ամբողջ ստեղծագործության մեջ։ «Թեև անգլիերեն եմ գրում և հակառակ այն բանի, որ ծնունդով ամերիկացի եմ,— ասում է Սարոյանը,— բայց ես ինձ համարում եմ հայ գրող։ Գործածածս խոսքերը անգլիերեն են, միջավայրը, որի մասին գրում եմ՝ ամերիկյան է։ Սակայն այն ոգին, որ ստի-

պում է ինձ գրել՝ հայկական է: Ուրեմն ես հայ գրող եմ, և որպես սիրում եմ հայ գրողների ընտանիքին պատկանելու պատիվը, Հայ ժողովրդի ազնուվուժությունը, քաջությունը, ուշիմությունը, խիզախությունը, պարզությունը, հեղանակը, սրամտությունը և անվեհերությունը հպարտություն են պատճառում ինձ: Այդ բարեամտությունները բոլոր ճշմարիտ հայերի ժառանգությունն են: Նրանք սնուցած են իմ կյանքը սկզբից և ես երախտապարտ եմ դրա համար»: Այդպես է գրել Սարոյանը իր գրքի առաջաբանում*:

Եվ հիրավի, Սարոյանը իբրև տաղանդ մեծապես նաև հայկական ոգու արդյունք է: Բնությունը դարձանալի խաղեր է անում մեր ժողովրդի հանճարի հետ: Բուն հայկական հողի վրա ծլարձակվելով, այդ հանճարը դառնում է մի վիթխարի խորհնացի, մի Կոմիասա, կամ ասենք թե մի Մարտիրոս Սարյան: Ռուսական լայնարձակ ծովկղերն ընկնելով, նա դառնում է մի Ալվադովսկի: Եվրոպական հեռավոր տարագրություն մեջ հայրենիքի կարտոից մաշվելով, նա վերածվում է մի Ալիշանի, մի Նորայր Բյուզանդացու: Ամերիկյան աշխարհի թո՛հ ու բո՛հի մեջ ընկնելով, նա պոռթկում է որպես մի Վիլյամ Սարոյան: Սոցիալիստական մեր հայրենիքի արգասաբեր գաշտում փթթելով նա կարող է պարզեցնել մեզ Արամ Խաչատրյանի հմայիչ երաժշտությունը, կամ Վիկտոր Համբարձումյանի ձեռքը դնել տիեզերական գաղանիքների բանալին:

«Օգտակարապես սպրեկու բաղձանքը զորավոր է հայի մեջ, — շարունակում է Սարոյանը: — Հայի ուժը թվերի մեջ չէ, այլ անհատի սրտի մեջ է: Մենք պետք է աճենք: Ոչ թե թվերով: Ոչ թե աշխարհի մեջ աննպատակ կերպով ապրող մարդկանցով, այլ աջնպիսի մարդկանցով, որ ճանաչում են իրենք իրենց, իրենց ցեղը, իրենց ժառանգությունը և իրենց պարտավորությունները՝ ազնվորեն և արդյունավետ կերպով ապրելու: Մենք պետք է աճենք աջնպիսի մարդկանցով, որոնք աշխարհի մեջ ժամանակի վատնումը չեն: Հայի ոգին զորավոր ոգի է: Ես հայ եմ»:

Այս բուռն հայրենասիրությունը արտահայտված է ոչ միայն Սարոյանի գրվածքների և գրությունների մեջ, այլև կազմում է նրա կյանքի տարիքը:

Ժողովրդական դերասան Գ. Զանիրիկյանը նկարագրելով 1958 թվականի հոկտեմբերին Մոսկվայում մի խումբ հայ արվեստագետներով Սարոյանի հետ անցկացրած մի անմոռանալի դիշեր, ուր նրանք վայելել են Հայաստանից բերած բարիքները՝ գրում է.

«Արդեն աստիճանով ժամը չորսն էր. հրաժեշտ պիտի տայինք: Սարոյանը բարձրացավ տեղից, լուռ նայեց սեղանին, վերցրեց մի կտոր լավաշ հաց, հրկու կտոր դաթա, խնամքով փաթաթեց թղթի մեջ ու ծոցագրպանը դնելով ասաց.

— Աս ալ զավակներուս:

1934 թ. Վիլյամ Սարոյանը այցելեց Սովետական Հայաստան, տեսավ

* Վ. Սարոյան «Հայն օ. աշխարհը», էջ 11, 1940, Լիբանան:

իր ժողովրդի վերածնված հայրենիքը, որն ընդամենը տասնչորս տարվա հասակ ուներ: Մենք շենք կասկածում, որ եթե նա երկրորդ անգամ այցելի մեր երկիրը, պիտի հիացմունքով բացականչի.— Իսկապես, որ հայի ոգին գորավոր ոգի է: Նա պիտի տեսնի բովանդակ հայության իսկական հայրենիքը — մեր ծաղկած հանրապետությունը և մեր ցեղի զարմանալի վերածնունդը ու պիտի խոնարհվի նրա ստեղծագործ ոգու և զորավոր հանձարի առաջ:

Եվ երբ վերադառնա Կալիֆորնիա, մենք կփափագեինք, որ նա Արարատյան դաշտից մի բուռ հող տաներ շաղ տալու տարագրության մեջ մեռած իր հոր շիրմին և մի ջերմ համբույր դրոշմեր իր մոր՝ Թագուհու ճակատին, որոնք մոտավորապես հիսունհինգ տարի առաջ Մշո դաշտից Ամերիկա գաղթելով, այդ հեռավոր և օտար աշխարհի մեջ, վառ են պահել իրենց մայրենի լեզուն, հայ շինական ընտանիքի բարքերն ու սրբությունները և ամեն ճիգ գործ են դրել, որ իրենց որդին թեև ծնունդով ամերիկացի և անունով՝ Վիլյամ, բայց ոգով և ազգությունով հայ մնա, այսինքն՝ Սարյան:

ԽԱՉԻԿ ԳԱՇՏԵՆՑ

Երևան

1939

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՅՍ ՎԻՊԱԿԸ ԹՍԳՈՒՀԻ ՍԱՐՈՅՍՆԻ
ՀԱՄԱՐ Է ԳՐՎԱԾ

Վաղուց պատրաստվում էի մի վիպակ գրել մասնավորապես քեզ համար: Ես ուզում էի, որ այդ վիպակը լիներ հատկապես լավը, լավագույնը, որ երբևէ պիտի կարողանայի գրել: Եվ այժմ, վերջապես, մի քիչ շտապելով, փորձեցի: Կարող էի ավելի երկար սպասել, բայց որովհետև դժվար է գուշակել, քե ինչ կլինի հետագայում, կամ ինչ հմտություներ ու նաշակ կմնա այս բոլորից նետո, մի քիչ շտապեցի և փորձեցի գրել իմ այժմյան նաշակով ու հմտությամբ: Հույս ունեմ, որ շուտով մի արտասովոր մարդ վիպակը կբարգձմանի հայերենի, ու այն կապագրվի քո լավ իմացած լեզվով: Քարգմանված վիճակում վիպակը գուցե ավելի լավ ստացվի քան անգլերենով. և դու, ինչպես նաև քո պատանելի է, գուցե ցանկանաս դրանից որոշ մասեր կարդալ ինձ, քեև ես եմ գրել այն: Այդ ժամանակ, խոստանում եմ ունկնդրել քեզ և սխալմանը մեր լեզվի գեղեցկությամբ, որն այնքան քիչ է ծանոթ ուրիշներին և որը քեզանից բարձր ոչ ոք չգիտի գնահատել: Եվ որովհետև դու չես կարող կարդալ ու հիանալ անգլերենով այնպես, ինչպես կարդում և հիանում ես հայերենով, և քանի որ ես բոլորովին չեմ կարող կարդալ կամ գրել հայերեն, ապա մենք կարող ենք մեր հույսը դնել միայն մի լավ բարգձմանչի վրա: Համենայն դեպս, այս վիպակը քեզ համար է գրված: Հույս ունեմ, որ դու կհավանես: Ես այն գրել եմ այնքան պարզ, ինչքան հնարավոր էր, լրջությամբ և զվարթամտությամբ այն խոստովանելով, որը յուրահատուկ է հատկապես քեզ և մեր ընտանիքին: Գիտեմ, վիպակում ամեն ինչ չի ասված, բայց ի՞նչ արած: Անկասկած քեզ պիտի քվա, որ այնտեղ ամեն ինչ ասված է, քանի որ քո որդին է գրել և այնքան լավ նպատակով:

Վ. Ս.

ՅՈՒԼԻՍԻՍ

Յուլիսիս Մաքուլի անունով փոքրիկ տղան մի օր կանգնեց խլուրդի նոր բացված ծակի առաջ, իրենց տան բակում՝ որը գտնվում էր Կալիֆորնիայի Իթաքա քաղաքի Սանթա Կլարա պոպոտայի վրա: Խլուրդը խոնավ, թարմ հողը դուրս հրեց և աչրի տակով նայեց տղային, որը, անշուշտ, օտարական էր, բայց թերևս թշնամի չէր: Մինչ տղան այս հրաշքը ամբողջությամբ կվայելեր, Իթաքայի թռչուններից մեկը թռավ դեպի բակի մեծ ընկուզենին և տեղավորվելով մի ճյուղի վրա, սկսեց երգել՝ տղայի հափշտակութունը հողից դեպի ծառը պրավելով: Հետո, այդ բոլորից ավելի հրաշալի, հեռվում մի հին գնացք ֆշշաց և շարժվեց: Տղան լսեց ֆշշոցը և զգաց, որ գնացքի շարժվելուց երեքաց ոտքի տակի հողը: Դրա վրա նա սկսեց վազել ավելի արագ (ներան այդպես թվաց), քան որևէ կենդանի էակ ամբողջ աշխարհում:

Նա ճիշտ ժամանակին հասավ երկաթգծին՝ տեսնելու համար տնցնող գնացքը, շոգեբարշից մինչև բեռնատար վագոնը: Նա ձևորով սղջունեց մեքենավարին, բայց մեքենավարը շարտասխանեց: Նա ողջունեց նաև գնացքի մեջ եղող ուրիշ հինգ հոգու, բայց նրանցից ոչ մեկը չփոխադարձեց տղայի սղջույնը: Նրանք կարող էին այդ անել, բայց շարեցին: Վերջապես երեաց մի նեզր՝ հենված բեռնատար վագոնի եզրին: Կատաշարի աղմուկի մեջ Յուլիսիսը լսեց այդ մարդու երգը:

33317

«Այլևս մի լար, մի լար, լեզի, այսօր մի լար,
Նկ Քենթըբրիի հին տան պատվին մի երգ ձոնենք,
Մի երգ ասենք, այդ հեռավոր տան համար»:

Յուլիսիսը ողջունեց նաև նրան, և հետո մի հրաշալի և անսպասելի բան պատահեց: Այս մարդը, որ սև էր և մյուսներից տարբեր, ձեռքով ողջունեց Յուլիսիսին՝ բղավելով.

— Տուն եմ գնում, փոքրիկ, դնում եմ իմ ծննդավայրը:

Փոքրիկ տղան և նեպրը շարունակեցին ողջունել իրար մինչև որ գնացքն անտեսանելի դարձավ:

Ապա Յուլիսիսը նայեց շուրջը: Ահա ամբողջ իր շրջապատը. տարօրինակ, ծիծաղելի և առանձնացած իր կյանքի աշխարհը. օտար, թունավորված, ժանգոտ, հրաշալի, անիմաստ, բայց գեղեցիկ աշխարհը: Ճանապարհով, շալակին բեռ, մի ծերուկ եկավ: Յուլիսիսը սրան էլ ողջունեց, բայց նա այնքան ծեր էր և հոգնած, որ շէր կարող հրձվել փոքրիկ տղայի բարեկամական ցուլցից: Մերունին նայեց Յուլիսիսին այնպես, կարծես ինքն էլ, տղան էլ արդեն մեռած լինեին:

Փոքրիկ տղան դանդաղորեն շուռ եկավ և շաբժվեց գեպի տուն: Քայլելիս նա դեռ տեսնում էր գնացքի անցնելը, լսում նեղրի երգն ու դվարթ բառերը.

— Տուն եմ գնում, փոքրիկ, դնում եմ իմ ծննդավայրը:

Նա դադարեց այդ բոլորի մասին մտածելուց, երբ հասավ չինածառի տակ և ոտքով խփեց ծառից ընկած դեղին, հոտած պտուղին: Մի րոպե հետո նա ժպտաց Մաքուիների ժպիտով, այն մեղմ, իմաստուն, գաղտնի ժպիտով, որը այն է ասում ամեն ինչին:

Երբ փողոցի անկյունը դարձավ և տեսավ Մաքուիների տունը, Յուլիսիսը սկսեց ցատկոտել, ոտքով հարվածելով փողոցում ընկած մի կոշիկի կրունկի: Այս ուրախութունից նա սայթաքեց ու ընկավ, բայց վեր կացավ և շարունակեց քայլել:

Մայրը բակում հավերին կուտ էր տալիս: Նա տեսավ որդու սայթաքելը, ընկնելն ու վեր կենալը: Տղան արագ հասավ մոր մոտ և լուռ կանգնեց, հետո հավաբուն մտավ ձու փնտրելու: Մի հատ դտավ, նայեց, վերցրեց և բերեց զգուշու-

թյամբ հանձնեց մորը: Դրանով նա ուզեց ասել այն, ինչ ոչ մի մարդ չի կարող կռահել, և ոչ մի երեխա չի կարող հիշել՝ սր ասի:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ

ՀՈՄԵՐ

Նրա Հոմեր եղբայրը նստած էր մի հին հեծանիվ, որը արիարար պայքարում էր գյուղական ճանապարհի ցեխի ու փոշու դեմ: Հոմեր Մաքուլին հագած էր հեռագրատան ցրիչի բաճկոն, որը իր համար շատ մեծ էր և մի գլխարկ՝ որը բավարար շափով մեծ չէր: Արևը մայր էր մտնում երեկոյան բնկոտ խաղաղությամբ, որ շատ սիրելի էր Իթաքայի բնակիչներին: Հեռագրացրիչի շուրջը պտուղի և խաղողի այգիներ էին, սրանք ծուլորեն հանգստանում էին Կալիֆորնիայի հինափայլ հողի վրա: Թեև Հոմերը շտապում էր, բայց շրջապատի հրատարակիչ ոչ մի բան չէր ուզում կորցնել: «Նայի՛ր», ասում էր նա յարովի, հողր, ծառ, արև, խոտը և ամպը ցույց տալով, «նայի՛ր դրան, խնդրեմ»: Նա սկսեց հեծանվով գարգաղներ նկարել և մարմնի շարժումներով բնկերակցելով ույզ գարդերին, երգել ինչ-որ մի եղանակ, պարզ, լիրիկական և ճիծաղելի: Այս օպերայի թեման վերցրած էր իր մտքում երգ ոչ մի նվագախմբից, որը հետո ամբողջացվեց մոր տավիղով և բրոս՝ Բեսի դաշնամուրով: Եվ վերջապես, որպեսզի բնտանիր ամբողջական դառնա, մի ակորդեոն միացավ խումբին, երաժշտությունը դաշնամուրելով գուսպ և զվարթ քաղցրությամբ: Հոմերը հիշեց իր Մարկուս եղբորը:

Հոմերի երաժշտությունը խլացավ երկնքի վրայով շտապող երևի անհավատալի առարկաների աղմուկից: Ցրիչը զարմանա-

քով վերև նայեց և հանկարծ ընկավ մի փոքր, անչուր առվի մեջ:

— Ինքնաթիռնե՛ր,— ասաց Հոմերն ինքն իրեն: Ապարակի մի շուն արագ և մեծ հանդիսավորութեամբ հարձակվեց նրա վրա և սկսեց հաշել՝ կարևոր պատգամ ո՞նեցողի տեսքով: Հոմերը ուշադրութեամբ շարժեց պատգամին: Մի անգամ միայն նա շուռ եկավ և կենդանուն գրգռեց. «հա՛ֆ, հա՛ֆ»: Նա նորից նստեց իր հեծանիվը և ճանապարհը շարունակեց:

Երբ հասավ քաղաքի ծայրամասը, առանց կարդալու անցավ մի ցուցանակի կողքով, որի վրա գրված էր.

*Իթաքա, Կալիֆորնիա
Ուր ուզում ես գնա, տնից լավ տեղ չկա.
Բարի դալուստ, օտարական:*

Հաջորդ փողոցի անկյունում նա կանգնեց, սպասելով գորակոչիկներով լցված ավտոշարասյան անցնելուն: Նա բարևեց այդ մարդկանց ճիշտ այնպես, ինչպես իր Յուլիսիս եղբայրն էր բարևել մեքսիկացիներին և թափառաշրջիկներին: Բազմաթիվ պինվորներ փոխադարձեցին ցրիչի ողջույնը: Եվ ինչո՞ւ չբարևել, շփոխադարձել: Ի՞նչ էին նրանք կորցնում:

Գ Լ Ո Ւ Խ 3

ՀԵՌԱԳՐԱՏՈՒՆԸ

Իթաքայում երեկո էր, երբ Հոմերը վերջապես հասավ հեռագրատուն: Լուսամուտի գոգի ժամացույցը յոթ անց երկուրոպե էր ցույց տալիս: Գրասենյակում Հոմերը տեսավ հեռագրատան վարիչ պարոն Սպանգլերին, որը զբաղված էր մի հեռագրի բառերը հաշվելով: Այդ հեռագիրը նրան հենց նոր հանձնել էր հոգնած տեսքով, քսան տարեկանի մոտ մի հուզ-

ված երիտասարդ: Գրասենյակ մտնելիս, Հոմերը լսեց պարոն Սպանգլերի և երիտասարդի զրույցը:

— Տասնութ բառ՝ գանձել հասցեատիրոջից, — ասաց Սպանգլերը: Նա մի պահ լռեց՝ պատանուն նայելով: — Երևի փող շունե՞ս:

Պատանին անմիջապես շկարողացավ պատասխանել, բայց շուտով ասաց.

— Մի քիչ ունեմ, բայց մայրս տուն հասնելու համար անհրաժեշտ գումարը կուղարկի:

— Անշուշտ, — ասաց Սպանգլերը: — Ո՞րտեղ էիր վերջերս:

— Կարծեմ, ոչ մի տեղ, — ասաց տղան և սկսեց հազալ: — Ինչքա՞ն ժամանակում հեռագիրը կհասնի:

— Արևելքում այժմ ժամանակը բավական ուշ է, — ասաց Սպանգլերը, — ուշ գիշերին փող ճարելը երբեմն այնքան էլ հեշտ չէ: Բայց հեռագիրը անմիջապես կուղարկեմ:

Առանց տղային նայելու, Սպանգլերը քրքրեց գրպանները, հանեց մի բուռ մանր դրամ, մի թղթադրամ և մի խաշած ձու:

— Վերցրու, — ասաց, — կարող է պետք գալ, — նա տղային երկարեց թղթադրամը: — Կվերագարձնես, երբ մայրիկդ փող կուղարկի, — ասաց նա, և ցույց տվեց ձուն, — յոթ օր առաջ մի գինետնից վերցրի ու գրպանս դրեցի: Բախտ է բերում:

Տղան նայեց դրամին.

— Այդ ի՞նչ եք անում, — ասաց նա:

— Դատարկ բան է, — պատասխանեց Սպանգլերը, — վերցրու:

— Շնորհակալություն, — ասաց տղան: Նա կանգնեց զարմացած և շփոթված, — շնորհակալություն՝ և կրկնեց նա և գրասենյակից դուրս շտապեց:

Սպանգլերը հեռագիրը տարավ Վիլյամ Կրոզանի՝ գիշերային հեռագրողի, մոտ:

— Վիլի, վճարված ուղարկիր, — ասաց նա, — ինքս կվրձարեմ:

Պարոն Կրոզանը միացրեց մեքենան և սկսեց հեռագիրը հաղորդել տառ առ տառ:

Տիկին Մարգարիտ Ստրիքման

1874 թիւլ փողոց

Յորք, Պենսիլվանիա

Սիրելի մայրիկ, խնդրում եմ հեռագրով փոխանցել երեսուն դոլար: Ուզում եմ ատեն գալ. լավ եմ, ամեն ինչ կարգին է:

Ջոն

Հոմեր Մաքուլին նայեց առաքման սեղանին՝ տեսնելու համար, թե բաժանելու հեռագիր կա՞ր, կամ կանչե՞լ էին հեռագրի համար: Պարոն Սպանդուկերը նայում էր նրան հափշտակութեամբ: Ապա խոսեց հետը.

— Դուր գալի՞ս է քեզ ցրիչ լինելը, — հարցրեց նա:

— Այն էլ ինչպե՞ս, — ասաց Հոմերը, — ամեն ինչից շատ եմ սիրում. տարբեր մարդկանց կարելի է տեսնել, բազմաթիւ վայրեր կարելի է գնալ:

— Հա՞, — ասաց Սպանդուկերը, հետո ավելի մոտիկից նայեց տղային:

— Ինչպե՞ս քնեցիր երեկ գիշեր:

— Հրաշալի, — ասաց Հոմերը, — շատ հոգնած էի, բայց հրաշալի քնեցի:

— Գոյրոցում մի քիչ ննջեցի՞ր այսօր:

— Մի քիչ:

— Ո՞ր դասին:

— Հին պատմութեան:

— Իսկ սպո՞րտը, — ասաց Սպանդուկերը, — ուզում եմ ասել՝ այս գործի պատճառով երեկ չես կարողանա մասնակցել ֆիզկուլտուրայի դասերին:

— Մասնակցում եմ, — ասաց Հոմերը, — ամեն օր ֆիզկուլտուրայի ժամեր ունենք:

— Իսկապե՞ս, — ասաց Սպանդուկերը, — երբ ես Իթաքայի միջնակարգ դպրոցում էի, մասնակցում էի երկու հարյուր քսան չարգ արգելարչավին: Մեր հովտի չեմպիոնն էի, — հեռագրատան վարիչը սպասեց, հետո շարունակեց, — զու իսկապես սիրո՞ւմ ես այս գործը:

— Ես ուզում եմ լինել ամենալավ ցրիչը, որ այս գրասեն-
յակը երբեք ունեցել է, — պատասխանեց Հոմերը:

— Շատ լավ, — ասաց Սպանգլերը, — միայն դու քեզ մի
շարդի, այդքան արագ մի գնա. շուտ տեղ հասիր, բայց շատ
արագ մի գնա: Քաղաքավարի եղիր բոլորի հետ, վերելակի
մեջ գլխարկդ հանիր և ամենից կարևորը՝ աշխատիր ոչ մի
հեռագիր չկորցնել:

— Այո, սրբ:

— Գիշերվա աշխատանքը ցերեկային աշխատանքից
տարբեր է, — շարունակեց Սպանգլերը: — Զինական թաղա-
մասը կամ քաղաքի ծայրամասը կարող է քեզ վախեցնել,
ճիշտ է, բայց մի թող, որ քեզ վախեցնեն: Մարդիկ ամեն տեղ
մարդիկ են. նրանցից մի վախեցիր: Քանի՞ տարեկան ես:

Հոմերը թուրք կուլ տվեց.

— Տասնվեց, — ասաց նա:

— Հա, գիտեմ, դու այդ երեկ ասացիր, — նկատեց
Սպանգլերը: Մենք իրավունք չունենք 16 տարեկանը չլրաց-
րած երեխաներին աշխատանքի ընդունել, բայց մտածեցի, որ
կարելի է քեզ փորձել: Քանի՞ տարեկան ես:

— Տասնչորս, — ասաց Հոմերը:

— Ոչինչ, երկու տարուց տասնվեց կզառնաս:

— Այո, սրբ, — ասաց Հոմերը:

— Եթե որեւէ բան չհասկանաս, — ասաց Սպանգլերը, —
ինձ մոտ արի,

— Կգամ, սրբ, — ասաց Հոմերը: Նա լուեց, հետո հարց-
րեց, — իսկ ի՞նչ բան են երգող հեռագրերը:

— Դրանք ոչինչ, մենք դրանցից շատ չենք ստանում:
Դու բավականին լավ ձայն ունես, այնպես չէ՞:

— Ես Իթաքայի առաջին երիցական եկեղեցու կիրակնօր-
յա դպրոցում երգում էի, — ասաց Հոմերը:

— Հրաշալի է, — ասաց Սպանգլերը, — դա ճիշտ այն
ձայնն է, ինչ մեզ պետք է երգող հեռագրերի համար: Հիմա,
ասենք, պարոն Կրոզանը ծննդյան շնորհավորագիր է ստացել,
ինչպե՞ս պիտի անես:

Հոմերը գնաց պարոն Կրոզանի մոտ և երգեց.

Երջանիկ ծննդյան օր,
Բախտավոր ծննդյան օր,
Երջանիկ ծննդյան օր, սիրելի Կրողան,
Բախտավոր ծննդյան օր:

— Շնորհակալ եմ,— ասաց պարոն Կրողանը:

— Հրաշալի է,— ասաց Սպանգլերը Հոմերին,— բայց դու չպետք է «սիրելի Կրողան» ասես, այլ պետք է ասես «սիրելի պարոն Կրողան»: Իսկ ի՞նչ պիտի անես շաբաթական տասնհինգ դոլարը:

— Մայրիկիս պիտի տամ,— պատասխանեց Հոմերը:

— Շատ լավ,— ասաց Սպանգլերը,— այսօրվանից դու աշխատում ես, դու այս հիմնարկության անդամ ես. լավ նաշիր, ուշադիր լսիր, աչքերդ ու ականջներդ բաց պահիր:

Հեռագրատան վարիչը մի բոլակ ցրված հայացքով նայեց, հետո ասաց.

— Ապագայում ի՞նչ ես երազում դառնալ:

— Ապագայում,— հարցրեց Հոմերը: Նա մի քիչ շփոթված էր, որովհետև ամեն օր, իր ամբողջ կյանքի ընթացքում, շարունակ դրադված էր ապագայի մասին երազելով, նույնիսկ եթե ապագա տեսլով նա հաջորդ օրն էր հասկանում:— Լավ,— ասաց նա,— վստահ չգիտեմ, բայց ինձ թվում է, որ կուզենայի ապագայում որևէ մեկը դառնալ, դուցե կոմպոզիտոր, կամ դրա նման մի բան:

— Հրաշալի է,— ասաց Սպանգլերը,— և այս հիմնարկությաննից էլ պետք է սկսես: Սա ամենահարմար տեղն է: Ամբողջ շուրջդ երաժշտություն է, իսկական երաժշտություն, ուղղակի աշխարհից եկող, մարդկանց սրտից բխող երաժշտություն: Լսո՞ւմ ես հեռագրի ձայնը, գեղեցի՞կ է:

— Այո, սըր,— ասաց Հոմերը:

Հանկարծ Սպանգլերը հարցրեց.

— Գիտե՞ս որտեղ է Չատերտոնի թխվածքների խանութը, Բրոտվեյի վրա. վերցրու այս քառորդ դոլարը և ինձ համար խնձորով և հնդկընկույզի սերով պատրաստված երկու կարկանդակ բեր: Երկուսը մեկ քառորդով են տալիս:

— Լավ, սրբ,— ասաց Հոմերը, և օդի մեջ բռնելով քառորդը, գրասենյակից դուրս վազեց:

Սպանդիւկը նայեց նրա ետևից՝ հետո ընկավ հաճելի երազանքի մեջ: Երբ սթափվեց, դարձավ դեպի հեռագրիչը և ասաց.

— Ի՞նչ կարծիք ունես նրա մասին:

— Լավ տղա է,— ասաց պարոն Կրոզանը:

— Ես էլ կարծում եմ, որ լավն է,— ասաց Սպանդիւկը:— Սանթա Կլարա պողոտայի վրա ապրող մի լավ, աղքատ ընտանիքից է: Հայր շունի, եղբայրը բանակում է: Մայրը պահեստում ամառները մրգեր է փաթաթում, քույրը նահանգական կոլեջ է գնում: Միայն թե երկու տարով փոքր է աշխատանքի համար՝ անհրաժեշտ տարիքից, ուրիշ ոչինչ:

— Իսկ ես երկու տարով անհրաժեշտից մեծ եմ,— ասաց միստր Կրոզանը,— յոյա կգնանք:

Սպանդիւկը վեր կացավ:

— Եթե իմ կարիքը՝ զգաս,— ասաց նա,— ես Կորբետի մոտ եմ. կարկանդակները ձեր մեջ բաժանեք,— խոսքը շավարած, նա զարմացած կանգ առավ, երբ տեսավ Հոմերին, որ վազելով գրասենյակ մտավ՝ փաթեթը ձեռքին:

— Անունդ ի՞նչ է,— Սպանդիւկը համարյա բղավեց տղայի վրա:

— Հոմեր Մաքուլի,— ասաց Հոմերը:

Հեռագրատան վարիչը ձեռքը դրեց նոր ցրիչի ուսին.

— Ապրե՛ս, Հոմեր Մաքուլի,— ասաց նա,— դու ճիշտ այն տղան ես, որ հարկավոր է այս գրասենյակին գիշերային աշխատանքի համար. դու, հավանաբար, ամենաարագ շարժվող էակն ես ամբողջ Սան Ժոակին հովտում: Դու շատ մեծ մարդ կդառնաս մի օր, եթե ապրես: Այնպես արա, որ ապրես:

Նա շուռ եկավ և թողեց գրասենյակը, մինչ Հոմերը աշխատում էր հասկանալ այդ մարդու ասածը:

— Այժմ, մանչուկ,— ասաց միստր Կրոզանը,— բեր տեսներ:

Հոմերը կարկանդակները դրեց պարոն Կրոզանի մոտ, որը շարունակում էր խոսել.

— Հոմեր Մաքուլի, իմ անունը Վիլյամ Կրոզան է, ինձ իլլի են ասում, թեև վաթսունյոթ տարեկան եմ: Շատ հին եռագրող եմ, աշխարհում ամենավերջիններից մեկը: Ես աև այս գրասենյակի գիշերային գլխավոր հեռագրիչն եմ: Ես տակ մի մարդ եմ, որն աշխարհում կատարված հրաշալի գործերից հիշողութուններ ունի: Ես նաև քաղցած եմ: Արի հարձակվենք խնձորով ու սերով պատրաստված այդ կարկանդակների վրա: Այսօրվանից դու և ես բարեկամներ ենք:

— Այո, սրբ,— ասաց Հոմերը:

Ծեր հեռագրիչը կարկանդակներից մեկը շորս մասի բախանեց և նրանք սկսեցին ուտել հնդկական ընկույզով և սետով պատրաստված կարկանդակը:

— Անհրաժեշտության: դեպքում քեզանից կխնդրեմ, որ հնձ համար որևէ հանձնարարություն կատարես,— ասաց Միստեր Կրոզանը,— երգելիս ինձ ընկերակցես, կամ նստես և ինձ հետ պարզապես զրուցես: Հարբած ժամանակ քեզանից կատարյալ հասկացողություն կակնկալեմ, մի բան, որ կարելի չէ սպասել տասներկու տարեկանից բարձր մարդկանցից: Քանի՞ տարեկան ես:

— Տասնչորս,— ասաց Հոմերը,— բայց կարծում եմ, որ բավականին լավ հասկացողություն ունեմ:

— Շատ լավ,— ասաց միստեր Կրոզանը,— բո խոսքին հավատում եմ: Հույսս դնում եմ քեզ վրա, վստահ լինելով, որ դու ամեն գիշեր, այս գրասենյակում կհսկես, որպեսզի ես իմ պարտականությունները կարողանամ կատարել: Սառը ջուր շաղ կտաս երեսիս, երբ ինձ արթնացնելիս՝ չպատասխանեմ. դրան պետք է հաջորդի մի բաժակ տաք, սև սուրճը՝ որ պետք է բերես Կորբետի մոտից:

— Կանեմ, սրբ,— ասաց Հոմերը:

— Փողոցում վարվեցողությունը բոլորովին տարբեր պետք է լինի,— շարունակեց միստեր Կրոզանը: — Եթե ինձ տեսնես ալկոհոլի գիրկն ընկած, բարեիր անցնելիս և ուշադրություն մի դարձրու իմ երջանկությանը: Շատ զգայուն մարդ եմ և

նախընտրում եմ հանրային հոգածութեան առարկա շինել:

— Սառը ջուր և սուրճ գրասենյակում, — ասաց Հոմերը, — ողջուն՝ փողոցում. հասկացա, սըր:

Միստեր Կրոզանը շարունակեց՝ բերանը կրեմով լցված:

— Կարծո՞ւմ ես, որ այս աշխարհը ավելի լավ է լինելու պատերազմից հետո:

Հոմերը մի պահ մտածեց, ապա ասաց.

— Այո, սըր:

— Հնդկընկույզի կրեմ սիրո՞ւմ ես, — հարցրեց միստեր Կրոզանը:

— Այո, սըր, — ասաց Հոմերը:

Հեռագրատուփը ծղրտաց: Միստեր Կրոզանը ազդանշանին պատասխանեց և նստելով գրամեքենայի առաջ, շարունակեց խոսել.

— Ես նույնպես շատ եմ սիրում: Սիրում եմ նաև երաժշտութունը, հատկապես երգելը: Կարծեմ դու ասացիր, թե մի ժամանակ երգել ես կիրակնօրյա դպրոցում: Խնդրում եմ, բարի եզիր կիրակնօրյա դպրոցի մի երգ երգել, մինչև ես վաշինգտոնից ստացված այս հեռագիրը մեքենագրեմ:

Հոմերը երգեց «Դարերի ապառաժը», մինչ միստեր Կրոզանը մեքենագրել էր հեռագիրը, որը տիկին Ռոզա Սանդովային էր ուղղված, 1129 գ փողոց, Իթաքա, Կալիֆորնիա: Հեռագրում սպամական բաժանմունքը տեղյակ էր սլահում սիկին Սանդովային, որ նրա սրգին, ժուան Դոմինիկո Սանդովայր, սպանված էր ոսղմաղաշտում:

Միստեր Կրոզանը հեռագիրը Հոմերին երկարեց, հետո մի մեծ կում խմեց աթոռի կողքի դարակում պահած շշից: Հոմերը վերցրեց հեռագիրը, դրեց ծրարի մեջ, կնքեց, ծրարը դրեց գլխարկի մեջ և գրասենյակից դուրս եկավ: Երբ ցրիչը մեկնել էր, ծեր հեռագրիչը բարձրացրեց ձայնը և երգեց «Դարերի ապառաժը» երգը: Չէ՞ որ մի ժամանակ, ինչպես ամեն մարդ՝ ինքն էլ երիտասարդ էր եղել:

ԱՄԲՈՂՋ ԱՇԽԱՐՀԸ ԻՆՉ ՊԻՏԻ ՆԱԽԱՆՁԻ

Երաժշտությունը գալիս էր Մանթա Կլարա պողոտայի վրա գտնվող Մաքուլինների բնակարանից, Բեսը և տիկին Մաքուլին նվագում էին «Ամբողջ աշխարհը ինձ պիտի նախանձի» երգը: Նրանք զինվոր Մարկուսի համար էին նվագում, որտեղ էլ որ նա այժմ գտնվելիս լիներ, որովհետև այդ նրա ամենասիրելի երգն էր: Հարեան տնից եկավ Մերի Արենան, կանգնեց Բեսի կողքին և սկսեց երգել: Նա նույնպես երգեց Մարկուսի համար, որը նրա ամբողջ աշխարհն էր: Փոքրիկ Յուլիսիսը լսում էր ու նայում: Ինչ-որ բան, ինչ-որ տեղ խորհրդավոր էր թվում նրան և, շնայած քունը տանում էր, նա ուզում էր հասկանալ... Ի վերջո նա հաղթահարեց քունը և հարցրեց.

— Մարկուսն ո՞ւր է:

Տիկին Մաքուլին նայեց տղային:

— Դու պետք է հասկանաս... — սկսեց նա, ապա լռեց:

Յուլիսիսը փորձեց հասկանալ, բայց չգիտեր, թե ինչը պետք էր հասկանալ:

— Ի՞նչը հասկանալ, — հարցրեց նա:

— Մարկուսը, — ասաց տիկին Մաքուլին, — Իթաքայից հեռու է գնացել:

— Ինչո՞ւ, — հարցրեց Յուլիսիսը:

— Մարկուսը բանակում է, — ասաց տիկին Մաքուլին:

— Ե՞րբ է տուն գալու, — հարցրեց փոքրիկ տղան:

— Երբ պատերազմն ավարտվի, — ասաց տիկին Մաքուլին:

— Վա՞ղը:

— Ոչ, ոչ վաղը:

— Ե՞րբ:

— Չգիտենք, սպասում ենք:

— Իսկ որտե՞ղ է հայրիկը, — ասաց Յուլիսիսը, — եթե սպասենք, նա էլ Մարկուսի պես կգա՞ տուն:

— Ոչ,— պատասխանեց տիկին Մաքուլին,— նա այդպես չի գա: Նա քայլելով չի ընթանա փողոցից, չի բարձրանա սանդուղքներով, գլխավոր մուտքով չի մտնի տուն, ինչպես սովոր էր անել:

Այսքանը շատ էր փոքրիկ տղայի համար, և որովհետև միայն մի բառ կար, որով հույս ունեւր ճշմարտութեան կամ հանգստութեան հասնելու, նա արտասանեց այդ բառը.

— Ինչո՞ւ:

Տիկին Մաքուլին դարձավ Բեսին և Մերիին.

— Հեշտ չէ որևէ մեկի համար մահը հասկանալը,— ասաց նա,— ուր մնաց թե երեխան հասկանա, բայց ամեն մի կյանք մի օր պիտի ավարտվի:

Նա նայեց Յուլիսիսին:

— Այդ օրը քո հոր համար եկավ երկու տարի առաջ:

Նա նորից նայեց Բեսին և Մերիին:

— Բայց ինչքան ժամանակ որ մենք ապրում ենք, ինչքան ժամանակ որ միասին ենք, ինչքան ժամանակ որ մեզանից երկուսը դեռ մնում են և հիշում նրան, աշխարհում ոչ մի բան նրան մեզանից չի կարող խլել: Նրա մարմինը կարող են խլել, բայց ոչ նրան: Դուք ձեր հորը ավելի լավ կճանաչեք, երբ մեծանաք և ինքներդ ձեզ ավելի լավ ճանաչեք: Նա մեռած չէ, որովհետև դուք ողջ եք: Ժամանակը և արկածը, հիվանդությունն ու հոգնածությունը նրա մարմինը տարան, բայց դուք նրան արդեն վերադարձրել եք՝ ավելի երիտասարդ և ավելի կենսունակ: Չեմ սպասում, որ դուք իմ ասածներից շատ բան հասկանաք, բայց գիտեմ, որ պիտի հիշեք այս մեկը՝ բարին երբեք չի վերջանում: Եթե վերջանար՝ աշխարհում մարդիկ գոյություն չէին ունենա, ոչ մի տեղ կյանք չէր լինի: Իսկ աշխարհը լեցուն է մարդկանցով և հրաշալի կյանքով:

Երեխան այդ մասին մի բոպե խորհեց, հետո հիշեց իր այդ օրվա տեսածը.

— Խլուրդներն ի՞նչ են,— հարցրեց նա,

Մայրը այդպիսի հարցի համար անպատրաստ չէր: Նա գիտեր, որ տղան աչքեր ունեւր և աչքերից այն կողմ՝ տեսողու-

յուն, իսկ տեսողությունից այն կողմ՝ սիրտ, զգացմունք և եր՝ ոչ միայն մի բանի, կամ մի տեսակ բանի հանդեպ, այլ ունէ բանի և ամեն ինչի հանդեպ:

— Գետնի տակի խլուրդները, — պատասխանեց մայրը, — ոկնքի թռչունները, ծովի ձկները, բոլորը կյանքի մասն են, եր կյանքի մասը: Ապրող ամեն ինչ մեզանից յուրաքանչյուրի մասն է: Նույնիսկ շատ բաներ, որոնք մեզ նման չեն շարժում, մեր մասնիկներն են: Արևը մեր մասն է, ինչպես նաև ողը, երկինքը, աստղերը և օվկիանոսները: Բոլոր բաները եր մասն են, և մենք ստեղծվել ենք, որպեսզի դրանք վայենք և դրանց համար աստծուն շնորհակալ լինենք:

Փոքրիկ տղան ընդունեց այս նորությունը:

— Այդ դեպքում որտե՞ղ է Հոմերը, — ասաց նա,

— Քո Հոմեր եղբայրը աշխատում է, — պատասխանեց տիկին Մաքուլին, — նա երեկ գործ ճարեց դասերից հետո աշատելու համար: Նա տուն կգա կեսգիշերին, երբ դու անկողում քնած կլինես:

Փոքրիկ տղան հասկանալ չէր կարող: Ի՞նչ էր աշխատանքը: Ինչո՞ւ էր եղբայրը աշխատում: Ի՞նչ հաճույք էր մարդ տանում աշխատելուց:

— Հոմերն ինչո՞ւ է աշխատում, — հարցրեց նա:

Երկու աղջիկները համբերությամբ սպասում էին, իսկ տիկին Մաքուլին պատասխանում էր.

— Քո Հոմեր եղբայրը աշխատում է, որովհետև քո Մարտա եղբայրը բանակում է: Որովհետև մենք պետք է փող անենանք, որով կարողանանք մթերք և հագուստեղեն գնել, րան վարձ վճարել և օգնել ուրիշներին, ովքեր մեզանից ավելի կարիքավոր են:

— Ո՞ւմ, — հարցրեց Յուլիսիսը:

— Որևէ մեկին, — ասաց տիկին Մաքուլին, — աղքատին, արինակի համար:

— Ո՞վ է աղքատը, — հարցրեց տղան:

— Բոլորը, — պատասխանեց տիկին Մաքուլին ինքն իրեն խպտալուով,

Յուլիսիսը փորձեց արթուն մնալ, բայց ավելի երկար հընարավոր չէր:

— Հիշեցեք,— ասաց մայրը բոլորին,— ձեր ունեցած ամեն ինչից միշտ պետք է տաք: Դուք պետք է նույնիսկ խենթորեն տաք: Պետք է շուայլ լինեք: Պետք է տաք բոլոր ձեզ հանդիպողներին: Այդ ժամանակ ոչ ոք և ոչ մի բան ձեզ խաբելու ուժ չի ունենա, որովհետև եթե գողին տաք, նա չի կարող ձեզանից գողանալ և արդեն գող չի լինի: Եվ ինչքան շատ տաք, այնքան ավելի շատ պիտի ունենաք տալու համար:

Տիկին Մաքուլին դարձավ տղայի քրոջը՝ Բեսին:

— Նրան անկողին դիր,— ասաց նա:

Բեսը և Մերին փոքրիկին ննջարան տարան: Երբ նրանք գնացել էին, և կինը նստել էր մենակ, նա ոտնաձայն լսեց և շուտ եկավ: Այնտեղ, դռան մոտ, նա տեսավ Մաթյու Մաքուլին, որ կարծես մեռած չլիներ:

— Քնել եմ,— ասաց ամուսինը,— ես շատ քնատ էի, Քեթի, ներիր ինձ, խնդրում եմ:

Ամուսինը ծիծաղեց ճիշտ Յուլիսիսի նման: Երբ Բեսը վերադարձավ, ասաց.

— Հենց ուզում էինք անկողին դնել՝ նա ծիծաղեց:

Գ Լ ՈՒ Խ 5

ԳՈՒ ՔՈ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՎ, ԳՆԱ, ԵՄ՝ ԻՄ

Տիկին Ռոզա Սանդովալի տան առաջ իջնելով հեծանվից, ցրիչը գնաց դեպի դուռը, մեղմորեն թակեց և անմիջապես ըզգաց, որ ներսը մարդ կար: Նա ոչինչ լսել չէր կարողանում, բայց վստահ էր, որ թակոցը մեկին դեպի դուռն է բերում: Նա շատ անհամբեր էր տեսնելու, թե ո՞վ էր այդ կինը, Ռոզա

անդովալը, որը պիտի իմանար աշխարհում կատարված ըս-
սնության մասին և այն զգար իր մեջ: Դուռը երկար ժամա-
կ չէր բացվում, բայց շտապելու հարկ չկար: Վերջապես
տն այնպես բացվեց, կարծես աշխարհում ոչինչ տեղի չէր
նեցել, որից վախենար այդ կինը: Եվ ահա նա, այդ կինը,
Մեքսիկացի կինը Հոմերին գեղեցիկ թվաց: Տղան տեսնում
էր, որ այդ կինը իր ամբողջ կյանքում այնքան համբերող էր
եղ, որ այժմ, տարիներ հետո, նրա շրթները սեղմվել էին
յրի և անմեղ ծպիտով: Բայց, բոլոր այն մարդկանց նման,
ոնք երբեք հեռագիր չեն ստացել, ցրիչի դռան առաջ երեւ-
կնոջը թվաց սարսափելի, անակնկալներով լեցուն մի բան:
մերժ հասկացավ, որ իրեն տեսնելով տիկին Սանդովալը
յրսուաց: Նրա առաջին բառը բոլոր զարմանքների առաջին
սուն էր: Նա «օհ» ասաց, կարծես ցրիչի փոխարեն դռան
առջ կանգնած լիներ մի մարդ, որին վաղուց ճանաչում էր և
ի հետ հաճույքով կարող էր զրուցել: Խոսելուց առաջ կինը
նեց Հոմերի աչքերը, և ցրիչը զգաց, որ նա հասկացավ հե-
սգրի բարեգուշակ շինելը:

— Հեռագիր էս բերել, — հարցրեց նա:

Հոմերը հանցանք չուներ: Նրա գործը հեռագրեր բաժանելն
էր: Հակառակ դրան, տղային թվաց, որ ինքը մասնակից է
մբողջ սխալին: Նա վատ զգաց, կարծես ինքը լիներ պատա-
սծի ամբողջ պատասխանատուն: Նա ուզեց անմիջապես
սել:

— Ես միայն ցրիչ եմ, տիկին Սանդովալ, շատ եմ յա-
ւում, որ ստիպված եմ այսպիսի հեռագիր բերել, բայց այդ
յլորը ես անում եմ իմ գործի բերումով:

— Ո՞ւմ համար է, — հարցրեց մեքսիկացի կինը:

— Տիկին Ռոզա Սանդովալի, 1129 գ փողոց, — ասաց
մերժը: — Նա հեռագիրը մեկնեց մեքսիկացի կնոջը, բայց
հնը նույնիսկ ձեռքը չերկարեց:

— Դո՞ւք եք տիկին Սանդովալը, — հարցրեց Հոմերը:

— Խնդրեմ, խնդրեմ ներս եկ, — ասաց կինը, — անգլերեն
արդալ չեմ կարող. մեքսիկացի եմ. ես միայն «Լա պրենսա»
երթն եմ կարդում, որը Մեքսիկո Սիտիից է գալիս: — Նա լը-

ոնց մի պահ և նայեց տղային, որը կանգնել էր դռանն այն-
քան մոտիկ, ինչքան հնարավոր էր մոտենալ և միաժամանակ
սենյակում լինել:

— Խնդրում եմ,— ասաց կինը,— ի՞նչ է ասում հեռագիրը:

— Տիկին Սանդովալ,— ասաց ցրիչը,— հեռագիրն աս-
ում է...

Բայց կինն ընդհատեց նրան.

— Բայց դուք նախ պետք է բանաբ հեռագիրը և այն կար-
դաք նախքան ինձ ասելը,— ասաց նա,— դուք հեռագիրը դեռ
չեք բացել:

— Գուք ճիշտ եք, տիկին,— ասաց Հոմերը: Նա կարծես
ուսուցչուհու հետ էր խոսում, որը հենց նոր ուղղել էր իր սը-
խալը:

Գողացող մատներով նա բացեց հեռագիրը: Մեքսիկացի
կինը գետնից հավաքեց պատռված ծրարը և փորձեց պահել:
Միաժամանակ նա ասաց.

— Ո՞վ է ուղարկել հեռագիրը, իմ որդի ժուան Գոմինկոն:

— Ոչ, տիկին,— ասաց Հոմերը,— հեռագիրը ուղմական
բաժանմունքից է:

— Ռազմական բաժանմունքի՞ց,— հարցրեց մեքսիկացի
կինը:

— Տիկին Սանդովալ,— ասաց Հոմերն արագ,— ձեր որ-
դին մեռած է: Գուցե դա սխալ է: Ամեն մարդ սխալվում է,
տիկին Սանդովալ: Գուցե ձեր որդին չէ: Գուցե մի ուրիշն է:
Հեռագիրն ասում է, որ ժուան Գոմինկոն է, բայց գուցե հե-
ռագիրը սխալ է:

Մեքսիկացի կինը չլսել ձևացրեց:

— Օհ, մի վախեցիր,— ասաց նա,— ներս արի, ներս արի:
Ես քեզ համար կոնֆետ կբերեմ: — Նա բռնեց տղայի թե-
վից և բերեց սենյակի մեջտեղի սեղանի մոտ ու նստեցրեց: —
Բոլոր տղաները կոնֆետ սիրում են,— ասաց նա,— ես քեզ
համար կոնֆետ կբերեմ: Նա մի ուրիշ սենյակ մտավ և շու-
տով վերադարձավ ձեռքին շոկոլադի մի հին տուփ: Նա տու-
փը բացեց սեղանի վրա, և Հոմերը դրա մեջ տեսավ տարօրի-
նակ կոնֆետներ:

— Ահա,— ասաց նա,— կեր այս կոնֆետը. բոլոր տղաները կոնֆետ սիրում են:

Հոմերը մի կտոր վերցրեց, դրեց բերանը և փորձեց ծամել:

— Դու չպետք է ինձ համար վատ հեռագիր բերես,— ասաց նա,— դու լավ տղա ես, ինչպիսին իմ փոքրիկ Ժուլանիտոն էր երեխա եղած ժամանակ: Մի կտոր էլ կեր:— Եվ նա ցրիչին ստիպեց նորից մի կտոր կոնֆետ վերցնել:

Հոմերը նստած ծամում էր շոր կոնֆետը, երբ մեքսիկացի կլինը խոսեց.

— Մեր կոնֆետն է, կակտուսից է սարքած: Ես այն պատրաստել եմ Ժուլանիտոչիս համար, որպեսզի երբ տուն գա, ուտի, բայց դու կեր: Ինչ նույնպես իմ տղան ես:

Եվ հանկարծ սկսեց հեծկլտալ, աշխատելով իրեն զսպել, կարծես արտասովելը ամոթ լիներ: Հոմերն ուզեց վեր կենալ և փախչել, բայց զգաց, որ պետք էր մնալ: Նա նույնիսկ մտածեց, որ կարող է իր ամբողջ կյանքի ընթացքում մնալ այդ տեղ: Պարզապես չէր իմանում ինչ անի, որպեսզի կիներ նրավազ դժբախտ զգար իրեն: Եվ եթե կիներ խնդրեր իր որդու տեղը գրավել, Հոմերը պիտի շկարողանար մերժել, որովհետև պիտի շիմանար, թե ինչպես մերժեր: Նա մնաց, կարծես դժբանավ ուզում էր ուղղել այն, ինչ անհնարին էր ուղղել, և հետո, ըմբռնելով իր արածի ամբողջ անհեթեթութունը, ամաչեց: Մտքում նա անընդհատ կրկնում էր.

— Ի՞նչ կարող եմ անել: Դժոխք, ի՞նչ կարող եմ անել: Ես միայն ցրիչ եմ:

Կիներ հանկարծ նրան իր թևերի մեջ առավ, ասելով.

— Իմ տղա՛ս, իմ փոքրիկ մա՛նչս:

Զգիտես ինչու, այդ բոլորից տղան վիրավորվեց, ամբողջ հոգով դառնացավ և զգաց, որ ուզում է սիրտը ետ տալ: Նա այդ կնոջից կամ որևէ մեկից չէր զզվում, բայց այն, ինչ կատարվում էր այդ կնոջ հետ, այնքան սխալ էր թվում և տրգեղ, որ ինքը վատ էր զգում և չէր կարողանում որոշել, թե արժե՞ր արդյոք այլևս ապրել:

— Ե՛կ,— ասաց կինը,— նստիր այստեղ:— Կիներ նրան

ստիպեց նստել մի ուրիշ աթոռի վրա և կանգնեց մոտը, — թող որ քեզ նայեմ, — ասաց նա և նայեց տարօրինակ, օտարոտի հայացքով:

Թեև ցրիչը ամբողջութեամբ վատ էր զգում իրեն, բայց շարժվել չէր կարողանում: Նա ոչ սեր էր զգում, ոչ ատելութուն, այլ զզվանքի մոտ մի բան, բայց նույն ժամանակ մեծ կարեկցութուն. կարեկցանք ոչ միայն այդ խեղճ կնոջ, այլ ամեն ինչի նկատմամբ: Հեռավոր անցյալի մեջ նա տեսավ երիտասարդ, գեղեցիկ մի կին, որը նստել էր որդու օրորոցի մոտ: Նա տեսավ կնոջ հայացքը՝ ուղղված այդ հրաշալի մարդկային մարմնին, որը թեև անխոս և անօգնական էր, բայց լեցուն էր գալիք աշխարհով: Նա տեսավ, թե ինչպես կինը օրորում էր երեխային և երգում:

— Իսկ այժմ նայիր այդ կնոջը, — ինքն իրեն ասաց նա:

Հոմերը հանկարծ հեծանվի վրա գտավ իրեն: Մութ փողոցով նա սուրում էր գժի նման: Աչքերից արցունքներ էին հոսում, և բերանը արտասանում էր նոր ու խենթ հայհոյանքներ: Երբ հեռագրատուն հասավ, դադարել էր արտասվելուց, բայց հոգում ծնունդ էին առել նոր բաներ, և տղան զգում էր, որ դրանք հնարավոր չէր դադարեցնել:

— Կարիք էլ չկա, որ դադարեն, այլապես ես նույնպես մեռած կլինեմ, — բղավեց ինքն իրեն այնպես, կարծես մի խուլի հետ խոսելիս լինել:

Գ Լ ՈՒՆ 6

ՄԻ ԵՐԳ ՄԻՍՏԵՐ ԿՐՈԳԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Հոմերը նստեց միստեր Կրոգանի դիմացի սեղանի առաջ: Հեռագրալարերը լուռ էին, բայց հանկարծ ընկալիչ տուփը սկսեց սկստկալ: Հոմերը սպասեց, որ միստեր Կրոգանը պատասխանի, բայց նա չէր պատասխանում: Հոմերը վազեց սեղանի մյուս կողմը.

— Միստեր Կրոզան,— ասաց նա,— ձեզ են կանչում: —
Նա սկսեց զգուշութեամբ քաշել նրա թևը:

— Միստեր Կրոզան, արթնացե՛ք, արթնացե՛ք:

Հոմերը վազեց ջրամանի մոտ և թղթյա բաժակը ջրով
լցրեց: Նա վազեց դեպի ծեր հեռագրիչը, բայց վախեցավ
տրված հրահանգները գործադրելուց: Տղան բաժակը դրեց սե-
ղանին և նորից թափահարեց միստեր Կրոզանին:

— Միստեր Կրոզան,— ասաց նա,— արթնացեք, ձեզ են
կանչում:

Հոմերը բաժակի ջուրը շաղ տվեց հեռագրիչի դեմքին:
Միստեր Կրոզանը անմիջապես նստեց, աչքերը բացեց, նա-
յեց Հոմերին, լսեց հեռագրի ձայնը և պատասխանեց:

— Ճիշտ այդպես,— ասաց նա տղային,— հիմա արագ, մի
բաժակ սև սուրճ բեր, շտապի՛ր:

Հոմերը գրասենյակից դուրս վազեց դեպի Կորբետի խորտ-
կարանը: Երբ վերադարձավ, ծեր հեռագրիչի աչքերը կրկին
փակվում էին, բայց նա շարունակում էր աշխատել:

— Ճիշտ այդպես, տղաս,— ասաց նա,— մի մտահոգվիր,
մի վախեցիր, ճիշտ այդպես պետք է անել:

Միստեր Կրոզանը գծի մյուս ծայրի հեռագրիչին խնդրեց
սպասել և սկսեց սուրճ խմել:

— Սկզբում սառը ջուր շաղ տալ, իսկ հետո՝ սև սուրճ,—
ասաց նա:

— Այո, սրբ,— պատասխանեց Հոմերը,— կարևոր է հե-
ռագրիչը:

— Ոչ,— ասաց միստեր Կրոզանը,— ամենաանկարևորը:
Բիզնես: Փողի կուտակում: Գիշերային նամակ է, բայց կա-
րող ես այս գիշեր շահանձնել: Շատ անկարևոր է, բայց անհը-
րաժեշտ էր ընդունել:

Նա ձայնը բարձրացրեց, որովհետև արթոնն էր և իրեն նո-
րից ուժեղ էր զգում:

— Արդեն երկար տարիներ է, որ ուզում են ինձ հանգստի
կոչել,— բղավեց նա,— ուզում են իմ փոխարեն մեքենաներ
դնել, որոնցից հնարում են ամեն տեղ: Բազմացնողներ և հե-
ռագրամեքենաներ,— ասաց նա արհամարհանքով,— մեքենա-

ներ՝ մարդկային էակների փոխարեն: — Նա այժմ խոսում էր մեղմ, կարծես ինքն իր հետ կամ այն մարդկանց հետ, որոնք ուզում էին իրեն հանել իր տեղից, իր աշխարհից:— Ի՞նչ կլինի իմ վիճակը, եթե զրկվեմ այս աշխատանքից: Հավանաբար մի շաբաթից կմահանամ: Իմ ամբողջ կյանքում աշխատել եմ և հիմա շեմ կարող դադարել. աշխատելուց:

— Այո, սրբ,— ասաց Հոմերը:

— Գիտեմ, որ կարող եմ քո օգնությունը վստահել, մանչուկ,— ասաց միստեր Կրոզանը,— որովհետև դու արդեն օգնեցիր ինձ: Շնորհակալ եմ, փոքրիկ:

Նա միացրեց մեքենան: Պատասխանը լավեց և նա սկսեց հեռագիրը մեքենագրել, բայց միաժամանակ խոսեց մի տեսակ հպարտությունով և աշխույժով, որը Հոմերին շատ դուր եկավ:

— Ինձ աշխատանքից հանել,— բղավեց նա,— ինչո՞ւ, ես աշխարհի ամենաարագ հեռագրիչն եմ: Վոլինսկուց էլ արագ հեռագրեր եմ ուղարկել և ստացել առանց սխալի: Վիլի Կրոզան. աշխարհի բոլոր հեռագրողները գիտեն այդ անունը: Նրանք գիտեն, որ Վիլի Կրոզանը բոլորից լավն է:

Նա լուեց և ժպտաց ցրիչին, քաղաքի աղքատ ու կեղտոտ փողոցներից եկած այն տղային, որ անցյալ գիշերը և ճիշտ ժամանակին աշխատանքի էր ընդունվել:

— Մի ուրիշ երգ էլ երգիր, փոքրիկ,— ասաց նա,— որովհետև դու և ես դեռևս ողջ ենք:

Հոմերն անմիջապես սկսեց երգել:

Գ Լ ՈՒ Խ 7

ԵԹԵ ՄԻ ԾԱՆՈՒՑԱԳԻՐ ԳԱ.

Տիկին Մաքսիլին նստել էր Սանթա Կլարա փողոցում գտնվող իրենց տան հյուրասենյակի հին, ճոճվող բազկաթոռի վրա և սպասում էր իր որդուն: Տղան տուն հասավ կեսգի-

շերից մի քիչ ուշ: Նա մտայլ էր, հոգնած և քնատ, բայց և միաժամանակ հուզված էր ու անհանգիստ: Մորը թվաց, որ եթե տղան խոսեր, նրա ձայնը պիտի խուլ հնչեր, ինչպես հնչում էր իր ամուսնու՝ այս տղայի հոր ձայնը: Տղան երկար մնաց մութ սենյակում և հետո, փոխանակ սկսելու ամենակարևոր բաներից, ասաց.

— Ամեն ինչ լավ է, մայրիկ, ես չեմ ուզում, որ դու ամեն գիշեր այստեղ նստես, — նա լռեց, հետո նորից ասաց, — ամեն ինչ լավ է:

— Գիտեմ, — պատասխանեց մայրը, — նստի՛ր:

Նա ուզեց նստել հին, շատ գործածված աթոռին, բայց բնկավ: Մայրը ծիծաղեց.

— Գիտեմ, որ հոգնած ես, բայց տեսնում եմ, որ հուզված էլ ես: Ի՞նչ կա:

Տղան մի պահ սպասեց, հետո սկսեց խոսել արագ, բայց և հանգիստ:

— Ես մի հեռագիր տարա մի տիկնոջ, որ ապրում է Գ փողոցում, — ասաց նա, — մեքսիկացի մի տիկին էր, — Նա համկարժ լռեց և վեր կացավ:

— Չգիտեմ, ինչպես քեզ ասեմ, — շարունակեց նա, — որովհետև հեռագիրը ռազմական բաժանմունքից էր: Նրա տղան սպանված էր, բայց չէր հավատում: Նա պարզապես չէր հավատում: Ես դեռ ոչ մեկին չէի տեսել այդպես սիրտը կոտրրված: Նա ինձ կակտուսից պատրաստված կոնֆետ հյուրասիրեց, պինդ գրկեց և ասաց, որ ես իր որդին եմ: Ես շրջակա ճառեցի, քանի որ նա դրանով իրեն բախտավոր էր ըզգում: Ես նույնիսկ կոնֆետի մասին չէի մտածում: — Տղան նորից լռեց: — Նա շարունակում էր ինձ այնպես նայել, կարծես իսկապես նրա որդին լինեի: Ես ինձ շատ վատ զգացի և որոշ ժամանակ ինքս էլ վստահ չէի, թե նրա որդին չեմ: Երբ նորից գրասենյակ վերադարձա, ծեր հեռագրիչը, միատեր կրոզանը հարբած էր ճիշտ այնպես, ինչպես նա ինձ նախազգուշացրել էր, որ կարող է լինել: Վարվեցի այնպես, ինչպես պատվիրել էր: Երեսին ջուր շաղ տվեցի և սև սուրճ բերեցի, որ խմի և արթուն մնա: Եթե նա այդ աշխատանքը չկա-

տարի, նրան գործից կվտարեն, իսկ նա այդ չի ցանկանում: Նրան լավ հանգստացրի, և իր գործը լավ կատարեց: Այնուհետև պատմեց իր մասին, որից հետո՝ մենք երգեցինք: Գուցե հիմարութուն է, բայց այդ բոլորն ինձ տխրեցնում է:

Նա լռեց և սկսեց քայլել սենյակում: Բայց դռան առաջ կանգ առավ, հայացքը՝ հեռու:

— Հանկարծ ինձ տխրութուն համակեց, — ասաց նա, — ոչ այնպես, ինչպես առաջներում զգացել եմ: Նույնիսկ երբ հայրիկը մահացավ, ես նման զգացում չունեցա, որովհետև մենք բոլորս քեզ ապավինեցինք, և դու թույլ չտվեցիր, որ մենք որևէ բան փոխված զգանք: Եվ ոչինչ չփոխվեց: Ամեն ինչ շատ լավ էր: Բայց այժմ, չգիտեմ ինչից, ամեն ինչ փոխված է: Ամեն ինչ, — ավելացրեց նա պատանեկան ամբողջ վճռականությամբ:

Նա շուտ եկավ բաց դռնից և նայեց մորը.

— Երկու օրվա բնթացքում ամեն ինչ փոխվել է: Ես ինձ մենակ եմ զգում և չգիտեմ ինչու: — Նա մոտեցավ մորը և ասաց, — մայրի՛կ:

Մայրը շպատասխանեց, սպասելով, որ նա շարունակի:

— Զգիտեմ աշխարհում ինչ է կատարվում, — շարունակեց տղան, — կամ ինչո՞ւ է կատարվում, բայց ինչ էլ որ պատահի. թույլ մի տա, որ որևէ բան Բեզ այդպես վերավորի: Ամեն ինչ փոխված է, բայց թույլ մի տա, որ մեզ համար այդքան շատ փոխվի:

Կինը ժպտաց և սպասեց, թե որդին էլ ուրիշ ինչ կասեր:

Եվ որովհետև տղան շարունակում էր լռել, ինքը սկսեց խոսել.

— Քեզ համար ամեն ինչ փոխված է, բայց միաժամանակ նույնն է: Մենակութունն ու տխրութունը, որ դու զգում ես, զգում ես այն պատճառով, որ այլևս երեխա չես: Բայց ամբողջ աշխարհը միշտ լեցուն է եղել այդ մենակությամբ: Մենակութունը պատերազմից չէ: Պատերազմը չէ, որ այն ստեղծեց: Ընդհակառակը, մենակութունից առաջացավ պատերազմը: Ամեն ինչի՛ մեջ գոյութուն ունեցող հուսահատության զգացումն է այդ, աստժո շնորհի պակասը: Մենք միասին կմնանք:

Մենք շատ շենք փոխվի: — Նա մի պահ մտածեց և հետո ասաց այն, ինչ բոլորովին անսպասելի էր աշխարհում: — Եթե ինձ էլ մի ծանուցագիր գա, ինչպես մեքսիկացի կնոջն է եկել այս գիշեր, ես կհավատամ դրա խոսքերին, բայց ոչ դրա իմաստին: Լաց լինելու կարիք չեմ ղգա, որովհետև գիտեմ, որ իմ որդուն մահ չկա: — Նա լռեց, հետո շարունակեց համարյա զվարթ: — Բնթրիքին ի՞նչ կերար:

— Խնձորով ու կրեմով կարկանդակ: Գրասենյակի պետը վճարեց. իմ հանդիպած ամենանշանավոր մարդն է նա, — ասաց Հոմերը:

— Վաղը Բեսի հետ նախաճաշ կուղարկեմ, — ասաց տիկին Մաքսին:

— Նախաճաշ չեմ ուզում, — պատասխանեց Հոմերը, — մենք սիրում ենք դուրս գնալ, մի բան գնել և նստել միասին ուտել: Դու մի անհանգստանա բան պատրաստելու ե Բեսի հետ ուղարկելու մասին: Ավելի հետաքրքիր է դուրս գնալն ու մի բան ուտելը: Այս աշխատանքն ինձ համար շատ հրաշալի բան է, բայց անշուշտ, ծիծաղելի և հիմար է դարձնում դպրոցը:

— Անշուշտ, — ասաց տիկին Մաքսին, — դպրոցները երեխաներին փողոցից հեռու պահելու համար են միայն. բայց ուշ կամ կանուխ նրանք պիտի փողոց գնան, սիրեն կամ շփոթեն այն: Բնական է, որ հայրերն ու մայրերը իրենց երեխաների համար աշխարհից վախենան, բայց վախենալու բան չկա: Աշխարհը լեցուն է վախեցած փոքրիկ երեխաներով: Վախենալով, նրանք իրար են վախեցնում: Դու փորձիր հասկանալ, — շարունակեց նա, — փորձիր սիրել քո հանդիպած բոլոր մարդկանց: Այս հյուրասենյակում ես ամեն գիշեր քեզ կսպասեմ: Բայց պարտադիր չէ, որ դու գաս և ինձ հետ խոսես, երբ ցանկություն չունես: Ես կհասկանամ: Ես գիտեմ, որ ժամանակներ կլինեն, երբ քո սիրտը անկարող կլինի քո լեզվին բառեր ներշնչել:

Նա լռեց և նայեց տղային:

— Դու հոգնած ես, գիտեմ. գնա և քնիր:

— Շատ լավ, մայրիկ, — ասաց տղան և գնաց իր սենյակը:

ՄԵՐ ՍԵՂԱՆԻՆ ՆԵՐԿԱ ԵՂԻՐ, ՈՎ ՏԵՐ .

Առավոտյան ժամը յոթին, հենց որ զարթուցիչը ազդանըշան տվեց, Հոմեր Մաքուլին վեր թռավ: Նա լոեցրեց ժամացույցի զանգը: Ապա անկողնից դուրս եկավ և հանելով Նյու-Յորքից բերված մարմնամարզության գիրքը, սկսեց օրվա հրահանգները կարդալ: Նրա Յուլիսիս եղբայրը, որ Հոմերի հետ արթնանում էր զարթուցիչի առաջին իսկ զարկից, որովհետև, Հոմերը ոչ մի դեպքում չէր թողնում, որ զանգը մինչև վերջ հնչի, դիտում էր նրան: Նյու-Յորքից բերված մարմնամարզության ձեռնարկը տպագրված մի գրքույկ էր և առաձգական մի փոկ: Հոմերը բացեց յոթերորդ դասը, մինչդեռ Յուլիսիսը մտել էր նրա թևերի տակ, որպեսզի ավելի մոտիկից տեսնի հեքիաթային այդ առարկան: Սովորական մարզանքներից հետո, ներառյալ խորունկ շնչառությունը, Հոմերը կոնակի վրա պառկեց՝ ոտքերը ուղղահայաց դիրքով բարձրացրած:

— Դա ի՞նչ է,— ասաց Յուլիսիսը:

— Մարզանք:

— Ինչի՞ համար:

— Մկանների:

— Ուզում ես աշխարհի ամենաուժեղ մա՞րդը դառնալ,— ասաց Յուլիսիսը:

— Չէ,— ասաց Հոմերը:

— Ապա ի՞նչ ես ուզում դառնալ:

— Դու գնա նորից քնիր,— ասաց Հոմերը:

Յուլիսիսը հնազանդ վերադարձավ իր անկողինը, բայց նստեց ու նայեց: Վերջապես Հոմերը սկսեց հագնվել:

— Ո՞ւր ես գնում,— հարցրեց կրտսեր եղբայրը:

— Դպրոց,— ասաց ավագ եղբայրը:

— Գնում ես որևէ բա՞ն սովորելու:

— Գնում եմ երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքի:

— Ո՞ւր պիտի վազեցնես դրանց:

— Ես դրանց ոչ մի տեղ չեմ վազեցնելու: Գրանք փայտյա արգելքներ են, իրարից տաս կամ տասնհինգ յարդ հեռավորությամբ, որոնց վրայից պետք է ցատկել վազելու ընթացքում:

— Ինչո՞ւ:

— Մի խոսքով, — ասաց Հոմերը համարյա անհամբերությամբ, — դա արշավ է: Երկու հարյուր քսան յարդ վազք: Այս քաղաքում ծնված ամեն մարդ վազում է երկու հարյուր քսան յարդը, ցածր արգելքներով: Դա Իթաքայի ամենամեծ մրցությունն է: Իմ աշխատած հեռագրատան վարիչը, տասնամյակում սովորելու ժամանակ մասնակցել է երկու հարյուր քսան յարդ արգելարշավին: Նա մեր հովտի շեմպիոնն է եղել:

— Ի՞նչ բան է շեմպիոնը, — հարցրեց Յուլիսիսը:

— Ամենալավը:

— Դու գնում ես ամենալավը դառնալու:

— Ուզում եմ փորձել, — ասաց Հոմերը, — դե, հիմա գնա և քնիր:

Յուլիսիսը սահեց անկողնի մեջ, բայց հարցրեց.

— Վաղը, — ասողա նա ուղղեց իրեն, — երեկ ես տեսա գնացքը:

Հոմերը հասկացավ, թե եղբայրն ինչ էր ուզում ասել: Նա ժպտաց, հիշելով իր ունեցած հափշտակությունը գնացքի անցնելը տեսնելիս:

— Ինչպե՞ս էր, — ասաց նա:

Յուլիսիսը հիշեց.

— Մի սև մաքր կար, ինձ ողջունեց, — ասաց նա:

— Դու նրա ողջունին պատասխանեցի՞ր, — ասաց Հոմերը:

— Առաջ, առաջ ես բարևեցի, — ասաց Յուլիսիսը, — հետո առաջ նա բարևեց: Հետո ես, հետո նա: Նա երդեց՝ «Այլևս մի լար, մի լար, կեդի...»:

— Ճի՞շտ,

— Նա ասաց. «տուն եմ գնում», — շարունակեց Յուլիսիսը և նայեց եղբորը: — Մե՞նք երբ ենք տուն գնալու:

— Մենք հիմա տանն ենք,— ասաց Հոմերը:

— Հապա ինչո՞ւ նա այստեղ չեկավ:

— Ամեն մարդ տարբեր տեղ տուն ունի: Ոմանք՝ արևելքում, ոմանք՝ արևմուտքում, ոմանք՝ հյուսիսում, ոմանք՝ հարավում: Մեր տունը արևմուտքում է:

— Իսկ արևմուտքը ամենալա՞վն է:

— Չգիտեմ,— ասաց Հոմերը,— ես ուրիշ տեղերում չեմ եղել:

— Իսկ պիտի գնա՞ս:

— Մի օր:

— Որտե՞ղ:

— Նյու-Յորք,

— Որտե՞ղ է Նյու-Յորքը:

— Արևելքում՝ Նյու-Յորքից հետո՝ Լոնդոն, Լոնդոնից հետո՝ Փարիզ, Փարիզից հետո՝ Բեռլին, ապա՝ Վիեննա, Հոռոմ, Մոսկվա, Ստոկհոլմ: Մի օր ես կլինեմ աշխարհի այդ բոլոր մեծ քաղաքներում:

— Հետո կվերադառնա՞ս:

— Անպայման:

— Ուրախ կզգա՞ս,

— Անպայման:

— Ինչո՞ւ:

— Ուրախ կլինեմ,— ասաց Հոմերը,— որովհետև պիտի տեսնեմ մայրիկին, Մարկուսին և Բեսին: — Ապա նայեց եղբորը,— ուրախ պիտի լինեմ քեզ, հարևան Մերի Արենային և նրա հորը՝ պարոն Արենային տեսնելու համար: Պիտի ուրախանամ, որովհետև տուն վերադարձած պիտի լինեմ, և միասին նստած պիտի խոսենք ու մի քիչ երաժշտություն լսենք, երգենք և միասին ընթրենք:

Փոքրիկ եղբայրը պաղատագին խնդրեց.

— Մի գնա,— ասաց նա,— Հոմե՛ր, մի գնա:

— Հիմա չեմ գնում,— պատասխանեց մեծ եղբայրը,— ես հիմա դպրոց եմ գնում:

— Երբեք մի գնա,— խնդրեց Յուլիսիսը,— հայրիկը զը՞

նաց և ետ շեկավ, Մարկուսը գնաց: Հոմեր, դո՛ւ գոնե մի գնա:

— Շատ երկար ժամանակ կա մինչև իմ գնալը,— ասաց Հոմերը,— դու քնիր:

— Շատ լավ,— ասաց Յուլիսիսը,— ուրեմն գնում ես քրսաներկուսը վազելու:

— Երկու հարյուր քսանը,— ասաց Հոմերը,— երկու հարյուր քսան յարդ ցածր արգելքներով վազքը:

Երբ Հոմերը գնաց նախաճաշելու, նրա Բես քույրն ու մայրը սպասում էին նրան: Ընտանիքի անդամները մի պահ խոնարհեցին գլուխները, հետո սկսեցին ուտել:

— Դու ինչ աղոթք ասացիր,— հարցրեց Բեսն իր եղբորը:

— Իմ մշտական աղոթքը,— ասաց Հոմերը և կրկնեց աղոթքը, բառերն արտասանելով ճիշտ այնպես, ինչպես սովորել էր ասել, երբ հազիվ սկսել էր խոսել:

«Մեր սեղանին ներկա եղիր, ով տեր.

Այստեղ և ամենուր պաշտելի եղիր.

Օրհնիր ամենրիս և տար մեզ քո տուն,

Որ ինչույցի նստենք քեզ հետ դրախտում:

Ամեն»:

— Օհ, դա հին է,— ասաց Բեսը,— և բացի այդ դու նույնիսկ քո ասած բառերը չես հասկանում:

— Շատ լավ էլ հասկանում եմ,— ասաց Հոմերը,— ես մի քիչ արագ ասացի, որովհետև շատ քաղցած եմ. բայց գիտեմ, թե ինչ է նշանակում: Բոլոր դեպքերում ոգին է կարևոր: Դու ինչ աղոթեցիր:

— Առաջ դու բացատրիր քո խոսքերի իմաստը,— ասաց Բեսը:

— Ինչպես թե, ինչ են նշանակում,— ասաց Հոմերը,— նշանակում են ճիշտ այն, ինչ որ նշանակում են:

— Իսկ ինչ են նշանակում,— պնդեց Բեսը:

— «Մեր սեղանին ներկա եղիր, ով տեր»,— բացատրեց Հոմերը,— դա նշանակում է մեր սեղանին ներկա եղիր, ով տեր: «Տեր» կարծեմ նշանակում է շատ բան, բայց ինչ որ նշանակում է, լավ է. «Այստեղ և ամենուր պաշտելի եղիր»,

նշանակում է, թող լավ բաները սիրելի լինեն այստեղ և ամեն տեղ: «Օրհնիր ամենքիս», նշանակում է մեզ, այսինքն՝ ամեն մարդու: «Օրհնիր»... «Օրհնիր»: օրհնիր գուցե նշանակում է ներիր, կամ գուցե սիրիր, կամ հսկիր, և կամ դրա նման մի բան: Վստահ չգիտեմ, բայց հավանաբար դրա նման մի բան է: «Եվ տար մեզ քո տուն, որ խնջույքի նստենք քեզ հետ դրախտում», դա նշանակում է այն, ինչ նշանակում է այսինքն՝ շնորհ արա, որ քեզ հետ դրախտը վայելենք:

— Ով է «քեզը»,— հարցրեց Բեսը:

Հոմերը նայեց մորը.

— Միթե՞ աղոթք չի ասում, որ եթե մարդիկ բարի լինեն, ամեն անգամ ճաշի նստելիս, իրենց զգում են դրախտում: «Քեզ»-ը լավ բաներն են, չէ՞:

— Անշուշտ,— հաստատեց տիկին Մաքուլին:

— Բայց միթե «Քեզը» մի մարդ է:

— Անշուշտ,— պատասխանեց Հոմերը,— բայց ես էլ մի մարդ եմ: Մայրիկը, դու և բոլոր մյուսները մարդիկ են: Ենթադրենք, որ այս աշխարհը դրախտ է և ամեն ոք, ում հետ էլ մենք նստենք ճաշի, մարդ է, Բես,— ասաց Հոմերը անհամբերությամբ,— դա սեղանի աղոթք է, և դու ինձ շափ լավ գիտես, թե ինչ է նշանակում: Դու պարզապես ուզում ես ինձ շփոթեցնել. լավ, մի մտահոգվիր, դու կարող ես. ես կարծում եմ, որ ամեն մարդ կարող է ինձ շփոթեցնել, բայց այդ ինձ համար կարևորություն չունի, որովհետև հավատում եմ: Ամեն մարդ հավատում է, այնպես չէ՞, մայրիկ:

— Անշուշտ, հավատում է,— ասաց տիկին Մաքուլին,— եթե դու չհավատաս, չես ապրի և ոչ մի տեղ չես կարողանա խնջույքի նստել, մի կողմ թողած դրախտը, նույնիսկ, եթե քո սեղանը լցված լինի ամենահրաշալի կերակուրներով: Հավատքն է ամեն ինչ հրաշալի դարձնողը, ոչ թե ինքը՝ առարկան է հրաշալի:

— Հասկանո՞ւմ ես,— Հոմերը դարձավ Բեսին և վեճը վերջնականապես ավարտված համարեց: — Ես այսօր երկու հարյուր քսան յարդ արգելարշավին պիտի մասնակցեմ,— ասաց նա:

— Ճի՛շտ,— հարցրեց տիկին Մաքուլին,— ինչո՞ւ :

— Մայրիկ, դա շատ կարևոր մրցութիւնն է,— ասաց Հոմերը: — Միստեր Սպանգլերը վազել է այն Իթաքայի տասնամյակը հաճախած ժամանակ: Այդ արշավին պետք է և՛ վազել և՛ ցատկել միաժամանակ: Միստեր Սպանգլերը խաշած ձու է հետը ման ածում բախտի համար:

— Բախտի համար հետը խաշած ձու ման ածելը սնտոխապաշտութիւնն է,— ասաց Բեսը:

— Կա՛յ, ինչ սարբերութիւն,— ասաց Հոմերը,— սնտոխապաշտութիւնն կամ մի ուրիշ բան: Նա ինձ ուղարկեց Չատերտոնից խնձորի և հնդկընկույզի կրեմով կարկանդակ գնելու. երկուսը մի քառորդով առա: Թարմերի հատը մի քառորդ արժե, այնպես որ, եթե դու միայն մեկ քառորդ ունես, միայն մեկը կարող ես գնել: Մի օրվա օթեկները՝ երկուսը մի քառորդ արժեն, այնպես որ կարող ես երկուսը գնել: Յուրաքանչյուրի կեսը ինձ, կեսը միստեր Կրոզանի համար: Բայց նա հազիվ մեկ կամ երկու կտոր է կարողանում ուտել: Այդպիսով ես ստիպված եմ լինում շատ ուտել: Միստեր Կրոզանը ավելի շատ սիրում է խմել, քան թե ուտել:

Հարեանի աղջիկը, Մերի Արեւնան, ետևի դռնից խոհանոց մտավ և սեղանին դրեց մի փոքրիկ վաղա: Հոմերը վեր կացավ.

— Մերի,— ասաց նա,— նստիր և նախաճաշիր մեզ հետ:

— Հենց՛նոր հայրիկի հետ նախաճաշեցի և նրան աշխատանքի ուղարկեցի: Շատ շնորհակալ եմ: Մի քիչ կոմպոտ եմ բերել չորացած դեղձի, որ հայրիկի համար էի պատրաստել, տիկին Մաքուլի:

— Շնորհակալ եմ, Մերի, ինչպես է հայրիկը,— ասաց տիկին Մաքուլին:

— Հայրիկը լավ է,— ասաց Մերին,— միայն թե առավոտ իրիկուն ինձ ձեռ է առնում: Այս առավոտ առաջին բանը, որ ասաց սեղանի մոտ դալով, այս էր. «Նամակներ չկա՞ն, Մարկուսից նամակ չկա՞»:

— Շուտով նոր նամակ կստանանք,— ասաց Բեսը և սեղանից վեր կացավ,— Մերի, գնա՛նք, ժամանակն է:

— Գնանք, Բես,— ասաց Մերին և հետո տիկին Մաքուլին դառնալով, ավելացրեց,— ձեզ ճիշտն ասեմ, տիկին Մաքուլի, կոռեջ գնալը արդեն ձանձրալի է դարձել և վատ եմ զգում: Տասնամյակի պես մի բան է: Ես արդեն բավականին մեծ եմ. սամբողջ կյանքս դպրո՞ց պիտի զնամ: Ժամանակները փոխվել են: Անկեղծ եմ ասում, ես կուզենայի դուրս գալ և մի տեղ աշխատանք գտնել:

— Ես նույնպես,— ասաց Բեսը:

— Հիմարութուն է,— սաստեց տիկին Մաքուլին,— դուք երկուսդ էլ տասնյոթ տարեկան երեխաներ եք: Քո հայրը լավ աշխատանք ունի, Մերի, ինչպես նաև քո եղբայրը, Բես:

— Բայց թվում է, թե ճիշտ չէ, տիկին Մաքուլի,— խոսեց Մերին,— թվում է, որ ճիշտ չէ դպրոց գնալը, երբ Մարկուսը բանակումն է, և սամբողջ աշխարհը իրար աչք է հանում: Երբեմն այնպես եմ ուզում տղամարդ լինել, որպեսզի ես էլ Մարկուսի հետ բանակ զնայի: Գրազ եմ գալիս, որ երկուսով շատ ուրախ ժամանակ կանցկացնեինք:

— Մի մտահոգվիր, Մերի,— ասաց տիկին Մաքուլին,— այս բոլորը կանցնի: Ամեն ինչ կլինի այնպես, ինչպես միշտ եղել է:

— Հույս ունեմ,— ասաց Մերին, և իր ընկերուհու՝ Բես Մաքուլիի հետ գնաց դպրոց:

Հոմերը նայեց աղջիկների հասկից: Մի քիչ հետո նա հարցրեց.

— Իսկ ի՞նչ կասես այդ մասին, մայրիկ:

— Դե՛, դա շատ բնական է,— ասաց տիկին Մաքուլին,— երկու աղջիկներ են, ուզում են դուրս պրծնել և թռչել:

— Թռչելու մասին չեմ ակնարկում,— ասաց Հոմերը,— իմ խոսքը Մերիի մասին է:

— Մերին լավ, ազնիվ, երեխայանման, անբիծ աղջիկ է,— ասաց տիկին Մաքուլին: — Նա ամենաերեխայանման աղջիկն է, որ ես երբեևէ տեսել եմ. ուրախ եմ, որ Մարկուսը նրան է սիրում: Մարկուսը նրանից լավին չէր կարող գտնել:

— Մայրիկ,— անհամբերությամբ խոսեց Հոմերը,— ես

այդ մասին ամեն ինչ գիտեմ. իմ խոսքը այդ մասին չէ, մի-
թե՞ դու ինձ շեռ հասկանում: — Նա լռեց, ապա հանկարծ
փոխեց նյութը, կարծես կարիք չկար խոսելու իր զգացածի
մասին, այն մասին, որ պատերազմը այդքան վիշտ է պատ-
ճառում այնպիսի մարդկանց, որոնք նույնիսկ ռազմադաշտից
հեռու են գտնվում: — Լա՛վ, ես քեզ կտեսնեմ գիշերը, — ա-
սաց նա, — ցտեսություն:

Տիկին Մաքուլին գիտեց նրա հեռանալը, մտածելով, թե
որդին ինչ էր ուզում իրեն ասել: Հանկարծ, աչքի տակով, նա
տեսավ մի փոքրիկ էակի: Յուլիսիսն էր իր գիշերազգեստով:
Նա նայեց մորը համարյա այնպես, ինչպես փոքր կենդանին
է նայում իր նմանին, որպես միակ աղբյուրը իր երջանկության
ու հանգստի: Նրա դեմքի արտահայտությունը ծայր աստի-
ճանի լուրջ էր, անհավատալիորեն գրավիչ:

— Ինչու է նա ասում «Այլևս մի լար, մի լար, Լեդի...», —
հարցրեց Յուլիսիսը:

— Ո՞վ, — ասաց տիկին Մաքուլին:

— Գնացքի վրայի սև մարդը:

— Դա երգ է, Յուլիսիս, — ասաց տիկին Մաքուլին և բըռնեց
նրա ձեռքը, — իսկ հիմա շորերդ հագիր:

— Այդ սև մարդը այսօր նորից գնացքի մեջ կլինի՞, —
հարցրեց փոքրիկ աղան:

Տիկին Մաքուլին մի պահ մտածեց, հետո ասաց.

— Այո՛:

Գ Լ ՈՒՆ 9

ԻՆՉ-ՈՐ ՏԵՂ, ՇՐՋԱՊԱՏՈՒՄ, ՃԱԳԱՐՆԵՐ ԿԱՆ

Իպրոցի ճանապարհին, Սան Բենիդո պողոտայի վրա, Հո-
մեր Մաքուլին անցավ մի ցանկապատի կողքով, որը շրջապա-
տել էր մուլախոտերով լցված մի տարածություն: Ցանկապա-

տը հին էր, խարխլված և արքայական ծիծաղելիությամբ մի փոքր, անպետք տարածություն պահպանելուց բացի, ուրիշ բանի չէր ծառայում, իսկ այդ տարածությունը պաշտպանության ոչ մի կարիք չէր զգում: Յերեկային դպրոցականն ու գիշերային ցրիչը հեծանիվը միանգամից կանգնեցրեց, ցած թռավ և շտապեց դեպի ցանկապատը, կարծես ուզում էր շափազանց հետաքրքիր մի բան գտնել, որ կարող էր կորչել շտապելու դեպքում: Յանկապատը մոտ մեկ ոտնաշափ բարձր էր արգելաբշարժի համար ընդունված չափսից: Աշխարհում եթե որևէ բան անցողիկ էր և անհետանալու դատապարտված, ապա այդ ցանկապատն էլ անցողիկ էր, անհետանալու վրա, թեև անհետանում էր այնպիսի արագությամբ, որ կարող էր մի դար հարատևել:

Հոմերը զննեց ցանկապատը, դրա ետևի տարածությունը, առջևի վազելու միջոցը, հետո չափեց բարձրությունը, որը մեջքից բավականին բարձր էր: Նա ցատկելու փորձ արեց, տասը յարդ հեռացավ, ապա արագ ետ դարձավ և վազեց դեպի ցանկապատը: Երբ բավական մոտ էր, նա մի գեղեցիկ ոստյուն կատարեց, ոտքով հարվածեց ցանկապատին, մի մասը գետին գլորեց, ինքն էլ ընկավ սեզերի մեջ, բայց անմիջապես վեր կացավ, և ետ դնաց՝ մի անգամ էլ փորձելու համար: Այս անգամ ցանկապատի փայտը շատ հեշտությամբ ջարդվեց այնպիսի ձայն հանելով, որը ամենևին անհրաժեշտ չէր և հետևաբար ծիծաղելի էր: Բոլորը միասին՝ Հոմերը յոթ փորձ կատարեց, որից ոչ մեկը հաջող չէր: Նա կանգ առավ, երբ ամբողջ ցանկապատը ցած էր ընկել, կազմելով մի ամբողջական ավերակ:

Չեռնափայտով մի ծերունի փողոցի մյուս կողմի տնից դուրս եկավ, ծխելով իր ծխամորճը և հանդարտորեն սկսեց դիտել Հոմերին: Ճիշտ այն ժամանակ, երբ Հոմերը վեր էր կենում վերջին անկումից և շորերն էր թոթվում, ծերունին խոսեց.

— Ի՞նչ ես անում,— հարցրեց նա:

— Արգելավազք եմ կատարում,— ասաց Հոմերը:

— Որևէ տեղդ ցավե՞ց:

— Աչ,— ասաց Հոմերը,— ցանկապատը մի քիչ բարձր է, այդ է ամբողջը, մի քիչ էլ խոտերը սահուն են:

Մերունին մի բոպե նայեց մոլախոտերին, ապա ասաց.

— Սրանք կաթնախոտեր են. ճագարների համար հրաշալի կեր են: Ճագարները սիրում են դրանք: Մի ժամանակ, շուրջ տասնմեկ տարի առաջ, մի մեծ խումբ ճագար ունեի, բայց ինչ-որ մեկը գիշերվա կեսին բացեց ճագարանոցի դուռը, և բոլորը փախան:

— Ինչո՞ւ բացեց դուռը,— հարցրեց Հոմերը:

— Չգիտեմ,— ասաց ծերունին,— երբեք չիմացա. թե ով արեց. երեսունհինգ գլուխ ճագար կորցրի, որոնք իմ տեսածների մեջ ամենազեղեցիկներն էին, փայլուն աչքերով, կատվի դեմքերով. բելգիականներ և երկու-երեք այլ տեսակներ: Երբեք չգտա դրանք:

— Գուր ճագարներ սիրո՞ւմ եք,— հարցրեց Հոմերը:

— Գրանք ազնիվ, փոքրիկ կենդանիներ են,— ասաց ծերունին,— բնտանի ճագարները շատ քնքուշ են,

Մերունին շուրջը նայեց՝ ամաչի տարածության մոլախոտերի մեջ:

— Երեսուներեք ճագար տասնմեկ տարի ազատության մեջ են,— ասաց նա: — Նկատի ունենալով նրանց արագ աճը, դժվար է ասել, թե որքա՞ն են բաղմացել: Ո՞վ գիտե, գուցե վայրենացել են: Չէի զարմանա, եթե ամբողջ քաղաքը ճագարներիցով լցված լիներ այժմ:

— Ես անձամբ ոչ մի հատ չեմ տեսել,— ասաց Հոմերը:

— Գուցե չես տեսել, բայց դրանք այստեղ, մոտակայքում են,— ասաց ծերունին: — Ամբողջ քաղաքը, շատ հավանաբար, դրանցով է լցված: Մի քանի տարի ևս, և դրանք լուրջ խնդիր կդառնան:

Հակառակ դրա, Հոմերը նստեց հեծանիվը:

— Կավ,— ասաց նա,— ես այժմ պետք է գնամ. նորից կերևամ...

— Խնդրեմ, ուրախ կլինեմ,— ասաց ծերունին: — Իմ անունը Չարլզ է, բայց ինձ պարզապես Չարլի անվանիր: Երբ ցանկանաս, անցիր ինձ մոտ:

— Շնորհակալ եմ, սըր,— ասաց Հոմերը, ապա վերադարձավ իրեն հուզող թեմային,— այսօր, կեսօրից հետո տասնամյակում մասնակցելու եմ երկու հարյուր քսան յարգարգելարշավին,— ասաց նա ծերունուն:

— Ես երբեք դպրոց չեմ գնացել,— ասաց ծերունին,— բայց իսպանո-ամերիկյան պատերազմում կռվել եմ:

— Ի՞նչ էք ասում,— ասաց Հոմերը,— դե՛, ցտեսություն:

— Օ՛, այո՛,— ասաց ծերունին, բայց արդեն նա ինքն իր հետ էր խոսում,— իսպանո-ամերիկյան պատերազմի կեսը,— շարունակեց նա,— նապաստակի նման փախչելով անցկացրի:

Հոմերը հեծանիվ նստած անհայտացավ անկյունում: Ծերունին քայլեց դեպի կիսաքանդ տունը, ծխելով ծխամորճը և նայելով շուրջը: Նա ձեռնափայտը խրեց խոտերի մեջ:

— Այստեղ ինչ-որ մի տեղ, ճագարներ կան,— ասաց նա,— վայրենացած կլինեն մինչև հիմա, այնպես չեն լինի, ինչպես առաջ էին:

Գ Լ Ո Ի Խ 10

ՀԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Իթաքայի միջնակարգ դպրոցի ֆիզիկուտ հրապարակի վագբուդիներում երկու հարյուր քսան յարգ մրցավազքի արդեւքները դրված էին: Չորս տղաներ մարզվում էին: Բոլորն էլ, ուժերը ճիշտ հաշվելով և թոխքներ կատարելով ըստ կանոնների, լավ վազեցին: Մարզիչ Բայֆիլդը, ձեռքին խրոնոմետրը, մոտեցավ հաղթողին:

— Այս անգամ ավելի լավ էր, էքլի,— ասաց նա մի տղայի, որը անշուշտ սովորական տղաներից չէր, բայց, այնուամենայնիվ, այնքան էլ բացառիկ չէր: Նա ուներ ինքնավստահ շարժումները այն մարդու, որի ընտանիքը վերջին տասնամ-

յակները ընթացքում ոչ միայն չի զգացիլ ապրուստի, հագուստի և բնակարանի նեղութուն, այլ, ընդհակառակը, առիթը ներկայանալու դեպքում, իրեն նման ուրիշ բախտավոր ընտանիքների հյուրասիրել է:

— Դեռևս շատ բան ունես սովորելու,— ասաց մարզիչը տղային,— բայց կարծում եմ, որ կկարողանաս այսօր, կեսօրից հետո, շահել մրցութունը:

— Իմ լավագույնը կանեմ, սըր,— ասաց տղան:

— Գիտեմ,— ասաց մարզիչը,— այսօր որևէ մրցորդ չես ունենա, բայց երկու շաբաթ հետո, Հովտի հանդիպմանը, ախոյաններ շատ կլինեն: Այժմ գնա ցնցուղ ընդունիր և հանգըստացիր մինչև մրցումը:

— Այո, սըր,— պատասխանեց տղան: Նա հեռացավ, հետո հանկարծ կանգնեց: — Ներեցեք, սըր,— ասաց նա,— ինչպես էր իմ արդյունքը:

— Վատ չէր,— ասաց մարզիչը,— բայց այնքան էլ լավ չէր. ժամանակի մասին չեմ մտահոգվում: Դու միայն վազիր, ինչպես սովորեցրել եմ, և կարծում եմ, որ առաջինը կլինես:

Մյուս երեք վազողները մի կողմ կանգնած, ունկնդրում էին խոսակցությունը:

— Նա տիկնիկի պես է,— ասաց տղաներից մեկը մյուսներին,— բայց միշտ առաջինն է վազքն ավարտում: Ինչո՞ւ ես ետ մնում, Սամ:

— Ինչու ես ետ մնում,— ասաց Սամը,— քե՞զ ինչ է պատահել, դու ինչո՞ւ չես հաղթում նրան:

— Ես երկրորդը տեղ հասա:

— Երկրորդը երրորդից լավ չէ,— ասաց մյուս տղան:

— Հյուբերդ էքի Երրորդը հաղթում է մեզ,— ասաց Սամը,— պետք է ամաշենք:

— Ճիշտ է, բայց ելք չունենք,— ասաց երկրորդ տղան,— ինչ անենք, նա պարզապես մեզանից լավ է վազում, ահա բոլորը:

Մարզիչը դարձավ այս երեքին և բոլորովին տարբեր տոնով ասաց.

— Իսկ դուք, տղաներ, ձեզ թափ տվեք, դուք այնքան էլ

լամ շեք վազում, որ իրավունք ունենաք կանգնելու և ձեզնով հպարտանալու: Ձեր դիրքերը գրավեցեք և մի անգամ էլ փորձեցեք:

Տղաները լուսթյամբ գնացին դեպի իրենց դիրքերը: Մարզիչը նրանց մի անգամ էլ վազել տվեց: Դրանից հետո մարզիչը որոշեց մրցությունից առաջ նրանց մի քանի անգամ ևս վազեցնել: Ըստ երևույթին, նա ուզում էր, որ Հյուբերդ էքլի Երրորդը մրցությունը շահի:

Հին պատմության դասասենյակն արագորեն լցվում էր: Ուսուցչուհին՝ պառավ օրիորդ Հիքսը, սպասում էր վերջին զանգին և կարգ ու կանոնի հաստատման, որն իր դասարանում նշան էր մի քայլ ևս անելու, մի փոքր ևս դաստիարակել փորձելու Իթաքայի տղաներին ու աղջիկներին, որոնք այժմ միջնակարգում էին, սակայն շուտով, դոնե տեսականորեն, պատրաստ պետք է լինեին կյանքի համար: Հոմեր Մաքուլին, անհանգստացնող մի զգացումով, որը պաշտամունքի էր հասնում, նայում էր Հելեն էլիոդ անունով մի աղջկա, որը դռնից դեպի գրասեղանն էր գալիս: Անկասկած, այս աղջիկը աշխարհի ամենագեղեցիկ աղջիկն էր: Նույն ժամանակ նա սնապարծ էր, Հոմերը չէր հավատում սակայն, որ այդ սրնապարծությունը բնական և տևական երևույթ լիներ նրա համար: Քեև Հոմերը պաշտում էր նրան, սակայն աղջկա սնապարծությունը իր դպրոցական կյանքի ամենադառն վիշտն էր: Աղջկա ետևից եկավ Հյուբերդ էքլի Երրորդը: Երբ Հյուբերդը հասավ Հելենին, երկուսը մի պահ շշնջացին, խորապես հուզելով Հոմերին: Վերջին զանգը հնչեց և ուսուցիչն ասաց.

— Բավական է, լուսթյուն, խնդրում եմ: Ո՞վ է բացակա:

— Ե՛ս, — ասաց մի տղա: Նրա անունը Ջո Տերանովա էր: Նա դասարանի խեղկատակն էր:

Ջոյի շորս կամ հինգ հավատարիմները, նրա ծաղրածուական աղանդի անդամները, նրան պաշտողները, պատրաստ էին արձագանքելու և զնահատելու նրա սրամիտ պատասխանը: Բայց Հելեն էլիոդն ու Հյուբերդ էքլին շուտ եկան

և խստութեամբ նայեցին դասարանի այս կատակաբաններին խմբին, աղքատ հչուղակներում ապրողների ժառանգներին: Այս իր հերթին Հոմերին այնքան վշտացրեց, որ երբ բոլորը դադարել էին ծիծաղելուց, նա պայթեց արհեստական «Հա, հա, հա», քրքիջով ուղղակի Հյուբերդի երեսին, որին արհամարհում էր, և Հելենի՝ որին պաշտում էր: Ապա արագ դառնալով Ջոյին, ասաց.

— Իսկ դու, Ջո, յո՛ւր, երբ միս Հիքսն է խոսում:

— Վերջ տուր հիմարութիւններիդ Ջոզեֆ.— ասաց միս Հիքսը և դարձավ Հոմերին,— դու էլ, երիտասարդ:

Նա մի րոպե լռեց և դասարանին նայեց.

— Այժմ,— ասաց նա,— ասորեստանցիներին մասին շարունակենք կարդալ մեր երեկվա թողած տեղից. պահանջում եմ յուրաքանչյուրի ուշադրութիւնը, յուրաքանչյուրի տեսական, կենտրոնացած ուշադրութիւնը: Նախ մենք կկարդանք մեր հին պատմութեան դասագրքից, ապա կունենանք բանավոր վիճակաբանութիւն մեր կարդացածի շուրջը:

Կատակոսները շկարողացավ դիմանալ սրամտելու այս առիթին.

— Ո՛չ, միս Հիքս,— տուաջարկեց նա,— եկեք բանավոր դիսկուսիա շանենք. եկեք լուռ վիճենք, որ ես կարողանամ քնել:

Հավատարիմները նորից ծիծաղից պայթեցին, իսկ սնապարծները, արհամարհանքով շուռ եկան: Միս Հիքսը կատակաբանին անմիջապես չպատասխանեց, որովհետև նախ՝ դժվար էր տղայի սրամտութիւնը շոնահատել, իսկ հետո՝ կարելի չէր նրա հետ վերաբերվել այնպես, որ զվարթ մթնոլորտը շարունակվեր: Բայց անպայմանորեն անհրաժեշտ էր նրան կարգի հրավիրել: Ի վերջո խոսեց.

— Ջոզեֆ, դուք պետք է բարի լինեք,— ասաց նա,— մանավանդ այն դեպքում, երբ դուք ճիշտ եք, իսկ ես սխալ:

— Ճիշտ է, միս Հիքս, ներողութիւն,— ասաց կատակաբան տղան,— պարզապես չեմ կարողանում ինձ զսպել: Ասում եք բանավոր վիճաբանութիւն, ուրիշ ինչ տեսակ վի-

Շաբանութիւն կարող է լինել, դե, Օքեյ, ներողութիւն եմ խնդրում:

Հետո, մի տեսակ ինքնավստահությամբ ու իր արժեքի գիտակցությամբ դուխը շարժեց դեպի ուսուցչուհին և ասաց հովանավորողի տոնով:

— Շարունակեցե՛ք, միս Հիքս:

— Շնորհակալութիւն,— ասաց ուսուցչուհին: — Դե՛, բուլորդ, լրիվ արթուն վիճակում:

— Լրիվ արթուն,— ասաց Ջոն,— նայեցեք նրանց, բուլորդ համարչա քնած են:

Քեն ձեր ուսուցչուհուն դուր էին գալիս Ջոյի սրամտութիւնները, բայց, այնուամենայնիվ, զգուշացրեց նրան:

— Եթե մի անգամ էլ ինձ ընդհատեք, Ջոզեֆ, ես ստիպված կլինեմ ձեզ ասելու, որ պնաք դիրեկտորի կարհնետու:

— Ես աշխատում եմ մի քիչ կրթութիւն ձեռք բերել,— ասաց կատակաբանը,— որանց նայեցեք, կիսով շափ քնած են, չէ՞:

— Ապա մի հայացք նետելով դասարանում եղող աշակերտների դնձքերին, ավելացրեց,— բուլոր իմ ընկերները, նույնիսկ մեծ բեյսբոլ խաղացողները:

— Ջո՛, լսի՛ր,— ասաց Հոմերը ընկերոջը,— հերիք է անընդհատ քեզ ցույց տաս: Բուլորը դիտեն, թե դու ինչ խելոքն ես:

— Բավական է,— ասաց միս Հիքսը,— երկուսդ էլ լուք: Բացեք 117-րդ էջը, երկրորդ պարբերութիւնը: — Բուլորը բացեցին այդ էջը և տեղը գտան: — Հին աշխարհի պատմութիւնը,— շարունակեց ուսուցչուհին,— կարող է ձեզ թվալ մի ձանձրալի գիտութիւն: Այսպիսի ժամանակ, երբ մեր հասարակության պատմության մեջ այսքան իրադարձութիւններ են կատարվում, վաղուց ավարտված մի ուրիշ աշխարհի պատմութիւնը սովորելն ու հասկանալը կարող է անօգտակար թվալ: Այդպիսի կարծիքը ճիշտ չէ: Մեզ համար շատ կարևոր է իմանալ ուրիշ ժամանակների, ուրիշ մշակութիւնների, ուրիշ ժողովուրդների և ուրիշ աշխարհների մասին: Ո՞վ է ցանկանում դասարանի առաջը գալ և կարդալ:

Երկու աղջիկներ և Հյուբերգ էքլի Երրորդը ձեռքերը բարձրացրին:

Կատակաբան Ջոն շուռ եկավ դեպի Հոմերը և ասաց.

— Մի էդ տղային նայիր, խնդրում եմ:

Կարգալու ցանկութուն հայտնած երկու աղջիկներից ուսուցչուհին Հելեն էլիոդին ընտրեց, գեղեցկուհուն և սնապարծին: Հոմերը հիացած դիտեց նրա դասարանի առաջը գալը: Աղջիկը կանգնեց, մի պահ շատ ավելի գեղեցկացավ, ապա երևակայելի ամենամաքուր և ամենագրավիչ ձայնով սկսեց կարգալ: Հոմերը ամբողջ ժամանակ հիանում էր այդպիսի մարմնի և այդպիսի ձայնի անհավատալի հրաշքով:

— Ասորեստանցիները,— կարդաց Հելեն էլիոդը,— երկար քթով, մազերով և մորուքով այդ մարդիկ, հյուսիսում շենացրին Նինվեն և դարձրին զորավոր տերութուն: Մի քանի պատերազմներից հետո հիթիթների, եգիպտացիների և այլ ցեղերի դեմ, նրանք նվաճեցին Բաբելոնը Թիկլատ Պալատար Առաջինի ժամանակ, հազար հարյուր տարի մեր թըվարկութունից առաջ: Դրանից հետո, ամբողջ դարեր՝ իշխանութունը երեքում էր քարից կառուցված Նինվեի և ալյուսից կառուցված Բաբելոնի միջև: Ոչ մի առնչութուն Սիրիա և Ասիրիա բառերի միջև, որովհետև ասորիները կոչում էին սիրիացիների դեմ, մինչև որ Թիկլատ Պալատար Երրորդը նըվաճեց դրանց և Իսրայելի տաս կորած ցեղերը աքսորեց.

Հելենը կանգ առավ շունչ քաշելու համար, որպեսզի կարողանար կարգալ հաջորդ պարբերութունը, բայց նախքան կարգալ սկսելը, Հոմեր Մաքուին ասաց.

— Իսկ ինչ կասեք Հյուբերգ էքլի Երրորդի մասին: Նա ո՞ւմ նվաճեց կամ ի՞նչ երևելի գործ կատարեց:

Բարեկիրթ տղան անմիջապես ոտքի կանգնեց և քաղաքավարի խստությամբ ասաց.

— Միս Հիբս, չեմ կարող թույլ տալ, որ դիտավորյալ կերպով հասցված այդպիսի վիրավորանքը շուղովի կամ անպատիժ մնա. ստիպված եմ ձեզ խնդրել, որ հրամայեք միատեր Մաքուին գնալ դիրեկտորի կաբինետը... կամ...,— ասաց նա շատ վճռաբար,— այդ գործը ինքս կվերցնեմ իմ ձեռքը:

Հոմերը նստարանից վեր թռավ.

— Ա՛հ, լսի՛ր,— ասաց նա,— միթե՞ քո անունը Հյուբերդ էքլի Երրորդ չէ: Լավ, ինչո՞վ ես դու երևելի, կամ ասենք, ի՞նչ է արել Հյուբերդ էքլի Երկրորդը, կամ ինչ է երբեք արել Հյուբերդ էքլի Առաջինը: — Նա մի պահ լռեց, ապա դարձավ միս Հիքսին, հետո Հելեն էլիոդին,— կարծեմ, դա լավ, խելոք հարց է,— ասաց նա: Այնուհետև նա նորից դիմեց Հյուբերդ էքլիին և կրկնեց իր հարցը,— ի՞նչ երևելի գործ են կատարել:

— Գիտես ինչ,— պատասխանեց Հյուբերդը,— առնվազն ոչ մի էքլի հասարակ չի եղել,— նա սպասեց, փնտրելով մի ավելի հարմար, խարանոզ բառ, հետո ասաց,— ճամարտակ: Այդպիսի բառ Իթաքայում ոչ ոք լսած չկար:

— Ծամարտա՞կ,— ասաց Հոմերը: Նա շուռ եկավ դեպի ուսուցչուհին: — Այդ ինչ է նշանակում, միս Հիքս,— հարցրեց նա,— և որովհետև ուսուցչուհին ոչ մի սահմանում չէր գտնում այդ բառին, Հոմերը դարձավ Հյուբերդ էքլիին և շարունակեց,— լսի՛ր, էքլի Ն՞ երեք, ինձ այնպիսի անուններով մի կոչիր, որ նախապես չեմ լսել:

— Ծամարտակ,— ասաց Հյուբերդը,— նշանակում է սնապարծ, անպետք, ավելորդություն,— նա սպասեց գտնելու համար ուրիշ, ավելի վերավորական բառ:

— Զայնդ կտրի՛ր,— սպառնաց Հոմերը:

Նա շուռ եկավ դեպի Հելեն էլիոդր և ժպտաց Մաքսիլինների նշանավոր ծիծաղով: — Ծամարտակ,— կրկնեց նա: — Այդ ի՞նչ տեսակ հայհոյանք է,— և նստեց:

Հելեն էլիոդը սպասեց ուսուցչուհու նշանին ընթերցումը շարունակելու համար: Բայց միս Հիքսը լուռ էր: Հոմերը վերջապես հասկացավ: Նա վեր կացավ և ասաց Հյուբերդ էքլի Երրորդին,— լավ, ներողություն եմ խնդրում, ցավում եմ:

— Շնորհակալություն,— պատասխանեց բարեկիրթ տղան և նստեց:

Հին պատմության դասատուն մի պահ նայեց դասարանին և ասաց.

— Հոմեր Մաքսիլին և Հյուբերդ էքլին դասերից հետո կրմնան սենյակում:

— Բայց, միս Հիքս,— ասաց Հոմերը,— հապա դպրոցական վազքի մրցումները:

— Դպրոցական վազքի մրցումները ինձ չեն հետաքրքրում,— պատասխանեց ուսուցչուհին,— ձեր բարոյական դաստիարակութիւնը նույնքան կարևոր է, որքան ձեր ֆիզիկական դաստիարակութիւնը: Կույց և սվեյի կարևոր:

— Միս Հիքս,— ասաց Հյուբերդ էքլին,— Իթաքայի տասնամյակը ինձ վրա հույս է դրել, որ ես կհաղթեմ երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքում, իսկ երկու շաբաթ հետո, լավ արդյունք ցույց կտամ Հոմերի մրցումներում: Վախենում եմ, որ մարդիչ Բայֆիլդը պնդի իմ մասնակցութեան համար:

— Ես ոչինչ չգիտեմ մարդիչ Բայֆիլդի պնդելու մասին,— ասաց Հոմերը,— բայց կեսօրից հետո կատարելու եմ երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքը, անպայման:

Հյուբերդ էքլին նայեց Հոմերին.

— Ես չգիտեի, որ դու մասնակցելու ես մրցմանը:

— Կա՛վ, իմացիր,— ասաց Հոմերը. նա դարձավ ուսուցչուհուն,— միս Հիքս, եթե դուք այսօր մեզ թույլ տաք գնալ, խոստանում եմ այլևս ոչ մի անգամ անկարգութիւն չանել, անհնազանդ չլինել կամ որեէ նման բան չկատարել: Նույնը խոստանում նաև Հյուբերդը, այդպես չէ՞, Հյուբերդ:

— Այո, խոստանում եմ, միս Հիքս,— ասաց Հյուբերդը:

— Երկուսդ էլ դասերից հետո կմնար,— ասաց հին պատմութեան ուսուցչուհին: — Հելեն, խնդրում եմ, շարունակեք կարդալ:

«Դաշնակից բանակները,— կարդաց Հելենը,— խալդերը հարավից, մեդացիներն ու պարսիկները հյուսիսից, պաշարեցին Ասորեստանի կայսրութիւնը, և Նինվեն խոնարհվեց ներանց հզորութեան առաջ: Նաբուգոդոնոսոր Երկրորդը կառավարեց Բաբելոնյան երկրորդ կայսրութիւնը: Հետո եկավ մեծ Կյուրոսը, Պարսկաստանի թագավորը իր ներխուժող հորդաններով: Նրա հաղթանակը, սակայն, կարճատև եղավ, որովհետև նրա հաջորդներին հետագայում պարտութեան մատնեց Ալեքսանդր Մեծը»:

Հոմերը, ձանձրացած, նախորդ գիշերվա աշխատանքից հոգնած և առինքնված աղջկա քաղցր ձայնից, մի աղջկա, որը, ըստ իրեն, ստեղծված էր միայն իր համար, գլուխը դրեց իր ծալված թևերին և սկսեց հաճույք զգալ մի բանից, որ հավասար էր քնելուն: Բայց նա շարունակում էր լսել աղջկա ընթերցումը:

«— Այս խառնարանից,— կարգաց աղջիկը,— աշխարհը թանկարժեք ժառանգություն ստացավ: Հին կտակարանի Մովսեսի օրենքները իրենց սկզբունքների մի մասը պարտական են Համուրաբի կողմից ձևակերպված օրենքներին, որոնց համար նա կոչվում է օրենսդիր: Նրանց թվաբանական սխտեմից, որտեղ նրանք օգտագործում էին տասներկուսի աղյուսակը և մեր ծանոթ տասնորդականը, մենք ժառանգեցինք ժամվա վաթսուներկուսի և շրջանակի 360 աստիճանները: Արաբիան մեզ տվեց մեր թվանշանները, որոնք մինչև այժմ էլ կոչվում են արաբական, տարբերելու համար հոմեական թվանշաններից: Ասորեստանցիները գտան արևի ժամացույցը: Ժամանակակից գեղագործական սիմվոլներն ու Ջոզիակի նշանները բաբելոնացիներից են սկսվում: Համեմատաբար վերջերս Փոքր Ասիայում կատարված պեղումները ցույց են տալիս, որ այնտեղ եղել է մի հրաշալի կայսրություն»:

— Մի հրաշալի կայսրություն,— երազում էր Հոմերը,— որտե՞ղ: Իթաքայում, Կալիֆորնիայի Իթաքայում: Եվ այդ բոլորը անհետացա՞վ, դժո՞խք գնաց: Առանց մեծ մարդկանց, առանց մեծ գյուտերի, առանց ժամացույցի, առանց թվանշանների, առանց Ջոզիակների, առանց դավեշտի ու առանց որևէ բանի: Որտե՞ղ էր այդ մեծ կայսրությունը:

Նա որոշեց նստել և որոնել այն: Սակայն նա միայն Հելեն էլիոդի դեմքը տեսավ, սրը գուցե բոլոր կայսրություններից ավելի մեծ էր. նա լսեց աղջկա հրաշալի ձայնը, որը գուցե մարդկության ամենազարմանալի և ամենամեծ նվաճումներից մեկն էր:

«— Հիթիթները,— շարունակեց աղջիկը,— ծովերով իջան ցած, դեպի Եգիպտոս: Նրանք իրենց արյունը խառնեցին հրեաների արյան և հրեաներին տվեցին հիթիթական քիթը»:

Հելենը դադարեցրեց ընթերցումը և դարձավ հին պատմութեան դասատուին.

— Գլխի վերջն է, միս Հիքս,— ասաց նա:

— Շատ լավ, Հելեն,— ասաց միս Հիքսը,— շնորհակալութիւն հրաշալի ընթերցանութեան համար: Կարող եք նստել:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Ի

ՃԱՌ ՄԱՐԿԿԱՅԻՆ ՔԹԻ ՄԱՍԻՆ

Միս Հիքսը սպասեց Հելենի նստելուն, ապա նայեց անշուք երտների դեմքերին.

— Այժմ,— ասաց նա,— մենք ի՞նչ սովորեցինք:

— Որ աշխարհի բոլոր մարդիկ քիթ ունեն,— ասաց Հոսերը:

Այս պատասխանից միս Հիքսը անակնկալի շեկավ.

— Ուրիշ ի՞նչ,— հարցրեց նա:

— Այն, որ քթերը ոչ միայն շնչելու և մրսելու համար են, այլ նաև հին պատմութեան փաստերը ճշտորեն հասկանալու համար:

Միս Հիքսը Հոմերից շուտ եկավ և ասաց.

— Մի ուրիշը թող ասի: Ըստ երևույթին քթերը Հոմերին ստ հեռունքն են տարել:

— Գրքում է գրված, այդպես չէ՞,— ասաց Հոմերը,— հա-
ա ինչո՞ւ են գրել. պետք է որ կարևոր լինի:

— Միստեր Մաքուլի, գուցե դուք ուզում եք քթերի մասին ի ընդարձակ ճա՞ռ արտասանել,— ասաց միս Հիքսը:

— Կավ,— ասաց Հոմերը,— գուցե ոչ իսկական ճառ, այց հին պատմութեանը մեզ մի բան սովորեցնում է,— սնդաղորեն, առանց անհրաժեշտութեան բառերը շեշտելով, ս շարունակեց,— մարդիկ միշտ քիթ են ունեցել. այդ ա-

պացուցելու համար հերիք է, որ դասարանում գտնվող յուրա-
քանչյուր ոք նայի մյուսներին: — Նա նայեց շուրջը, — ամեն
տեղ քիթ: — Նա մի պահ կանգ առավ, որոշելու համար, թե
այդ թեմայով ուրիշ ի՞նչ կարելի էր ասել, ապա շարունա-
կեց, — քիթը մարդկային դեմքի գուցե ամենածիծաղելի մասն
է: Նա միշտ մի տեսակ շփոթության առիթ է եղել մարդկային
ցեղի համար և հիթիթները, հավանաբար, հաղթում էին բոլո-
րին, որովհետև նրանց քթերը շատ մեծ էին և կեռ: Կարևոր չէ,
թե ո՞վ հնարեց արևի ժամացույցը, որովհետև վաղ թե ուշ
որևէ մեկը հնարելու էր ժամացույցը: Կարևորն այն է, թե
ո՞վ հնարեց քիթը:

Կատակաբան Ջոն լսում էր մեծ հետաքրքրությամբ, նույն-
իսկ նախանձով: Հոմերը շարունակեց.

— Որոշ մարդիկ խոսում են իրենց քթի մեջ: Շատերը
խոմփացնում են քթով, իսկ ուրիշներ սուլում կամ երգում են
քթով: Կան մարդիկ, որոնց առաջնորդում են քթից բռնած,
ոմանք էլ իրենց քիթը օգտագործում են ուրիշի գործերն
ուսումնասիրելու և անթույլատրելի տեղեր մտցնելու համար:
Քթեր են ջարդվել կատաղած շների կամ կինոդերասանների
կողմից սիրային վեպեր բեմադրելու ժամանակ: Դռներ են
փակվել քթերի վրա, կամ եղել են քթեր, որոնք բռնվել են
ձու կոտորող մեքենաների կամ նույնիսկ պատեֆոնների մեջ:
Քիթը անշարժ է ինչպես ծառը, բայց լինելով շարժական ա-
ռարկայի՝ գլխի վրա, մեծ պատիժների է ենթարկվում, տար-
վելով այնպիսի տեղեր, ուր նա միայն խանգարում է: Քթի
պաշտոնը հոտոտալն է, բայց որոշ մարդիկ իրենց քթի ծա-
րով են նայում ուրիշ մարդկանց նպատակների, կենցաղի և
արարքների վրա: — Նա շուռ եկավ և նայեց Հյուբերդ էբլի
Երրորդին և ապա Հելեն էլիոդին, որի քիթը փոխանակ դեպի
վերև տնկվելու, ինչ-որ պատճառով թեթևորեն դեպի ներքև էր
թեքվել: — Այս մարդիկ իրենց քթերը ընդհանրապես երկինք
են տնկում, կարծելով, որ այդպիսով կարող կլինեն երկինք
մտնելու: Բազմաթիվ կենդանիներ ունեցող ունեն, բայց նրան-
ցից քչերը քիթ ունեն, այդ բառի իսկական իմաստով: Սա-

յն հոտառութեան զգալարանը կենդանիներէ մտտ ավելի
բզացած է, քան այն մարդկանց մտտ, որոնք քիթ ունեն,
յց ոչ հասկացողութեան: — Հոմեր Մաքուին խորունկ շունչ
շեց և որոշեց հզրագիակել իր ճառը: — Քթի մասին ամե-
կարեւորն այն է, որ նա անհանգստութեան է առաջացնում,
տերազմների պատճառ է դառնում, հին բնկերութեաններ
նդում, խորտակում է բազմաթիվ երջանիկ ընտանիքներ:
Ժմ, միս Հիքս, ևս կարո՞ղ եմ մրցութեան գնալ:

Հին պատմութեան ուսուցչուհին, թեև գոհ էր այս աննշան
մայր շուրջ խոսված երևակայութեամբ հարուստ ճառից,
յց չէր կարող թուլլ տալ, որ նա խանգարեր դասարանի
բո ու կանոնը:

— Միստեր Մաքուի, դասերից հետո դուք կմնաք դասա-
նում,— ասաց նա,— ինչպես նաև դուք, միստեր էքլի: Քա-
որ մենք վճռեցինք քթերի հարցը, այժմ մի ուրիշը թող
տահայտվի մեր կարգացածի մասին:

Ոչ ոք չխոսեց:

— Դե՛, դե՛,— ասաց միս Հիքսը,— մի ուրիշը թող ար-
տահայտվի, որեւէ մեկը:

Կատակարան Ջոն բնդունեց հրավերը:

— Քթերը կարմիր են, մանուշակները՝ կապույտ: Այս
սարանը մեռած է, և շատ հավանաբար՝ նաև դուք,

— Ուրիշ խոսող չկա՞,— հարցրեց միս Հիքսը:

— Մեծ քթեր են ունենում հաճախ նապաստիներն ու ճա-
պարհորդները,— ասաց մի աղջիկ:

— Բոլոր երկգլխանի տղաները ո՞նենում են երկու քթ,—
աց Ջոն:

— Քիթը երբեք գլխի ետևի մասում չի լինում,— ասաց
յի հիացողներից մեկը:

— Մի ուրիշը,— ասաց միս Հիքսը և դառնալով մի տը-
յի, տվեց անունը,— Հենրի՛, դու ի՞նչ կասես:

— Քթի մասին ես ոչինչ չգիտեմ,— ասաց Հենրին:

Ջոն դարձավ Հենրիին.

— Ինչպե՞ս լիք,— զարմացավ նա,— լիակ ո՞վ էր Մովսեսը:

— Մովսեսը աստվածաշնչում էր,— ասաց Հենրին:

— Նա քիթ ունե՞ր,— հարցրեց Ջոն:

— Իհարկե ուներ,— պատասխանեց Հենրին:

— Շատ լավ, ուրեմն ինչո՞ւ չես ասում. «Մովսեսը մի քիթ ուներ, ա՛յ, այսպիսի մի ահագին քիթ,— ասաց Ջոն,— սա հին պատմության դաս է. ինչո՞ւ չես փորձում մի որևէ բան սովորել: Մովսես — քթի դեզ, հնուիթյուն — պատմություն: Հասկանո՞ւմ ես:

Հենրին փորձեց հասկանալ:

— Մովսես, քթի դեզ,— ասաց նա,— ո՛չ, սպասե՛ք, Մովսեսի քիթը մեծ քիթ էր:

— Օ՛յ,— ասաց Ջոն,— դու երբեք ոչինչ չես սովորելու: Դու պիտի մահանաս աղքատանոցում: Մովսեսը մի մեծ քիթ ուներ, մի ահագին քիթ, շատ քթերի պես: Հենրի, այդ շատ պարզ բանը պետք է հասկանաս: Այժմ մտածիր այդ մասին:

— Բավական է, թողե՛ք այդ,— ասաց միս Հիքսը,— ուրի՞շ:

— Ձեռքը ավելի արագաշարժ է, քան աչքը,— ասաց Ջոն,— բայց միայն քիթն է վաղում:

— Միս Հիքս,— ասաց Հոմերը,— դուք պետք է թույլ տաք ինձ մասնակցել հրկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքին:

— Ինձ որևէ վազքի մրցում չի հետաքրքրում,— ասաց միս Հիքսը: — Ուրիշ խոսո՞ղ:

— Բայց, միս Հիքս,— ասաց Հոմերը,— այս քնած դասարանին ձեր փոխարեն ես կյանք ներշնչեցի, այդպես չէ՞: Ես նրանց մղեցի, որ խոսեն քթերի մասին:

— Դա նյութից դուրս է,— ասաց հին պատմության դասատուն: — Ուրիշ մե՞կը:

Բայց արդեն ուշ էր: Ձանգը հնչեց: Բոլորը վեր կացան սյուզքի մրցմանը դնալու համար, բացի Հոմեր Մաքուլիից և Հյուբերգ էբլի Երրորդից:

ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՅՈՒՐ ՔՍԱՆ ՅԱՐԿ ԵՐԳԵԼԱՎԱԶՔԸ

Իթաքայի միջնակարգ դպրոցի ֆիզկուլտուրայի դասատուն կանգնած էր Իթաքայի միջնակարգ դպրոցի դիրեկտորի առաջ: Այդ մարդու ազգանունը Իք էր, մի հանգամանք, որի մասին միստեր Ռոբերտ Ռիբլեյը տեղական օրաթերթում ծաղրանկար էր տպել «Հավատա՞լ, թե ոչ» վերնագրով: Միստեր Իքի առաջին անունը Օսկար էր, իսկ դա ուշադրութեան արժանի չէ:

— Միս Հիքսը, — ասաց Իթաքայի միջնակարգ դպրոցի դիրեկտորը, — ամենահին և ամենալավ դասատուն է, որ երբեք այս դպրոցը ունեցել է: Նա իմ ուսուցչուհին էր, երբ ես հաճախում էի Իթաքայի միջնակարգ դպրոցը, նմանապես ձեր ուսուցչուհին էր, միստեր Բայֆիլդ: Ցավում եմ, որ չեմ կարող նրա զխի վրայով թռչել և վերացնել պատիժը մի զույգ տղաների, որոնք անկարգութուն են արել:

— Հյուբերդ էլիի Երրորդը անկարգ տղա չէ, — ասաց դասատուն: — Հոմեր Մաքոլին այո, անկարգ է, իսկ Հյուբերդ էլիին՝ ոչ: Նա մի կատարյալ փոքրիկ ջենտլմեն է:

— Այո, ասաց դիրեկտորը, — Հյուբերդ էլիին հարուստ ընտանիքից է: Բայց եթե միս Հիքսը նրան ասել է դասերից հետո մնալ, ուրեմն պետք է մնա: Կասկած չկա, որ նա մի փոքրիկ, կատարյալ ջենտլմեն է: Ես նրա հորը հիշում եմ: Կատարյալ էր, կատարյալ: Բայց միս Հիքսը հին պատմութեան դասատու է, և նա երբեք չի պատժի որեէ մեկին, եթե նա պատժվելու արժանի չլինի: Հյուբերդ էլիին թող մի այլ ժամանակ վազի:

Դիրեկտորը կարծեց, որ հարցը փակված է: Ֆիզկուլտ դասատուն գրասենյակից դուրս եկավ: Բայց նա ֆիզկուլտ հրապարակ չգնաց, այլ մտավ հին պատմութեան դասասենյակը: Այստեղ նա գտավ Հոմերին, Հյուբերդին և միս Հիքսին: Նա խոնարհվեց ձեր ուսուցչուհու առաջ և ժպտաց:

— Միս Հիքս,— ասաց նա,— այս խնդրի կապակցութեամբ ես խոսեի եմ միստեր Իքի հետ: — Նա հասկացնել տրվեց, որ ինքը իրավունք էր ստացել գալու և Հյուբերդ էջլի Երրորդին տանելու: Սակայն, այս խոսքի վրա անմիջապես Հոմեր Մաքուլին վեր կացավ, կարծես խոսքը իր ազատվելու մասին լիներ:

— Ես քեզ համար չեմ եկել,— ասաց դասատուն տհաճութեամբ: — Նա շուտ եկավ դեպի մյուս տղան և ասաց,— միստեր էջլի:

— Ի՞նչ եք ուզում ասել,— ասաց հին պատմութեան դասատուն:

— Միստեր էջլին,— ասաց ֆիզիկոս դասատուն,— պետք է անմիջապես հագնի իր ֆիզիկոս շորերը և գնա երկու հարյուր քսան յարդ ցածր արգելքներով վազքի: Մենք նրան սպասում ենք:

— Այ թե ի՞նչ,— ասաց Հոմերը: Նա վառվում էր արդար զայրույթից,

— Լավ,— ասաց նա,— իսկ ես, միստեր Մաքուլին: Դասատուն առանց պատասխանելու դասարանից դուրս վազեց: Նրա ետևից, մի տեսակ հուզված և ամաչելով, դուրս գնաց Հյուբերդ էջլի Երրորդը:

— Տեսա՞ք, միս Հիքս,— բղավեց Հոմեր Մաքուլին,— դա առանձնաշնորհում է, թե ոչ:

Հին պատմութեան դասատուն այնպես տակնուվրա էր եղել կատարվածից, որ հազիվ կարողացավ խոսել:

— Միստեր Բայֆիլդը,— շնչաց նա,— հարմար է ֆիզիկոսութեան դասավանդելու միայն իր նման իշուկների: — Նա լռեց, զգալով իր նկատողութեան անհարմարութունը,— ներեցեք,— ասաց նա,— բայց այդ մարդը ոչ միայն տգետ է, այլ նաև ստախոս:

Հրաշալի էր միս Հիքսին տեսնել բնական և անզուսպ բարկութեան մեջ: Հոմերը զգում էր, որ նա աշխարհի բոլոր ուսուցիչների մեջ լավագույնն է:

— Ես նրան երբեք չեմ սիրել,— ասաց Հոմերը,— լավ է, որ դուք ևս չեք համակրում:

— Երեսունհինգ տարի է, որ Իթաքայի միջնակարգ դըպրոցում հին պատմութիւն եմ ավանդում,— ասաց միս Հիքսը,— դպրոցական մայր եմ եղել Իթաքայի հարչուրավոր տղաների և աղջիկների: Դաս եմ տվել քո եղբորը՝ Մարկուսին, և քո քրոջը՝ Բեսին, և եթե տանը փոքր եղբայրներ ու քույրեր ունես, մի օր նրանց էլ դաս կտամ:

— Միայն մի եղբայր, միս Հիքս,— ասաց Հոմերը,— նրա անունը Յուլիսիս է: Ինչպե՞ս էր սովորում Մարկուսը դպրոցում:

— Մարկուսը և Բեսը,— ասաց միս Հիքսը,— երկուսն էլ լավ էին՝ ազնիվ և քաղաքավարի: Այս,— ավելացրից նա,— բարեկիրթ էին,— և նա հատկապես շեշտեց այդ բառը: — Հին մարդկանց քաղաքակիրթ կենցաղի ժառանգութիւնը նրանց դարձրել էր քաղաքակիրթ հենց ծնված օրից: Քեզ նման Մարկուսն էլ երբեմն խոսում էր կարգից դուրս, բայց նա երբեք չէր ստում: Այժմ, մարդկութեան այս ստոր արարածները, աշխարհի այս Բայֆիլդները, որոնք ոչինչ են, բացի հիմարներ լինելուց, կարծում են, որ պառավ կին եմ և ոչինչ չեմ հասկանում: Նա այստեղ եկավ և բացարձակապես ստեց, ինչպես ստել է բազմաթիւ անզամներ, երբ, ղեռ երեխա, նստում էր այս դասարանում: Նա ոչինչ չի սովորել, բացի անամոթ կերպով քծնելուց նրանց, որոնք իր կարծիքով, իրենից բարձր են:

— Ի՞նչ եք ասում,— ասաց Հոմերը հին աշխարհի պատմութեան ուսուցչին մղելով շարունակելու իր քննադատութիւնը:

— Ես ճանաչում եմ այնպիսի լավ մարդկանց, որոնք նրա նմանների կողմից մի կողմ են քշվում,— ասաց նա: — Այս մարդիկ կյանքում առաջ են գնում ստելով, խաբելով և ճնշելով նրանց, ովքեր այդպիսի ստոր վարմունքից բարձր են կանգնած: Երկու հարյուր քսան յարդ վազք ցածր արգելքներով: Իսկապե՞ս ցածր:

Հին աշխարհի պատմութեան դասատուն սարսափելի վիճակով պատմեց էր: Նա խորը շնչեց և թաշկինակով սրբեց աչքերը:

վասար են իրար: Դրանից հետո այդ արդեն ամեն մարդու գործն է, իրեն լավ կամ վատ ցույց տալ, ազնիվ կամ խենթ մեծանալ, ինչպես ինքն է ցանկանում: Ես աշխատում եմ, որ իմ տղաներն ու աղջիկները իրենց դրսևորեն լավ գործերով և առաքինի մեծանան: Թե արտաքինից ինչպե՞ս են երևում իմ աշակերտները, ինձ համար նշանակություն չունի: Ես չեմ խաբվում ոչ շնորհալի և ոչ էլ վատ ձևերից: Ես հետաքրքրվում եմ, թե իսկապես ինչ կա այդ ձևերի տակ: Ինձ համար կարևորը այն չէ, թե իմ աշակերտներից մեկը հարուստ է կամ աղքատ, կաթոլիկ է, բողոքական կամ հրեա, սպլտակ է, սև թե դեղին, սրամիտ՝ թե բթամիտ, հանճարեղ՝ թե պարզամիտ: Կարևորն այն է, որ նա մարդ լինի, ունենա սիրտ, սիրի ճշմարտությունն ու պատիվը, հարգի նրանց, որոնք իրենից ցածր են գտնվում և նրանց, որոնք իրենից բարձր են գտնվում: Եթե իմ աշակերտները մարդ լինեն, այդքանը բավական է: Ես չեմ ուզում, որ նրանք նման լինեն իրար մարդկային լինելու իրենց ձևերի մեջ: Եթե նրանք խաթարված չեն՝ ինձ համար կարևոր չէ, թե նրանք իրարից տարբեր կլինեն: Ես ուզում եմ, որ իմ երեխաներից յուրաքանչյուրը իր ինքնուրույնությունը ունենա: Չեմ ուզում, որ դո՛ւ, Հոմե՛ր, լինես ուրիշի նման ինձ հաճոյանալու կամ իմ աշխատանքը հեշտացնելու համար: Շուտով ձանձրալի կդառնար այն դասարանը, որտեղ բոլորը փոքրիկ օրիորդներ ու ջենտլմեններ միայն լինեին: Ուզում եմ, որ իմ երեխաները մարդ լինեն, յուրաքանչյուրը տարբեր, յուրաքանչյուրը յուրահատուկ, յուրաքանչյուրը հաճելի և հետաքրքրական տարբերակը բոլոր մյուսների: Ուզում էի, որ Հյուբերդ էքլին այս բոլորը քեզ հետ լսեր, քեզ հետ հասկանար, որովհետև, եթե այժմ դու չես սիրում նրան, և ինքը չի սիրում քեզ, դա կատարելապես բնական է: Ուզում էի իմանար, որ ձեզանից յուրաքանչյուրը պետք է սկսի իսկապես մարդկային լինել, որ հակառակ ձեր իրար բնականորեն շսիրելուն, դուք պետք է իրար հարգեք: Ահա թե ինչ է նշանակում դաստիարակված լինել, ահա թե ինչ պետք է սովորենք հին աշխարհի պատմության ուսումնասիրությունից:

Գասապտունն մի վայրկյան դադար առավ և նայեց տղային, որը իրեն անհասկանալի ինչ-որ պատճառով, քիչ էր մնում լաց լինի:

— Ուրախ եմ, որ քեզ հետ խոսեցի,— ասաց ուսուցչուհին,— և ոչ թե իմ ճանաչած որևէ ուրիշ աշակերտի հետ: Երբ թողնես դպրոցը, ինձ մոռանալուց շատ հետո էլ, աշխարհում ես կհետևեմ քեզ, և բնավ չեմ զարմանա այն լավ գործերի համար, որ վստահ եմ, պիտի կատարես:

Հին պատմության ուսուցչուհին նորից խորը շնչեց և թաշկինակը տարավ աչքերին:

— Իսկ հիմա վազիր ֆիզկուլտ դաշտ,— ասաց նա,— մրցիր Հյուբերդ էքլիի դեմ երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքում: Եթե ժամանակ չլինի շորերդ փոխելու, փուլթ չէ, վազիր ինչպես որ կաս, նույնիսկ եթե բոլորը ծիծաղեն քեզ վրա: Աշխարհում, նախքան շատ առաջ գնալը, դու հաճախ ծիծաղ պիտի լսես: Ոչ միայն մարդկանց ծիծաղը, այլ նույնիսկ դառն ծիծաղը իրերի, որոնք պիտի ցանկանան շփոթեցնել քեզ և ետ պահել, բայց ես վստահ եմ, որ դու պիտի ուշադրութուն չդարձնես այդ ծիծաղին:

Ուսուցչուհին հոգոց հանեց և ասաց հոգնած.

— Վազի՛ր դաշտ, Հոմեր Մաքուլի: Ես կգամ քեզ դիտելու Կալիֆորնիայի Իթաքա քաղաքի Սանթա Կլարա փողոցի վրա ապրող Մաքուլիների ընտանիքի երկրորդ որդին ետ դարձավ և սենյակից դուրս եկավ:

Սպորտ հրապարակում Հյուբերդ էքլին և երեք տղաները, որոնք այդ օրը նրա հետ արդեն վազել էին, իրենց տեղերն էին գրավում երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքի համար: Հոմերը հասավ հինգերորդ վազքուղուն ճիշտ այն ժամանակ, երբ դատավորը, ատրճանակը ձեռքին, վազքի ստարտն էր տալիս: Հոմերը մյուսների հետ վազեց: Նա իրեն շատ լավ էր զգում, բայց խիստ զայրացած էր, ու հավատում էր, որ աշխարհում, ոչ մի բան իրեն չէր կարող արգելել: Այս մրցութունը շահելուց, անհարմար կոշիկները, վազքի համար անհարմար շորերը, փորձ չունենալը, որևէ բան: Նա պարզապես պիտի հաղթեր, ուրիշ ոչինչ:

Նրա կողքի վազքուղու վրա գտնվող Հյուբերգ էջլին շուռ եկավ Հոմերի կողմը և ասաց.

— Գու այդ վիճակով չես կարող վազել:

— Ո՛չ,— ասաց Հոմերը,— սպասի՛ր և տե՛ս:

Տրիբունին նստած միստեր Բայֆիլդը դարձավ կողքի մարդուն և հարցրեց.

— Ո՞վ էր դբսի զծից ստարտ վերցնողը, առանց վազքի շորերի: — Եվ անմիջապես հիշեց, թե ով էր:

Նա ուզեց կանգնեցնել վազքը, որպեսզի հեռացնե՛ր հինգերորդ վազողին, բայց շատ ուշ էր: Ատրճանակը կրակված էր, և մրցողները սլանում էին: Հոմերը և Հյուբերգը առաջին արգելքը անցան մյուսներից առաջ, երկուսն էլ հաջողութ՛յամբ թռչելով: Երկրորդ արգելքի մոտ Հոմերը մի քիչ առաջ շարժվեց Հյուբերգից և շարունակեց առաջ անցնել երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ, վեցերորդ, յոթերորդ և ութերորդ արգելքների հաղթահարելիս: Բայց նրան կպած գալիս էր Հյուբերգ էջլին: Երկու տղաները վազելիս բռներ էին փոխանակում: Առաջին արգելքին Հյուբերգը բղավեց.

— Որտե՛ղ ես սովորել այդպես վազել:

— Ոչ մի տեղ,— ասաց Հոմերը,— հիմա եմ սովորում: Երկրորդ արգելքին Հյուբերգը ասաց.

— Ինչո՞ւ ես շտապում. լավ չէ այդքան արագ վազել:

— Ես մրցութ՛յունը շահելու եմ,— ասաց Հոմերը:

Երրորդ արգելքին էջլին հարցրեց.

— Ո՞վ ասաց:

Իսկ չորրորդ արգելքին Հոմերը պատասխանեց.

— Ե՛ս եմ ասում:

Հինգերորդ արգելքին Հյուբերգը ասաց.

— Դանդաղեցրու, սա երկար վազք է. կհոգնես: — Հետո հանկարծ բղավեց,— Է՛հե՛յ, ուշադրութ՛յուն, Բայֆիլդը գալիս է:

Հոմերը իններորդ արգելքին հասավ ճիշտ այն ժամանակ, երբ Իթաքայի տասնամյա դպրոցի ֆիզկուլտ դասատուն հակառակ կողմից վրա հասավ: Այնուամենայնիվ, Հոմերը թռավ: Նա թռավ ուղիղ ֆիզկուլտ դասատուի բաց թևերի մեջ

և նրանք երկուսով գետին ընկան: Հյուրերդ էլին դադարեց վազելուց և դարձավ մյուսներին.

— Կանգնեք ձեր տեղերում, — բղավեց նա, — թող վեր կենա: Նա հրաշալի էր վազում, բայց խանգարվեց:

Հոմերն արագ վեր կացավ և շարունակեց վազել: Նույն վայրկյանին սկսեցին վազել նաև մյուսները:

Բոլոր դաշտում դառնվողները, նույնիսկ Հելեն էլիոզը, զարմացել էին մրցության վայրում կատարվածից: Հին աշխարհի պատմության դասատու միս Հիքսը կանգնած էր ֆինիշի մոտ: Նա թափահարում էր ձեռքը և անխտիր քաշալիքում բոլորին, աղաներից յուրաքանչյուրին.

— Շտապի՛ր, Հոմե՛ր, — ասում էր նա, — շո՛ւտ արագ, Հյուրե՛րդ, վազեցեք, Սամ, Ջորջ, Հենրի:

Նախավերջին արգելքի մոտ Հյուրերդ էլին հասավ Հոմեր Մաքուլին:

— Ցավում եմ, — ասաց նա, — ստիպված եմ անցնել:

— Անցիր, — պատասխանեց Հոմերը, — եթե կարող ես:

Հյուրերդ էլին Հոմերից մի քիչ առաջ անցավ, իսկ վազքը ավարտվում էր: Հոմերը վերջին արգելքը շթաավ և գրեթե հասավ առջևից վազողին: Ֆինիշում նրանք այնքան մոտ էին իրար, որ ոչ ոք չէր կարող ասել, թե ով շահեց մրցույթյունը՝ Հյուրերդ էլին, թե Հոմեր Մաքուլին: Սամը, Ջորջը և Հենրին հասան նրանցից անմիջապես հետո և միս Հիքսը, հին աշխարհի պատմության դասատուն, բոլորին գրկեց:

— Հրաշալի էր, բոլորդ էլ շատ գեղեցիկ վազեցիք, — ասաց նա:

— Դուք ինձ ներեցեք, միս Հիքս, — ասաց Հյուրերդ էլին, — պետք էր, որ Հոմերի հետ դասարանում մնայի:

— Այժմ այդ կարևոր չէ, — ասաց միս Հիքսը, — լավ էր, որ սպասեցիր մինչև Հոմերը բարձրանար, երբ նրան խանգարեցին:

Բարկացած, դառնացած և մի քիչ էլ ամաչած իր անկումով, Իթաքայի տասնամյա դպրոցի ֆիզկուլտ դասատուն վազելով եկավ խմբի ուղղությամբ, որին միս Հիքսը հավաքել էր իր շուրջը:

— Մաքուլի,— բղավեց նա տասնհինգ յարդ հեովից,— քո արածի համար այս սեմեստրում զրկվում ես դպրոցի սպորտային միջոցառումներին մասնակցելու իրավունքից:

Մարզիչը հասավ խմբին, կանգ առավ և սպառնական նայեց Հոմեր Մաքուլիին: Հին պատմության դասատուն դարձավ նրան.

— Միստեր Բայֆիլդ,— ասաց նա,— ինչո՞ւ եք պատժում Հոմեր Մաքուլին:

— Ներեցեք, միս Հիքս,— ասաց դասատուն,— ես իմ որոշումները ընդունում եմ առանց հին պատմության ամբիոնի օժանդակության: — Նա դարձավ Հոմերին և ասաց,— հասկանում ես:

— Այո, սըր,— պատասխանեց Հոմերը:

— Այժմ գնա իմ գրասենյակը և դուրս չգաս, քանի չեմ ազատել,— հրամայեց Բայֆիլդը:

— Ձե՞ր գրասենյակը,— հարցրեց Հոմերը,— բայց ես գործունեմ,— նա հանկարծ հիշեց, որ ժամը չորսին աշխատանքի պետք է գնար: — Ժամը քանիսն է,— հարցրեց նա:

Հյուրերո՞ղ էրին նայեց թևի ժամացույցին:

— Չորսից քսոորդ պակաս,— ասաց նա:

— Գնա իմ գրասենյակը,— բղավեց Բայֆիլդը:

— Բայց դուք չեք հասկանում, միստեր Բայֆիլդ,— ասաց Հոմերը,— ես գնալու տեղ ունեմ. ես կուշանամ:

Ձո՞Տերանովան մոտեցավ խմբին:

— Իսկ ինչո՞ւ նա պետք է մնա դասերից հետո,— ասաց Ձոն,— նա ոչ մի վատ բան չի արել:

Դասատուն արդեն շատ էր բարկացել.

— Դու քո ստահակի կեղտոտ մուկթը փակիր, մակարոնի ճուտ,— բղավեց նա Ձոյի վրա:

Ապա նա մի կողմ հրեց տղային, որը երերալով ետ-ետ գնաց ու գետին չընկած՝ բղավեց.

— Ի՞նչ, մա-կա-րոն...

Հոմերը խփեց միստեր Բայֆիլդին, կարծես ֆուտբոլի դաշտում լինելը, միաժամանակ ասելով.

— Ձհամարձակվես ընկերոջս անուններ կպցնել:

Մինչ Հոմերը և Բայֆիլդը նորից գետնի վրա էին, Ջո Տերանովան վեր կացավ, նա կատաղությամբ այնպես նետվեց Բայֆիլդի վրա, որ վերջինս գետին թավալվեց: Դպրոցի դիրեկտոր միստեր Իքը, շնչակտուր և հուզված, վազելով եկավ:

— Պարոններ, — ասաց նա, — տղաներ, տղաներ: — Նա Ջո Տերանովային քաշեց մարզիչի վրայից, որը տակավին ոտքի չէր ելել:

— Միստեր Բայֆիլդ, — խստությամբ նրան դիմեց դպրոցի դիրեկտորը, — ի՞նչ է նշանակում այդ վարմունքը:

Բայֆիլդը լուսթյամբ ցույց տվեց միս Հիքսին:

Միս Հիքսը կանգնում էր այդ մարդու գլխավերևը:

— Չեզ բազմիցս ասել եմ, միստեր Բայֆիլդ, որ մարդկանց շատ չրոթեք, — ասաց նա, — նրանց այդ դուր չի գալիս: — Նա դարձավ դպրոցի դիրեկտորին, — միստեր Բայֆիլդը պարտավոր է Ջո Տերանովայից ներողություն խնդրել:

— Մի՞թե, իսկապե՞ս միստեր Բայֆիլդ, — հարցրեց միստեր Իքը:

— Ջոյի ծնողները Իտալիայից են եկել, — ասաց միս Հիքսը, — բայց բոլոր դեպքերում նրանց չպետք է մակարոն անվանել:

Ջո Տերանովան ասաց.

— Ինձ հարկավոր չէ նրա ներողություն խնդրելը: Եթե նա ինձ անուններ կպցնի, ես նրա մոտ թին կհասցնեմ: Եթե ինձ ծեծի, եղբայրներիս կկանչեմ:

— Ջոզեֆ, — ասաց միս Հիքսը, — դու պետք է թույլ տաս, որ միստեր Բայֆիլդը ներողություն խնդրի. նա քեզնից կամ քո ծնողներից չէ, որ ներողություն է խնդրելու: Նա ներողություն է խնդրելու մեր երկրից: Դու պետք է թույլ տաս, որ նա վերստին փորձի ամերիկացի դառնալ:

— Այո, այդպե՛ս է, — հաստատեց դպրոցի դիրեկտորը, — այստեղ Ամերիկան է, և միակ օտարականները նրանք են, ովքեր կմոռանան, որ սա Ամերիկան է: — Նա դարձավ մարզիչին, որ դեռ նստած էր գետնին, — միստեր Բայֆիլդ, — հըրամայեց նա:

Իթաքայի տասնամյա դպրոցի ֆիզիկուտ դասատուն վեր կացավ:

— Ներողութիւն եմ խնդրում,— ասաց նա, խոսքը առանց որևէ մեկին ուղղելու և շտապեց հեռանալ:

Ջո Տերանովան և Հոմեր Մաքոլին միասին գնացին: Ջոն լավ էր քայլում, իսկ Հոմերը կաղում էր: Նա վնասել էր իր ձախ ոտքը, ևրբ Բայֆիլդը փորձել էր կանգնեցնել նրան:

Միս Հիքսն ու միստեր Իքը դարձան Երեսուն կամ քառասուն սղանեբին ու աղջիկներին, որոնք հավարվել էին իրենց շուրջը: Նրանք տարբեր դիմագծեր ունեին և տարբեր ազգութիւնների էին պատկանում:

— Այժմ տուն գնացեք,— ասաց միս Հիքսը,— գնացեք ձեր ընտանիքները,— բայց քանի որ երեխանները դեռ մի քիչ հուզված էին, նա շարունակեց,— աշխուժացե՛ք, քրթներդ մի կախեք, այդքան տակնուվրա մի լինեք, եղածը մեծ բան չէր:

— Այո,— ավելացրեց դպրոցի դիրեկտորը,— աշխուժացե՛ք, պատերազմը հավիտյան չի շարունակվելու:

Երեխաները խմբերի բաժանվեցին և հեռացան:

Գ Լ Ո Ի Խ 13

ԹԱԿՍՐԴԸ, ԱՍՏՎԱԾ ԻՄ, ԹԱԿՍՐԴԸ

Մինչ Հոմեր Մաքոլին իր հեծանիվն էր քշում, որպեսզի որքան հնարավոր է շուտ հասնի աշխատանքի, Մեծ Քրիստանունով մի մարդ մտավ Տուլարի փողոցի վրա դտնվող Քովինգտոնի սպորտային իրերի խանութը: Նա մի վիթխարի մարդ էր, խարտյաշ մորուքով, արտասովոր կերպով բարձրահասակ, նիհար ու տոկուն: Նա նոր էր իջել Պիեդրայի շրջակա բլուրներից նոր պարեն, փամփուշտ և թակարդներ գնելու հա-

մար: Միստեր Քովինգտոնը, խանութի տերն ու հիմնադիրը, անմիջապես սկսեց Մեծ Քրիստին ցույց տալ մի նոր թակարդ, որը դեռ վերջերս հնարել էր ֆրիանդեցի մի մարդ: Թակարդը մեծ էր և բարդ կառուցվածք ուներ: Այն շինված էր պողպատից, կիտրոնի փայտից, պարաններից և զսպանակներից: Դրա նպատակն էր անասունը բռնել, դետնից բարձրացնել և պահել՝ մինչև որսորդի հասնելը:

— Վերջին գյուտերից է,— ասաց միստեր Քովինգտոնը,— Սաֆրդի անունով ֆրիանդեցի մի մարդ է հնարել: Նա դիմել է մենաշնորհի իրավունք ստանալու համար և մինչև այժմ միայն երկուսն է սարքել: Մեկը որպես մոդել ուղարկել է գյուտաբարության գրասենյակ, իսկ այս մեկը, վաճառելու համար ուղարկել է ինձ: Թակարդը շորքոտանի որսալու համար է: Միստեր Սաֆրդին այն կոչում է «Կենդանուն գետնից բարձրացնող, շորս կողմից բռնող և պահող Սաֆրդիի թակարդ»: Նա քսան դոլար է պահանջում դրա համար: Թակարդը դեռևս չի փորձարկվել, բայց, ինչպես ինքներդ տեսնում եք, ամուր է և շատ հավանաբար կարող է գետնից բարձրացնել, շորս կողմից բռնել և պահել մի ամբողջ արջ, առանց լուրջ դժվարություն:

Մեծ Քրիսը սպորտային իրերի վաճառատան տիրոջը լրտում էր երեխայական հափշտակություններ, իսկ նրա ետևից Յուլիսիս Մաբոյին էր լսում նույն հափշտակություններ, զույգը մտցնելով երկու մարդկանց արանքը՝ թակարդն ավելի լավ տեսնելու համար: Միստեր Քովինգտոնը այն տպավորությունն էր ստացել, որ Յուլիսիսը Մեծ Քրիսի որդին էր, իսկ Մեծ Քրիսը կարծում էր, թե Յուլիսիսը միստեր Քովինգտոնի որդին էր: Այնպես որ երկուսն էլ նկատի չէին առնում փոքրիկ տղայի ներկայությունը: Ինչ վերաբերում էր Յուլիսիսին, ապա նա միայն այն գիտեր, որ իր տեղը հենց այնտեղ է, ուր տեսնելու որևէ հետաքրքրական բան կար:

— Այս թակարդի ամենահատկանշական կողմն այն է,— ասաց միստեր Քովինգտոնը,— որ այն չի վիրավորում կենդանուն, մորթը ամբողջական և անվնաս է թողնում: Թակարդը միստեր Սաֆրդիի կողմից ապահովագրված է տասնմեկ

տարվա համար: Այդ վերաբերում է բոլոր մասերին՝ փայտ-
յա հենակներին, թոկերի դիմացկունությանը, պողպատին,
գուպանակներին և բոլոր մյուս մասերին: Միստեր Սաֆրիդին
թեև որսորդ չէ, բայց վստահ է, որ դա աշխարհի ամենանպա-
տակահարմար և նվազագույն անգուժ թակարդն է: Յոթանա-
սուն տարեկանի մոտ մարդ է նա, խաղաղ ապրում է Ֆրիան-
դում, գրքեր է կարդում և ամեն տեսակ բաներ հնարում: Բո-
լորը միասին հաշված նա հնարել է երեսունյոթ տարբեր գոր-
ծիքներ, որոնք բոլորն էլ օգտակար են: — Միստեր Քովինգտո-
նը թակարդի վրա կատարած իր աշխատանքը ավարտեց: —
Այժմ, — ասաց նա, — կարծում եմ, որ թակարդը լարված
պատրաստ է:

Ավելի լավ տեսնելու համար Յուլիսիսը այնքան մոտեցավ,
որ թակարդը մեղմ, բայց արագ փակվեց նրա վրա, բարձ-
րացրեց նրան, շուտ տվեց ու պահեց ոտքերը գետնից բարձր,
հորիզոնական դիրքով պռակած: Տղայից ոչ մի ձայն չլսվեց,
թեև նա մի քիչ ալլալվեց: Մեծ Քրիսը, այնուամենայնիվ,
այդ դեպքին այնքան թեթև չվերաբերվեց:

— Զո՛ւ՛ւ՛յ՛, — բղավեց նա Քովինգտոնին, — նայեցեք, որ
ձեր որդին չվնասվի:

— Իմ որդի՛ն, — զարմացավ Քովինգտոնը, — կարծում էի,
որ նա ձեռ որդին է: Կյանքումս չեմ տեսել այդ տղային: Նա
ձեզ հետ ներս մտավ:

— Ճի՛շտ, — ասաց Մեծ Քրիսը, — չնկատեցի: Դե՛ լավ,
այժմ շտապեք: Նրան թակարդից դուրս հանեք, նրան դուրս
հանեք:

— Այս րոպեին, սըր, — ասաց Քովինգտոնը, — թույլ տուր
տեսնեմ:

Մեծ Քրիսը մտահոգ էր և շփոթված:

— Անունդ ի՞նչ է, մանչուկ, — հարցրեց նա:

— Յուլիսիս, — ասաց թակարդի միջի տղան:

— Իմ անունը Մեծ Քրիս է, — ասաց բլուրներից իջած
հարդը: — Մի քիչ համբերիր, Յուլիսիս, մի վախեցիր, այս
հարդը քեզ հիմա դուրս կհանի այդտեղից: — Մեծ Քրիսը

դարձավ միստեր Քովինգտոնին,— դե՛, շտապեք,— ասաց նա,— տղային դուրս հանեք: Նրան դուրս հանեք:

Միստեր Քովինգտոնը Մեծ Քրիսի շափ շփոթված էր:

— Վստահ չեմ հիշում, թե միստեր Սաֆրդին ինչպես բացատրեց թակարդի այդ մասի կառուցվածքը,— ասաց նա,— Միստեր Սաֆրդին շփորձարկեց իր թակարդը: հասկանո՞ւմ ես, որովհետև, այսինքն, մենք ոչ մի կենդանի շունեինք այն փորձարկելու համար: Միստեր Սաֆրդին միայն բացատրություններ տվեց: Կարծեմ, այս մասը պետք էր դուրս քաշել... Ոչ, կարծեմ այդ մասը շարժական չէ:

Միստեր Քովինգտոնն ու Մեծ Քրիսը սկսեցին միասին աշխատել թակարդի վրա: Մեծ Քրիսը բռնել էր Յուլիսիսին, որպեսզի, թակարդի հանկարծ բացվելու դեպքում, նա երեսի վրա գետնին չընկնի, իսկ մյուսը թակարդի տարբեր մասերն էր ստուգում, տեսնելու համար, թե որևէ մաս տեղի չի՞ տալիս:

— Շտապի՛ր, շո՛ւտ,— ասաց Մեծ Քրիսը,— հո չի կարելի ամբողջ օրը երեխային օդում զլխիվայր պահել: Զի ցավում, այնպես չէ՞, Յուլիսիս:

— Ոչ, սըր,— ասաց Յուլիսիսը:

— Ոչինչ, դու միայն պինդ կաց,— ասաց Մեծ Քրիսը,— քեզ այդտեղից կհանենք,— նա նայեց տղային և հետո ասաց,— ի՞նչը քեզ ստիպեց այդքան մոտ գալ:

— Ուզում էի լավ տեսնել,— ասաց Յուլիսիսը:

— Այո, շատ հետաքրքրական գործիք է, այնպես չէ՞,— ասաց Մեծ Քրիսը:— Շուտով այս մարդը քեզ դուրս կհանի, իսկ ես չեմ թողնի, որ գետին ընկնես: Քանի՞ տարեկան ես:

— Զորս,— ասաց Յուլիսիսը:

— Զո՞րս, ուրեմն ես քեզանից հիսուն տարով մեծ եմ: Այս մարդը քեզ շուտով դուրս կհանի, այդպես չէ՞:— Մեծ Քրիսը շուտ եկավ միստեր Քովինգտոնին,— ձեր անունն ի՞նչ է,— հարցրեց նա:

— Ուոլտեր Քովինգտոն,— ասաց միստեր Քովինգտոնը,— խանութի տերն եմ:

— Հիանալի է,— ասաց Մեծ Քրիսը,— ուրեմն, Ուոլտեր,

տղային թակարդից դուրս հանիր: Քաշիր այդ փայտյա մասը: Տղային ես պահում եմ: Մի վախենա, Յուլիսիս: Հորդ անունն ի՞նչ է:

— Մաթյու, — ասաց Յուլիսիսը:

— Նա շատ բախտավոր մարդ է, որ քեզ նման տղաների, — ասաց Մեծ Քրիստը, — աչքաբաց մի տղա: Ամբողջ աշխարհը կտայի քեզ նման տղա ունենալու համար, Յուլիսիս, բայց դժբախտաբար չհանդիպեցի ինձ հարմար կնոջը: Օկլահոմայում, երեսուն տարի առաջ, մի աղջկա հանդիպեցի, բայց նա ուրիշ մարդու հետ գնաց: Գտա՞ր, Ուոլտերը:

— Դեռ ոչ, — ասաց միստեր Քովինգտոնը, — բայց կգտնեմ: Կարծեմ, այս պետք է լինի... Ոչ, միստեր Սաֆրդին բացատրեց, թե ինչպես կենդանուն կարելի է դուրս հանել թակարդից, բայց, ըստ երևույթին, չեմ կարողանում ճիշտ տեղը գտնել: Գուցե ամեն ինչ փոխվում է, երբ կենդանու փոխարեն մի փոքր երեխա է թակարդն ընկնում:

Երկու տղամարդ, մի կին՝ իր փոքրիկ աղջկա հետ և, ինքուտան տարեկան երկու տղաներ վաճառատուն մտան՝ կատարվածը դիտելու:

— Ի՞նչ է պատահել, — հարցրեց տղաներից մեկը:

— Թակարդի մեջ մի երեխա է ընկել, — ասաց միստեր Քովինգտոնը, — Յուլիսիս անունով մի տղա:

— Ինչպե՞ս է ընկել, — հարցրեց տղամարդկանցից մեկը: — Բժիշկ կանչե՞մ:

— Ո՛չ, վիրավորված չէ, — ասաց Մեծ Քրիստը, — տղան ողջ և առողջ է: Պարզապես գետնից բարձրացված է, ուրիշ ոչինչ:

— Գուցե ոստիկան կանչեք, — ասաց կինը:

— Ոչ, տիկին, — ասաց Մեծ Քրիստը, — տղան պարզապես թակարդի մեջ է ընկել: Այս մարդը, Ուոլտերը, տղային շուտով դուրս կբերի:

— Ամոթ է, որ փոքր երեխաներին տանջում են բոլոր տեսակի ծիծաղելի բաներով, — ասաց տիկինը:

— Տղան շատ լավ է, տիկին, — ասաց Մեծ Քրիստը, — նա չի տանջվում:

Տիկինն ասաց.

— Եթե նա իմ տղան լիներ, ես անմիջապես ոստիկան կը-
կանչէի: — Նա արագ շուռ եկավ և իր փոքր աղջկան ետևից
քաշեց:

— Ուզում եմ տեսնել, ուզում եմ տեսնել,— լաց եղավ
փոքրիկ աղջիկը,— բացի ինձանից բոլորը նայում են: — Կի-
նը քաշեց փոքր աղջկան և վաճառատնից դուրս հանեց:

— Մի անհանգստանա, Յուլիսիս,— ասաց Մեծ Քրիսը,—
հիմա քեզ դուրս կհանենք այդտեղից:

Միտտեր Քովինգտոնը, այնուամենայնիվ, հուսահատվեց:

— Գուցե ավելի լավ է, որ զանգահարեմ միստեր Սաֆեր-
դիին,— ասաց նա,— տղային չեմ կարողանում դուրս հանել:

— Այտե՞ղ պիտի մնամ,— հարցրեց Յուլիսիսը:

— Ո՛չ, չե՛ս մնա, մանչուկ,— ասաց Մեծ Քրիսը,— ո՛չ,
այդտեղ չես մնա: Մենք քեզ դուրս կհանենք:

Մի տղա, թեև տակ տասնյակ երեկոյան լրագրեր, մտավ
վաճառատուն: Նա խցկվեց ժողովրդի մեջ, շարժվեց չեպի
բեմը, նայեց Յուլիսիսին, նայեց ժողովրդին, նորից նայեց
Յուլիսիսին և հետո ասաց.

— Հելլո, Յուլիսիս, այդտեղ ի՞նչ ես անում:

— Հելլո, Օգի,— ասաց Յուլիսիսը,— բռնվել եմ:

— Ինչո՞ւ համար,— ասաց Օգին:

— Բռնվեցի,— ասաց Յուլիսիսը:

Կրագրավաճառ տղան փորձեց օգնել Մեծ Քրիսին, բայց
պարզապես խանգարեց: Նա նայեց շուրջը սարսափահար և
կամազուրկ և բոպեական շփոթությունից հետո փողոց նետ-
վեց: Նա ուղիղ հեռագրատուն վազեց: Հոմերը այդտեղ չէր,
նորից փողոց վազեց, այս ու այն կողմ ընկավ, մարդկանց
բախվեց, բայց և նույն ժամանակ շարունակեց օրվա նորու-
թյունները պոռալ:

Մի կին, որին բախվել էր, նա, կիսաձայն ասաց.

— Գիժ է. գժվել է թերթ ծախելու մոլուցքից:

Օգին մի ամբողջ թաղամաս վազեց, դուրս եկավ փողոցի
մեջատեղը, որպեսզի կարողանա նայել չորս կողմը և գտնել
Հոմերին: Եվ ուղղակի հրաշք էր, որ Հոմերը անկյունում երե-

վաց հեծանվի վրա: Օգին վազեց Հոմերի ուղղութեամբ, ամբողջ ուժով բղավելով:

— Հոմեր, դու պետք է անմիջապես գաս: Հոմեր, դու պետք է...

Հոմերը հեծանվից իջավ:

— Ի՞նչ է պատահել, Օգի,— ասաց նա:

— Հոմեր, գիտե՞ս ինչ է պատահել,— բղավեց Օգին, թեև Հոմերը կանգնած էր իր կողքին,— դու պետք է ինձ հետ գաս, Հոմեր,— նա բռնեց Հոմերի թևը:

— Բայց ի՞նչ է պատահել,— ասաց Հոմերը:

— Քովինգտոնի մոտ, այնտեղ,— ասաց Օգին,— շտապիր... դու պետք է ինձ հետ գաս:

— Ա՛հ,— ասաց Հոմերը,— դու ուզում ես ինչ-որ ձկնորսական կարթ ցույց տալ ինձ կամ մի հրացան, և կամ ցուցափեղկում դրված ինչ-որ մի բան: Բայց ես այլևս չեմ կարող առաջվա պես թափառել ու բաների նայել, Օգի: Ես այժմ աշխատում եմ, պարտավոր եմ աշխատանքի դնալ:

Հոմերը նորից բարձրացավ հեծանվի վրա և սկսեց քրշել, բայց Օգին բռնեց հեծանվի նստուկից և վազեց հետը, հեծանվը հրելով դեպի Քովինգտոնի խանութի կողմը:

— Հոմեր,— բղավեց նա,— դու պարտավոր ես ինձ հետ գալ: Նա բռնված է: Նա չի կարողանում դուրս գալ:

— Ինչի՞ մասին ես խոսում,— ասաց Հոմերը:

Նրանք հասան Քովինգտոնի խանութի փողոցը: Վաճառատան առաջ մի փոքրիկ բազմութուն էր հավաքված և Հոմերը սկսեց մի քիչ վախենալ: Օգին ցույց տվեց մարդկանց: Երկու տղաները մխրձվեցին ժողովրդի մեջ, մտան խանութ, հասան թակարդին: Այնտեղ, թակարդի մեջն էր Հոմերի եղբայրը՝ Յուլիսիսը, իսկ թակարդի շուրջը կանգնած էին Մեծ Քրիստը, միստեր Քովինգտոնը և մի քանի օտար մարդիկ, կանայք ու երեխաներ:

— Յուլիսիս,— բղավեց Հոմերը:

— Հելլո, Հոմեր,— ասաց Յուլիսիսը:

Հոմերը դարձավ բազմությանը:

— Ի՞նչ է անում եղբայրս այդ գործիքի մեջ, — հարցրեց նա:

— Նա բռնվեց, — ասաց միստեր Քովինգտոնը:

— Իսկ ի՞նչ են անում բոլոր այս մարդիկ, — հարցրեց Հոմերը: — Գնացե՛ք, տո՛ւն գնացեք, — ասաց նա մարդկանց, — չի՞ կարող մի փոքր երեխա թակարդի մեջ ընկնել, առանց աշխարհի բոլոր մարդկանց իր շուրջը հավաքելու:

— Ճիշտ է — ասաց միստեր Քովինգտոնը: — Ստիպված եմ հայտնելու, որ ումքեր հաճախորդ չեն, թող հեռանան այստեղից: — Միստեր Քովինգտոնը մի հայացք գցեց ներկաների վրա: — Միստեր Ուալլաս, — ասաց նա, — դուք կարող եք մնալ: Դուք նույնպես ինձ մոտ եք գնումներ կատարում, միստեր Սիբերտ, Ջորջ, դուք նույնպես միստեր Սպինդալ, Շորթի:

— Ես էլ եմ այստեղ առևտուր անում, — ասաց մի մարդ, — մի շաբաթ էլ չկա, որ այս խանութից կարթեր գնեցի:

— Ճիշտ է, — ասաց միստեր Քովինգտոնը, — ձկան կարթեր: Մյուսները, խնդրում եմ, թող հեռանան:

Միայն երկու հոգի մի քիչ հեռացան:

— Մի մտահոգվիր, Յուլիսիս, — ասաց Հոմերը: — Հիմա ամեն ինչ կարգի կգա: Լավ էր, որ Օգին գտավ ինձ: Օգի, վազիր հեռադրատուն և ասա միստեր Սպանդլերին, որ Յուլիսիս եղբայրս թակարդի մեջ է ընկել Քովինգտոնի մոտ, և ես փորձում եմ նրան դուրս բերել: Արդեն ուշացել եմ, բայց ասա նրան, որ այդտեղ կլինեմ անմիջապես, հենց որ Յուլիսիսին թակարդից դուրս հանեմ: Դե՛, շտապիր:

Օգին շուտ եկավ և վազեց: Նա բախվեց մի ոստիկանի, որը վաճառատուն էր մտնում և նրան համարյա գետին գցեց:

— Այդ ի՞նչ իրարանցում է այստեղ, — հարցրեց ոստիկանը:

— Մի փոքր երեխա է թակարդի մեջ ընկել, — ասաց միստեր Քովինգտոնը: — Չենք կարողանում դուրս հանել:

— Թույլ տվեք տեսնեմ, — ասաց ոստիկանը:

Նա նայեց Յուլիսիսին, ապա դարձավ ժողովրդին.

— Դե լավ, — ասաց նա, — այժմ հեռացեք բոլորդ: Այսպե՛ս

պիսի բաներ ամեն օր պատահում են: Ի՞նչ է, գործ շունե՞ք դուք: Ի՞նչ եք կանգնել ու թակարդի մեջ ընկած մի երեխա դիտում: — Ոստիկանը ժողովրդին վաճառատնից դուրս հանեց և փակեց զլխավոր դուռը: Նա շուռ եկավ դեպի միստեր Քովինգտոնը և Մեծ Քրիսը: — Այժմ տղային դուրս հանեք ու նրան շտապ տուն ուղարկեցեք, — ասաց նա:

— Ճիշտ է, — ասաց միստեր Քովինգտոնը, — և ինչքան արագ, այնքան լավ: Դուք իմ խանութը ցերեկվա ժամը շորս անց կեսին փակեցիք:

— Իսկ ինչպե՞ս է աշխատում այս գործիքը, — ասաց Հոմերը:

— Դա նոր տեսակի թակարդ է, — ասաց միստեր Քովինգտոնը, — որ վերջերս հնարել է ֆրիանդեցի միստեր Վիլֆրեդ Սաֆրդին: Նա քսան դուլար է պահանջում դրա համար և գիմել է մենաշնորհի իրավունք ստանալու:

— Եղբորս գրանից դուրս հանիր, — ասաց Հոմերը, — և կամ գտիր մեկին, որ կարողանա հանել: Կանչիր միստեր Սաֆրդին:

— Փորձեցի միստեր Սաֆրդին զանգահարել, բայց հեռախոսը փչացել է, — ասաց միստեր Քովինգտոնը:

— Փչացե՞լ: — Բղավեց Հոմերը: Այդ պատմությունը նրան շատ էր զայրացրել: — Իմ ի՞նչ գործն է, որ հեռախոսը փչացել է, — ասաց նա: — Շուտ այդ մարդուն բեր այստեղ և եղբորս թակարդից ազատիր:

— Այո, կարծում եմ, որ այդպես ավելի լավ կլինի, — ասաց ոստիկանը միստեր Քովինգտոնին:

— Պարոն ոստիկան, — ասաց միստեր Քովինգտոնը, — ես աշխատում եմ օրինավոր առևտուր անել: Ես օրենքին հլու քաղաքացի եմ և վճարում եմ իմ բոլոր հարկերը, որից, կարող եմ ասել, դուք ստանում եք ձեռք աշխատավարձը: Ես արդեն փորձեցի հեռախոսով գտնել միստեր Սաֆրդին: Հեռախոսը, ըստ երևույթին, փչացել է: Ես չեմ կարող օրվա կեսին թողնել խանութը և գնալ նրան փնտրելու:

Հոմերն ուղղակի նայեց միստեր Քովինգտոնի աչքերին և մատը թափ տվեց նրա քթի տակ:

— Գնա և գտիր այս տանջանքի մեքենան հնարողին,—
ասաց նա,— և եղբորս դուրս հանիր այդտեղից: Հասկացա՞ր:

— Դա տանջանքի մեքենա չէ,— ասաց միստեր Քովինդ-
տոնը,— շուկայում գտնվող լավագույն թակարդն է: Այն ողջ
է պահում կենդանուն, առանց վնասելու նրա մորթը և մար-
մինը: Ոչ ճզմում, ոչ էլ քերծվածք, կտրվածք է պատճառում:
Այս գործիքը անասունին տեղից հանում է և օդում պահելով՝
անվնաս դարձնում: Բացի այդ, միստեր Սաֆրդին կարող է
տանը շինել:

— Ի՞նչ,— ասաց Հոմերը,— այդ ինչե՞ր ես ասում:

Ուտիկանը որոշեց ուսումնասիրել թակարդը:

— Գուցե,— թելադրեց նա,— ավելի լավ է պողպատը սը-
ղոցել և այդ ձևով դուրս հանել աղային:

— Պողպատը սըղոցե՞լ,— դարձացավ միստեր Քովինդ-
տոնը,— ինչպե՞ս:

— Յուլիսիս,— հարցրեց Հոմերը,— որևէ բան ուզո՞ւմ ես
լա՞վ ես: Կարո՞ղ եմ քեզ մի բան բերել:

Մեծ Քրիսը, թակարդի վրա աշխատելուց քրտնած, մեկ մի
եղբորը նայեց, մեկ մյուս եղբորը, խորապես հուզվելով թա-
կարդի մեջ եղողի հանգստությունից ու մեծ եղբոր նվիրվա-
ծությունից:

— Յուլիսիս,— հարցրեց Հոմերը,— որևէ բան ուզո՞ւմ ես:

— Պապային,— ասաց Յուլիսիսը:

— Ա՛հ,— ասաց Հոմերը,— բացի պապայից ուրիշ բան
չե՞ս ուզում:

— Մարկուսին,— ասաց թակարդի աղան:

— Մարկուսը բանակումն է,— ասաց Հոմերը: — Պողպա-
ղակ կամ դրա նման մի բան ուզո՞ւմ ես:

— Ո՛չ,— ասաց Յուլիսիսը,— միայն Մարկուսին:

— Մարկուսը բանակումն է,— ասաց Հոմերը: Նա դարձավ
Քովինդտոնին: — Եղբորս դուրս հանեք այս թակարդից և
շտապեք,— բղավեց նա:

— Մի րոպե սպասիր,— ասաց Մեծ Քրիսը: — Հապա,
տղա, եղբորդ պահիր, որ չընկնի: — Մեծ Քրիսը սկսեց տեն-
դորեն զբաղվել թակարդով:

— Գուք կոտրում եք թակարդը, — բղավեց միստեր Քովինգտոնը, իսկ դա իր տեսակի մեջ միակն է ամբողջ աշխարհում: Չհամարձակվեք կոտրել այն: Ես կգտնեմ միստեր Սաֆրդիին: Գուք մի մեծ գյուտ եք ջարդում: Միստեր Սաֆրդին ձեր մարդ է: Գուցե նա այլևս չկարողանա դրա նման մի որիշ թակարդ սարքել: Երեխան իրեն շատ լավ է զգում: Նա անվնաս է: Ես կգնամ և միստեր Սաֆրդիին կգտնեմ: Դա շատ-շատ մեկ կամ երկու ժամ կտևի:

— Մեկ կամ երկու ժամ, — բղավեց Հոմերը: Նա աշխարհի ամենասարսափելի հայացքով նայեց միստեր Քովինգտոնին և ապա ամբողջ վաճառատանը: — Ամբողջ այս իսանովթը ջարդուփշուր կանեմ, — ասաց նա ու դարձավ Մեծ Քըրիսին: — Շարունակեք, միստեր, — ասաց նա, — ջարդեցեք թակարդը, ջարդեցեք:

Մեծ Քրիսը իր մատների, թևերի, ուսերի և թիկունքի բոլոր մկաններով ընկավ թակարդի վրա, իսկ թակարդը քիչ առ քիչ սկսեց տեղի տալ նրա ուժի առաջ:

Յուլիսիսը շուռ եկած դիտում էր այդ մարդուն: Ի վերջո Մեծ Քրիսը կոտրեց թակարդը:

Յուլիսիսը փրկվեց:

Բռնելով եղբորը, որպեսզի չընկնի դեմքի վրա, Հոմերը նրան ոտքի կանգնեցրեց: Վաճառատան դիմացի ամբոխը «ուռա՛» բացականչեց, բայց ոչ այնքան ազդեցիկ կերպով, որովհետև կազմակերպված չէր և առաջնորդ չուներ: Յուլիսիսը փորձեց քայլել: Եվ քանի որ ամեն ինչ կարգին էր թվում, Հոմերը գրկեց եղբորը: Յուլիսիսը նայեց Մեծ Քրիսին: Այդ հսկա մարդը գրեթե ուժասպառ էր եղել:

— Իսկ ո՞վ պետք է վճարի այդ թակարդի համար, — ասաց միստեր Քովինգտոնը, — գործիքը ջարդված է: Մեկն ու մեկը պետք է վճարի դրա համար:

Առանց որևէ խոսքի, Մեծ Քրիսը գրպանից փող հանեց, հաշվեց քսան դոլար և նետեց սեղանի վրա: Նա բռնեց Յուլիսիսի գլուխը և շոյեց նրա մազերը, ինչպես հայրն էր երբեմն անում: Հետո, շուռ գալով, խանութից դուրս եկավ:

Հոմերը հարցրեց եղբորը:

— Ինչպե՞ս ես, — ասաց նա, — ինչպե՞ս ես քեզ գցում այդ սարսափելի բաների մեջ: — Հոմերը նայեց ջարդոտված թակարդին և քացով տվեց դրան:

— Զգուշ եղիր, տղա, — ասաց ուտիկանը, — դա ինչ-որ նոր գյուտ է: Զենք կարող ասել, թե դեն գցելու բան է:

Միստեր Քովինգտոնը փողոց դուրս եկավ և դիմեց ժողովրդին:

— Վաճառատունը առևտրի համար նորից բաց է, — հայտարարեց նա, — Քովինգտոնի խանութը բացվում է ամեն առավոտ ժամը ութին և փակվում է ամեն երեկո ժամը յոթին: Շաբաթ օրերը բաց է մինչև ժամը տասը, իսկ կիրակի օրերը փակ է: Սպորտային ամեն ինչ ունենք: Զինորսական ուղկաններ, վառոդ և առևտրիկայի ապրանքներ: Տիկիներ և պարոններ, խանութը բաց է առևտրի համար: Ներս համեցեք:

Ժողովուրդը դանդաղորեն հեռացավ:

Խանութից դուրս շեկած Հոմերը դարձավ ուտիկանին.

— Ո՞վ էր եղբորս թակարդի միջից հանող մարդը, — հարցրեց նա:

— Կյանքումս այդ մարդուն առաջին անգամ եմ տեսնում, — պատասխանեց ուտիկանը:

— Մեծ Քրիսն է, — ասաց Յուլիսիսը Հոմերին:

— Դա իր անո՞ւնն է, Մեծ Քրիս, — հարցրեց Հոմերը:

— Այո, — ասաց Յուլիսիսը, — նրա անունը Մեծ Քրիս է:

Այդ ժամանակ վազելով խանութ մտավ Օզին: Նա նայեց Յուլիսիսին:

— Դուրս եկա՞ր, Յուլիսիս, — ասաց նա դարմացած, — ինչպե՞ս դուրս եկար, Յուլիսիս:

— Մեծ Քրիսը, — ասաց Յուլիսիսը:

— Հոմեր, ինչպե՞ս դուրս եկավ, — հարցրեց Օզին, — ի՞նչ պատահեց: Ի՞նչ պատահեց թակարդին: Որտե՞ղ է մորուքով մեծ մարդը: Ի՞նչ եղավ իմ բացակայության ժամանակ:

— Ամեն ինչ կարգին է, Օզի, — ասաց Հոմերը, — դու իմ խնդիրքը հայտնեցի՞ր միստեր Սպանգլերին:

— Հա՛, ասացի, — ասաց Օզին, — իսկ ի՞նչ ձևով պատահեց Հոմեր: Թակարդն աշխատո՞ւմ է: Կենդանիներ կբռնի՞:

— Ա՛հ,— ասաց Հոմերը,— այդ թակարդը մի մեծ թյուրիմացությունն է: Ի՛նչ օգուտ նրանից, երբ կարող ես որսալ, բայց բռնված որսը շեռ կարող դուրս հանել: Միստեր Քովինգտոն,— դիմեց նա վաճառատան տիրոջը,— դուք շատ անխիղճ մարդ եք: Դուք Միստեր Քրիսից քսան դոլար վերցրիք այդպիսի անպետքության համար:

— Քսան դոլարը սակագինն է,— ասաց միստեր Քովինգտոնը:

— Ստկագի՞նը,— ասաց Հոմերը,— ինչե՛ր ես ասում: Արի՛, Օգի, արի այստեղից դուրս գանք:

Երեք տղաները թողեցին վաճառատունը և գնացին հեռագրատուն: Միստեր Սպանգլերը հենվել էր սեղանին և փողոցն էր դիտում: Միստեր Կրոզանը մի հեռագիր էր ուղարկում: Երկու հարյուր քսան յարդ արգելավագրի ժամանակ ֆիզկուլտուրայի դասատու միստեր Բայֆիլզի հետ ունեցած միջադեպի պատճառով Հոմերն այժմ ավելի շատ էր կաղում: Նա կանգ առավ, որ խոսի հեռագրատան վարիչի հետ:

— Միստեր Սպանգլեր, սա իմ Յուլիսիս կղբայրն է,— ասաց նա: Մենք հենց նոր նրան հանեցինք մի ինչ-որ թակարդից՝ Քովինգտոնի խոնամբում: Մեծ Քրիսթ նրան հանեց: Նա ստիպված կղավ ջարդել թակարդը: Եվ այնուհետև պարտավորվեց քսան դոլար վճարել... Ուղիղ քսան դոլար: Այս Օգին է: Նա հայտնե՛ց, թե ինչու ուշացա:

— Ամեն ինչ կարգին է,— ասաց Սպանգլերը: — Մի քանի հեռագրեր են կուտակվել, պետք է տեղ հասցնես, բայց ոչինչ: Ուրեմն սա քո կղբա՞յրն է, Յուլիսի՞սը:

Յուլիսիսը կանգնել էր հեռագրիչի ետևը ու դիտում էր նրա աշխատանքը: Հեռագրիչի առջև, սեղանի մյուս կողմը կանգնել էր Օգին և լսում էր հեռագրամեքենայի ազմուկը:

— Մի քանի տեղերից էլ գանգեր եղան,— ասաց Սպանգլերը: — Մոտիկ տեղերը ես գնացի: Մյուս երկուսի հասցեները պահարանի արկղում են: Առաջ այդ հասցեներին գնա, հետո հեռագրերը բաժանիր:

— Լավ, սրբ,— ասաց Հոմերը,— հենց հիմա: Դուք ինձ ներեցե՛ք, միստեր Սպանգլեր: Կարո՞ղ եք հսկել Յուլիսիսին

մինչև իմ վերադառնալը: Գուցե քիչ հետո, երբ աշխատանքը խաղաղի, ես կկարողանամ նրան հեծանվով տուն տանել:
— Ես կհսկեմ եղբորդ,— ասաց Սպանգլերը: — Դու գնա:
— Շնորհակալ եմ, սրբ,— ասաց Հոմերը,— Յուլիսիսը ձեզ նեղութուն չի տա: Նա պարզապես հետաքրքրությամբ կզիտի, ուրիշ ոչինչ:

Հոմերը կաղալով շտապ հեռացավ հեռագրատնից:

Գ Լ Ո Ե Խ 14

ԳԻՍՆԱ

Յուլիսիսը ավելի մոտեցավ միստեր Կրոզանին, մինչ Օգին լսում էր հեռագրային արկղի տկտկոցը:

— Այդ ինչի՞ համար է,— հարցրեց Օգին, միստեր Սպանգլերին ցույց տալով արկղը:

— Միստեր Կրոզանը հեռագիր է ուղարկում,— ասաց Սպանգլերը:

— Որտե՞ղ է ուղարկում,— հարցրեց Օգին:

— Նյու-Յորք,— պատասխանեց Սպանգլերը:

— Այստեղից Նյու-Յո՞րք,— զարմացավ Օգին,— իսկ ինչպե՞ս է այդքան երկար ճանապարհ գնում:

— Հեռագրայինով:— ասաց Սպանգլերը:

— Սյունեթի վրայի հեռագրալարերո՞վ,— հարցրեց Օգին:

— Այստեղից մինչև Նյու-Յորք հեռագրալարե՞ր կան: Իթաքայից մինչև Նյու-Յո՞րք:

— Այո,— պատասխանեց Սպանգլերը:

— Իսկ ո՞վ է այդ հեռագրերը ուղարկում,— հարցրեց Օգին:

— Ամեն տեսակի մարդիկ,— պատասխանեց Սպանգլերը: Լրագրավաճառը մի պահ մտածեց, հետո ասաց.

— Իմ կյանքում ես ոչ մի հեռագիր չեմ ստացել: Ինչպե՞ս են ստանում:

— Որևէ մեկը պետք է ուղարկի: որ ստանաս,— ասաց Սպանզլերը:

— Ոչ մի հատ չեմ ստացել,— ասաց Օգին,— իսկ ո՞վ կուղարկի:

— Մի բարեկամ, կամ որևէ մեկը,— ասաց Սպանզլերը:

— Իմ բոլոր ճանաչած մարդիկ այստեղ են ապրում, Իթաքայում,— ասաց Օգին: Մի կանաչ լույս անցավ գործիքի վրայով:

— Ինչի՞ համար է այդ կանաչ լույսը,— հարցրեց Օգին:

— Դա մեզ ազգարարում է, որ գիծը ազատ է,— ասաց Սպանզլերը:

— Ո՞ր գիծը,— հարցրեց Օգին:

— Սան Ֆրանցիսկոյի գիծը,— ասաց Սպանզլերը:

— Ո՞հ,— ասաց Օգին,— քանի տարեկան պետք է լինել հեռագրի ցրիչ դառնալու համար:

— Տասնվեց տարեկան,— ասաց Սպանզլերը:

— Ես ինր տարեկան եմ,— ասաց Օգին,— ինչո՞ւ համար պետք է այդպես երկար սպասել: Տասնյոթ տարեկանիդ դու կարող ես նավաստորմ ընդունվել:

— Դա օրենք է,— ասաց Սպանզլերը:

— Ինչո՞ւ են ստեղծվել բոլոր այդ օրենքները,— հարցրեց Օգին:

Սպանզլերը սկսեց հեռագրերը դասավորել:

— Ինչպես քեզ ասեմ,— պատասխանեց նա,— օրենքը նրա համար է, որ երեխաները շաշխատեն:

— Ինչո՞ւ,— ասաց Օգին:

— Որպեսզի նրանք չճոգնեն,— ասաց Սպանզլերը,— որպեսզի կարողանան խաղալ: Այդ օրենքը երեխաներին պաշտպանելու համար է:

— Պաշտպանելու ինչի՞ց,— հարցրեց Օգին:

— Ինչպես ասեմ,— ասաց Սպանզլերը,— պաշտպանելու ենք աշխատանքից: Պաշտպանելու տերերից, որոնք երեխաներին շատ են աշխատեցնում և քիչ վճարում:

— Իսկ եթե երեխան չի ուզում պաշտպանվել,— ասաց Օգին,— իսկ եթե նա ուզում է աշխատել:

— Բոլոր դեպքերում նրան կպաշտպանեն,— ասաց Սպանգլերը:

— Քանի՞ տարեկան պետք է լինել, որ կարողանաս ինքդ քեզ պաշտպանել, կամ անել այն գործը, ինչ ուզում ես:

— Պետք է տասնվեց տարեկան լինել հեռագրատան ցրիչ դառնալու համար,— ասաց Սպանգլերը:

— Հոմերն աշխատում է, այնպես չէ՞,— հարցրեց Օգին:— Այդ երբվանի՞ց է Հոմերը տասնվեց տարեկան դարձել:

— Հոմերը բացառություն է,— ասաց Սպանգլերը,— նա տասնչորս տարեկան է, բայց ուժեղ է և խելացի:

— Ի՞նչ եք ուզում ասել խելացի ասելով,— ասաց Օգին,— մի՞թե ցրիչ լինելու համար հարկավոր է խելացի լինել:

— Ո՛չ,— ասաց Սպանգլերը,— բայց դա օգնում է: Խելացի լինելը օգնում է, անկախ նրանից, թե ինչ էս անում:

— Հավ,— ասաց Օգին,— իսկ ինչի՞ց կարող եք իմանալ, որ մի մարդ խելացի է:

Սպանգլերը նայեց լրագրավաճառ տղային և ժպտաց:

— Նրա հետ մի քանի րոպե խոսելով կարելի է հասկանալ,— ասաց նա:

— Ինչո՞ւ համար եք այդ թղթերը դնում այդտեղ,— հարցրեց Օգին:

— Սրանք երեկվա ուղարկված հեռագրերն են,— ասաց Սպանգլերը,— մենք դրանք դասավորում ենք ըստ քաղաքների՝ մեր հաշվեմատյանների և արխիվի համար: Այս հեռագիրը Սան Ֆրանցիսկոյի համար է, ուրեմն՝ դնում եմ այստեղ: Այստեղի բոլոր հեռագրերը Սան Ֆրանցիսկոյի համար են:

— Այդ աշխատանքը ես էլ կարող եմ անել,— ասաց Օգին,— ես կարող եմ նաև հեծանիվ քշել... միայն թե հեծանիվ չունեմ: Եթե հեծանիվ ունենամ, միտտեր Սպանգլեր, կարո՞ղ եմ ես էլ ցրիչ դառնալ, դուք ինձ աշխատանք կտա՞ր:

Տղային նայելու համար Սպանգլերը դադարեց աշխատելուց:

— Այո՛, կտա՛մ, Օգի,— ասաց նա,— բայց ոչ այժմ: Ինք տարեկանը բավարար չափով մեծ չէ: Տասներեքին կամ տասնչորսին... լա՛վ:

— Գուցե տասներկուսի՞ն,— հարցրեց Օգին:

— Գուցե,— ասաց Սպանգլերը,— բայց դու ինչո՞ւ համար ես ուզում ցրիչ լինել:

— Քաներ սովորելու համար,— ասաց Օգին: — Հեռագրեր կարդալու, Լերուլյթների էության մեջ թափանցելու: — Նա մի պահ լռեց. Երեք տարի հետո տասներկու տարեկան կդառնամ,— ասաց նա:

— Երեք տարին աննկատելի կանցնի,— ասաց Սպանգլերը:

— Չեմ կարծում,— ասաց Օգին,— արդեն երկար ժամանակ է, ինչ սպասում եմ:

— Ա՛յ, կտեսնես, որ տասներկու կդառնաս և չես իմանա թե ինչպես անցավ,— ասաց Սպանգլերը,— ինչպե՞ս է քո ազգանունը:

— Գոտլիբ,— ասաց Օգին,— Օգյուստ Գոտլիբ:

Հետագրատան վարիչը և լրագրավաճառ տղան նայեցին իրար, չարաքանչյուրը պուլչը և լուրջ:

— Օգյուստ Գոտլիբ,— ասաց Սպանգլերը,— քեզ խոստանում եմ: Երբ ժամանակը գա...

Սպանգլերը ընդհատեց զրույցը՝ դիմավորելու համար Գիանա Ստիգ անունով մի երիտասարդ կնոջ, որ արագ վազելով դրասենյակ էր մտնում: Գրասենյակի դիմացը՝ փողոցում, կանգնած էր նրան բերող ավտոն: Ավտոնի պեկի մոտ նստած էր համազգեստով վարորդը: Յուրահատուկ մի փոքր արվեստական, բայց հմայիչ ձայնով աղջիկը բղավեց Սպանգլերին.

— Ա՛հ, ահա թե որտեղ ես դու, սիրելի՛ս,— և նա քնքշանքով լի քաղցր պայուսթով հարձակվեց Սպանգլերի վրա, զրկեց նրան և համբուրեց այնպիսի ձևով, որը շատ անհավատալի էր իրական լինելու համար, բայց մի փոքր ավելի լավ էր, քան իրականը:

— Սպասիր,— ասաց Սպանգլերը: Նա աղջկան հտ պա-

հեց, ձեռքի հեռագրատուփը դրեց սեղանին և շուտ եկավ դեպի նա: Երիտասարդ կինը նորից ուզեց մոտենալ, բայց նա հեռացրեց նրան:

— Սպասիր, — ասաց նա, — ծանոթացիր, սա Օգյուստ Գոսլիբն է:

— Ինչպե՞ս ես, ճուտիկ, — հարցրեց երիտասարդ կինը:

— Ծանոթացիր Օգյուստ, — ասաց Սպանգլերը, — սա միս Ստիդն է:

— Հելլո, — ասաց Օգին: Եվ շիմանալով, թե ուրիշ ինչ պետք էր ասել, շարունակեց, — թերթ ուզո՞ւմ եք, տիկին:

— Ի՞նչ, հա, անշուշտ, — ասաց Դիանան, — ի՞նչ արժի արդ:

— Հինգ սենթ, — ասաց Օգին, — տեղական հրատարակություն է: Զխարչավի արդյունքները, սակարանի փակումը և՛ ոսպմական վերջին նորությունները:

— Իսկպե՞ս, — ասաց Դիանան, — ահա քեզ մի հինգ-նոց. շատ շնորհակալ եմ:

Օգին վերցրեց հինգնոցը և միս Ստիդին մի թերթ տվեց, բայց նախքան թերթը տալը, նա ծալեց այն շատ ճարպկորեն և գործնական ձևով. ամբողջ թերթը նա շառաչով զարկեց ծնկին, կեսի ծալեց, կիսածալ թերթը նորից զարկեց ծնկին, նորից կեսի ծալեց և ապա այդ բոլոր արարողությունների արդյունքը՝ երկարեց երիտասարդ կնոջը նման այն տճպարարի, որը գլխապտույտ սլատճառող մի ֆոկուս էր կատարել:

— Շնորհակալ եմ, տիկին, — ասաց նա: — Զոքեքշաբթի օրերը «Սատրտեյ Իվինինգ պոստ» և «Լիբերալ» եմ վաճառում, ուրբաթ օրերը՝ «Քոլիերս»: Ամբողջ քաղաքին եմ մատակարարում:

— Վատ չէ, — ասաց Դիանան, — հույս ունեմ, որ շատ փող ես աշխատում, մանչուկ:

— Օրական, միջին հաշվով, քառասուն սենթ, թերթերն ու ժուռնալները միասին վերցրած, — պատասխանեց Օգին, — երբ նահանգային տոնավաճառ է բացվում, զազով ջուր եմ ծախում:

— Լավ է, միշտ շատ զբաղված ես, այնպես չէ՞,— ասաց Դիանան իր հրաշալի, ուրախ ձայնով:

— Այո,— ասաց Օզին,— և նոր բաներ եմ սովորում: Ես շատ լավ կարողանում եմ մարդկանց ճանաչել: — Օզինն թրվում էր, որ ինքը ճանաչել էր միս Ստրդին և գոհ էր արդյունքից:

— Անշուշտ ճանաչում ես,— ասաց աղջիկը,— վստահ եմ, որ ճանաչում ես: — Նա դարձավ Սպանգլերին,— սպասեցիք զանգին, սիրելիս,— ասաց նա,— դու ինձ ասացիր, որ ժամը հինգին զանգ կտաս, այդպես չէ՞:

— Օհ, այո,— ասաց Սպանգլերը: — Մոռացել եմ: Այստեղ խոսակցության բռնվեցի Օզիի հետ: Նա ուզում է ցրիչ դառնալ և հենց նոր ես նրան խոստացա, որ երբ ժամանակը գա, նա աշխատանք կունենա:

— Ուրեմն, շնորհակալություն, միստեր Սպանգլեր,— ասաց Օզին: Նա շարժվեց գնալու: — Ես ձեզ նորից կհանդիպեմ,— ասաց նա: — Մնաք բարով, տիկին: Նա դարձավ փոքրը երեխային: — Մնաս բարով, Յուլիսիս:

— Յուլիսիս,— Դիանան հարցրեց Սպանգլերին,— ո՞ւշ, ինչ թարմ անուն: Յուլիսիս: Յուլիսիսը Իթաքայում: Սիրելիս, ես միայն մի բոպե ունեմ: Ճաշի պիտի գաս, չէ՞: Պետք է գաս, հասկացա՞ր:

Սպանգլերը սկսեց խոսել, բայց երիտասարդ կինը ընդհատեց նրան.

— Ո՛ւշ,— ասաց նա,— դու խոստացար: Այո, խոստացար: Մայրիկն ու հայրիկը մեռնում են քեզ տեսնելու համար: Ուղիղ ժամը յոթին:

— Մի բոպե սպասիր,— ասաց Սպանգլերը,— մի բոպե սպասիր:

— Սիրելիս,— ասաց Դիանան,— չես ուզում ինձ նորից հուսախաբ անել, չես ուզում, այնպես չէ՞:

— Աշխարհում ոչ մի բան քեզ երբեք հիասթափեցնել չի կարող,— ասաց Սպանգլերը,— այնպես որ հանդիստ եղիր: Ժամը ուղիղ յոթին: Ի՞նչ ես ուզում ասել՝ ուղիղ բառով: Ինչո՞ւ համար ես ինձ ընթրիքի կանչում:

— Որովհետև քեզ սիրում եմ, սիրելիս,— ասաց երիտա-
սարդ կինը մեծ համբերությամբ, կարծես Սպանզլերը երեխա
լիներ,— ես քեզ սիրում եմ, սիրում եմ, սիրում եմ, լսո՛ւմ
ես,— ասաց նա երջանիկ ծիծաղելով:

— Դե, հանգստացիր,— ասաց հեռագրատան կառավա-
րիչը: — Ամեն անգամ դու գալիս ես նման խոսակցու-
թյամբ, ես...

— Բայց ես քեզ սիրում եմ, սիրելիս,— ասաց երիտա-
սարդ կինը եռանդով:

Սպանզլերը հոգոց հանեց:

— Իմ կյանքում ես երկու անգամ եմ ընթրիքի հրավիրվել,
և երկուսին էլ ձանձրացել եմ,— ասաց նա:

— Մայրիկն ու հայրիկը քեզ դուր կգան,— ասաց Դիա-
նան,— մենք հատուկ զգեստներ չենք հագնում, միայն երեկո-
յան զգեստներ:

— Ի՞նչ ես հասկանում երեկոյան զգեստ ասելով,— ասաց
Սպանզլերը,— իմ զգեստները ես և՛ ցերեկն եմ հագնում,
և՛ երեկոյան:

— Ժամը յոթին,— ասաց Դիանան: Այդ պահին նա նը-
կատեց Սպանզլերի սեղանի վրայի եփած ձուն: — Ահ, սիրե-
լիս,— ասաց նա,— այդ ինչ սրամիտ թղթակալ է: Ի՞նչ է այդ:

— Չու է,— ասաց Սպանզլերը,— սովորական ձու: Բախ-
տի համար եմ պահում:

— Ի՞նչ լավ է,— ասաց Դիանան,— բայց սիրելիս, ես
պետք է վազեմ: — Նա մոտեցավ հրաժեշտի համբույրի հա-
մար, բայց Սպանզլերը նրան մեղմորեն հեռու վանեց, ու աղ-
ջիկը գրասենյակից դուրս եկավ:

Միստեր Կրոզանը ավարտեց մի հեռագրի մեքենագրու-
թյունը: Սպանզլերը Յուլիսիսին տարավ ծերուկի մոտ:

— Վիլի,— ասաց նա,— ես գնում եմ Կորբերտի մոտ մի
բաժակ խմելու: Ծանոթացիր, սա Յուլիսիս Մաքուլին է, Հոմե-
րի փոքր եղբայրը: Այսօր նա մեծ փորձառություն է ձեռք բե-
րել: Ընկել է ինչ-որ թակարդի մեջ: Յուլիսիս, սա միստեր
Վիլի Կրոզանն է:

— Մենք արդեն հին ծանոթներ ենք,— ասաց միստեր Կոոգանը,— նա դիտում էր իմ աշխատանքը:

Յուզիսիսը գլխով արեց:

— Մի բաժակ և անմիջապես կվերագանամ,— ասաց Սպանգլերը:

Գ Լ ՈՒՆ 15

ԱՆԿՅՈՒՆԻ ԱՂՋԻԿԸ

Սպանգլերը շուտ եկավ, որ գնա, բայց կանգ առավ հեռագրային գործիքի ձայնից, այն ազդանշանից, որը հնչեց և միաժամանակ սկսեց տպագրվել թղթյա երիզի վրա: Սպանգլերը մոտեցավ գործիքին և սկսեց տպագրված նշանագրերը կարդալ:

— Ի՞նչ Գիսու ընկերությունից են կանչում,— ասաց նա Կրոզանին,— հեռու անտառի մեջ կորած վայրից: Եթե Հոմերը դա, պահիր նրան, մինչև որ «Բնական շամիչ» ընկերությունից էլ կանչեն, ինչպես ամեն երեկո կանչում են: Հոմերը Արևմտյան ընկերությանը հաղթեց երկու անգամ: Եթե կարողանա այսօր նորից հաղթել, այս ամիս շատ լավ գործ արած կլինենք: Երեկ քանի՞ հեռագիր ստացանք նրանցից:

— Վաթսունյոթ,— ասաց Կրոզանը:

— Վաթսունյոթ հեռագրից վաթսունյոթը,— ասաց Սպանգլերը: — Առաջինը հասնող տղան ստանում է բոլոր հեռագրերը, բացի մեկից: Երկրորդը հասնողը՝ միայն մեկը: Կավ, ես գնամ մի բաժակ խմեմ:

Բայց այդ պահին մի ուրիշ ազդանշան տրվեց. կետ... կետ... գիծ... կետ... կետ... կետ... կետ: Երբ հեռագրատան վարիչը լսեց առաջին երկու կետերը, հասկացավ, որ այն «Բնական

չամիչ»-ից էր, և որովհետև Հոմերոս գրասենյակում չէր, ուստի նա բղավեց Կրողանին.

— Ե՛ս կգնամ պատվերը բերելու. առաջինը այնտեղ ես պիտի հասնեմ:

Մինչ ազդանշանը կրկնվում էր երրորդ անգամ, Սպանգլերը մարդկանց արանքից վազելով, ինչպես սպորտսմենը ֆուտբոլի դաշտում, արդեն հասել էր հաջորդ կվարտալի կեսին: Դիմացի անկշունում, երեսուն յարդ հեռավորության վրա, կանգնել էր ամոթխած, տխուր տեսքով տասնութ, կամ տասնինը տարեկան մի աղջիկ: Սիրուն էր նա, հոգևած, լուռ և հրաշալի: Նա ավտորուսի էր սպասում՝ աշխատանքից տուն գնալու համար: Թեև Սպանգլերը շտապում էր, նրա համար անհնար էր շնչմարել աղջկա մենակությունը, որը նրան թվաց, թե մենակության մարմնացումն էր աշխարհի վրա: Առանց կանխամտածության, առանց կուտրատվելու, նա արագ հասավ աղջկան, մի պահ կանգ առավ և համբուրեց նրա այտը: Հեռանալուց առաջ նա աղջկան ասաց միակ բանը, որ հնարավոր էր ասել այդ պահին:

— Դու աշխարհի ամենասիրուն կինն ես:

Նա շարունակեց վազել: Երբ նա «Բնական շամիչ» ընկերության սանդուղքով վեր էր բարձրանում միանգամից թրուչելով երեքական աստիճան Արեմտյան ընկերության ցրիչը, ուշացած՝ որովհետև առաքման քարտուղարը ազդանշանները անգիր չգիտեր, ինչպես Սպանգլերը, նոր էր հեծանվից իջնում շենքի առաջ: Երբ Սպանգլերը արդեն գրասենյակ էր մտնում, Արեմտյան ընկերության ցրիչը սպասում էր վերելակի իջնելուն:

Կարծես դեռևս ցրիչ լիներ, Սպանգլերը մոտեցավ սեղանի առաջ նստած կնոջը.

— Պոստալ տեղեգրաֆ,— հայտարարեց նա:

— Թո՛մ,— ասաց ծեր կինը ուրախացած և զարմացած,— միթե՞ դու այժմ նորից ցրիչ ես:

— Մի ժամանակ ցրիչ եղողը միշտ էլ ցրիչ է,— ասաց Սպանգլերը, բոլորովին շփոթվելով նկատողության իմաստ

տից: Նա ժպտաց պառավ կնոջը և ասաց, — բայց ամենից ճատ ես ցանկանում էի ձեզ տեսնել, տիկին Բրոքինգտոն:

Արևմտյան ընկերութեան ցրիչը գրասենյակ մտավ:

— Արևմտյան ընկերություն, — հայտարարեց նա:

— Յավում եմ, որ նորից պարտուկցիր, Հարրի, — ասաց տիկին Բրոքինգտոնը, — նա ցրիչին մի հեռագիր երկաշեց, — հաջորդ անգամվա համար ավելի լավ բախտ եմ մաղթում, — ասաց նա:

Արևմտյան ընկերութեան տղան նոր պարտությունից փոքրին շփոթված, թեև այս անգամ պարտվել էր ոչ թե ուրիշ ցրիչից, այլ Պոստալ տեղեգրաֆի վարիչից, վերցրեց հեռագիրը և ասաց.

— Բոլոր դեպքերում շնորհակալ եմ, տիկին Բրոքինգտոն, — և գրասենյակից դուրս եկավ:

Պառավ կինը Սպանդլերին երկարեց մի տրցակ հեռագիր:

— Ահա և ձեզ համար, Թոմ, — ասաց նա, — հարյուր քրոսանինը գիշերային հեռագիր-նամակներ են, երկրի բոլոր ծայրերը ուղարկելու համար, բոլորն էլ կանխիկ վճարված:

— Հարյուր քսանի՞նը, — ասաց Սպանդլերը, — այդ նշանակում է, որ այս ամիս գործերս վատ չեն: Նա կոացավ վանդակորմին և համբուրեց պառավ կնոջը:

— Դե՛, խելոք, Թոմ, — ասաց տիկին Բրոքինգտոնը:

— Մի ընդդիմացեք, — ասաց Սպանդլերը, — դուք չպետք է վատ զգաք: Ես ձեզ համբուրել եմ ցանկացել դեռ այն օրվանից, երբ առաջին անգամ եկա այստեղ և ձեզ տեսա. հիշո՞ւմ եք: Քսան տարի է անցել, և դուք ամեն տարի գնալով ավելի եք գեղեցկանում:

— Օ՛, ի՞նչ ես ասում, Թոմ, — ասաց ծեր կինը, — մի պառավ կնոջ ձեռք առնելը լավ չէ:

— Պառավ, — ասաց Սպանդլերը, — դուք պառավ չեք:

— Դու աղնիւ՛վ ես, Թոմ, — ասաց տիկին Բրոքինգտոնը, — այդպես են քո բոլոր ցրիչները: Որտե՞ղ է այդ նորեկը:

— Հոմե՞րը, — ասաց Սպանդլերը: — Ուզում եք ասել Հոմեր Մաքուլի՞ն: Դուք նրան ամեն օր կտեսնեք, և միշտ առաջինը: Այսօր ցերեկը մենք մի քիչ դանդաղեցինք մի միջադե-

պի պատճառով, որ պատահել էր նրա փոքր եղբորը՝ Յուլիսիս անունով տղային: Նա ընկել էր ինչ-որ տեսակ թակարդի մեջ՝ Քովինգտոնի խանութում: Հոմերը ստիպված էր գնալ և նրան դուրս հանել այնտեղից: Բայց դուք սրանից հետո նրան հաճախ կտեսնեք: — Նա լուց և ժպտաց ծեր կնոջը, — բարի երեկո, էմիլի, — ասաց նա:

— Ի՞նչ լավ է, որ հիշում եք իմ անունը, — ասաց պառավ կինը:

Փողոցում Սպանգլերը թեթևություն ղզաց: Նա գոհ էր Հոմերից, որ Յուլիսիսին դուրս էր հանել թակարդից, Կրոգանից՝ որ իր գործը հրաշալի էր կատարում, հակառակ թոշակի տարիքը վաղուց անցած լինելուն, Յուլիսիսից՝ որ կանգնում էր և հափշտակվում հեռագրատան ամեն ինչով, Օգիից՝ որ ուզում էր արագ մեծանալ և ցրիչ դառնալ, և նույնիսկ Դիանա Ստիդից: Բայց ամենից ավելի նա ուրախ էր զգում այն աղջկա մասին մտածելով, որ քիչ առաջ, փողոցի անկյունում կանգնած, ավտոբուսի էր սպասում: Երբ հասավ փողոցի անկյունը, նա մի պահ կանգ առավ ու ինքնիրեն ասաց.

— Ճիշտ այստեղ էր սպասում: Շատ հավանաբար նրան այլևս չեմ տեսնի, բայց նույնիսկ եթե տեսնեմ, նրան այլևս չեմ տեսնի այնպես, ինչպես տեսա այսօր, կեսօրից հետո:

Նա սուլելով քայլեց փողոցն ի վար: Երբ հասավ Կորբետի խորտկարանի դիմաց, դաշնամուրի ձայն լսեց: Նվագում էին «իմ միակ ուզածը դու ես» հին վալսը: Նա առաջացավ դեպի դահլիճի պտտվող դուռը, մի բռպե ունկնդրեց, ապա ներս մտավ: Կորբետը կանգնած էր բուֆետի առաջ: Սպանգլերին նկատելով, նա անմիջապես դործի անցավ, բերեց նրա սովորական խմիչքը, շոտլանդական վիսկի և ջուր:

— Հելլո, Ռալֆ, — ասաց Սպանգլերը, — ինչպե՞ս են գործերը, — նա նայեց կրած շտուկյուն լսող երեք զինվորներին:

— Ոչ լավ, ոչ վատ, — ասաց Կորբետը: — Զինվորներ են գալիս, որոնք վատնելու շատ ժամանակ ունեն, բայց ծախսելու՝ քիչ փող: Նրանց մեկ դոլարի դիմաց ես երեքն եմ դնում և երբ նրանց փողը պրծնում է և պատրաստվում են գնալու, փողը վերադարձնում եմ իրենց: Ինչ արած:

— Կարո՞ղ ես այդքան շոտայութիւն թուշ տալ,— հարցրեց Սպանդուկը:

— Ո՛չ,— ասաց Կորբետը,— բայց ինչ արած: Պատերազմից հետո գուցե դրա մի մասը վերադարձնեն: Խորտկարան վարելը պարզապէս իմ բանը չէ: Միշտ մնում եմ նույն երիտասարդ Կորբետը:— Նա մի բոլոր լսեց վերհիշելու համար իրեն մտահոգող մի բան:

— Երեկ գիշեր, Թո՛մ,— ասաց նա,— բմայելարանի առջև աշխատում էի, երբ ինքն իրեն մեծ բանի տեղ դնող մի տղա բղավեց վրաս. «Հեյ, հաստ գլուխ, մի բաժակ էլ խմիչք բեր»: Նա զինվոր չէր: Ինչ-որ մի մարդ էր Իթաքայից: Նայեցի շուրջս, ինձանից ուրիշ սպասարկող չկար: Հաստ գլու՞խ: Գու ինձ հե՞տ ես այդպէս խոսում,— ասում եմ նրան: «Հո ես ինձ հետ չեմ խոսում, հաստ գլուխ» — պատասխանում է լակոտը: Լավ, ի՞նչ պետք է անեի: Չէի կարող նրան խփել, որովհետև բռնցքամարտիկ եմ եղել: Գնացի մտոր և նրան այսպէս բռնեցի: — Կորբետը մի ձեռքով բռնեց Սպանդուկի օձիքից, իսկ մյուս ձեռքը բարձր պահած, սպասեց մի պահ, որ ցատումն անցնի, հետո ասաց այն, ինչ ասել էր նախորդ գիշեր այդ խմած մարդուն:

— Գու երիտասարդ Կորբետի հետ ես խոսում: Եթե քեզ խփեմ, դու հավանաբար կընկնես, իսկ ես չեմ ուզում, որ որեէ մեկը մեռնի իմ խորտկարանում: Այժմ կորիր այստեղից և այլեւ մի երևա: Քանի դեռ ապրում ես, էլ չհամարձակվես ոտքդ այստեղ դնել: Եվ երբ կորչես-դնաս, ուրախ եղիր, որ ողջ ես մնացել:

Կորբետը թողեց Սպանդուկի օձիքը: Նա կատաղութիւնից դողում էր:

— Դրանից հետո ձեռքերս ամբողջ գիշերը դողում էին,— ասաց նա,— բայց երեկ գիշերվա դեպքը միակը չէ: Համարյա ամեն գիշեր պատահում է: Եվ ամեն անգամ, որ պատահում է, ես ինձ ասում եմ. հերիք է, պետք է փակել այս վայրը և հեռանալ: Սկսում եմ վախենալ: Վախենում եմ, որ մի գիշեր կկորցնեմ գլուխս և մեկին կսպանեմ: Խորտկարան վարելը

հեշտ գործ չէ: Խորտկարանատերը պետք է մի քիչ կոշտ մարդ լինի, իսկ ես շափից դուրս լավ սիրտ ունեմ:

Հեռագրատան վարիչն ու մրցանակ շահած նախկին բանցքամարտիկը մի հինգ ռուպե էլ խոսեցին, որից հետո Սպանգլերը վերագարձավ գրասենյակ: Երբ նա հեռանում էր խորտկարանից, երեք զինվորները սկսեցին դաշնամուրը ափելի բարձր նվագել տալ: Այժմ նվագում էին «Սպիտակ կոկոն» երգը: Զինվորները կարգում էին նոտայի տակի բառերը և փորձում էին դաշնամուրի նվագի հետ երգել: Սպանգլերը մի ռուպե լսեց: Նրանք այնքան էլ լավ չէին երգում, բայց այն զգացումը, որով նրանք երգում էին, բոլորովին վատ չէր:

Գ Լ ՈՒՆ 16

ՔԵԶ ՆՈՐԻՑ ՏՈՒՆ ԿՏԱՆԵՄ

Կալիֆորնիայի Իթաքա քաղաքի հեռագրատան կառավարիչ Թոմաս Սպանգլերը գրասենյակ մտավ: Առաքման սեղանի մոտ նա տեսավ երկու կորույրներին, Համերին և Յուլիսիսին. ցրիչը հեռագիր էր ծայրում և ծրարների մեջ տեղավորելով՝ գասավորում, իսկ կրտսեր եղբայրը մեծ հիացմունքով դիտում էր նրան: Ցրիչը դարձավ իր պետին.

— «Բնական շամիչ» ընկերության հետադրերը կարողացա՞ք ստանալ, միտեր Սպանգլեր, — հարցրեց նա:

— Այո, ստացա, — ասաց Սպանգլերը, — հարյուր քսանիսնը հեռագիր: — Նա հեռագրերը ցույց տվեց ցրիչին:

— Հարյուր քսանիսնը, — ասաց Համերը, — ինչպե՞ս եղավ, որ դուք առաջինը հասաք:

— Վազեցի, — ասաց Սպանգլերը:

— Եվ վազելով հաղթեցի՞ք Արևմտյան ընկերությանը, — հարցրեց Համերը:

— Անշուշտ, — ասաց Սպանգլերը: — Այդ հասարակ բան է: Ճանապարհին նուշնիսկ ես կանգ առա գեղեցկությանն ու անմեղությանը հարգանքներս մատուցելու համար:

Հոմերը չհասկացավ, բայց Սպանգլերը շարունակեց.

— Ոչ, ոչ, չեմ բացատրի, — ասաց նա: — Դու Յուլիսիսին տուն տար:

— Լավ, սրբ, — ասաց Հոմերը, — մեզ կանչել են Գյուզենն հեյմից: Դա մեր ճանապարհի վրա է, այնպես որ, ես Յուլիսիսին հեծանվով տուն կտանեմ, հետո կհանդիպեմ Գյուզենն հեյմ և այդտեղից կգնամ Իթաքա Գինու ընկերություն, հետո Ֆոլի և անմիջապես կվերադառնամ: Անհապաղ կվերադառնամ:

Յրիշը դուրս եկավ գրասենյակից և եղբորը զգուշությամբ նստեցրեց հեծանվի առջևը, մինչ Սպանգլերը դիտում էր նրանց: Ավագ եղբայրը իրեն զցեց հեծանվի վրա և սկսեց քշել փողոցն ի վար: Երբ նրանք քաղաքի կենտրոնից հեռացել էին, Յուլիսիսը շուտ եկավ և նայեց եղբորը: Այդ օրը առաջին անգամ նրա դեմքը պայծառացավ Մաքուլիների նշանավոր ծիծաղով:

— Հոմե՛ր, — ասաց նա:

— Ի՞նչ ես ուզում, — ասաց Հոմերը:

— Ես կարող եմ երգել, — ասաց Յուլիսիսը:

— Դա լավ է, — ասաց Հոմերը:

Յուլիսիսը սկսեց երգել: «Մենք պիտի երգենք մի երգ»: Նա լռեց և նորից սկսեց: «Մենք պիտի երգենք մի երգ...», բայց նորից լռեց և անմիջապես հետո վերսկսեց: «Մենք պիտի երգենք մի երգ»:

— Դա երգ չէ, Յուլիսիս, — ասաց Հոմերը, — դա երգի միայն մի մասն է: Այժմ լսիր ինձ ու հետո ինձ հետ երգիր: — Ավագ եղբայրը սկսեց երգել, իսկ փոքր եղբայրը լսում էր:

«Այլևս մի լար, մի լար լեզի, այսօր մի լար,
եկ Քենաբբիի հին տան պատվին մի երգ ձոնենք,

Մի երգ ասենք այդ հեռավոր տան համար:

— Նորից երգիր, Հոմեր, — խնդրեց Յուլիսիսը:

— Օկե՛յ, — ասաց Հոմերը և սկսեց նորից երգել, բայց այս

անգամ փոքր եղբայրը երգեց մեծի հետ և մինչ նրանք երգում էին, Յուլիսիսը նորից տեսավ գնացքը, նեզրին, որը հենվել էր վագոնի եզրին ու ժպտալով ձեռքով էր անում: Այդ ամենահրաշալի բաներից մեկն էր, որ երբևէ պատահել էր Յուլիսիս Մաքուլին՝ աշխարհում ապրած նրա շորս տարվա կյանքի ընթացքում: Նա ձեռքով արեց այդ մարդուն, և մարդը պատասխանեց նրա ողջույնին, ոչ թե մի անգամ, այլ բազմաթիվ անգամներ: Նա այդ կհիշի՝ ինչքան ժամանակ որ ապրի:

Մաքուլիների տան առջև Հոմերը իջավ հեծանվից և Յուլիսիսին զգուշությամբ ցած բերեց: Նրանք մի պահ կանգնեցին, ունկնդրեցին իրենց մոր ու քրոջ տավիղն ու դաշնամուրը և հարևանուհի Մերի Արենայի երգը:

— Դե լավ, Յուլիսիս, — ասաց Հոմերը, — այժմ դու տանն ես: Ներս գնա: Մայրիկն այդտեղ է, ինչպես նաև Բեսն ու Մերին: Ես պետք է աշխատանքս շարունակեմ:

— Աշխատանքդ շարունակե՛ս, — դարմացավ Յուլիսիսը:

— Այո, — ասաց Հոմերը, — բայց զիշերը տանը կլինեմ: Ներս գնա, Յուլիսիս:

Փոքր եղբայրը սկսեց իրենց տան սանդուղքներից բարձրանալ: Երբ հասավ դռանը, մեծ եղբայրը նստեց հեծանիվը և փողոցն ի վար քշեց:

Գ Լ ՈՒՆ 17

ԵՐԵՔ ԶԻՆՎՈՐՆԵՐ

Երբ Ստիդների ընտանիքը և նրանց հյուրերը, ներառյալ Թոմաս Սպանգլերը, նստած էին ընթրիքի, Իթաքայի վրա ուժեղ անձրև էր գալիս: Բես Մաքուլին և Մերի Արենան, անձրևանոցներ և կրկնակոշիկներ հագած, Հոմերի ճաշը հեռա-

գրատուն էին տանում: Դեղատան առջևով անցնելիս, դռան առաջ կանգնած մի երիտասարդ նրանց աչքով արեց.

— Է՛յ, սիրուն,— ասաց նա Բեսին,— ինչպե՞ս ես:

Բեսը ուշադրութիւն չդարձրեց երիտասարդին, բայց Մերիին ավելի մոտեցավ: Նրանց դիմացից գալիս էին երեք երիտասարդ գին՝փորներ, որոնք փողոցում, երջանկութիւններից գծութիւններ էին անում, նոր-նոր խաղեր հնարում: Նրանք երջանիկ էին, որովհետեւ այդ գիշեր ազատ էին, որովհետեւ իրենց շուրջը աղնիվ և ծիծաղելի աշխարհն էր՝ իր հավիտենական կատակերգութեամբ, երջանիկ էին նույնիսկ տեղացող անձրևի պատճառով: Նրանք իրար հրմշակում էին և իրար ծաղրում, անզուտով ծիծաղից պայթում, իրար մականուններ կպցնում. Հաստիկ, Տեքսաս և Ջի: Երբ երեք տղաները տեսան Մերիին և Բեսին, հարգալիւր կանգ առան և մեկը մյուսի ետեւից գլուխները ցած խոնարհեցին: Աղջիկներին այդ բանը դուր եկավ, բայց նրանք չգիտեին, թե ինչ էր հարկավոր անել, ինչ վերաբերմունք պետք էր ցույց տալ:

— Նրանք պարզապէս տնից և ընտանիքից հեռացած գին՝վորներ են, Բես,— շնչազ Մերին:

— Արի կանգ անենք,— ասաց Բեսը:

Երկու աղջիկները կանգ առան Երեք գին՝փորների առջև:

Նա, որ Հաստիկ էր կոչվում, որպէս խմբի պաշտոնական ներկայացուցիչը, գին՝վորների դեպպանը ամերիկացի աղջիկների մոտ՝ առաջ եկավ:

— Լեզիներ,— ասաց նա,— մենք՝ դեմոկրատական մեծ բանակի մարտիկներս, ձեր հյու ծառաները, մենք, գին՝վորներս, որ այսօր այստեղ ենք և հույս ունենք, որ այստեղ կլինենք նաև վաղը, շնորհակալ ենք ձեր զեղեցիկ գեմքերի համար, ինչպէս պարզ, այնպէս էլ այս անձրևոտ եղանակին: Թույլ տվեք ներկայացնել ձեզ իմ ընկերներին և ձեր հավատարիմ երկրպագուներին: Սա Տեքսասն է, Նյու Ջերսիից: Այս մեկը Ջին է՝ Տեքսասից: Իսկ ես Հաստիկն եմ՝ քաղցի աշխարհից: Սակայն այժմ, ամեն ինչից ավելի ես զգում եմ քաղցը՝ ամերիկացի գեղեցիկ աղջիկների ընկերակցութեանը: Ձեր կարծիքն ի՞նչ է այս առթիվ:

— Մենք կինո ենք գնում,— ասաց Բեսը:

— Կինո՞,— բացականչեց Հաստլիկը ողբերգական ձայնով,— Արդ, կարո՞ղ ենք մենք՝ զինվորներս, որ այսօր այստեղ ենք, իսկ վաղը գուցե մեկնած կլինենք այստեղից, ընկերակցել ձեզ՝ ամերիկացի աղջիկներին: Այս գիշերն այս գիշեր է, իսկ վաղը՝ վաղն է, բայց վաղը մենք պետք է վերադառնանք մեր զորանոցները, պետք է վերադառնանք պատերազմի զրգավելի, բայց անհրաժեշտ ու սուրբ գործին՝ ոչնչացնելու համար մարդու մեջ այն մանրէն, որը ձգտում է կործանել մարդու ազատ ոգին: Այս գիշեր մենք ձեր եղբայրներն ենք՝ հեռու մեր տաք անկյուններից ու տխուր: Այո, թեև երջանիկ ենք և հրպարտ, բայց տխուր ենք, որովհետև իթաքան մեր հայրենի հողը չէ: Ամերիկյան զինվորի այս զգեստի մեջ եմ մտել ես այդ վայրագ քաղաք Չիկագոյի աննշան փողոցներից, Իլինոյսի համակրելի ժողովրդի ծոցից ելնելով: Այս գիշեր, հիշողութեամբ ետ տարեք ինձ դեպի այդ քաղաքն ու այդ ժողովուրդը և իմ բարի եղբայրներից յուրաքանչյուրին նույնպես տարեք իրենց հարազատ վայրերը: Բարի սրտով ընդունեցեք մեր համեստ խնդրանքը, որովհետև մենք բոլորս մարդկային նույն ընտանիքից ենք, և եթե պատերազմը չլիներ, մենք իրար երբեք չէինք հանդիպի: Այս պահը կանխորոշված էր բոլոր դաշտի կողմից: — Զինվոր, որ Հաստլիկ էր կոչվում, խոնարհվեց, հետո ուղիղ կանգնելով, ասաց.— Ի՞նչ է ձեր սրտումը:

— Նա խեղճ է,— շնջաց Մերին:

— Ոչ,— ասաց Բեսը,— նա սլարգապես տխուր է: Արի նրանց հետ կինո գնանք:

— Շատ լավ, Բես,— ասաց Մերին,— բայց դու ասա նրանց: Ես չեմ կարող:

Բեսը դարձավ զինվորին.

— Շատ լավ,— ասաց նա:

— Շնորհակալութիւն, լեզիներ,— ասաց Հաստլիկ կոչված զինվորը: — Շնորհակալութիւն: — Նա թեև առաջարկեց Բեսին,— ուրեմն գնա՞նք,— ասաց նա:

— Նախ ես պետք է եղբորս ընթրիքը տանեմ,— ասաց

Բեսը,— նա հեռագրատանն է աշխատում: Մի րոպե էլ չի տևի:

— Հեռագրատո՞ւն,— ասաց Հաստլիկ կոչվող զինվորը,— ուրեմն ես էլ մի հեռագիր կուղարկեմ,— նա դարձավ մյուսն երին,— դու ի՞նչ կասես, Տեքսաս:

— Ի՞նչ արժի նյու Ջերսի հեռագիր ուղարկելը,— հարցրեց Տեքսասը:

— Ոչ այնքան, ինչքան պետք է արժի,— ասաց Հաստլիկը: Նա դարձավ մյուս զինվորին: — Իսկ դո՞ւ, Ջի:

— Այո,— ասաց Ջի կոչվող զինվորը,— կարծեմ լավ կլինի հեռագիր ուղարկել մամային, Ջոյին և Կետին, դա իմ աղջիկն է,— դարձավ նա Բեսին:

— Աշխարհի յուրաքանչյուր աղջիկ իմ աղջիկն է,— ասաց Հաստլիկը,— և քանի որ ես չեմ կարող հեռագիր ուղարկել նրանցից յուրաքանչյուրին, կուղարկեմ միայն մեկին: Այդ մեկ հեռագրի մեջ ես միլիոնավոր հեռագրեր կուղարկեմ:

Մեր հեռագրիչ Վիլի Կրոզանը մենակ էր գրասենյակում, երբ երկու դեռատի աղջիկները և երեք զինվորները ներս մտան:

Մերունին կանգնեց սեղանի ետև:

— Ես Հոմերի քույր Բեսն եմ,— ասաց Բեսը: — Ես նրա ընթրիքն եմ բերել: — Նա ճաշը դրեց սեղանի վրա:

— Ինչպե՞ս եք, միս Մաքուլի,— ասաց Կրոզանը: — Շուտով Հոմերը կգա: Ես ճաշը կհանձնեմ նրան:

— Իսկ այս տղաներն ուզում են հեռագիր ուղարկել,— ասաց Բեսը:

— Շատ լավ, երիտասարդներ,— ասաց Կրոզանը,— ահա ձեզ հեռագրի բլանկներ և մատիտներ:

— Ի՞նչ արժի Ջերսի Սիդի հեռագիր ուղարկելը,— ասաց Տեքսասը:

— Քսանհինգ բառը հիսուն սենթ,— ասաց Կրոզանը,— գումարած մի փոքր հարկ: Բայց հասցեն և ստորագրութունը մի հաշվեք: Հեռագիրը տեղ կհասնի վաղը առավոտ:

— Հիսուն սե՞նթ,— ասաց Տեքսասը,— դա բոլորովին վատ չէ: — Նա սկսեց իր հեռագիրը գրել:

— Իսկ ի՞նչ արժե այն Սան Անտոնիոյի համար, — ասաց Ջին:

— Ջերսի Սիդիի արժեքի կեսը, — ասաց Կրոզանը, — Սան Անտոնիոն Իթաքային ավելի մոտ է, քան Ջերսի Սիդիին:

Հաստիկ կոշվող զինվորը, հեռագիրը գրելուց հետո երկարեց ծերունուն: Կրոզանը կարգաց այն՝ բառերը հաշվելով:

Էմմա Դանա,
Չիկագոյի համալսարան,
Չիկագո, Իլլինոյս

Սիրելիս, քեզ սիրում եմ, քեզ կարոտում եմ, միշտ քո մասին եմ մտածում, շարունակի՛ր գրել: Շնորհակալ եմ սվիտերի համար: Այժմ ես իսկական, գործնական քաղաքատնտեսութուն եմ սովորում: Շուտով սաղմահասկատ կմեկնենք: Մի մոռացիր կիրակի օրը եկեղեցի գնալ և ազոթեկ մեզ համար: Ես երջանիկ եմ: Սիրում եմ քեզ:

Ն ո Ր մ ա ն

Այնուհետև իր հեռագիրը երկարեց Տեքսաս կոշվող զինվորը:

Տիկին էդիթ Անթոնի
1702 1/2 Վիլմինգտոն փողոց
Ջերսի Սիդի, Նյու Ջերսի

Սիրելի մամա: Ինչպե՞ս ես: Ես հրաշալի եմ: Ստացա նամակդ և չոր մրգերը: Շնորհակալութուն: Ոչ մի բանի մասին մի մտածիր:

Ցտեսութուն: սիրով՝

Ք ե ո ն ա Ր

Հետո, Չի կոշվող զինվորը ծերունի հեռագրողին երկարեց իր հեռագիրը:

Տիկին Հարվեյ Գիլֆորդ
211 Սանդիֆորդ բուլվար
Սան Անտոնիո, Տեքսաս

Բարև, մայրիկ: Պարզապես ուղում եմ ողջունել քեզ արև-

վոտ Կալիֆորնիայի Իթաքա քաղաքից: Միայն թե անձրև է գալիս: Հա՛, հա՛: Բարևներ հաղորդիր բոլորին: Ասա Ջոյին, որ կարող է իմ հրացանն ու փամփուռները օգտագործել: Մի մոռանա գրել:

Ք ու ե ն տ ի ն

Ձինվորներն ու աղջիկները հեռացան գրասենյակից, իսկ միստեր Կրոպանը գնաց իր սեղանի մոտ՝ հեռագրերն ուղարկելու:

Երբ երեք զինվորներն ու ամերիկացի երկու աղջիկները «Կինեմա» կինո-թատրոնի կենտրոնական մուտքից ներս մտան, էկրանի վրա երևաց Անգլիայի պրեմիեր-մինիստր Ուինստոն Չերչիլը, որը ելույթ էր ունենում Կանադայի պառլամենտի առաջ, մեր թվարկության 1942 թվականին: Մինչ երիտասարդները նստում էին, միստեր Չերչիլը իրար հուհից երեք բան ասաց, որը մեծ ուրախություն պատճառեց Կանադայի պառլամենտի անդամներին և Իթաքայի «Կինեմա» կինո-թատրոնի հանդիսատեսներին: Հաստիկ կոչվող զինվորը թերթից դեպի Բևա Մաքոյին:

— Ահա, — ասաց նա, — մեր ժամանակի ամենամեծ մարդկանցից մեկը և միննույն ժամանակ մի մեծ ամերիկացի:

— Ես կարծում էի, որ Չերչիլը անգլիացի է, — նկատեց Ձի կոչվող զինվորը:

— Անշուշտ, — ասաց Հաստիլը, — բայց նաև ամերիկացի է: Այսուհետև աշխարհի յուրաքանչյուր նշանավոր մարդուն մենք պետք է ամերիկացի համարենք: — Նա մի փոքր մոտեցավ մյուս կողմի աղջկան՝ Մերի Արնհային: — Շատ շնորհակալություն, որ թույլ տվեցիր ձեզ հետ կինո դալ, — ասաց նա: — Մտրդ իրեն լավ է զգում, երբ մտար աղջիկներ կան: Նրանք ավելի լավ են բուրում, քան զինվորները:

— Բոլոր դեպքերում մենք կինո էինք դալիս, — ասաց Մերին:

Այնուհետև էկրանի վրա երևաց Ֆրանգլին Գեյանո Ռուզվելտ կոչվող մարզը, Միացյալ Նահանգների պրեզիդենտը, որը Հայդ Պարկի իր բնակարանից ռաբիտ-ելույթ էր ունենում

ազգի առաջ: Նա խոստում էր իրեն հատուկ լուրջ և հումորով համեմված ոճով: Հինգ երիտասարդները ուշադիր լսեցին նրան, և երբ ճառն ավարտվեց, ամբողջ սրահը ծափահարեց:

— Ահա այդ մեծերից ամենամեծը,— ասաց Ջի կոչվող զինվորը:

— Այդ պահին էկրանի վրա երևաց Ամերիկայի դրոշմը, ու հանդիսատեսները մի զգալի մասը սկսեց ծափահարել:

— Եվ ահա,— ասաց Տեքսաս կոչվող զինվորը,— աշխարհի ամենամեծ դրոշակը:

— Զարմանալի բան է,— ասաց Հաստիկ կոչվող զինվորը Բեսին,— մարդ սկսում է ավելի շատ սիրել հայրենիքը. երբ նա վտանգի մեջ է: Ուրիշ ժամանակ նա շատ սովորական է թվում, ինչպես ընտանիքը:

— Իմ կոկորդը լցվում է ամեն անգամ. երբ տեսնում եմ այդ դրոշակը,— ասաց Բեսը: — Առաջ այն ինձ մտածել էր տալիս Վաշինգտոնի և Լինկոլնի մասին, իսկ այժմ մտածել է տալիս եղբորս՝ Մարկուսի մասին: Նա նույնպես զինվոր է:

— Ո՛հ, դու բանակում զինվոր եղբա՞յր ունես,— ասաց Հաստիկը:

— Այո,— ասաց Բեսը,— վերջին անգամ, երբ նրանից լուր ստացանք, նա գտնվում էր Հյուսիսային Կարոլինիայում, ինչ-որ մի տեղ:

— Լավ,— ասաց Հաստիկը,— ինձ թվում է, որ դրոշակը յուրաքանչյուր մարդուն հիշեցնում է տյն, ինչը նրա համար ամենամեծն է և ամենաթանկը: Դրոշակը ինձ հիշեցնում է Չիկագոն, իսկ Չիկագոն ինձ համար ամեն ինչ է, որն իր մեջ ունի և՛ լավ, և՛ վատ բաները: Օրինակ իմ ընտանիքը, իմ սիրած աղջիկը՝ դրանք լավ բաներն են, իսկ խուլ, կեղտոտ թաղամասերը ու քաղաքականությունը՝ դրանք վատ բաներն են, բայց ես այդ բոլորը սիրում եմ: Մի օր մենք կազատվենք և՛ կեղտից, և՛ քաղաքականությունից:

— Ըստ իս, Իթաքայում կեղտ չկա,— ասաց Բեսը,— պարզապես աղքատ մարդիկ են: Մենք կարծես մի ինչ-որ քաղաքային կառավարություն ունենք, բայց ես չեմ կարծում, որ նա այնքան շատ քաղաքականություն մը զբաղվի, որ արժենա դրա

մասին խոսել: Բոլոր դեպքերում մեր ընտանիքը նման բանե-
րով շատ շի զբաղվում: Մենք երաժշտություն ենք սիրում:
Ես գրազ կգամ, որ հենց այժմ իմ Մարկուս եղբայրը մի ինչ-
որ տեղ ակորդեոն է նվագում:

Այդ պահին նրա Մարկուս եղբայրը գտնվում էր հյուսիսա-
յին Կարոլինայի փոքրիկ քաղաքներից մեկի «Սուզվոդ սա-
վառնակ» կոչվող զինետան մեջ: Նրա հետ էին Թոբի Ջորջ կոչ-
վող ընկերը և ուրիշ երեք զինվորներ: Մարկուսը նվագում էր
«Մի երազ» երգը, իսկ Թոբին երգում էր: Դահլիճում երկու
զինվորներ պարում էին երկու աղջիկների հետ, որոնք նման
էին Մերիին և Բեսին: Երգից հետո Թոբին նստեց իր ընկերոջ
Մարկուսի մոտ և խնդրեց, որ մի քիչ էլ պատմի Իթաքայի և
Մաքոլիների ընտանիքի մասին:

Այն ժամանակ, երբ Մարկուսը սկսեց Թոբի Ջորջին պատ-
մել Իթաքայի մասին, Թոմաս Սպանգլերն ու Դիանա Ստիդը
մտան «Կինեմա» կինո-թատրոնի դահլիճը: Կինոնկարը սկըս-
վեց: Երբ նրանք արդեն նստած էին, էկրանը նկարների փո-
խարեն լցվեց բառերով: Այդ բառերը անվանում էին կինոնը-
կարը և այն մարդկանց, որոնք օգնել էին կինոնկարի ստեղծ-
մանը: Բազմաթիվ բառեր կային, որոնք մեծ շափով տուրք
էին տալիս բազմաթիվ մարդկանց: Այդ պատիվներին ընկե-
րակցում էր հանդիսավոր, բայց անտեղի մի երաժշտություն,
որը հատուկ ստեղծված էր այդ առթիվ:

Սպանգլերն ու Դիանան պաստառին շատ մոտ նստեցին,
երրորդ կարգում, Բեսից, Մերիից և երեք զինվորներից տասը
կարգ առաջ: Նրանց աթոռները շարքի կենտրոնումն էին.
կողքի աթոռները զբաղեցնում էին փոքր երեխաներ: էկրանի
վրա երևաց մի հիվանդանոցի սրահ, որի հատակը ծածկված
էր նոր լինոլիումով: Սրահի ծայրում դրված բարձրախոսից
հնչեց մի մաղձոտ բուժքրոջ խոսքոտ ձայն, որի խոսքը խիստ
շեշտված էր:

— Դոկտոր Կավանա՛կ, — բղավեց նա, — շտապ վիրաբու-
ժության բաժանմունք: Դոկտոր Կավանա՛կ:

Թոմաս Սպանգլերը հենց որ այդ ձայնը լսեց, վեր կացավ:
Նա մի քանի բաժակ խմել էր և այդ երեկոն, որ բավականին

հաճելի էր անցել նրա համար, սահմանված էր կարևոր դեր խաղալու նրա կյանքում: Այդ օրը նա բավականին մտատանջություններ էր ունեցել, բայց այդ բոլորը արդեն անցել էին: Այդ իսկ պատճառով ոչ մի առիթ չկար, որ նա իրեն չպահեր այնպես, ինչպես պահում էին իր մանուկ հարևանները:

— Օ՛ֆ,— ասաց նա: Սխալ տեղ ենք ընկել,— նա բռնեց Դիանայի ձեռքը և ասաց,— գնանք:

— Բայց, սիրելիս, կինոն դեռ չի ավարտվել,— շշնջաց երիտասարդ կինը:

Սպանդները նրան քաշեց:

— Ինձ համար ավարտվել է,— ասաց նա: — Արի՛: — Նրանք անցան մի փոքր երեխայի մոտով, որը էկրանին էր նայում մեծ հափշտակությամբ:

— Դու դրախտ կգնաս,— ասաց Սպանդները տղային,— հետո դարձավ Դիանային,— դե արի գնանք, մի կանգնիր տըղայի առաջ:

— Բայց, սիրելիս, կինոն նոր է սկսվում,— ասաց Դիանան: Տղան խոսեց Սպանդների հետ.

— Դուք ի՞նչ ասացիք, միստեր,— հարցրեց նա:

— Դրա՛խտ, դրա՛խտ,— ասաց Սպանդները,— ասում եմ, որ դու դրախտ պիտի գնաս:

Երեխան վստահ չէր, թե Սպանդներն ինչը նկատի ունեն:

— Ժամը քանի՞սն է,— հարցրեց նա:

— Չգիտեմ,— պատասխանեց Սպանդները,— բայց դեռ շուտ է:

— Անշուշտ, սրբ,— համաձայնվեց տղան:

Սպանդներն ու երիտասարդ կինը անցնում էին կինո-թատրոնի դահլիճով:

— Գնանք Կորբետի մոտ,— ասաց Սպանդները: — Մի քանի բաժակ կխմենք, զաշնամուր կլսենք և հետո դու կարող ես տուն գնալ: — Դեմքը էկրանին նա սկսեց ետ-ետ քայլել:

— Դոկտոր Կավանակին տես,— ասաց նա: — Ձեռքի այդ գույզ արքաններով նա հիմա մի բան կանի: Հավանաբար կշփոթվի և առողջ ատամը կհանի: Նայի՛ր նրան:

Երբ հասան թատրոնի առաջամասը, երիտասարդ կինը

այլևս չէր մտածում: Կինոյից այդքան շուտ դուրս գալու մասին:

— Գու ինձ սիրում ես, այնպես չէ՞,— ասաց նա Սպանգլերին: — Այո, սիրում ես: Ինքդ դիտես, որ սիրում ես:

— Քեզ սիրե՞լ,— Սպանգլերը համարյա բղավեց: — Հապա ինչպես, չէ՞ որ քեզ կինո տարա:

Նրանք փողոց դուրս եկան և ուղղվեցին դեպի Կորբետի գինետունը: Տեղացող անձրևից խուսափելու համար նրանք քայլում էին շենքերի պատերի տակով:

Գ Լ Ո Ե Գ Ի Ց

ՄԻՍՏԵՐ ԿՐՈԳԱՆԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՄԱՍԻՆ

Այն պահին, երբ Սպանգլերն ու Գիանան անձրևի տակ վազում էին դեպի Կորբետի խորտկարանը, Հոմեր Մաքուլին մինչև սուկորները թրջված, հեծանիվը կանգնեցրեց հեռագրատան առաջ և ներս մտավ: Նա նայեց առաքման սեղանին: Ոչ մի տեղից պատվեր չկար, միայն մի հեռագիր կար, որը պետք էր հանձնել:

Միստեր Կրոգանն ավարտեց ձեռքի հեռագրի մեքենագրությունը ու վեր կացավ:

— Քո քույր Բեռը ճաշ բերեց, Ճուտիկ,— ասաց նա:

— Ըի՛շտ,— ասաց Հոմերը: — Է՛հ, դրա կարիքը չկար: Ես ուզում էի մեզ համար երկու կարկանդակ գնել: — Նա վերցրեց կապոցը և ասաց,— բավական էլ շատ է: Միստեր Կրոգան, չե՞ք ցանկանա ինձ հետ ընթրել:

— Շնորհակալ եմ, Ճուտիկ,— պատասխանեց ձեռունի հեռագրիչը,— քաղցած չեմ:

— Գուցե, եթե սկսեք ուտել,— ասաց Հոմերը,— ձեր ախորժակը բացվի, միստեր Կրոգան:

— Ոչ,— պատասխանեց ծերունին,— շատ շնորհակալ եմ: Քայց դու ջուր ես կտրել: Լսի՛ր, մենք անձրևանոցներ ունենք:

— Գիտեմ,— ասաց Հոմերը,— ես անձրևի տակ ընկա: — Հոմերը մի սանտվիչ կծեց: — Միայն այս մեկը կուտեմ,— ասաց նա,— հետո հեռագիրը կհանձնեմ: Նա մի պահ ծամեց, հետո նայեց ծեր հեռագրավարին: — Ի՞նչ տեսակ հեռագիր է այդ,— ասաց նա:

Միստեր Կրոզանը չպատասխանեց: Հոմերը հասկացավ, որ այն մահվան գույժ էր: Նա դադարեց ծամելուց և հացը շոր-շոր կուլ տվեց:

— Կուզենայի այդպիսի հեռագրեր չհանձնել,— ասաց ցրիչը հեռագրիչին:

— Գիտեմ,— պատասխանեց միստեր Կրոզանը: Նա լսեց, մինչ ցրիչը ձեռքին պահում էր կիսատ թողած սանտվիչը:

— Շարունակիր, տղա,— ասաց միստեր Կրոզանը,— ճաշդ կեր: Քույրդ մի ուրիշ աղջկա հետ էր, մի շատ գեղեցիկ աղջըկա:

— Ոհ, դա Մերին կլինի,— ասաց Հոմերը,— նա մեր հարևանուհին է, բանակում գտնվող իմ եղբայր Մարկուսի նշանածը: Պատերազմից հետո պիտի ամուսնանան:

— Քո քույրը և Մերին երեք գինվորների հետ էին, որոնք հեռագրեր ուղարկեցին,— ասաց ծերունի հեռագրավարը:

— Ճի՞շտ,— ասաց Հոմերը,— որտե՞ղ են հեռագրերը:

Միստեր Կրոզանը: ցույց տվեց երկաթե ձողիկը, որի վրա շարված էին հեռագրերը: Հոմերը վերցրեց և մեկ առ մեկ կարդաց, ապա նայեց ծեր հեռագրիչին:

— Միստեր Կրոզան,— ասաց ցրիչը,— երբ որևէ մեկը պատերազմում մահանում է,— մեկը, որին ճանաչում ես կամ չես ճանաչում, որևէ մի մարդ, սրին երբեք չես տեսել, դրանից աշխարհում որևէ բան բարեյակվո՞ւմ է: Մա միայն Իթաքան է: Մա միայն մի փոքրիկ քաղաք է Ամերիկայում: Իսկ այսպիսի հեռագրեր ամեն տեղ ստանում են, հարուստ, թե աղքատ, յուրաքանչյուր տուն: Ի՞նչ կասեք այդ մարդկանց մասին: Նրանք իզուր չեն մահանում, չէ՞:

Ծեր հեռագրիչը պատասխանելուց առաջ մի պահ սպասեց

և խորհելով, որ շէր կարող բոլոր ասելիքները արտահայտել, մոտեցավ իր սեղանին և դարակից հանեց շիշը: Նա մի մեծ կում խմեց և նայեց ցրիշին:

— Ես բավական երկար եմ աշխարհում ապրել, — ասաց նա, — գուցե շատ երկար: Թույլ տուր ասել քեզ, որ պատե-
րազմի մեջ կամ խաղաղ ժամանակ ոչ մի բան իզուր չի կա-
տարվում, ուր մնաց մահանալը: — Մերունին փոքր-ինչ լռեց,
որպեսզի մի կում ևս խմեր, ապա շարունակեց, — մարդկու-
թյունը մի ամբողջութուն է կազմում, ինչպես դու, — ասաց
նա: — Ինչպես քո մեջ լավի կողքին կա վատը, այնպես էլ
բոլոր մարդկանց մեջ կա և՛ լավը, և՛ վատը: Դրանք բոլորի
մեջ կան անբաժան վիճակում բոլոր ազգերի միլիոնավոր
մարդկանց մեջ: Այո, դրանք առկա են նույնպես մեր ազգի
մեջ: Եվ ինչպես որ մարդու խիղճը պայքարում է իր բնավո-
րության մեջ գտնվող հակասութունների դեմ, այնպես էլ
այդ հակասութունները մաքառում են ապրող ամեն մի
մարմնի մեջ, մարդկային հասարակության մեջ, ամբողջ աշ-
խարհի մեջ: Դրանից էլ առաջանում են պատերազմները:
Մարդկութունը ձգտում է աղատվել հիվանդութունից: Բայց
դու մի մտահոգվիր, սրովհետև լավը անպարտելի է, իսկ վա-
տը ի վերջո պարտվում է և փախուստի դիմում: Հիվանդ
մարմինն ու հիվանդ հոգին շարունակ առողջանում են: Նրանք
կարող են նորից հիվանդանալ, բայց նրանք միշտ պիտի ա-
պաքինվեն, իսկ յուրաքանչյուր նոր հիվանդութունից ու
ապաքինումից մարմինն ու հոգին ամրապնդվում են, և ի
վերջո այնքան ուժեղ կդառնան, որ զերծ կլինեն բոլոր կեղ-
տերից, կլինեն ավելի նուրբ, ավելի ազնիվ, ավելի գեղեցիկ և
վարակից հեռու: Աշխարհում ապրող յուրաքանչյուր մարդ,
ճիշտ կամ սխալ, այդ նպատակին է ձգտում: — Մերուկը մի
փոքր հոգնած էր: — Նույնիսկ գողը և մարդասպանը ձգտում
են հասնել այդ բանին, — հառաչեց նա: — Ոչ ոք իզուր չի մա-
հանում: Մարդիկ մեռնում են ձգտելով դրախտի, տենչալով
անմահութուն, տենչալով ճշմարտութուն ու արդարութուն:
Կգա օրը, երբ բոլոր մարդիկ, մենք բոլորս, մեղանից ամենա-
հետինն անգամ կհասնեն վերջնական օթևանի, կհանգստանան,

կսփոփվեն, կհասնեն անմահութեան և այս հրաշալի շար աշխարհը կդառնա արժանապատվութեան և բարութեան մի վայր:

Մերունին ավելի խորը հառաչեց: Նա մի պահ լռեց, ապա բաճկոնի գրպանից մի թղթի կտոր հանեց: Նա թուղթը երկարեց ցրիչին:

— Խնդրում եմ նորից դեղատուն գնաս,— ասաց նա:

— Իսկույն, սըր, ասաց Հոմերը և իրեն գրասենյակից դուրս շարժեց:

Վիլյամ Կրոզանը հեռագրատանը մենակ մնաց: Նա շուրջը նայեց գորովանքի տարօրինակ հայացքով, ինչ-որ ցասումով ու սիրով: Գծվարութեամբ բարձրացնելով ձեռքը, նա բռնեց սիրտը, կարծես համբերութեամբ սպասելիս լիներ ուժեղ մի տագնապի, որը այլևս չէր կարող դարձացնել նրան: Նա գնաց դեպի իր աթոռը և նստեց սարսափելի ինքնազրույցով, մինչև որ տագնապը սկսեց մեղմանալ:

Ցրիչը վերագարձավ դեղատնից և հեռագրավարին երկարեց փոքրիկ տուփը:

— Ձո՛ւր,— ասաց ծերուկը:

Հոմերը լիքը լցրեց թղթե բաժակը և տվեց ծերուկին, որը փոքրիկ տուփից երեք դեղահատ հանեց, դրեց բերանը և վերայից ջուր խմեց:

— Շնորհակալ եմ,— ասաց նա,— շնորհակալ եմ, տղաս:

— Չարժե, սըր,— ասաց Հոմերը:

Նա մի պահ դիտեց ծերունուն, և վստահ լինելով, որ լավ էր դգում, գնաց դեպի առաքման սեղանը, վերցրեց մահվան հեռագիրը: Մի փոքր կանգնեց, նայեց հեռագրին, հետո բացեց ծրարը և հեռագիրը հանեց կարդալու: Նա հեռագիրը դրեց մի նոր ծրարի մեջ, կնքեց և տեղացող անձրևի տակ գրասենյակից դուրս եկավ: Մեր հեռագրիչը վեր կացավ և մինչև փողոց հետևեց տղային: Նա կանգնեց մայթի վրա և դիտեց տղայի պայքարը քամու և անձրևի դեմ: Գրասենյակի ներսում հեռագրատուին սկսեց տկտկալ, բայց ծերուկը չլսեց:

Հեռախոսը զանգ տվեց, բայց ծերուկը այդ էլ չլսեց: Նա այն ժամանակ միայն շուռ եկավ և գրասենյակ գնաց, երբ հեռախոսն արդեն յոթն անգամ զանգ էր տվել:

Գ Լ ՈՒՆ 19

ՄԱՅՐԻԿԻՆ՝ ՍԻՐՈՎ,

Տասնհինգ րոպե հետո Հոմեր Մաքուլին հեծանվից իջավ մի մեծ, գեղեցիկ հին տան առջև: Այդ տանը ինչ-որ տոնախմբութուն կար: Լուսամուտներից երևում էին պարող երիտասարդ զույգեր: Երբ տեսավ, որ այդ հարկի տակ երջանկութուն էր տիրում, տղան վատ զգաց և սարսափեց: Նա ուղղվեց դեպի տան դուռը և, մի պահ կանգնելով, ունկնդրեց ներսից եկող երաժշտությանը: Նրա մատը դողաց դռան զանգի վրա, հետո անդոր ցած ընկավ:

— Ես գրասենյակ կվերադառնամ, — ինքն իրեն բարձր ձայնով ասաց նա: — Ես կփախչեմ: Ես այսպիսի աշխատանք չեմ ուզում:

Նա նստեց տան աստիճաններին: Երկար ժամանակ հետո նա վեր կացավ, մոտեցավ դռան և մատը սեղմեց կոճակին: Երբ դուռը բացվեց, նա տեսավ մի երիտասարդ կնոջ և առանց մտածելու, թե ինչ է անում, ետ դարձավ և վազեց դեպի հեծանիվը: Երիտասարդ կինը նախամուտք դուրս եկավ և կանչեց.

— Է՛յ, ի՛նչ է պատահել, այ տղա:

Հոմերը իջավ հեծանվից և դանդաղ քայլեց դեպի նախամուտք:

— Ներողութուն, — ասաց նա երիտասարդ կնոջը, — ես մի հեռագիր ունեմ միսիս Քլոդիա Բոֆրերին ուղղված:

— Մայրիկի՛ ծննդյան օրն է,— ասաց երիտասարդ կիներ ուրախացած: — Նա սրահ վերադարձավ:— Մայրի՛կ,— կանչեց նա,— բեզ հեռագիր են բերել:

Դեպի դուռը եկավ աղջկա մայրը:

— Վատահ էմ, որ Ալանից է,— ասաց նա:— Ներս արի, երիտասարդ,— ասաց նա Հոմերին,— դու իմ ծննդյան կարկանդակից մի կտոր պետք է ուտես:

— Շնորհակալ էմ, տիկին ասաց Հոմերը,— ես պետք է աշխատանքի վերադառնամ: — Նա հեռագիրը երկարեց կնոջը, որը այն վերջրեց այնպես, կարծես բացի շնորհավորագրից ուրիշ բան չինել չէր կարող:

— Միևնույն է,— ասաց նա ցրիչին,— ես քեզ բաց չեմ թողնի, մինչև որ մի կտոր կարկանդակ չուտես և մի բաժակ պունչ չխմես: — Նա բռնեց Հոմերի թևից և նրան քաշեց դեպի սենյակ՝ սեղանի մոտ, որը բեռնված էր կարկանդակով, սանովիչներով և պունչով: Երաժշտությունն ու պարի շարունակվեցին: — Իմ ծննդյան օրն է, տղաս,— ասաց կինը:— Աստված իմ,— ծիծաղեց նա,— ծեղանում եմ, բայց դու պետք է ինձ երջանկություն ցանկանաս, տղաս:— Նա Հոմերին մի բաժակ պունչ երկարեց:

— Ես ձեզ ցանկանում եմ,— Հոմերը սկսեց ասել: Նա լրանեց և հետո նորից սկսեց: — Ես ձեզ ցանկանում եմ,— բայց շարունակել չկարողացավ: Նա պունչի բաժակը դրեց սեղանին և ուղղվեց դեպի դուռը: Մայրը նայեց սենյակի շորս կողմը, հետո մի անկյուն քաշվեց, որտեղ կարող էր աննկատ մնալ, իսկ աղջիկը, հայացքը մորից չբաժանելով, դնաց պիմացի անկյունը: Հոմերը իր հեծանվի վրա էր արդեն և անձրևի տակ շտապում էր հեռագրատուն: Սրահի պատի վրա, մոր դիմաց, կար սիրունատես, խարտյաշ գլխով մի տղայի դիմանկար: Նկարի անկյունում գրված էր. «Մայրիկին՝ սիրով՝ Ալանից, իր 12-րդ տարեդարձի առթիվ»: Մայրը բացեց հեռագիրը, կարդաց և սկսեց անձայն հեկեկալ: Պատեֆոնը շարունակում էր նվագել «Իմ սևուկի համար» երգը, իսկ երջանիկ հյուրերը շարունակում էին պարել: Աղջիկը նայեց մո-

րը, հետո խելագարի նման խոյանցավ պատեֆոնի վրա և լուեցրեց այն:

— Մայրի՛կ,— բղավեց աղջիկը և ամբողջ ուժով վազեց դեպի սրահում կանգնած կինը:

Գ Լ Ո Խ Խ 20

ԳԱ. ՁԵՐ ԴԺԲԱԽՏՈՒԹՅՈՒՆՆ Է, ՈՉ ԹԵ ԻՄԸ

Վերջին սեանսն ավարտվեց, և «Կինեմա» կինո-թատրոնը դատարկվեց: Փողոցում Բեսը դարձավ Հաստլիկ կոչվող զինվորին և ասաց.

— Կավ, այժմ մենք պետք է տուն գնանք:

— Շնորհակալությո՛ւն, լեղիներ,— ասաց Հաստլիկ մափկանունով զինվորը:

Ժամանակն էր, որ նրանք հրաժեշտ տալին իրար, բայց փողոցում կանգնել էին և կարծես սպասում էին ինչ-որ մի հրաշալի, լինելության սահմանի վրա գտնվող անբացատրելի բանի: Հաստլիկ մականունով զինվորը նայեց Բեսին և Մերիին ու հետո, շատ պարզ ու անմեղ, համբուրեց նախ Բեսին, հետո՝ Մերիին:

Այդ ժամանակ Ձի մականունով զինվորը գոռաց.

— Օհո, բա մե՛նք, բա ես ու Տեքսաս՝ը: Ձէ՞ որ մենք էլ գոյություն ունենք, մենք էլ բանակային ենք:

Այս զինվորն էլ համբուրեց Բեսին ու Մերիին: Այնուհետև Տեքսասը համբուրեց նրանց: Փողոցով անցնող մի կին նայեց նրանց դժգոհությամբ: Աղջիկները արագ շուռ եկան և շտապեցին փողոցով ցած: Ձի մականունով զինվորը ցատկեց և հրեց Տեքսաս կոչվող զինվորին, որը շուռ եկավ և հրեց Հաստլիկ կոչվողին: Նրանք փողոցով իջան իրար կանգնելով:

— Վաաա՛, հուուո՛ւս Ոհ, դու Տեքսաս: Ոհ, դու Հաստ-
լիկ,— գոռում էր Ձին:

— Ոսկի խոսքեր ես ասում, տղա՛,— Տեքսասը գոռաց
Հաստլիկին: — Ոսկի խոսքեր, ով Չիկագոյի մեծահարգ սե-
նատոր, համալսարանավարտ Հաստլիկ:

Հաստլիկ կոչվող զինվորը հրճվանքից բարձրաձայն ծի-
ծաղեց:

Նրանք գնում էին մութ փողոցով, իրար հրմշուկելով, ծի-
ծաղելով և գոռալով:

— է՛հ, տղաներ,— բղավեց Հաստլիկ կոչվող զինվորը,—
երբ կոնգրես հասնեմ, ես նրանց մի-երկու խոսք պի-
տի ասեմ:

— Յիպի -այ-այ- բղավեց Ձին,— քայլեցեք, շնիկներ,
այդ ձեր դժբախտությունն է, և ոչ թե իմը:

Երեք զինվորները սկսեցին իրար վրայից թռչել, իրար
հրել ու խենթորեն խորասուզվել մութ, անլույս փողոցի մեջ՝
ավելի ու ավելի մոտիկ գնալով Պատերազմին:

Գ Լ Ո Ի Խ Զ Լ

ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ԱՇԽԱՐՀ, ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ՄԱՐԳԻԿ

Երբ դժբախտ ցրիչը Բոֆրեյներին տնից վերադարձավ հե-
ռագրատան գրասենյակը, անձրևը դադարել էր, լուսինը
փայլում էր և դատարկված ու հոգնած ամպերը, այժմ սպի-
տակած, քշվում էին երկնքով: Յրիչը շատ էր հոգնած ու կա-
ղալով գրասենյակ մտավ:

— Ի՞նչ է պատահել ոտքիդ, այ տղա,— հարցրեց ծեր
հեռագրիչը,— ամբողջ օրը կաղում էիր:

— Դատարկ բան է,— ասաց Հոմերը,— նոր հեռագրեր
կա՞ն:

— Չկտն, մաքրված է,— ասաց միստեր Կրոզանը,— շուտով կարող ես տուն գնալ ու քնել: Այժմ ասա, ի՞նչ է պատահել ոտքիդ:

— Կարծես ծնկիս հողը խախտել եմ, կոտրել կամ դրա նման մի բան,— ասաց Հոմերը: Նա փորձեց ոտքը երկարել:— Երկու հարյուր քսան յարդ ցածր արգելաձագքի մասնակցեցի,— ասաց նա,— ինձ թվում է, որ Իթաքայի միջնակարգ դպրոցի այդ մարչիչը ինձ երբեք չի սիրել: Ես առաջինն էի վազում, երբ նա երեաց վազքուղու վրա և փորձեց կանգնեցնել ինձ: Ես եմ մեղավորը: Ես տեսա նրա գայլը և եթե ցանկանայի, կարող էի կանգնել, բայց չուզեցի: Նա իրավունք չուներ ինձ կանգնեցնելու, դրա համար էլ վագեցի, և մենք երկուսով վայր ընկանք: Նրա այդ միջամտությունը տեսնելով, մյուս տղաները դադարեցրին իրենց վազքը: Մի տղա, որ Հյուբերգ էքլի Երրորդ է կոչվում, կանգնեցրեց նրանց: Այդ տղան ինձ երբեք դուր չի եկել: Նա հաբուստ ընտանիքից է, և ինչ-որ շատ լավ դաստիարակված: Եվ բացի այդ նա դուր է գալիս Հելեն էլիոդին, այն աղջկան, որը ինձ է դուր գալիս: Որքան նա այդ աղջկան դուր է գալիս, այնքան ես վառվում եմ և ավելի սիրում այդ աղջկան: Ես կտրծում եմ, որ աղջիկը ինձ սրարդապես չի նկատում: Այսինքն՝ նա չի կաբող բնդհանրապես ինձ չնկատել, բայց, ինձ թվում է, որ, նրա կարծիքով, ես ինձ շատ խելացի եմ համարում: Ըստ երևույթին, ես այդ աղջկան բոլորովին դուր չեմ գալիս: Գուցե նա ինձ ատում է, թեև ես ամբողջ աշխարհում, բացի մեր ընտանիքից, բոլորից շատ նրան եմ սիրում: Ուրեմն, միստեր Կրոզան, Բայֆիլդ անունով այդ դասատուն, որը, իհարկե, վատը չէ, եթե նրան հասկանաս, բայց ես չգիտեմ որե՛նչ մեկին, որ կարողանա հասկանալ նրան: Նա միշտ անախորժություններ է փրկությունում: Միս Հիքսն ասում է, որ նա սուտ էլ է խոսում: Միս Հիքսը մեր հին պատմության դասատուն է: Նա Իթաքայում դաս է տալիս երեսունհինգ տարուց ի վեր: Նա դաս է տվել իմ Մարկուս եղբորը և Բես քրոջը: Մեր ընկնելուց հետո, ես անշուշտ վեր կացա և սկսեցի նորից վազել: Մյուս տղաները նույնպես սկսեցին վազել: Մտումը տեղի ունեցավ արդարա-

ցի և հավասար պայմաններում: Զգացի, որ ինչ-որ բան կատարվեց իմ սրունքի հետ, բայց չկանգնեցի, որովհետև ուզում էի հաղթել: Ես չէի ուզում հաղթել՝ պարզապես հաղթելու համար, չէի ուզում նույնիսկ էքլիին հաղթել: Այդ տղան ինձ գարմացրեց: Նա կանգնեցրեց մյուսներին, երբ միտեր Բայ-Ֆիլզը խանգարեց ինձ: Ըստ երևույթին, էքլին լավ տղա է: Նա պարզապես մի քիչ շատ նիրթ ձևեր ունի, այդ է բոլորը: Զեզ ճիշտն ասեմ, միտեր Կրոզան, իմ երկու հարյուր քսան յարդ ցածր արգելափակքին մասնակցելու գլխավոր շարժառիթը սկզբում եղել էր այն, որ միտեր Ադանդերը մասնակցել էր այդ վազքին, Էթաքայի միջնակարգ շարժումը հաճախած ժամանակ, բայց հետո, ես ուզում էի հաղթել միս Հեքսի համար:

— Գիտե՞ք ինչպես եղավ. ես և էքլին գասարանում մի փոքր վիճեցինք, և ուսուցչուհին անշուշտ ստիպված եղավ դասերից հետո մեզ պահել: Այնուհետև Բայֆիլզը, այդ մարդիչը, եկավ միս Հիրքսի մոտ, ստեյ և էքլին մրցության տարավ, իսկ ինձ շտաբով: Միս Հիրքսը ասաց, որ Բայֆիլզը աշակերտ եղած ժամանակ նույնպես ստում էր: Միս Հիրքսի զղացումները խորապես վիրավորված էին: Ինձ թվում է, որ նա պարզապես չի կարողանում հանդուրժել ստոզ մարդկանց: Նա ինձ պատմեց իմ Մարկուս եղբոր մասին, և ասյա թույլ տվեց, որ դնամ և մասնակցեմ վազքին: Միտեր Ադանդերը Հոլտի չեմպիոն է եղել: Ես նույնպես ուզում եմ Հոլտի չեմպիոնը դառնալ, թեև, ճիշտն ասած, չեմ կարծում, որ այս տարի կկարողանամ հասնել իմ նպատակին: — Տրիչը ստքը մի քանի անգամ երկարեց, — երևի այս գիշեր պետք է ինչ-որ դեղ քսել: Երեւում է, որ կազում եմ:

— Ո՛ր, — ասաց միտեր Կրոզանը, — այքան շատ նկատելի չէ, բայց մի քիչ նկատելի է: Զե՛ս դժվարանում հեծանիվ քշելիս:

— Անշուշտ, — ասաց Հոմերը, — մի քիչ ցավում է, հատկապես երբ ձախ ոտքս եմ բարձրացնում: Աշխատում եմ այ ոտքով քշել հեծանիվը և թողնել, որ ձախ ոտքս պարզապես հետևի աշին: Երբեմն ոտքս պեղալից հանում եմ և կախում:

Այդ ձևով հանգստանում է: Երևի մի բան է պատահել հողի հետ, հարկավոր է դեղով շփել:

Հոուֆշուն տիրեց: Հետո հին հեռագրիչն ասաց.

— Երեք օրվա ընթացքում բավականին փոխվեցիր:

— Նկատե՞լ եք, միստեր Կրոզան,— ասաց ցրիչը: — Այո, կարծում եմ, որ բավական փոխվեցի: Կարծես մեծացել եմ: Բայց արդեն ժամանակն էր, որ մեծանայի: Մինչև այստեղ աշխատելս ես ոչինչ չգիտեի: Անշուշտ շատ բաներ գիտեի, բայց այս բոլորի կեսն էլ չգիտեի, և հավանաբար, եթե շաշխատեի, շէի էլ իմանա: Բայց անհրաժեշտ էր իմանալ: Եթե որևէ մեկը պիտի իմանար, ուրեմն ես էլ պետք է իմանայի: Բոլորը, նույնիսկ նրանք, ովքեր ինձ չեն սիրում, ասում են, որ Իթաքայի դպրոցի ամենաաչքաբաց տղան ես եմ: Բայց ես այնքան էլ խելացի չեմ: Ինձ թվում է, որ շատ բաներում, նույնիսկ կարևոր բաներում, ես այնքան հետամնաց եմ, որքան որևէ մեկը: Բայց ուզում եմ ամեն ինչ հասկանալ և միշտ պիտի ձգտեմ հասկանալ: Միշտ պիտի աշխատեմ, բայց ինչպե՞ս անել, մարդ ինչի՞ց կարող է իմանալ, որ արդեն գիտի: Ինչպե՞ս կարող է մարդ հասկանալ ամեն ինչ, և չսխալվել:

— Ինչպե՞ս բացատրեմ,— պատասխանեց ծեր հեռագրիչը,— ես ինքս էլ չգիտեմ, թե ինչպես կարելի է ամեն ինչ իմանալ: Բայց ուրախ եմ, որ դու որոշել ես անպայման հասնել դրան, աշխատում ես հասնել:

— Պետք է շարունակ աշխատեմ,— ասաց ցրիչը: — Գիտե՞ք, միստեր Կրոզան, ես ուրիշ մարդկանց չեմ ճանաչում, և չգիտեմ, թե արդյո՞ք կարող եմ որևէ բան ասել այս կամ այն բանի մասին: Բայց ես այն տղան չեմ, ինչ որ մարդիկ տեսնում են: Ես միաժամանակ ուրիշ մարդ եմ, ավելի լավը: Երբեմն, նույնիսկ չգիտեմ, թե այդ ինչպես է ստացվում: — Ցրիչը շարունակեց խոսել որովհետև հոգնած էր, ոտքը ցավում էր, մահվան գույժ էր տարել մի երջանիկ տուն և որովհետև հետև գիտեր, որ ծեր հեռագրիչը շատ լավ մարդ էր: — Երբեմն ես մտածում եմ,— շարունակեց նա,— որ աշխարհում ամեն ինչ ուրիշ ձևով պետք է լինի, աշխարհը պետք է ավելի լավ լինի, մարդիկ պետք է ավելի լավ լինեն և աշխար-

հի գործերը չպետք է այնպես ընթանան, ինչպես ընթանում են: Նա մի պահ լռեց, հետո շարունակեց, — այս մասին, բացի ձեզանից, ուրիշ որևէ մեկի պիտի ամաչելի խոսել, միստեր Կրոզան, բայց մի օր, ես կաշխատեմ և կձգտեմ մի բան անել: Չգիտեմ, թե ինչ կանեմ, բայց մի բան, անպայման կանեմ: Ես ոչինչ չգիտեի և ապրում էի երջանիկ երազանքի մեջ: Մեր ամբողջ ընտանիքը երջանիկ է: Մենք երջանիկ մարդիկ ենք, բայց ես ոչինչ չգիտեի: Այժմ սկսել եմ քիչ-քիչ հասկանալ... Ամեն օր մի քիչ ավելի, և ամեն անգամ մի տարբեր բան: Յրիշը նորից լռեց, ստուգեց սրունքը, տեսնելու, թե խոսելու ընթացքում չի՞ լավացել. չէր լավացել: — Ես գործերի ներկա վիճակը չեմ սիրում, միստեր Կրոզան, — ասաց նա, — չգիտեմ ինչու, բայց ուզում եմ, որ դրանք ավելի լավը լինեն: Ինձ թվում է, որ դրանք պարտավոր են ավելի լավը լինելու: Այժմ այնքան եմ սովորել, որ գիտեմ, թե ոչինչ չգիտեմ ես, բայց սրանից հետո պիտի ջանամ միշտ ավելին սովորել: Սրանից հետո միշտ պիտի դիտեմ: Պիտի միշտ մըտածեմ իմ տեսածի մասին: Դա մարդուն տխուր է դարձնում, բայց հոգ չէ: Մենք, ճիշտ է, գոհ ու երջանիկ մարդիկ ենք եղել. բայց և միաժամանակ արի ու տոկուն ենք: Հոգ չէ, որ տխուր կլինեմ: Ես մտածում եմ այն մարդկանց մասին, որոնք տխուր են և անիրավված, բայց զիմացկուն չեն, և ինձ թվում է, որ աշխարհը լեցուն է նման մարդկանցով: Ես այդ առաջ չգիտեի: Այժմ ես չեմ էլ մտածի, եթե նույնիսկ Հելեն էլիսդը ինձ չսիրի: Կուզենայի, որ սիրեր, բայց եթե չսիրի, փուլթ չէ: Ես նրան սիրում եմ: Ես նրան սիրում եմ ամբողջ սրտով, բայց եթե նա ուզում է իմ փոխարեն Հյուբերդ էքլի Երրորդին սիրել, թող սիրի, հոգ չէ: Նա լավ տղա է, և ինձ թվում է, որ Հելեն էլիսդի նման նուրբ մեծացած ազգիկը պետք է Հյուբերդ էքլի Երրորդի նման բարեկիրթ ձևեր ունեցող տղային սիրի: Ես պարզապես անում եմ այն, ինչ իմ կարծիքով ճիշտ է և պարտավոր եմ անել: Դպրոցում ես շատ ծիծաղելի բաներ եմ ասում, բայց ոչ թե ուսուցիչների գործը դրժվարացնելու համար: Ես դրանք ասում եմ, որովհետև անհրաժեշտ է ասել: Բոլորը այնքան տխուր ու շփոթված են, և ա՛

մեն ինչ այնքան թերի է, սխալ ու խառնակ, որ ես ստիպվում եմ երբեմն ծիծաղելի բաներ ասել: Ինձ թվում է, որ բացի ողջ լինելուց մենք պետք է մի քիչ էլ ծիծաղենք: Ես չեմ կարծում, որ կարող եմ նպատակադրված ձևով քաղաքավարի կամ բարեկիրթ լինել, նույնիսկ եթե ուզենամ: Ես չեմ կարող քաղաքավարի լինել, եթե դա իմ ներսից չի բխում:

Ցրիչը նորից ոտքը երկարեց և նրա մասին խոսեց այնպես, կարծես իր ոտքը չլիներ.

— Սրան ինչ-որ բան է պատահել: — Հետո նայեց ժամացույցին: — Ճամբ տասներկուսն անց է հինգ րոպե: Միստեր Կրոզան,— ասաց նա,— երեի պետք է տուն գնամ, թեև քունս շատ չի տանում: Վաղը շաբաթ է: Առաջ, շաբաթ օրը ինձ համար բոլոր օրերից լավն էր: Բայց այսուհետև այդպես չի լինի: Հավանաբար գրասենյակ կգամ: Գուցե օգնեմ մի քիչ: — Առաքման սեղանից նա վերցրեց ճաշի ամանը: — Այժմ մի սանավիչ չէի՞ք ցանկանա, միստեր Կրոզան,— հարցրեց նա:

— Ճիշտն ասած,— պատասխանեց ծեր հեռագրիչը,— վատ չէր լինի: Կա՛վ, լավ, կուտեմ, ես այժմ քաղցած եմ: — Միստեր Կրոզանը բաց տուփից մի սանավիչ վերցրեց և կծեց:

— Խնդրում եմ մտրդ իմ շնորհակալությունը հայտնես:

— Գա ի՞նչ է որ,— ասաց ցրիչը:

— Ո՛չ,— ասաց միստեր Կրոզանը,— դա ոչինչ չէ, դա մի բան է: Խնդրում եմ իմ շնորհակալությունը հայտնես նրան: — Շատ լավ, սրբ,— պատասխանեց Հոմերը և դուրս գալով գրասենյակից, տուն գնաց:

Գ Լ ՈՒՆ 22

ԹՈՎ, ԼՈՒՅՍ ԼԻՆԻ

Հեռագրատանը մենակ մնալով միստեր Վիլլի Կրոզանը, որը մի ժամանակ երիտասարդ էր եղել և աշխարհի ամենաարագաշարժ հեռագրիչը, առանց շտապելու սկսեց իր սեղանը

կարգի բերել: Նա շատ մնղմ մի երգ էր մրմնջում, որը նրա հիշողութիւնի մեջ մնացել էր իր կյանքի ամենավաղ օրերից: Մինչ ծերունին իր գործն էր անում, գրասենյակ մտաւ թոմաս Սպանգլերը: Նա նոր էր դուրս եկել Կորբետի խորտկարանից և ալկոհոլի ազդեցութիւնի տակ իրեն երջանիկ էր զգում: Գալով սեղանի մոտ, նա նայեց ծեր հեռագրիչին, բայց ոչինչ չասաց: Նրանք իրար հասկանում էին: Հաճախ նրանք մի քանի ժամ աշխատում էին առանց որևէ բառ փոխանակելու: Սպանգլերը հեռագրերի վրայից վերցրեց բախտի հավկիթը և ուշադիր նայեց: Հետո հավկիթը նորից դրեց հեռագրերի վրա և հաճույքով հիշեց աղջկան: Նրա շրթները բնադղաբար ստացան աղջկա շրթների ձևը և նա ասաց այն խոսքերը, որ աղջիկն ասում էր.

— Դու ինձ սիրում ես, այնպես չէ՞, — ասաց նա, — այո, սիրում ես:

Սեր հեռագրիչը նայեց գրասենյակի վարիչին:

— Ինձ հե՞տ ես, թո՞մ, — ասաց նա:

— Վիլլի, — ասաց Սպանգլերը, — ի՞նչ կմտածելի, եթե մի երիտասարդ կին քեզ այսպես ասեր. դու ինձ սիրում ես, այնպես չէ՞, այո, սիրում ես, սիրում ես: Դու գիտես, որ սիրում ես:

— Ճիշտն ասած, — պատասխանեց Կրոզանը, — չգիտեմ ինչ կմտածեի:

— Այդպիսի կնոջը կսիրելի՞ր, Վիլլի, — հարցրեց Սպանգլերը և շարունակեց ընդօրինակել աղջկան. «Դու ինձ սիրում ես, այնպես չէ՞» — նա միշտ այդպես է ասում:

Սպանգլերը մատներով շփեց երեսը, կարծես մի մեծ երջանկութիւնն հաղթահարելու համար, հետո ասաց.

— Ինչպե՞ս են գործերը:

— Ամեն ինչ նույնն է, — պատասխանեց միտեր Կրոզանը, — բացի անձրևից:

— Իսկ ինչպե՞ս է նոր ցրիչը, — հարցրեց Սպանգլերը, — լա՞վ է աշխատում:

— Իմ տեսածների մեջ լավագույնն է, ասաց հեռագրիչը, — դու ի՞նչ կարծիք ունես նրա մասին:

— Ես նրան սիրեցի հենց այն պահից, երբ նա եկավ և աշխատանք խնդրեց,— պատասխանեց Սպանգլերը: — Դու ինձ սիրում ես, այնպես չէ՞:— Նա շէր կարողանում ազատվել Գիանա Ստիդի բառերն արտասանելու հրաշալի ձևից:— Ուրախ եմ, որ սիրում ես ցրիչին,— շարունակեց Սպանգլերը,— գրասենյակը փակելու մասին մի մտածիր, Վիլլի. ես ինքս կփակեմ: Մի քիչ գործ ունեմ: Այդ ցրիչը ինչ-որ նշանավոր անուն ունի, չէ՞, Հոմեր Մաքուլի: Ի՞նչ ես կարծում, ինչու նրա հայրը նրան Հոմեր անվանեց, փոխանակ Թոմաս, Վիլյամ, Հենրի կամ դրանց նման մի բան անվանելու:— Սպանգլերը պատասխանի չսպասեց, այլ շարունակեց առել:

— «Այո, դու սիրում ես»:

— Հոմերի եղբայրը կոչվում է Յուլիսիս, իսկ քրոջ անունը Բես է:

— Հոմեր, Յուլիսիս, Բես,— ասաց Սպանգլերը:

— Մի ուրիշ եղբայր էլ ունի,— ասաց միտտեր Կրոզանը,— կոչվում է Մարկուս: Ծառայում է բանակում:

— Մարկուս, Հոմեր, Յուլիսիս և Բես,— կրկնեց Սպանգլերը,— իսկ դու ինչո՞ւ տուն չես գնում, Վիլլի:

— Տո՞ւն,— ասաց միտտեր Կրոզանը և ժպտաց: — Եթե չես նեղանա, Թոմ, ես ուզում եմ քեզ հետ այստեղ նստել: Գնալու ոչ մի տեղ չունեմ. անելու ոչինչ չունեմ, բացի քնելուց, իսկ քնելն այլևս ինձ հաճույք չի պատճառում:

— Լսի՛ր, Վիլլի,— ասաց Սպանգլերը այնպիսի տոնով կարծես խոսում էր մի երեխայի հետ,— չեմ ուզում, որ դու մտահոգվես. գիտեմ, որ դու մտահոգվում ես, բայց կարիք չկա: Դու ծեր չես և աշխարհում ոչ ոք չի կարող քեզ հանգստի կոչել: Դու շատ լավ գիտես, որ այս գրասենյակում ես անօդանական կլինեմ առանց քեզ: Դու մինչև հարյուր տարիդ պիտի ապրես և ամեն օր պիտի աշխատես:

— Շնորհակալություն,— ասաց ծեր հեռագրիչը: Նա ըստպասեց և ապա մեղմորեն շարունակեց,— այս գիշեր ես մի փոքր տագնապ ունեցա: Էհ, լուրջ բան չէր: Նախօրոք զգացի, որ կունենամ: Տղան այստեղ էր: Նրան դեղի ուղարկեցի: Դու

գիտես, որ ես չպետք է դեղ ընդունեմ: Ես պարտավոր եմ բժշկի գնալ և հանգստանալ:

— Բժիշկները ամեն ինչ շեն հասկանում, Վիլլի,— ասաց Սպանգլերը,— նրանք մարմինն են հասկանում, հոգին շեն հասկանում, իսկ դու և ես ապրում ենք հոգեկանով: — Հետո հանկարծ ասաց,— «Դու ինձ սիրում ես, չէ՞» բժիշկները մարմնից դուրս ոչինչ շեն հասկանում,— ասաց նա,— բայց, այնուամենայնիվ, գուցե դու մի քիչ հանգստանաս:

— Է՛հ, կհանգստանամ,— ասաց միստեր Կրոզանը,— շուտով մեծ հանգստի կհասնեմ, Թոմ:

— Վիլլի,— ասաց Սպանգլերը,— գնա Կորբետի մոտ և մի բաժակ խմիր, լսիր դաշնամուրը, հետո վերադարձիր և խոսենք անցած ժամանակների մասին, Վոլինսկու, Տոմլինսոնի, ծերուկ Գեյվլենպորտի, հեռագրալարերը ձող շարրի Բուլի, խենթուկ ֆրեդ Մքինտայրի և զարմանալի Ջերի Բիթիի մասին: Վեր կաց, Վիլլի: Մեկ կտմ երկու բաժակ խմիր, և երբ վերադառնաս, անցյալ լավ ժամանակների մասին կխոսենք:

— Ինձ արգելված է խմել, Թոմ,— ասաց միստեր Կրոզանը,— դու գիտես, որ ես չպետք է խմեմ:

— Անշուշտ, գիտեմ, որ չպետք է խմես,— ասաց Սպանգլերը,— բայց նույնպես գիտեմ, որ սիրում ես խմել. պետք է անել այն, ինչ սիրում ես, և դա հաճախ ավելի կարևոր է, քան այն, ինչ պարտավորված ես անել: Գնա և մի բաժակ խմիր:

— Շատ լավ, Թոմ,— պատասխանեց միստեր Կրոզանը և գրասենյակից դուրս եկավ:

Վերջին մի քանի բոպեններին, գրասենյակի դռան մոտ՝ մայթի վրա դեգերում էր մի երիտասարդ և հաճախ գրասենյակից ներս էր նայում: Վերջապես նա ներս մտավ և կանգնեց սեղանի առաջ: Սպանգլերը նկատեց նրան և մոտ գնաց:

— Ինչպե՞ս ես,— ասաց Սպանգլերը, հիշելով տղային,— ինձ թվում էր, որ դու վաղուց Պենսիլվանիայի, քո տան ճանապարհի վրա պիտի լինեիր: Չէ՞ որ մայրդ փող ուղարկեց: Պարտքդ վերադարձնելու կարիք չկար:

— Պարտք վերադարձնելու համար չեմ եկել — սոսաց
Լրիտասարգը, — եկել եմ ավելին վերցնելու, և չեմ պատ-
րաստվում խնդրել: Նա հազաջ, — եկել եմ բռնի վերցնելու:

— Քեզ ի՞նչ է պատահել, — հարցրեց Սպանդուկը:

— Ահա թե ինչ է պատահել, — ասաց Երիտասարգը և
բաճկոնի աջ գրպանից մի ատրճանակ հանեց և պահեց
զողացող ձեռքերում: Թոմաս Սպանդուկը, որը դեռևս մի քիչ
հարբած և երջանիկ էր, չէր կարողանում կատարելաժից բան
հասկանալ:

— 'Ի՛ն՛, շուտ, — ասաց Երիտասարգը, — փող տուր, քո
ունեցած ամբողջ փողը: Ամենուրեք մարդիկ իրար սպանում
են, և փուլթա չէ, եթե ես էլ քեզ սպանեմ, կամ սպանվեմ: Հուզ-
ված եմ և ոչ մի անախորժություն չեմ ուզում, բայց եթե այժմ
քո ունեցած ամբողջ փողը շտաս, կկշտակեմ: Դե՛, փողը տուր,
շուտ արա:

Սպանդուկը բացեց դրամարկղը և փողերը դուրս հանեց:
Նա փողերը դասավորեց, մանր, թղթադրամ և այլն, ու դրեց
սեղանի վրա՝ տղայի առջև:

— Ասանց այն էլ քեզ փող պիտի տայի, — ասաց նա, —
բայց ոչ թե նրա համար, որ իմ վրա ատրճանակ ես ուղղել:
Քեզ փող պիտի տայի, սրովհետև դու դրա կարիքն ունես:
Ահավասիկ: Եղած ամբողջ փողն այս է: Վերցրու և գնաք
նստելով տուն գնա: Գնա ձերոնց մոտ: Գողութչան մասին ոչ
ոքի չեմ հայտնի: Ինքս կփակեմ այդ հաշիվը: Այստեղ մո-
տավորապես յոթանասունհինգ դոլար կա:

Նա սպասեց, որ տղան վերցնի փողը, բայց վերջինս ձեռ-
քը չերկաթեց:

— Կուրջ եմ ասում, — ասաց Սպանդուկը, — վերցրու փողը
և գնա: Դու դրա կարիքն ունես: Դու հանցագործ չես և ոչ էլ
այնքան հիվանդ, որ չկարողանաս բուժվել: Քո մայրը սպա-
սում է քեզ: Այդ փողը ինձանից թող նվեր լինի նրան: Դու
այն վերցնելով զող չես դառնա: Պարզապես վերցրու փողը,
ատրճանակը մի կողմ դիր և տուն գնա: Զենքը զցիր, այդ-
պես ավելի լավ կզգաս:

Երիտասարդը ատրճանակը դրեց զոսպանը: Այն ձեռքով, որով զենքն էր բռնել, ծածկեց իր զողացող շուրթերը:

— Ինձ մնում է ինքնասպան լինել,— ասաց նա:

— Հիմար բաներ մի ասա,— խոսեց հեռադրատան վարիչը: — Նա վերցրեց փողերը և երկարեց երիտասարդին: — Դե՛, վերցրու,— ասաց նա,— եղած ամբողջ փողը սա է: Վերցրու և տուն գնա: Եթե ուզում ես, զենքը թող աչատեղ, ինձ մտա: Վերցրու քո փողը: Այո, դա քոնն է, քանի որ դու դրա համար զենք բարձրացնելու անհրաժեշտութուն զգացիր: Ես գիտեմ, թե դու ինչ ես գտում, որովհետև ես ինքս նույնը զգացել եմ: Մենք բոլորս էլ այդ նույն բանը զգացել ենք: Գերեզմանատեներն ու բանտերը լեցուն են ամերիկացի ազնիվ տղաներով, որոնց վատ բախտ և դժվարին սլաքամաններ են վիճակված եղել: Նրանք ոճրագործներ չեն: Վերցրու,— ասաց նա մեղմորեն,— վերցրու այս փողը: Տուն գնա:

— Երիտասարդը զենքը զոսպանից հանեց և սեղանի վրայով հրեց դեպի Սպանզլերը, որր այն ոչեց դարակի մեջ:

— Չգիտեմ ով եք դուք,— ասաց նա,— բայց ոչ ոք ինձ հետ այդպես չի խոսել, ինչպես դուք: Ես զենքը չեմ ուզում և փողը չեմ վերցնի, բայց տուն կգնամ: Մի կերպ աչատեղ հասա, մի կերպ էլ կվերադառնամ: — Մի պահ նա հաղաց, ապա ասաց,— չգիտեմ մայրս որտեղից էր ճարել այդ երեսուն դոլարը: Գիտեմ միայն, որ նա խնայած փող չուներ: Դրա մի մասը խմեցի. մի մասն էլ բախտախաղի ավեցի, իսկ...

— Նստի՛ր,— ասաց Սպանզլերը: Մի պահ հետո երիտասարդը նստեց Սպանզլերի սեղանի կողքի աթոռին: Սպանզլերը նստեց սեղանին:

— Քեզ ի՞նչ է պատահել,— հարցրեց նա երիտասարդին:

— Ճիշտն ասած, չգիտեմ,— պատասխանեց երիտասարդը: — Կարծեմ հիվանդ եմ, գուցե և թոքախտ. վստահ չեմ: Եթե նույնիսկ չեմ, կլինեմ այս ապրելակերպով: Չեմ սիրում գանգատվել: Շատ անառողջ եմ, բայց դա իմ հանցանքն է: Այժմ կգնամ: Շատ շնորհակալ եմ, կաշխատեմ մի օր հիշել

ձեզ: — Երիտասարդը վեր կացավ և ուղղվեց դեպի գրասենյակի դուռը:

— Մի րոպե սպասիր, — ասաց Սպանգլերը, — նստի՛ր: Հանգստացիր: Գու այժմ շատ ժամանակ ունես: Այլևս գործերդ չեն շտապում: Այսուհետև մի քիչ դանդաղ շարժվիր: Ի՞նչն է քեզ հետաքրքրում:

— Չգիտեմ, — ասաց երիտասարդը, — չգիտեմ որ կողմ գնալ և ինչ անել, ինչ բանի հավատալ ու ինչ բանի չհավատալ: Հայրս քարոզիչ էր, բայց մահացավ, երբ ես երեք տարեկան էի: Պարզապես չգիտեմ ինչ անել: — Նա նայեց Սպանգլերին: — Ի՞նչ կարելի է անել, — հարցրեց նա:

— Մասնավորապես ոչինչ, — ասաց Սպանգլերը, — որևէ հարմար գործ: Կարևոր չէ, թե մարդ ինչ է անում: Որևէ լավ, պատվավոր աշխատանք:

— Ես միշտ անհանգիստ և դժգոհ եմ եղել, — ասաց երիտասարդը, — չգիտեմ թե դա ինչից է: Ինձ համար ոչ մի բան նշանակութչուն չունի: Ես մարդկանց չեմ սիրում: Չեմ սիրում նրանց մոտ լինել: Նրանց չեմ վստահում: Չեմ սիրում նրանց ապրելու կամ խոսելու կերպը, կամ այն բաները, որոնց հավատում են, կամ այն, որ իրար անընդհատ հրմըշտում են:

— Ամեն ոք աշխարհում, վաղ թե ուշ այդ բանը կզգա, — պատասխանեց Սպանգլերը:

— Ես՛ինձ շատ լավ եմ ճանաչում, — ասաց երիտասարդը, — ես իմ արժեքը գիտեմ: Արդարանալու պատճառներ էլ չունեմ: Ամեն ինչի համար պատասխանատուն ես եմ: Այժմ պարզապես հոգնած եմ, ձանձրացած եմ ու հիվանդ: Ոչինչ ինձ չի հետաքրքրում: Ամբողջ աշխարհը դժվել է: Չեմ կարողանում իմ ուզած ձևով ապրել և ուրիշ կերպ ապրել չեմ ուզում: Իմ ուզածը կամ պահանջը փողը չէ: Գիտեմ, որ կարող եմ որևէ գործ գտնել մանավանդ այժմ, բայց չեմ սիրում այն մարդկանց, որոնցից կարելի է աշխատանք ստանալ: Նրանք լավ մարդիկ չեն: Չեմ ուզում նրանց առաջ գլուխ խոնարհել և թույլ չեմ տա, որ որևէ մեկը ինձ վիրավորի: Փորձեցի մի քանի գործեր անել Յորքում, Պենսիլվանիայում: Միշտ կովեցի և

վտարվեցի: Երեք կամ չորս օր, մի շաբաթ, կամ մի շաբաթ ու կես: Ամենաերկարը, որ ես դիմացել եմ՝ մի ամիս էր:

Յորքում փորձեցի բանակ գնալ, որովհետև մտածեցի, որ լավ է այդպես անելը: Ինչ-որ տեղ կգնաս և, գուցե և սպանվես: Եթե բանակում քեզ ճնշում են, բոլոր դեպքերում ասում են, որ դա ինչ-որ նպատակի համար է, ինչ-որ շահով պատվավոր է: Չգիտեմ, իսկապե՞ս պատվավոր է, թե ոչ, բայց առնվազը, այդպես պետք է լինի: Նրանք ինձ մերժեցին: Չկարողացա բժշկական քննությունից անցնել: Միայն թոքերս չէին, ուրիշ բաներ էլ կային: Չհետաքրքրվեցի: — Երիտասարդը սկսեց նորից հավալ, բայց այս անգամ համարյա մի ամբողջ բույս: Սպանդները սեղանի գլորոցից մի շիշ հանեց:

— Վերցրո՛ւ, — ասաց նա, — մի կում խմիր:

— Շնորհակալություն, — ասաց երիտասարդը, — թևե ևս չափից շատ եմ խմում, բայց այժմ խմելու պահանջ եմ ըզգում: — Նա շշից մի կում խմեց, ասպա այն վերադարձրեց Սպանդներին: — Շնորհակալություն, — կրկնեց նա:

Սպանդները որոշեց, որ ինքը պարտավոր է երիտասարդին մղել ավելին ասելու:

— Ի՞նչ ես կարդում, — հարցրեց նա:

— Է՛հ, ամեն ինչ, — ասաց երիտասարդը, — առնվազն այդպես էր, երբ տանն էի: Հայրս շատ զրքեր ուներ, ոչ միայն կրոնական զրքեր, այլև լավ զրքեր՝ լավ հեղինակներից: Իմ նախասիրած հեղինակը Վիլյամ Բլեյկն էր: Գուցե ձեզ ծանոթ են նրա գործերը: Սիրում էի նաև Շեքսպիր, Միլտոն, Պոպ, Դոնն, Դիկենս, Թեքերեյ, բոլորը: Կարդացել եմ իմ հոր ունեցած բոլոր զրքերը, մի մասը երկու անգամ, մի քանիսը երեք անգամ: Սիրում էի կարդալ, իսկ այժմ՝ ոչ: Այժմ ես չեմ ուզում նույնիսկ թերթերի երեսը տեսնել: Նախապես գիտեմ բոլոր լուրերը: Ապականություն ու սպանություն է ամեն տեղ, ամեն օր, և աշխարհում ոչ մի մարդ չի ցնցվում դրանից: — Նա գլուխը առավ ձեռքերի մեջ և շարունակեց մեղմորեն խոսել առանց գլուխը բարձրացնելու: — Չեմ կարող շնորհակալություն հայտնել ձեր արածի կամ այդպիսի մարդ

լինելու համար,— ասաց նա,— պետք է ասեմ, որ կոպանեթ՝
ձեզ, եթե դուք վախենալիք ինձանից կամ կոպիտ վերաբեր-
վելիք իմ նկատմամբ: Աշխարհում բոլորը կամ վախկոտ են,
կամ՝ կոպիտ: Այժմ գիտակցում եմ, որ այստեղ շեկա փողի
համար: Չգիտեմ, թե դուք պիտի հասեկանա՞ք ինձ, բայց ես
այստեղ եկա վերջնականապես համոզվելու, որ իմ ճանաչած
բոլոր մտրդկանց մեջ աշխարհի միակ պատվաւոր մարդը
դուք էիք, որք բարի էր եղել մի ուրիշ: Նկատմամբ: Ուզում էի
իմանալ, թե արդյո՞ք բարի էիք եղել, պարզապես այդպիսին
լինելու համար: Եկա պարզելու, թե արդյո՞ք դա պատահա-
կանութուն չէ՞ր: Ձէի կարողանում հավատալ, թե որեւէ մեկը
կարող է իսկապես լավ լինել, որովհետեւ, այդպիսով, մարդ-
կանց մասին ունեցած իմ ամբողջ պատկերացումը սխալ էր
դուրս գալիս: Երկար ժամանակ այնպես էի կարծում, որ
մարդկային ցեղը անհուսալիորեն ապականված է, որ աշ-
խարհում ոչ մի մարդ չկա, որը իսկապես մարդ լինի, արժանի
լինի ուրիշ մարդու հարգանքին: Երկար ժամանակ խորշում էի
հպարտից, հեզից և արգահատելի մարդուց: Եվ ահա, տնից
հաղարավոր կիրոմետրեր հեռու այս քաղաքի մեջ, հանդիպե-
ցի մի մարդու, որ արժանապատւութուն ուներ: Դա ինձ
մտատանջեց: Այդ ինձ երկար ժամանակ մտատանջեց: Ձէի
կարողանում հավատալ: Ուզում էի ստուգել: Ուզում էի հա-
վատալ, որովհետեւ տարիներ շարունակ ես ինձ ապում էի.
«Թող աշխարհում չապականված գեթ մի մարդ գտնեմ, որ-
պեսզի ես ինքս անբասիր լինեմ, որպեսզի հավատամ և ապ-
րեմ»: Առաջին անգամ, երբ մենք հանդիպեցինք իրար, վըս-
տահ չէի դրան, բայց այժմ վստահ եմ: Ձեզանից ուրիշ բան
չեմ ուզում: Դուք իմ ամբողջ ուզածը տվեցիք: Ավելին տալ
չեք կարող: Հասկանո՞ւմ եք: Երբ վեր կենամ, դա մնաս բա-
րով ասելու համար պիտի լինի: Իմ մասին մի մտահոգվեք:
Տուն եմ գնում: Այս հիվանդութունից չեմ մահանա, կապրեմ:
Եվ այժմ գիտեմ, թե ինչպես պետք է ապրել: — Երիտասար-
դը մի պահ գլուխը շքարձրացրեց, հետո դանդաղ վեր կացավ
և նայեց Սպանգլերին:

— Շատ շնորհակալ եմ,— ասաց նա:

Սպանդուկները դիտեց երիտասարդի գրասենյակից դուրս գալը: Նա վերադարձավ գրամարկդի մոտ և փողը իր տեղը դրեց: Նա վերցրեց երիտասարդի զենքը և այն դատարկեց: Նա զենքը ետ դրեց դարակի մեջ իսկ փամփուշտները դրեց գրպանը: Հետո մոտեցավ պոչպատե տուփին, սրտեղ յուրաքանչյուր օրվա հեռագրերն էին պահվում և մի ծրարի մեջ գտավ տղայի՝ մորը ուղարկած հեռագիրը: Հեռագրատան վարիչը հեռագրի մի թերթիկ վերցրեց և սկսեց գրել:

Տիկին Մարգարետ Սարիքման

Բիտլ փողոց, 1874

Յորք, Պենսիլվանիա

Սիրելի մա. շնորհակալություն գրամի համար. շուտով տանը կլինեմ, ամեն ինչ լավ է:

Նա կարգաց հեռագիրը, հետո սրոշեց «լավ» բառը փոխել «հրաշալի» բառով: Հետո մի պահ հիշեց երիտասարդին և ավելացրեց. «Սիրով, Զոն»: Նա դնաց միստեր Կրոզանի տեղը՝ հեռագրի սեղանի մոտ և աշդանշան ավեց գծի մյուս ծայրին: Մի քանի վայրկյան հետո նրա կոշիկն պատասխանեցին, և Սպանդուկները ծայտալուծ հեռագիրն ուղարկեց գծի մյուս ծայրը: Ելք ավաշտեց հագորդումը, վեր կացավ և դնաց իր սեղանի մոտ:

Վիլյամ Կրոզանը ներս մտավ և նստեց իր աթոռին, որտեղ երիտասարդն էր նստել:

— Այժմ ինչպե՞ս ես, — հարցրեց Սպանդուկները ծեր հեռագրիչին:

— Ավելի լավ, անշուշտ, — ասաց միստեր Կրոզանը: — Երկու բաժակ խմեցի, թոմ: Լսեցի զինվորների երգելը: Նըրանք սիրում են այդ դաշնամուրը և այդ հին երգերը, երգեր, որոնք երբեք լսելու առիթ չեն ունեցել:

— «Դու ինձ սիրում ես, այնպես չէ՞», — ասաց Սպանդուկները, — «այո, սիրում ես, ինքդ գիտես, որ սիրում ես»: Ահա թե ինչ է ասում նա, Վիլի, — ասաց Սպանդուկները ծեր հե-

ազգրիչին,— և թե ինչ ձևով է ասում: Ինձ թվում է, որ ես կամուսնանամ նրա հետ:

Սպանգլերը մի պահ դադարեց Դիանա Ստրիկի մասին երազելուց և ուշադիր նայեց իր հին ընկերոջ դեմքին:

— Հին երգերը,— ասաց նա,— հրաշալի են:

— Թո՛ւմ,— ասաց միստեր Կրոզանը,— հիշո՞ւմ ես, թե Դեյվլընպորտը ինչպես էր այդ բալլադները երգում:

— Անշուշտ,— պատասխանեց Սպանգլերը,— ինչքան ժամանակ, որ այս գրասենյակը այստեղ լինի, ես կլսեմ նրան: Հենց այժմ ես լսում եմ նրան: Բայց ոչ միայն հին բալլադները, այլև եկեղեցական երգերը: Մի մուսնա այն սաղմոսները, որոնք ծեր Դեյվլընպորտը երգում էր ամեն կիրակի:

— Ես դրանք չեմ մոռացել,— խոսեց միստեր Կրոզանը,— բոլորն էլ հիշում եմ: Անշուշտ նա սիրում էր ցույց տալ որ անհավատ է, բայց ամեն կիրակի կրոնական հիմներ էր երգում, ծխախոտ ծամելով, հեռագրեր ուղարկելով, երգելով և ծխախոտի մնացորդը թքամանի մեջ գցելով: Առավոտ շուտ երգում էր. «Բարի գալուստ, հրաշալի արշալույս, ամբողջ օրը թող սուրբ լինի»: Նա մեծ մարդ էր, Թո՛ւմ: Հետո բղավում էր. «Այս օրը լույսի օր է. թող լույս լինի»:

— Հիշում եմ,— պատասխանեց Սպանգլերը,— հիշում եմ: «Թող լույս լինի»: Եվ հետո ծամած ծխախոտը թքում էր թըրքամանի մեջ:

— Դրանից հետո,— ասաց միստեր Կրոզանը,— եբզում էր «Տեր, առավոտվա և գիշերվա աստված, շնորհակալ ենք քո պարգևի՝ լույսի համար»: Մեծ անհավատ էր, որ ամեն ինչից առավել սիրում էր լույսը և կյանքը: Եվ հետո, օրվա վերջում նա դանդաղ վեր էր կենում աթոռից, թևերը տարածում էր ու մեղմաձայն երգում. «Այժմ օրը ավարտված է, գիշերն է մոտենում»: Նա դիտեր բոլոր հին հրաշալի երգերը և բոլորն էլ սիրում էր: «Փրկիչ», գոռում էր նա, ձևացնելով, որ իբրև թե անհավատ է և ծաղրում է: «Փրկիչ, օրհնիր մեր երեկոն նախքան մեր հոգիների հանգստանալը: Մեր ցանկությունն ու մեղքը խոստովանում ենք քեզ. դու կարող ես փրկել և ամոքել մեզ»:

Հեռագրիչը լռեց՝ հիշելով իր ընկերոջը, որը երկար տարիներ առաջ մահացել էր:

— Ճշմարիտ է, Թոմ, — ասաց նա, — ճշմարիտ է: Հեռագրատան վարիչը ժպտաց իր ծերունի ընկերոջը և խփեց նրա ուսին, ասպս գնաց լույսերը հանգցնելու և գրասենյակը փակելու գիշերվա համար:

Գ Լ ՈՒ Խ ՁՅ

ՄԱՂ, ԻՔԱՔՍ, ՄԻ ԳՆՅ

Հոմեր Մաքուլին վերջապես պատկեց, բայց անկողնում նա անհանգիստ շուռումուռ էր դալիս: Երազում տեսավ, որ ինքը նորից վազում էր ցածր արգելքներով երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազը, բայց ամեն անգամ արգելքին մոտենալիս Բայֆիլդը դեմն էր ելնում՝ և ուզում էր իրեն կանգնեցնել: Այնուամենայնիվ, նա փորձում էր թռչել և երկուսով ընկնում էին: Հաջորդ թռիչքին Բայֆիլդը դարձյալ այդտեղ էր: Ի վերջո, Հոմերի ոտքը աջնպես ցավեց, որ երբ նորից փորձեց թռչել, ընկավ: Նա վեր կացավ, խփեց Բայֆիլդի դնչին ու գոռաց:

— Բայֆիլդ, դուք չեք կարող ինձ կանգնեցնել: Երբեք չեք կարող ինձ կանգնեցնել. ինչ տեսակ վազք էլ որ լինի, ցածր արգելքներով, թե բարձր:

Նա նորից սկսեց վազել, սկզբում կաղալով, բայց հետո ավելի ու ավելի թեթև. բայց հաջորդ արգելքը անմարդկայնորեն բարձր էր, գրեթե ութ ոտնաչափ: Այնուամենայնիվ, Հոմեր Մաքուլին, Իթաքայի, գուցե և ամբողջ Կալիֆորնիայի ամենամեծ մարդը, հրաշալի կերպով հաղթահարեց այդ արգելքը:

Հաշորդ երազում նա հեռագրիչի համազգեստ էր հագել և հեծանիվը աբազ քշում էր փողոցն ի վար: Հանկարծ Բայֆիլդը հայտնվեց նրա ճանապարհին: Բայց Հոմերը այդ մարդուն ուժգնորեն մի կողմ հրեց:

— Բայֆիլդ, — բղավեց նա, — ես ձեզ տասցի, որ դուք չեք կարող ինձ կանգնեցնել: — Նա բարձրացրեց հեծանվի դեկը և հեծանիվը գետնից բարձրանալով թռավ Բայֆիլդի գլխի վրայով ու թեթև ցած իջավ նրա մյուս կողմը: Սակայն հենց որ հասավ գետնին, Բայֆիլդը նորից կտրեց նրա ճանապարհը: Հեծանիվը նորից բարձրացավ գետնից և սկսեց պտտվել այդ մարդու գլխի վրա: Բայց այս անգամ այն մնաց վերևում, Բայֆիլդի գլխից քսան ոտք բարձր: Մարդը կանգնեց փողոցում զարմացած և դժգոհ:

— Դու խրափու՜նք շունես, — բղավեց նա ցրիչին, — դու խախտում ես ձգողականության օրենքը:

— Իմ ի՞նչ դործն է ձգողականության օրենքը, — զոռաց Հոմերը փողոցում կանգնած մարդուն, — կամ միջին հավասարության օրենքը, և կամ պահանջի ու հատուցման օրենքը և կամ որևէ օրենք: Դուք ինձ կանգնեցնել չեք կարող: Դուք չեք կարող ինձ կանգնեցնել, հասկացա՞ք: Ճիճու, փոշի, կեղտ, ահա թե ինչ եք դուք, ես ձեզ հետ դործ չունեմ: — Յրիչը շարունակեց իր թռիչքը՝ փողոցում մենակ թողնելով այդ խայտառակ և ստոր մարդուն:

Այնուհետև Հոմերը հեծանվով թռավ բարձր, սև ամպերի միջով: Երբ ցրիչը թռչում էր երկնքի մեջ, նա տեսավ ցրիչի համազգեստով մի ուրիշ հեծանվորդ, որը սև ամպերի մեջ ավելի արագ էր ընթանում, քան ինքը: Երկրորդ ցրիչը զարմանալիորեն նման էր Հոմերին, կարծես այդ հենց ինքն էր, բայց միևնույն ժամանակ Հոմերը վախենում էր նրանից: Հոմերը սուրաց նրա ետևից, որպեսզի պարզի նրա ով լինելը:

Երկու հեծանվորդները երկար տարածություն անցան, մինչև որ Հոմերը բավական մոտեցավ նրան: Հանկարծ մյուս ցրիչը շուտ եկավ Հոմերին նայելու և Հոմերը զարմանքով նկատեց, թե ինչպես մյուս ցրիչը հար և նման էր իրեն: Ոչ այնքան արտաքին նմանությունը, որքան ինչ-որ ներքին նա-

խազգուշացումը Հոմերին ասում էր, թե իր ախոյանը մահվան սուրհանդակն է: Հեծանվորդները արագ մոտենում էին Իթաքային: Հոմերը արշավեց Մահվան սուրհանդակի ետևեց, ավելի արագ շարժվելով, քան երբևէ: Հեռվում նա տեսնում էր քաղաքի հատ ու կենտ լույսերը և գեղեցիկ, դատարկ փողոցները: Հոմերը վճռեց անցնել այդ ախոյանից ու թույլ շրտալ, որ նա մտնի Իթաքա: Աշխարհում ոչ մի բան ավելի կարևոր չէր, քան աբգելել, որ մահվան համբավաբերը Իթաքա մտնի:

Երկու հեծանվորդները արշավում էին ուժգնորեն և պատշաճության սահմաններում, տառնց որևէ խարդախության: Արդեն երկուսն էլ հոգնած էին, բայց ի վերջո Հոմերը հասավ մյուս հեծանվորդին և սկսեց նրան Իթաքայից հետև վանել: Սակայն հանկարծական արագությամբ, մահվան համբավաբերը վերադարձավ քաղաք, և որապես հուսախաբված ինքն իրենից, բայց դեռևս ամբողջ ուժգնությամբ ջշելով հեծանիվը, Հոմերը տեսավ թե ինչպես մյուս համբավաբերը հասավ Իթաքա: Այնուհետև Հոմերն այլևս չկարողացավ առաջանալ: Մահվան համբավաբերին վանելու համար ուժ չէր մնացել իր մեջ: Տղան համարյա ընկավ հեծանվի վրա և դառնորեն արտասովեց: Հեծանիվն սկսեց ընկնել, և Հոմերը գոռաց մյուսին:

— Վերադարձի՛ր, Իթաքա մի՛ զնա, նրանց հանդիստ թող, վերադարձի՛ր:

Ահավոր վշտից տղան լաց եղավ:

Սանթա Կլարա փողոցի տանը, երազողի փոքր եղբայր Յուլիսիսը կանգնած էր Հոմերի կողքին և լսում էր նրա երագի մեջ արտասովելը: Մուժ սենյակի միջով նա գնաց մոր անկողնի մոտ և նրան արթնացրեց: Երբ մայրը վեր կացավ, տղան բռնեց նրա ձեռքից և նրանք լուռությամբ եկան Հոմերի մահճակալի մոտ: Տիկին Մաքուլին մի պահ լսեց որդուն, Յուլիսիսին դրեց անկողնի մեջ, վերմակը ծածկեց, ապա նստեց արտասովող որդու կողքին: Շատ քնքշությամբ նա խոսեց որդու հետ:

— Հանգստացիր, Հոմեր,— ասաց նա,— հանգստացիր: Շատ ես հոգնել, պետք է հանգստանալ: Դե՛, քնիր, հանգիստ քնիր:

Յրիշր դադարեց արտասովելուց և շուտով նրա դեմքի հուզված արտահայտությունը չքացավ:

— Դե, քնիր,— ասաց մայրը նրան,— խաղաղ քնիր:

Տղան քնեց: Մայրը նայեց իր կրտսեր որդուն, որը նույնպես քնել էր: Եվ հանկարծ սենյակի անկյունում տեսավ Մաթյու Մաքոլիին, որը նայում էր նրան ու ժպտում: Կինը կամացուկ վեր կացավ, վերցրեց զարթուցիչը և վերադարձավ իր սենյակը:

Յրիշի քունը սարսափի տիրապետությունից փոխադրվեց ջերմության, լույսի և հանգստի թագավորություն: Հոմեր Մաքոլին այս անգամ իրեն գտավ մի աղբյուրի մոտ, թղենու տակ մեջքի վրա պռակած:

— Այս վայրը,— երազում ասաց նա ինքն իրեն,— պետք է Ռիվերդեյլում լինի, որտեղ առվակի մոտ, տեսել եմ թղենին և արևը, որն այնպես հրճվագին այրում էր և ամեն ինչի՛ յայտալ տալիս: Հիշում եմ այս վայրը: Անցյալ ամառ Մարկուսն ու ես եկանք այստեղ լողանալու որից հետո նստեցինք առվակի մոտ և զրույցեցինք, թե աշխարհում մենք ինչ ենք անելու: — Եվ այժմ, գիտակցելով այդ վայրի հաճելիությունը և հիշողությամբ զգալով այդ ջերմությունը, Հոմերը հանգիստ մեկնվեց ծառի տակի կանաչություն վրա և լրիվ մոռացավ, որ ինքը քնած էր:

Նա նորից իր վրա կրում էր այն հնամաշ զգեստները, որը հազել էր այդ ամառը՝ Մարկուսի հետ այդտեղ եղած ժամանակ: Իր առջև, փխրուն հողի մեջ խրված, նա տեսավ ձկնորսական ձողը, բայց այդ ձողը ամառվա այդ օրվա հետ ոչ մի կապ չուներ և այստեղ գտնվում էր շատ հին ժամանակներից: Այժմ, առատորեն աճած խոտի մեջ, Հոմեր Մաքոլին տեսավ հրաշագեղ Հելեն էլիոդին, իր նման բոբիկ և թեթև հագնված, որը մի նեղ կածանով դեպի իր կողմն էր գալիս:

— Այդ Հելեն էլիոդն է,— ասաց Հոմերը ինքն իրեն,— այդ իմ սիրած աղջիկն է:

Նա նստեց ժպտալով, դիտեց նրա քայլվածքը և ապա վեր կացավ ու գնաց նրան դիմավորելու: Առանց մի բառ արտասանելու և հանդիսավորութեամբ Հոմերը բռնեց աղջկա ձեռքը, և նրանք միասին քայլեցին դեպի թղենին: Այստեղ նա հանեց իր շապիկն ու տափատը և սուզվեց առվի մեջ: Աղջիկը գնաց ծառի բնի ետև ու այդտեղ հանեց զգեստնել: Հոմերը դիտեց, թե նա ինչպես գնաց դեպի առուն, մի պահ կանգ առավ և հետո սուզվեց ջրի մեջ: Նույն հանդիսավորութեամբ նրանք լող տվին և կարճ ժամանակ անց, դուրս գալով, պառկեցին վազի վրա՝ արևի տակ ու քնեցին:

Գ Լ ՈՒՆ 24

ՇԻՐԱՆԻ ՄԱՌԸ

Յուլիսիս Մաքսիին շատ կանուխ արթնացավ և արևի առաջին ճառագայթների հետ ուստոստալով գնաց կով ունեցող հարևանի բակի ուղղութեամբ: Բակ հասնելով Յուլիսիսը տեսավ կովը: Փոքրիկ տղան կանգնեց և երկար ժամանակ դիտեց: Վերջապես կովատերը դուրս եկավ տնակից: Նա բերում էր մի դույլ և մի աթոռակ: Մարդը մոտեցավ կովին և սկսեց կթել: Յուլիսիսը ավելի մոտեցավ և վերջապես կանգնեց մարդու ճիշտ ետևը: Եվ, որովհետև դեռևս լավ չէր տեսնում, նա ծունկի եկավ համարյա կովի տակ: Մարդը տղային տեսավ, բայց ոչինչ չասաց: Նա շարունակեց կթել: Կովը, համենայն դեպս, շուտ եկավ և նայեց Յուլիսիսին, իսկ Յուլիսիսն էլ նայեց կովին: Ըստ երևույթին, կենդանուն դուր չեկավ տղայի այդքան մոտ լինելը: Յուլիսիսը ելավ կովի տակից, հեռացավ և շարունակեց դիտել: Կովը իր հերթին դիտեց Յուլիսիսին այնպես, որ փոքրիկ տղան համոզվեց, թե իրենք բարեկամացան:

Տուն վերադառնալու նանապարհին Յուլիսիսը կանգ առավ, դիտելու համար մի մարդու, որը ամբար էր շինում: Այդ մարդը շատ բարձրահասակ էր, նյարդային և անհամբեր, որ չպետք է ձեռնարկեր այդպիսի աշխատանք: Նա կատաղությամբ էր աշխատում, ամեն տեսակ սխալներ անելով, մինչ Յուլիսիսը պատում էր նրան ու ոչինչ չէր հասկանում:

Յուլիսիսը Սանթա Կարա պոպուսա վերադարձավ ճիշտ այն ժամանակ, երբ միստեր Արենյան հեծանվով աշխատանքի էր գնում: Մերի Արենյան դռնից ձեռքով հրաժեշտ տվեց հորը և հետո տուն մտավ:

Ի՞նչ քաջում շաբաթ օրվա առավոտն էր. դպրոցականների ամենաերջանիկ օրը: Փոքր-ինչ հեռու մի տներից դուրս եկավ ութից ինը տարեկան մի տղա: Յուլիսիսը ձեռքով ողջունեց այդ տղային և տղան պատասխանեց: Այդ տղան Հայունել Քեբոտն էր, որը թեև հարևանների կողմից համարվում էր ապուշ, սակայն մարդկային մի մեծ էակ էր, հավատարիմ, բարի և վեհանձն: Մի պահ հետո Հայունելը ներից նայեց Յուլիսիսին և, շիմանալով անելիքը, դարձյալ ձեռքով ողջունեց: Յուլիսիսը պատասխանեց: Այսպես այդ փոխադարձ ողջույնը շարունակվեց կանոնափոր բնորոշումներով, մինչև որ Աբաչի մթերային խանութի կուրբի անից դուրս եկավ Օգյուստ Գոտլիբը:

Օգին Թադի երեխաների պետն էր դարձել այն օրվանից, ինչ Հոմեր Մաքոլին, տասներկու տարեկան դասնալով, հրաժարվել էր այդ դիրքից: Նոր պետը նայեց շուրջը, տեսնելու համար, թե հետևորդներից ովքեր են ներկա: Նա արհամարհեց Հայունելին, իբրև շատ ապուշի և Յուլիսիսին՝ իբրև շատ փոքրի, սակայն ողջունեց երկուսին էլ: Ապա գնաց փողոցի կենտրոնը և սուլեց, լրագրավաճառ տղաներին հատուկ ուձով: Դա մի զիլ սուլոց էր, շատ հեղինակավոր, խիստ հրամայական, բացարձակ ու անպայմանորեն վերջնական: Օգին սպասեց այն մարդու վստահությամբ, որը դիտե, թե ինչ է անում և ինչ արդյունքներ պիտի ստանա: Անմիջապես լուսամուտները բացվեցին և պատասխան սուլոցներ լսվեցին:

Շուտով մի խումբ երեխաներ վազելով եկան փողոցի անկյունը: Մի քանի բոպեում խումբը հավաքված էր: Օգի Գոտլիբը՝ առաջնորդը, Նիքի Պալոդան, Ալֆ Ռայֆը և Շեկ Մանուկյանը:

— Ո՞ւր ենք դնում, Օգի,— ասաց Նիքին:

— Գնում ենք տեսնելու, թե Հենդերսոնի ծիրանները հասե՞լ են,— ասաց Օգին:

— Ես կարո՞ղ եմ գալ, Օգի,— հարցրեց Լայոնելը:

— Արի, Լայոնել,— ասաց Օգին,— եթե հասունացած լի՞նեն, մի քիչ կգողանա՞ս:

— Գոհանալը մեղք է,— ասաց Լայոնելը:

— Ճիշտ է, բայց դա չի վերաբերում ծիրաններին,— ասաց Օգին ինչ-որ տարբերություն շեշտելով,— իսկ դու, Յուլիսիս,— ասաց նա,— դնա տուն: Սա փոքր աղաների գործը չէ: Վտանգավոր է:

Յուլիսիսը երեք քայլ հեռացավ, կանգնեց և դիտեց: Նա վերավորված չէր Օգիի հրամաններից: Նա հասկանում էր օրենքը: Նա պարզապես դեռ սխալ եղածին շափ մեծ չէր, այդ էր եղածը: Ու թեև ուզում էր հարգել օրենքը, բայց չէր կարողանում դիմանալ խմբի մեջ լինելու ցանկությունը:

Տղաները դիմեցին դեպի Հենդերսոնի այգին: Փոխանակ փողոցներով ու մայթերով գնալու, նրանք անցնում էին դատարկ բակերով, մազլցում էին ցանկապատերի վրայով: Նրանք ուզում էին այդտեղ հասնել դժվարին, արկածախրն-գորրական հանապարհով: Որոշ հետավորությունից նրանց հետևում էր Յուլիսիսը:

— Հասուն ծիրանները աշխարհի ամենահամեղ պտուղներն են,— ասաց Օգին իր խմբի անդամներին:

— Մի՞թե ծիրանները մարտին են հասունանում,— հարցրեց Նիքի Պալոդան:

— Նախ, համարյա թե ապրիլ է,— ասաց Օգին,— և երկրորդ, վաղահաս ծիրանները շատ կարճ ժամանակում հասունանում են, եթե բավարար ժամանակ արև է լինում:

— Վերջերս անձրև էր գալիս,— ասաց Ալֆ Ռայֆը:

— Քո կարծիքով, որտեղի՞ց են ծիրանները սնունդ առ-

նում,— ասաց Օգին,— ջրից և անձրևից: Ծիրանի համար անձրևը նույնքան անհրաժեշտ է, որքան արևը:

— Յերեկը՝ արև, գիշերը՝ անձրև,— ասաց Շեկ Մանուկ-յանը, տաքացրու նրանց և շուր տուր: Ես գրազ կգամ, որ այդ ծառի վրա բազմաթիվ հասած ծիրաններ կլինեն:

— Այ տղա, երանի այդպես լինի,— ասաց Ալֆ Ռայֆը:

— Ծիրանների համար դեռ շատ շուտ է,— ասաց Նիքի Պալոդան: — Անցյալ տարի նրանք հազիվ հունիսին հասունացան:

— Այդ անցյալ տարի էր,— ասաց Օգին,— այս տարին ուրիշ է:

Շուրջ հարյուր մետր հեռավորության վրա տղաները կանգնեցին հիանալու համար այդ հուշակավոր ծիրանի ծառով, որը ամբողջությամբ կանաչ էր, գեղեցիկ, շատ հին և շատ խոշոր: Այն կանգնած էր Հենդերսոնի բակի անկյունում: Տասը տարի էր, ինչ թաղի տղաները հարձակվում էին ծերուկ Հենդերսոնի ծիրանի ծառի վրա: Հին, կիսափուլ տան մեջ միստեր Հենդերսոնը ամեն դարնան հիացմունքով և հափշտակութեամբ դիտում էր նրանց գալը, միշտ դո՛հ թողնելով մանուկներին, որովհետև երևում էր վերջին բուսկին և վախեցնելով փախցնում էր նրանց: Եվ այժմ, լուսամուտի վարագույրի ետևից, միստեր Հենդերսոնը գլուխը գրգից բարձրացրեց:

— Օհո՛, մի տեսեք,— ասաց նա ինքն իրեն: — Մարտի մեջ, համարյա ձմռանը ծիրան գողանալու են դալիս: Մի սըրանց նայեցեք:— Նա նորից նայեց տղաներին, շշնջալով, կարծես թե ինքը դրանցից մեկը լիներ: Գալիս են ծերուկ Հենդերսոնի ծառից ծիրան գողանալու,— ասաց նա: — Ահա, դալիս են, կամացուկ մոտենում են, հա՛, հա՛,— ծիծաղեց նա,— մի նայիր դրանց, նայիր այդ պուճուրին: Հավատացնում եմ շորս տարեկանից մեծ չի լինի: Նորելուկ է: Եկե՛ք, եկե՛ք, մոտեցեք իմ հրաշալի ծառին: Եթե կարողանայի այս պահին ձեզ համար ծիրանները հասունացնել, անպայման կանեի...

Միստեր Հենդերսոնը դիտում էր, թե ինչպես Օգին հըրահանգում, ուղղութիւն էր տալիս տղաներին, առաջնորդում էր հարձակումը: Տղաները աշարջութեամբ շրջապատեցին ծառը: Նրանց սրտերում վախի ու հուստի խառնուրդ կար: Եթէ նույնիսկ ծիրանները խակ լինէին, քանի որ գտնվում էին Հենդերսոնի ծառի վրա, դրանք պատկանում էին նրան, ուստի և գործի էութիւնը չէր փոխվում, իրենք հասո՞ւն ծիրանի գողութեան համար էին եկել, թե՛ խակ ծիրանի: Հետեաբար գոնէ ծիրանները հասուն լինէին: Նրանք վախենում էին Հինդերսոնից, վախենում էին մեղքից, բռնվելու վտանգից և հանցանքից, վախենում էին, որ մի քիչ շուտ են եկել, և ծիրանները կարող են խակ լինել:

— Գուցէ տանը չէ, Օգի,— շշտաց Նիքի Պալոդան, երբ տղաները համարյա հասել էին ծառին:

— Նա տանն է,— ասաց Օգին: — Նա միշտ տանն է: Նա պարզապէս թաքնվում է: Դա ծուղակ է: Նա ուղում է մեզ բռնել: Բոլորդ ուշադիր եղեք: Դժվար է ասել, թե նա որտեղ կլինի: Իսկ դու, Յուլիսիս անմիջապէս տուն գնա:

Յուլիսիսը հնազանդութեամբ երեք քայլ ետ գնաց և կանգնեց դիտելու արտասովոր մենամարտը՝ արտասովոր ծառի հետ:

— Հասա՞ծ են, Օգի,— ասաց Շեկր,— ինչ-որ դեղնավուն բան տեսնո՞ւմ ես:

— Միայն կանաչ,— պատասխանեց Օգին: — Դրանք տերևներ են: Ծիրանները տակն են լինում: Բոլորդ հանգիստ մընացեք: Որտե՞ղ է կայունելը:

— Ես այստեղ եմ,— շշտաց կայունելը: Նա սարսափելի վախեցել էր:

— Կա՛վ,— ասաց Օգին,— պատրաստ եղեք: Հենց որ ծերուկ Հենդերսոնին տեսնեք, փախեք:

— Իսկ որտե՞ղ է նա,— ասաց կայունելը այնպէս, կարծես Հենդերսոնը կարող էր անտեսանելի լինել և կամ նապաստակից ոչ մեծ մի բան, որ կարող էր խոտերի միջից հանկարծ վրա ցատկել:

— Ի՞նչ է նշանակում որտեղ է,— ասաց Օգին,— նա հավանաբար տանն է, բայց երբեք չի կարելի հասկանալ Հենդերսոնին: Կարող է թաքնված լինել դրսում, ինչ-որ տեղ, սպասելով, որ մեզ անակնկալի բերի:

— Գո՛ւ ես ծառը բարձրանալու, Օգի,— հարցրեց Ալֆ Ռայֆը:

— Հապա էլ ո՞վ,— ասաց Օգին,— անշուշտ ես, բայց նախ տեսնենք ծիրանը հասած է:

— Հասուն, թե իսկ,— ասաց Շեկ Մանուկյանը,— մենք պետք է առնվազը մի քանի հատ գողանանք:

— Անշուշտ,— ասաց Օգին: — Անշուշտ պետք է գողանանք: Իսկ եթե հասուն է, պետք է շատ գողանանք:

— Իսկ վաղը, կիրակնօրյա դպրոցում, ի՞նչ պետք է ասես, Օգի,— հարցրեց Լայոնելը:

— Ծիրան գողանալը այնպիսի գողութուն չէ, ինչպիսին գրված է ավետարանում,— ասաց Օգին: — Սա տալբեր բան է:

— Այդ դեպքում ինչո՞ւ ես վախենում,— հարցրեց Լայոնելը:

— Ո՞վ է վախենում,— ասաց Օգին: — Մենք պետք է պարզապես զգուշ լինենք. ուրիշ ոչինչ: Ինչո՞ւ բռնվել: Երբ կարելի է փախչել:

— Ես, ոչ մի հասած ծիրան չեմ տեսնում,— ասաց Լայոնելը:

— Գու՛ ծառը տեսնում ես, չէ՞,— հարցրեց Օգին:

— Ծառը շատ լավ տեսնում եմ,— ասաց Լայոնելը,— բայց միայն այդքանը: Պարզապես մի մեծ ծառ է, ամբողջութեամբ կանաչ: Բայց, անշուշտ, շատ գեղեցիկ ծառ է, այնպես չէ՞, Օգի:

Այժմ խումբը ծառի տակին էր: Յուլիսիսը, մի քիչ հեռվից, հետևում էր նրանց: Նա բոլորովին չէր վախենում: Նա ամենեին բան չէր հասկանում, բայց վստահ էր, որ սա շատ կարևոր գործ էր, ինչ-որ բան ծառերի մասին, ինչ-որ բան ծի-

բանները մասին: Տղաները ուսումնասիրեցին ծիրանի հին ծառի ճյուղերը, որոնք կանաչ էին, թարմ տերևներով: Միրանները, բոլորն էլ փոքր էին, շատ խակ և անտարակույս շատ կարծր:

— Գեռ շեն հասել,— ասաց Ալֆ Ռայֆը:

— Ճիշտ է,— ընդունեց Օգին: — Ինձ թվում է, որ մի քանի օր էլ պետք է սպասել: Գուցե հաջորդ շաբաթ:

— Հաջորդ շաբաթ, անպայման,— ասաց Շեկը:

— Բայց շատ առատ է,— ասաց Օգին:

— Մենք շենք կարող դատարկ ձեռքով վերադառնալ, Օգի,— ասաց Շեկը,— պետք է անպայման, դոնե մի հատ, քաղենք, խակ թե հատուն, դեթ մի հատ՝ անպայման:

— Օկեյ,— ասաց Օգին:— Ես մի հատ կքաղեմ: Այժմ դուք պատրաստ եղեք փախչելու: — Օգին թռավ, կախվեց մի ցածր ճյուղից մինչ խումբը, միտեր Հենդերսոնը և Յուլիսիսը սիտում էին հիացումով, դարմանքով և հափշտակութամբ: Այդ պահին միտեր Հենդերսոնը տնակից դուռս եկավ ու կանգնեց աստիճանների վրա: Բոլոր տղաները ճնճողակների երամի նման փախան:

— Օգի,— բզավեց Շեկ Մանուկյանը,— Հենդերսոնը:

Ինչպես վախեցած օրանդուտանը ջունդիում, Օգին ծառի վրայից նայեց շուրջը, կախվեց մի ճյուղից և իրեն ցած զրցեց: Նա վազել սկսեց ոտքը դեռ դեմնին շոտած, բայց նկատելով Յուլիսիսին, հանկարծ կանգ առավ ու դուռաց տղայի վրա:

— Յուլիսի՛ս, վազի՛ր, փախի՛ր:

Սակայն Յուլիսիսը տեղից չշարժվեց: Նա ոչինչ չէր հասկանում: Օգին ետ դարձավ, վազեց դեպի տղան, գրկեց նրան և վազեց նրա հետ, իսկ Հենդերսոնը դիտում էր: Երբ բոլոր տղաները անհայտացել էին ու ամեն ինչ նորից խաղաղել էր, ծերունին ժպտաց և նայեց ծառին: Հետո շուռ եկավ ու տուն մտավ:

ԵՐՋԱՆԻԿ ԵՂԻՐ, ԵՐՋԱՆԻԿ ԵՂԻՐ

Մերուկ Հենդերսոնի այգուց փախչելուց հետո, Օգլուստ Գոտլիպի գաղտնի ընկերութեան անդամները մեկը մյուսի հետևից վերադարձան և հավաքվեցին Արայի խանութի առջև՝ սպասելով իրենց առաջնորդին: Ի վերջո մի նրբանցքից դուրս եկավ այդ մեծ մարդը՝ Յուլիսիսի ձեռքից բռնած: Գաղտնի ընկերութեան անդամները լուռ սպասեցին առաջնորդի մոտենալուն: Երբ նա հասավ, բոլորը հարցական նայեցին նրա դեմքին, և Ալֆ Ռայֆը վերջապես հարցրեց.

— Միրան կարողացա՞ր քաղել, Օգի:

Առաջնորդը նայեց թերահավատին և ասաց.

— Իզուր ես հարցնում: Դու ինքդ տեսար, որ ես ծառի վրա էի, ուրեմն պիտի իմանաս, որ քաղել եմ:

Խմբի բոլոր անդամները սկսեցին խոսել: (Բոլորը, բացի Կայոնելից, սրբ խմբի իսկական անդամը չէր): Նրանք հիացմունքով բացականչեցին.

— Տեսնե՛նք, Օգի: Յույց տուր ծիրանը:

Փոքրիկ Յուլիսիսը նայում էր նրանց, բայց լրիվ չէր ըմբռնում կատարվածի խորհրդավոր իմաստը, թեև վստահ էր, որ այն, ինչ որ կատարվում էր, այդ պահին ավելի կարևոր էր, քան աշխարհում որևէ ուրիշ բան:

— Յույց տուր տեսնենք քո գողացած ծիրանը, Օգի,— նորից ասացին խմբակի անդամները,— դե, ցույց տուր:

Օգլուստ Գոտլիբը ձեռքը հանդարտ մտքրեց վերնազգեստի յրպանը և դուրս հանելով սեղմված բռունցքը, առաջ երկարեց: Հևտևորդները շրջապատեցին նրան՝ հայացքները բռունցքից շճեռացնելով: Երբ նրանցից յուրաքանչյուրը անհրաժեշտ շափով հարգալից դարձավ, Օգլուստ Գոտլիբը բացեց փեր:

Այնտեղ, ափի մեջ, կար մի փոքր, կանաչ, լորամարզի ձվի մեծութեամբ ծիւրան:

Կրօնական մեծ առաջնորդի հետևորդները ժպտացին ափի մեջ տեսնելով այդ հրաշքը, և Լայոնելը, բոլորի մեջ ամենաբարին, որ թեև կրօնական այդ աղանդի լիիրավ անդամը չէր, բարձրացրեց Յուլիսիսին, որպեսզի նա էլ կարողանար զմայլվել այդ կանաչավուն գնդերով: Տեսնելով կանաչ ծիրանը, Յուլիսիսը ցնցվեց, ցած իջավ և վազեց դեպի տուն: Նա ոչ թե հիասթափվել էր, այլ ուզում էր տեսածը որևէ մեկին պատմել:

Այդ ժամանակ խանութից դուրս եկավ ինքը՝ Արան, այն մարդը, որ յոթ տարի առաջ, Կալիֆորնիայի Իթաքա քաղաքի այդ անկյունում հիմնել էր «Արայի շուկա» կոչվող կրպակը: Սպիտակ գոգնոցով նպարավաճառը բարձրահասակ, նիհար, թախժոտ, բայց միաժամանակ զվարթ մարդ էր:

Նա մի պահ կանգնեց խանութի շեմքին, դիտեց նոր Մեսիային և նրա աշակերտներին, լսեց նրանց հիացական բացականչությունները սրբազան կուռքի առաջ, ապա ասաց.

— Է՛, դո՛ւ, Օգի, դո՛ւ, Շեկ, Նիքի, Ալֆո, դո՛ւ, Լայոնել, այդ ի՞նչ բան է՝ Միացյալ Նահանգների կոնգրեսը՝ Վաշինգտոնում: Գնացեք և ուրիշ տեղ գումարեցեք ձեր այդ կարևոր հավաքույթը: Սա խանութ է, ոչ թե կոնգրես:

— Այս բոպեին, միստեր Արա,— պատասխանեց Օգյուստ Գոտլիբը,— մենք անմիջապես կգնանք փողոցի մյուս կողմը: Ուզո՞ւմ եք ծիրան տեսնել:

— Դու ծիրա՞ն ունես,— ասաց խանութպանը,— որտեղի՞ց վերցրեցիր ծիրանը:

— Ծառի վրայից,— ասաց Օգին,— ուզո՞ւմ եք տեսնել:

— Հիմա ծիրանի ժամանակը չի,— ասաց խանութպանը: — Ծիրանը կլինի երկու ամիս հետո, մայիսին:

— Սա մարտյան ծիրան է,— խանութպանին ասաց Օգյուստ Գոտլիբը՝ թափառող դերվիշների առաջնորդը: — Ա՛յ, նայեցե՛ք:— Նա դարձյալ բացեց բոունցքը, մեջտեղ հանելով կանաչ, կարծր պտուղը: — Նայեցեք, միստեր Արա,— ասաց Օգին և ավելացրեց,— գեղեցիկ է, այնպես չէ՞:

— Լա՛վ, լա՛վ,— ասաց միստեր Արան,— գեղեցիկ է, շատ գեղեցիկ ծիրան է: Այժմ գնացեք և ուրիշ տեղ գումարեցեք Միացյալ Նահանգների կոնգրեսը: Այսօր շաբաթ է: Թույլ տը՝

վեք առևտուր անել: Ի՞նչ եք առավոտ վաղ հավաքվել այս փոքրիկ խանութի առջև: Փոքրիկ խանութ է, հաճախորդները կվախենան, կփախչեն:

— Շատ լավ, միտեր Արա,— ասաց Օգին,— մենք շենք խոնվի ձեր խանութի առաջ: Մենք փողոցի մյուս կողմը կըգնանք: Եկեք, տղաներ:

Միտեր Արան դիտեց աղանդավոր ֆանատիկների հետանալը: Նա ուզում էր խանութ վերադառնալ, երբ մի փոքրիկ տղա, շատ նման իրեն, խանութից դուրս եկավ և կանգնեց կողքին:

— Հայրիկ,— ասաց փոքրիկը:

— Ի՞նչ է, Զոն,— հայրը պատասխանեց իրենց մայրենի լեզվով:

— Ինձ խնձոր տուր,— ասաց նա լրջությամբ, համարյա տխուր:

Հայրը բռնեց որդու ձեռքը և նրանք մտնելով խանութ, մտտեցան այն արկղին, որի մեջ թարմ մրգեր կային:

— Խնձոր,— հարցրեց հայրը տղային: Նա վերցրեց արկղի լավագույն խնձորը և երկարեց տղային,— լավ, ահա քեզ խնձոր:

Հայրը վաճառասեղանի ետևն անցյալ մի հաճախորդի սպասարկելու և միաժամանակ նայեց որդուն, որը նույնքան թախժոտ էր, որքան ինքը, թեև առնվազն քառասուն տարվա տարբերություն կար իրենց միջև: Տղան մի մեծ պատառ կրծեց, դանդաղ ծամեց, կուլ տվեց և մի պահ հորը թվաց, որ նա էլ մտածում է խնձորի մասին, ինչպես ինքը: Խնձորը, սակայն, տղային երջանիկ չդարձրեց: Նա այն դրեց սեղանին, հոր առջև, և հետո նայեց նրան: Ահա՛վասիկ նրանք, հայր և որդի, Կալիֆորնիայի Իթաքա քաղաքում, հավանաբար յոթ հազար մղոն հեռու այն վայրից, որը դարերով իրենց հայրենիքն էր եղել: Բնական էր, որ թախիժ լիներ նրանցից յուրաքանչյուրի աչքերում: Բայց արդյո՞ք նույն թախիժը չէր լինելու, եթե նրանք ապրեին յոթ հազար մղոն հեռու՝ իրենց տանը, հայրենիքում: Հայրը նայում էր նրան և որդու մեջ տեսնում էր իր սեփական դիմագծերը: Իր իսկ աչքերն էին և

աչքերի խորքում՝ իր իսկ դժբախտությունը: Փոքրիկը նույն մարդն էր, միայն ավելի ներտասարդ: Հայրը վերցրեց մերժված խնձորը, մի պատառ փծեց և սկսեց աղմուկով ծամել ու կուլ տալ: Գուցե ուտելու արագության և ծամելու աղմուկի մեջ խեղդվեք իր վիշտը: Բացի այդ, խնձորը վատնելու և փրչացնելու համար չէր ստեղծված, հետևաբար, եթե որդին չէր ցանկանում ուտել այն, ինքը պետք է ուտեր, թեև ակործակ շուններ ու խնձոր չէր սիրում: Նա պարզապես գիտեր, որ սըխալ է որևէ բան փչացնելը: Նա շարունակեց կծել խնձորը, ծամել ու կուլ տալ: Բայց զգաց, որ այլևս չէր կարող, խնձորը շատ մեծ էր, իսկ խնձորներ շատ կային: Անհրաժեշտ էր դրա մի մասը դնել նետել: Եվ առանց վշտի, գուցե մի քիչ ափսոսալով, նա խնձորի մնացորդը գցեց աղբարկղը:

Այդ ժամանակ տղան նորից խոսեց.

— Հայրի՛կ:

— Ի՞նչ է, Ջոն,— պատասխանեց հայրը:

— Ինձ նարինջ տուր,— ասաց տղան:

Հայրն ընտրեց ամենամեծ նարինջը և մեկնեց որդուն:

— Նարի՞նջ ես ուզում,— ասաց նա,— շատ լավ, ահա քեզ նարինջ:

Տղան կծեց նարնջի կեղևը, հետո սկսեց մատներով կեղևվել: Սկզբում կեղևում էր դանդաղ, բայց վարպետորեն, հետո արագացրեց այնպիսի ուրախությամբ, որ ոչ միայն տղային, այլև հորն էլ թվաց, թե կեղևի տակից պիտի դուրս գար ոչ միայն ծառի պտուղը, ոչ միայն պարզապես մի նարինջ, այլ նրա սրտի բոլոր ցանկությունների իրականացումը: Տղան նարնջի կեղևները դրեց սեղանին, հոր առջև, նարինջը կիսեց, մի շերտ անջատեց, դրեց բերանը, ծամեց և կուլ տվեց: Բայց ափսոս: Գա պարզապես նարինջ էր և ոչ սրտի ցանկությունների իրականացումը: Տղան մի պահ սպասեց, ապա նարնջի մնացորդը դրեց հոր առջև: Նորից հայրը փորձեց ավարտել որդու անավարտ գործը: Բայց շուտով հոգնեց և նարնջի համարյա կեսը նետեց աղբարկղը:

— Հայրի՛կ,— մի րոպե հետո նորից խոսեց տղան, և հայրը նորից պատասխանեց.

— Ասա, Զոն:

— Ինձ կոնֆետ տուր,— ասաց տղան:

— Կոնֆե՞տ,— հարցրեց հայրը,— շատ լավ, ահա քեզ կոնֆետ:

Կոնֆետի բաժնից հայրը ընտրեց երեխաների շատ սիրած հինգ սենթանոց կոնֆետը և երկարեց որդուն: Տղան լավ զննեց այն, հանեց վրայի թուղթը, մի մեծ կտոր կծեց շոկոլադով պատած կոնֆետից, նորից դանդաղ ծամեց ու կուլ տվեց: Բայց դա էլ նրա ուզածը չէր. պարզապես կոնֆետ էր, քաղցր, այո, բայց ուրիշ ոչի՞նչ, ոչի՞նչ: Տղան հորը վերագարձրեց այդ կոնֆետը, որը ավաղ, նրան երջանկություն չէր բերել: Հայրը համբերությամբ իր վրա վերցրեց այն չփշացնելու պարտականությունը: Նա վերցրեց կոնֆետի կտորը, կըծեց, հետո փոխեց միտքը, շուտ եկավ և կոնֆետը նետեց աղբարկղ: Զգիտես ինչու, նա հանկարծ համակվեց զայրույթով և մտքում անիծեց այն մարդկանց, որոնք այժմ ապրում են յոթ հազար մղոն հեռու և մի ժամանակ, հակառակ հարեւաններ լինելուն, իրենց նկատմամբ եղել էին անմարդկային, անողորմ, կամ տոնվազն տգետ. «Ա՛խ, շնե՛ր», հայհոյեց նա սրտի խորքից:

Որդին դարձյալ խոսեց հոր հետ.

— Հայրի կ,— ասաց նա:

— Հա՛, Զոն,— պատասխանեց հայրը:

— Ինձ բանան տուր,— ասաց տղան:

Հայրն այս անգամ ծանր հառաչեց, բայց հույսը չկորցրեց.

— Բանա՞ն,— ասաց նա,— շատ լավ, բանան տամ:— Նա ուշադիր զննեց մրգերի կուլտերի վրա կախված բանանի ողկույզը, և վերջապես գտավ այն մեկը, որը նրա կարծիքով լավագույնն էր, ողկույզի ամենահասուն և ամենաքաղցր բանանը: Նա այդ բանանը պոկեց և մեկնեց որդուն:

Այդ պահին խանութ մտավ մի հաճախորդ, մի մարդ, որին միտեր Արան երբեք չէր տեսել: Մի օտարական: Խանութպանն ու ճանապարհորդը գլխով իրար թեթև բարեցին, հետո անձանոթը ասաց.

— Բլիթներ ունե՞ք:

— Բլիթնե՞ր,— հարցրեց խանութպանը պանտրոստակա՞մությամբ,— ի՞նչ տեսակ բլիթներ եք ուզում:

Մի ուրիշ հաճախորդ էլ մտավ խանութ: Այս հաճախորդը Յուլիսիա Մաքոլին էր: Նա մի կողմ կանգնեց և սկսեց դիտել շուրջը: Նա լսում էր ամեն ինչ և իր հերթին սպասում:

— Չամիչով բլիթներ ունե՞ք,— հարցրեց օտարականը նպարավաճառին:

— Չամիչով բլիթնե՞ր,— հարցրեց խանութպանը: Այդ դժվար խնդիր էր: — Բլիթներ չամիչո՞վ,— նորից ասաց նպարավաճառը համարյա շշնջալով: — Չամիչով բլիթներ,— կրկնեց նա: Խանութպանն իր շուրջը նայեց: Նրա որդին բանանը դրեց սեղանին, հոր առջև:

— Հայրի՛կ,— կանչեց տղան:

Հայրը հայացքը սևեռեց որդու վրա, հետո ասաց արագ.

— Դու խնձոր ուղեցիր, ես քեզ խնձոր տվեցի. նարինջ ուղեցիր, ես քեզ նարինջ տվեցի. կոնֆետ ուղեցիր, ես քեզ կոնֆետ տվեցի, բանան ուղեցիր, ես քեզ բանան տվեցի: Այժմ ի՞նչ ես ուզում:

— Բլիթ,— ասաց տղան:

— Ի՞նչ տեսակ բլիթ ես ուզում,— ասաց հայրը որդուն,— առանց մոռանալու հաճախորդին և փաստորեն պատասխանելով նրան, բայց և միևնույն ժամանակ դիմելով բոլորին, բոլորին, բոլոր նրանց, սվքեր որևէ բան են տրուում:

— Բլիթներ, որոնց մեջ չամիչ լինի,— ասաց տղան:

Կատաղությունից ատամները սեղմելով, հայրը իր պատասխանը համարյա շշնջաց որդուն, բայց փոխանակ որդուն նայելու, նայեց հաճախորդին:

— Բլիթներ չունեմ,— շշնջաց նա,— ոչ մի տեսակը չունեմ: Ինչի՞ համար եք բլիթ ուզում: Ես ամեն ինչ ունեմ, բայց ոչ բլիթ: Ի՞նչ է բլիթը, ի՞նչ եք ուզում:

— Բլի՛թ,— ասաց օտարականը համբերությամբ,— փոքր երեխայի համար է:

— Բլիթ չունեմ,— նորից ասաց նպարավաճառը: — Ես նույնպես փոքր երեխա բունեմ,— խանութպանը ցույց տվեց որդուն,— ես նրան խնձոր եմ տալիս, նարինջ, կոնֆետ, բա-

նան, շատ ընտիր բաճեր, — նա նայեց հաճախորդի օրհնոն մեջ և ասաց համարյա բարկությամբ.

— Ի՞նչ եք ուզում:

— Իմ եղբոր տղան, — պատասխանեց հաճախորդը, — հիվանդ է: Նա լաց է լինում, բլիթ է ուզում, բլիթներ, որոնց մեջ շամիչ լինի:

Բայց որովհետև ամեն մարդ իր կյանքով է ապրում և յուրաքանչյուր կյանք իր պահանջն ունի, ուստի նպարավաճառի որդին նորից նայեց հորը և ասաց.

— Հայրի՛կ:

Բայց այս անգամ հայրը նույնիսկ շնայեց որդուն: Նա նայեց այն մարդուն, որի եղբորորդին հիվանդ էր և շամիչով բլիթ էր ուզում: Նա այդ մարդուն նայեց հասկացողությամբ, համակրանքով և միաժամանակ գեղջկական ինչ-որ զայրույթով, ոչ թե այդ մարդու դեմ, այլ աշխարհի դեմ, հիվանդության դեմ, վշտի, թախիծի դեմ, սրտի դեմ, որը ուզում է այն, ինչ երբեք չի կարող ունենալ: Խանութպանը բարկացած էր նաև ինքն իր դեմ, որովհետև, թեև ինքն այս խանութը բացել էր Կալիֆորնիայի Իթաքա քաղաքում, իր հայրենիքից յոթ հազար մղոն հեռու, բայց շամիչով բլիթ չուներ, չուներ այն, ինչ հիվանդ երեխան էր ուզում: Խանութպանը նայեց որդուն և ասաց անձանոթին:

— Ի՞նչ եք ուզում, — խնձոր, նարինջ, կոնֆետ, բանան, բայց ոչ՝ բլիթ: Նա իմ որդին է: Երեք տարեկան է, հիվանդ չէ, բայց շատ բաներ է ուզում: Խնձոր է ուզում, նարինջ, կոնֆետ է ուզում, բանան է ուզում: Չգիտեմ ինչ է ուզում, ոչ ոք չգիտե թե ինչ է ուզում: Նա պարզապես ուզում է: Նայում է աստծուն և ասում՝ տուր ինձ այս, տուր ինձ այն, բայց երբեք գո՛հ չէ: Միշտ ուզում է և միշտ դժգոհ է: Իսկ խեղճ աստվածի ոչինչ չունի տխրությունը ամոքելու համար: Նա մարդկանց տվել է ամբողջ աշխարհը, արևի լույս, մայր, հայր, եղբայր, քույր, հորեղբայր, զարմիկ, տուն, հող, վաճառարան, սեղան, մահճակալ, խեղճ աստված ամեն ինչ տվել է, բայց ոչ ոք երջանիկ չէ. բոլորը այդ հիվանդ փոքրիկի նրման են, բոլորն ասում են. «Չամիչով բլիթ տվե՛ք»: — Խա-

նութպանը մի պահ լուռ մնաց, հոգոց հանեց, ապա գոռաց հաճախորդին, — շամիչով բլիթ չունեմ:

Նպարավաճառն սկսեց անհամբերությամբ և համարյա արքայական կատաղությամբ քայլել խանութում: Նախ՝ նա մի թղթե տոպրակ շերտերեց, լայն բացեց այն, ապա սկսեց տոպրակը լցնել մրգերով:

— Ահա նարինջ, — ասաց նա, — շատ գեղեցիկ է: Ահա խնձոր՝ հրաշալի բան է: Ահա բանան, շատ լավ համ ունի: — Եվ մեղմորեն, այդ մարդու և նրա հիվանդ եղբորորդու նկատմամբ անսահման համակրանքով լցված, խանութպանը տոպրակը մեկնեց հաճախորդին: — Տարեք փոքր երեխային, — ասաց նա, — գուցե նա լաց չլինի: Ահա, տարեք այս լավ բաները փոքրիկ տղային: Մի վճարեք: Ես փող չեմ ուզում: — Եվ ապա հազիվ լսելի ձայնով կրկնեց, — շամիչով բլիթ չունեմ:

— Նա լաց է լինում, — ասաց անծանոթը, — նա շատ վատ է զգում: Ասում է՝ շամիչով բլիթ եմ ուզում: Շատ շնորհակալ եմ, բայց մենք փոքրիկ տղային խնձոր, նարինջ և ուրիշ բաներ արդեն տվել ենք: — Մարդը տոպրակը դրեց սեղանին: — Հիվանդ տղան ասում է, — ինձ շամիչով բլիթ տվեք: Ոչ խնձորը, ոչ էլ նարինջը չեն օգնում: Ներեցեք, — ասաց մարդը: — Գնամ մյուս խանութը փորձեմ: Գուցե այնտեղ շամիչով բլիթ գտնվի:

— Շատ լավ, բարեկամս, — շնչաց խանութպանը, — շատ լավ: Գուրբ գնացեք այդ խանութում էլ փնտրեցեք, բայց նրանք էլ շամիչով բլիթ չունեն: Ոչ ոք չունի:

Համարյա ամաշելով, օտարականը խանութից դուրս եկավ: Ամբողջ մի րոպե նպարավաճառը իր սեղանի կտևում կանգնած նայում էր որդուն: Եվ հանկարծ նա սկսեց խոսել իր մայրենի լեզվով, հայերենով:

— Աշխարհը գժվել է, — ասաց նա փոքր տղային, — պատերազմի այս օրերին, Ռուսաստանում, որ այնքան մոտ է մեր հայրենիքին, մեր հրաշալի փոքր ազգին, միլիոնավոր մարդիկ, միլիոնավոր երեխաներ սոված են մնում: Նրանք մրսում են, թափառում են խեղճ, ոտաբոբիկ, անօթևան, նր-

բանք աղոթում են մի կտոր շոր հացի համար, քնելու ո՞՞ հանգստանալու տեղի համար, մի գիշեր խաղաղ լուսացնելու համար: Իսկ մե՞նք: Ինչո՞վ ենք մենք զբաղված այստեղ՝ Կալիֆորնիայի Իթաքա քաղաքում, այս մեծ երկրում՝ Ամերիկայում: Ինչո՞վ ենք զբաղված մենք: Մենք լավ զգեստներ ենք հագնում: Ամեն առավոտ, հենց որ ելնում ենք անկողնուց, հագնում ենք գեղեցիկ կոշիկներ, հանգիստ քայլում ենք փողոցներով և ոչ ոք զենքով չի սպառնում, կամ չի այրում մեր տները, կամ չի սպանում մեր երեխաներին, եղբայրներին, հայրերին: Մենք ավտոյով շրջում ենք քաղաքից դուրս և հիանում ենք գեղեցիկ բնութայնով, ուտում ենք կուշտ, համեղ բաներ, ամեն գիշեր անկողնում հանգիստ քնում ենք, և ի՞նչ: Մենք դժգոհում ենք: Մենք դեռ դժգոհ ենք: — Նպարավաճառը այս ապշեցուցիչ ճշմարտութայնը գոռաց իր տղայի երեսին հայրական տանջալից սիրուց դրդված: — Մեզ պետք չէ, — ասաց նա, — ոչ խնձոր, ոչ նարինջ, ոչ կոնֆետ, ոչ բանան, վախեցիր աստծուց, տղաս, այդ բանը մի արա: Եթե ես այդպիսին եմ, դու իմ որդին ես, պետք է ինձանից լավը լինես: Երջանիկ եղիր: Ես դժբախտ եմ, բայց դու պետք է բախտավոր լինես: Նա որդուն մատնացույց արավ Լոնսդուրը, որ խանութից տուն էր տանում, և որդին հնազանդ, շատ մռայլ դեմքով դուրս գալով խանութից, տուն մտավ:

Նպարավաճառը մի պահ փորձեց վերագտնել իրեն: Ի վերջո, նա գտավ, որ ինքը բավական հանդարտվել է և կարող է հանգիստ խոսել խանութում սպասող հաճախորդի՝ Յուլիսիս Մաքոլիի հետ: Նա շուռ եկավ դեպի տղան և աշխատեց զրվարթ լինել: Նույնիսկ ժպտաց.

— Ի՞նչ ես ուզում, փոքրիկ Յուլիսիս:

— Չավար, — ասաց Յուլիսիսը:

— Ի՞նչ տեսակ ձավար ես ուզում, — հարցրեց նպարավաճառը:

— Վարսակի, — ասաց Յուլիսիսը:

— Երկու տեսակ ձավար ունեմ, փոքրիկ Յուլիսիս տղա, — ասաց խանութպանը, — սովորական տեսակը և շուռ եփվող տեսակը: Երկու տեսակը՝ հի՛նը և նորը, դանդաղ եփվողը և

արագ եփւոյն: Քո մայրը ո՞ր տեսակն է ուզում, փոքրիկ Յոն-
լիսիս:

Յուլիսիս այդ մասին մի պահ մտածեց, ասաց.

— Վարսակի ձավար:

— Հի՛ն, թե նոր տեսակը, — հարցրեց նպարավաճառը:

Բայց փոքրիկ տղան չէր իմանում, թե ինչ պատասխանի: Խանութպանը նրա փոխարեն որոշեց.

— Շատ լավ, — ասաց նա, — ես քեզ նոր տեսակը կտամ, նորը: Վճարիր խնդրեմ տասնութ սենթ; փոքրիկ Յուլիսիս:

Յուլիսիսը բացեց ափը և ձեռքը երկարեց նպարավաճառին, որը քառորդ դուարը վերցրեց տղայի բոխ: Խանութպանը Յուլիսիսին վերադարձրեց փողի մանրոնը ասելով.

— Տասնութ սենթ, տասնինը, քսան և մի հինգնոց, քսան և հինգ: Շնորհակալություն, փոքրիկ Յուլիսիս:

— Շնորհակալություն, սըր, — պատասխանեց Յուլիսիսը: Նա վերցրեց ձավարի տուփը և խանութից դուրս եկավ: Շատ դժվար էր նրա համար այդ ամենը հասկանալ: Սկզբում ծիւրաններն էին՝ ծառի վրա, հետո շամիչով բլիթները և ապա նպարավաճառը, որ իր որդու հետ խոսում էր անծանոթ լեզվով: Բայց, թեկուզ այդպես, այդ ամենը այնքան հետաքրքրական էր: Փողոցում փոքրիկ տղան ուտոտեց, ինչպես անում էր միշտ, երբ շատ ուրախ էր լինում և սկսեց տուն վազել, ձեռքին նպարավաճառի տված փաթեթը:

Գ Լ ՈՒՆ 26

ԿՅԱՆՔՈՒՄ ՄԻՇՏ ՎԻՇՏ ԿԼԻՆԻ

Տիկին Մաքսիլին խոհանոցում պատրաստել էր սեղանը և սպասում էր իր Հոմեր որդուն, որը նախաճաշելու պիտի գար: Նա ձավարից պատրաստված ճաշը դնում էր սեղանին, երբ

որդին խոհանոց մտավ: Մոր հայացքը շատ արագ սահեց որդու վրայով, բայց նա հասկացավ, որ նախորդ գիշերվա երազից մնացած տարօրինակ արտահայտութիւնը դեռևս ակրնբախ էր: Թեև Հոմերը շէր հիշում, որ քնի մեջ լաց էր եղել, բայց նրա տրամադրութիւնը ընկած էր, ինչպես սովորաբար լինում է վշտից հետո: Նույնիսկ նրա ձայնը ավելի խորն էր և մեղմ:

— Շատ երկար եմ քնել,— ասաց նա,— այժմ մոտավորապես ինն անց է քսան բոպէ: Ի՞նչ է պատահել ժամացույցին:

— Դու շատ ես աշխատում,— ասաց տիկին Մաքուլին,— պետք է նաև հանգստանաս:

— Ես շատ չեմ աշխատում,— ասաց Հոմերը,— բացի այդ, վաղը կիրակի է:

Նա առավոտյան աղոթքն արեց, միայն թե այդ օրը աղոթքը կրկնակի երկար թվաց: Հետո վերցրեց գդալը և երբ պատրաստվում էր ուտել, կանգ առավ և զգալը ուսումնասիրեց տարօրինակ ձևով: Տղան նայեց մորը, որ զբաղված էր խոհանոցում:

— Մայրի՛կ,— ասաց նա:

— Ի՞նչ է, Հոմեր,— պատասխանեց տիկին Մաքուլին, առանց շուռ գալու:

— Երեկ գիշեր, աշխատանքից գալուց հետո, քեզ հետ շխոտեցի,— ասաց նա,— բայց դու ինձ նախազգուշացրել էիր, որ այդպես կարող է լինել: Ես չէի կարող խոսել: Տուն գալու ճանապարհին ես հանկարծ սկսեցի լաց լինել: Դու գիտես, որ ես երբեք լաց չեմ եղել, նույնիսկ իմ շատ փոքր եղած ժամանակս, ինչպես նաև դպրոցում, երբ ինձ հետ որեէ տհաճ բան է պատահել: Ես միշտ ամաչել եմ լաց լինելուց: Յուլիսիսը նույնպես լաց չի լինում, որովհետև, դե, ի՞նչ օգուտ դրանից: Բայց երեկ գիշեր, ես պարզապես չկարողացա ինձ զսպել: Ես լաց եղա և նույնիսկ շամաչեցի իմ լացից: Լացն սկսելուց հետո ես չկարողացա ուղիղ տուն գալ: Հասա մինչև Իթաքայի Գինիները և հետո, որովհետև դեռ լաց էի լինում, հեծանիվս քշեցի քաղաքի միջով, մինչև միջնակարգ դպրոցը:

Ճանապարհին: անցա մի տան մոտով, որտեղ նախապես մարդիկ ուրախանում էին: Իսկ այդ ժամին տունը մուժի մեջ էր: Ես այդ մարդկանց մի հեռագիր էի տարել: Քեզ հայտնի է, թե դա ինչ տեսակ հեռագիր էր: Այնուհետև քաղաք վերադարձա և հեծանիվս քշեցի փողոցներով, նայելով ամեն ինչի, բոլոր շենքերին, բոլոր տեղերին, որոնք մանկությունից ծանոթ են ինձ: Այդ ժամանակ, կարծես առաջին անգամ, ես իսկապես տեսա Իթաքան և իսկապես ճանաչեցի այն մարդկանց, որոնք ապրում են Իթաքայում: Բոլորը լավ մարդիկ էին: Ես վիշտ զգացի բոլորի համար և նույնիսկ աղոթեցի, որ նրանց ոչինչ չպատահի: Գրանից հետո դադարեցի լալե Կարծում էի, որ մարդ երբեք լաց չի լինի, երբ մեծանա, շափահաս դառնա, բայց թվում է, որ հենց այդ ժամանակ է մարդը սկսում լաց լինել, որովհետև այդ ժամանակ է, որ նա սկսում է հասկանալ ամեն ինչ: — Նա մի պահ լույս, հետո նրա ձայնը նույնիսկ ավելի զուտ դարձավ: — Գրեթե ամեն ինչ, որ մարդ ճանաչում է, կամ վատ է կամ տխուր,— ասաց նա և սպասեց, որ մայրը մի բառ ասի, բայց մայրը շխոտեց, նույնիսկ շուտ չեկավ իր գործից:

— Ինչո՞ւ է այդպես, — հարցրեց որդին:

Տիկին Մաքուին սկսեց խոսել, բայց տղայի կողմը չդարձավ:

— Դու ինքդ կհասկանաս, — ասաց նա, — ոչ ոք չի կարող քեզ բացատրել: Ամեն մարդ ինքն իր ձեռով է գտնում դրա պատճառը: Եթե կյանքը տխուր է, ազնիվ կամ հիմար, դրա պատճառը մարդն է: Եթե հարուստ է և գեղեցկությունը լեցուն, ուրեմն ինքը, մարդն է այդպիսին և ոչ թե նրա շրջապատը: Այդպես է: Եթե որևէ բան վատ է, տղեղ կամ խեղճ, միշտ ինքը, մարդն է այդպես, և յուրաքանչյուր մարդ ինքն իր մեջ մի աշխարհ է: Յուրաքանչյուր մարդ մի ամբողջական աշխարհ է, որ նա կարող է վերակառուցել և սիրելի մարդկանցով բնակեցնել, եթե նրա սիրտը ընդունակ է սիրո, կամ լցնել ատելի մարդկանցով, եթե նրա սիրտը ընդունակ է ատելության: Աշխարհը պետք է վերակառուցվի նրա մեջ ասպ-

րող յուրաքանչյուր անհատի կողմից: Վերակառուցվի ամեն օր, ինչպես անկողինն ու այն տունը, որտեղ նույն մարդիկն են ապրում: Այդ մարդիկ միշտ նույնն են, բայց և նույն ժամանակ միշտ փոփոխվում են:

Մայրն այժմ ինչ-որ գործով զբաղված էր բակ տանող մուտքի մոտ. Հոմերը չէր տեսնում նրան, բայց շարունակում էր խոսել հետը.

— Ինչո՞ւ երեկ գիշեր, տուն գալիս, ես լաց եղա, — հարցրեց նա: — Ես երբեք այնպես չեմ զգացել, ինչպես զգացի այդ ժամանակ: Չեմ հասկանում: Եվ երբ դադարեցի լաց լինելուց, ինչո՞ւ չէի կարողանում խոսել, ինչո՞ւ ասելու ոչինչ չունեի ոչ քեզ, ոչ էլ ինքս ինձ:

Տիկին Մաքուլին պատասխանեց հեռվից, բայց այնքան հստակ ձայնով, որ տղան նրա յուրաքանչյուր բառը անսխալ լսեց.

— Կարեկցությունն էր, որ քեզ ստիպեց լաց լինել, — ասաց նա, — կարեկցությունը. կարեկցություն ոչ թե այս կամ այն անհատի նկատմամբ, որ տառապում է, այլ ամեն ինչի, ամեն ինչի էություն նկատմամբ: Եթե մարդը խիղճ չունի, նա անմարդկային է, նա դեռ իսկապես մարդ չէ, որովհետև կարեկցանքից է ծնվում բուժիչ բալասանը: Միայն բարի մարդիկն են լաց լինում: Այն մարդը, որ լաց չի լինում աշխարհի վշտի համար, նա ավելի ստոր է, քան աղբը, որի վրայնով քայլում է, որովհետև աղբը դեռ սնում է սերմը, արմատը, ծիրլը և ծաղիկը, իսկ առանց խղճի և կարեկցանքի մարդու հոգին մերկ է, ոչինչ չի կարող սնուցել, բացառությամբ անբարտավանության, որը, ի վերջո, կարող է մարդուն առաջնորդել սպանության, լավ բաների սպանության, կամ նույնիսկ մարդկային կյանքի սպանության:

Տիկին Մաքուլին խոհանոց վերադարձավ և սկսեց մի նոր գործով զբաղվել, մի գործ, որի անհրաժեշտ շլինելը նույնիսկ Հոմերը հասկացավ:

— Կյանքում միշտ վիշտ կլինի, — ասաց տիկին Մաքուլին, — սակայն այդ բանի գիտակցությունը չպետք է մարդուն հուսահատեցնի: Կավ մարդը պիտի աշխատի վերացնել այդ

վիշտը: Հիմարը նույնիսկ այդ վիշտը չի տեսնում, քանի դեռ այն չի զգացել իր մարմնի վրա: Իսկ շար մարդը ավելի կխորացնի այդ վիշտը, ամենուրեք, իր շուրջը ավերածություն սփռելով: Սակայն բոլորն էլ անմեղ են, որովհետև ինչպես շար մարդը, այնպես էլ հիմար և լավ մարդը իրենց կամքով չեկան այստեղ և ոչ էլ ոչնչից ստեղծվեցին: Նրանք ծնունդ են բազմաթիվ աշխարհների և մարդկային տարբեր սերունդների: Չարերը շփտեն, որ իրենք շար են և հետևաբար՝ անմեղ են: Չար մարդուն պետք է ներել ամեն օր: Նրան պետք է սիրել, որովհետև մեր յուրաքանչյուրից մի մաս կա աշխարհի ամենաշար մարդու մեջ, ինչպես որ նրանցից մի մաս կա մեր մեջ: Նա մերն է, մենք՝ նրանը: Մեզանից յուրաքանչյուրը մյուսից անջատ չէ: Գեղջուկի աղոթքը՝ լամ աղոթքն է, մարդասպանի ոճիրը՝ իմ ոճիրը: Անցյալ գիշեր դու լաց եղար, որովհետև սկսեցիր հասկանալ այս բաները:

Հոմեր Մաքոլին ձավարի վրա կաթ լցրեց և սկսեց նախաճաշել: Նա հանկարծ զգաց, որ վերջապես կարող է ուտել:

Գ Լ ՈՒՆ 27

ԲՈՂՈՐ ՀՐԱՇԱԼԻ ՍՈՍԼՆԵՐԸ

Յուլիսիա Մաքոլին և աշխարհում նրա լավագույն ընկերը՝ Հայտնել Քեբոտը՝ Մեծն Հայտնելը, մտան Մաքոլինների խոհանոցը: Բոլորովին չպետք է կասկածել այս բարեկամության վրա, թեև Հայտնելը ամբողջ վեց տարով Յուլիսիսից մեծ է: Նրանք միասին էին ման գալիս և միշտ իրար հետ էին լինում, ինչպես անում են լավագույն բարեկամները՝ այսինքն հանդիստ ու անհոգ, առանց նույնիսկ իրար հետ խոսելու կարիք զգալու:

— Տիկին Մաքուի,— ասաց Լայոնելը,— ես եկա թույլտրվություն խնդրելու Կարո՞ղ է Յուլիսիսը ինձ հետ հանրային գրադարան գալ: Քրոջս՝ Լիլիանի գիրքը պետք է փոխեմ:

— Շատ լավ, Լայոնել,— ասաց տիկին Մաքուին,— բայց ինչո՞ւ դու մյուսների հետ չես, ինչո՞ւ Օգիի, Ալֆի, Շեկի և մյուս տղաների հետ չես խաղում:

— Նրանք,— սկսեց Լայոնելը և հանկարծ կանգ առավ շփոթված ու ամոթահար: Մի րոպե հետո նա նորից սկսեց: — Նրանք ինձ վռնդեցին,— ասաց նա,— նրանք ինձ չեն սիրում, որովհետև ես ապուշ եմ: — Նա նորից կանգնեց և նայեց իր լավագույն ընկերոջ մորը: — Ես ապուշ չեմ, չէ՞, տիկին Մաքուի:

— Ոչ, Լայոնել, դու ապուշ չես,— ասաց տիկին Մաքուին,— դու մեր թաղի ամենալավ տղան ես: Բայց մի նեղացիր մյուս տղաներից, որովհետև նրանք բոլորն էլ նույնպես հրաշալի տղաներ են:

— Չեմ նեղանում,— ասաց Լայոնելը,— ես նրանց բոլորին էլ սիրում եմ: Սակայն ամեն անգամ, երբ խաղի ընթացքում մի փոքր սխալ եմ անում, նրանք ինձ վռնդում են: Նրբամբ ինձ նույնիսկ հայհույում են, տիկին Մաքուի: Անգամ իմ ամենափոքր սխալի համար նրանք բարկանում են վրաս: «Բավական է, Լայոնել», ասում են նրանք: Եվ հենց որ այդպես ասում են, էս հասկանում եմ, որ իմ հեռանալու ժամանակն է: Երբեմն ես նույնիսկ հինգ րոպե չեմ դիմանում: Երբեմն ես սխալ եմ թույլ տալիս խաղի հենց սկզբից: Եվ նրանք անմիջապես ասում են. «Հերիք է, Լայոնել»: Ես նույնիսկ չեմ հասկանում, թե ինչ սխալ եմ արել, ի՞նչ են նրանք պահանջում, որ ես անեմ: Ես ուզում եմ իմանալ իմ սխալը, բայց ոչ ոք ինձ չի բացատրում: Ամեն շաբաթ նրանք ինձ վռնդում են: Յուլիսիսը միակն է, որ չի լքում ինձ: Իմ միակ խաղընկերը նա է: Բայց մի օր նրանք պիտի զղջան: Երբ ժամանակը գա, և նրանք ինձ մոտ գան, որ օգնեմ իրենց, այո, տիկին Մաքուի, ես անպայման պիտի օգնեմ նրանց, և այդ ժամանակ նրանք պիտի զղջան, որ միշտ վռնդել են ինձ: Մի քիչ ջուր կտա՞ր:

— Խնդրեմ, Հայրենի,— ասաց տիկին Մաքուլին և տղային մի բաժակ ջուր տվեց, որը նա ազահորեն խմեց: Խմելիս նա այնպիսի ձայն էր հանում, ինչպիսին հանում են երեխաները, երբ նրանց համար ջուրը դեռևս աշխարհի ամենալավ խումիչքն է:

Հայրենիը դարձավ ընկերոջը.

— Դու ջուր չե՞ս ուզում, Յուլիսիս,— հարցրեց նա:

Յուլիսիսը գլխով դրական նշան արեց, և տիկին Մաքուլին մի բաժակ էլ նրան տվեց: Երբ նա խմեց ջուրը, Հայրենին ասաց.

— Այժմ կարո՞ղ ենք հանրային դրադարան գնալ, տիկին Մաքուլի:

Երկու ընկերները անից դուրս եկան:

Հոմեր Մաքուլին, նախաձաշելիս դիտել էր իր եղբորը. Երբ երկու տղաները գնացել էին, նա ասաց տիկին Մաքուլինին.

— Մարկուսը փոքր ժամանակ նմա՞ն էր Յուլիսիսին:

— Ի՞նչ ես ուզում ասել,— հարցրեց տիկին Մաքուլին:

— Դու գիտե՞ս,— ասաց Հոմերը,— թե ինչպիսին է Յուլիսիսը, ամեն ինչով հետաքրքրվող, միշտ գիտող: Երբեք ոչինչ չի ասում, բայց ամեն ինչից մի բան եզրակացնում է: Միտում է բոլորին և բոլորն էլ սիրում են նրան: Նա շատ բառեր չգիտի: Նա չի կարող կարդալ, բայց կարող ես նրան միշտ հասկանալ, պարզապես դիտելով նրա գեմերը: Գրեթե միշտ կարելի է հասկանալ, թե ինչ է ասում, նույնիսկ այն դեպքում, երբ ոչ մի բառ չի արտաբանում: Մարկուսն էլ այդպես էր:

— Մարկուսն ու Յուլիսիսը հարապատ եղբայրներ են,— ասաց տիկին Մաքուլին,— այնպես որ, բնական է, որ Յուլիսիսը նման լինի եղբորը, բայց նրանք լրիվ իրար նման չեն:

— Յուլիսիսը մի օր մեծ մարդ է դառնալու, այնպես չէ՞, մա,— ասաց Հոմերը:

— Ո՛չ,— ժպտաց տիկին Մաքուլին,— ո՛չ, ես այդպես չեմ կարծում, բոլոր դեպքերում ոչ աշխարհի համար, բայց անշուշտ նա մեծ է լինելու, որովհետև նա այժմ էլ մեծ է:

— Մարկուսը նույնպես մե՞ծ էր, երբ փոքր էր,— ասաց Հոմերը:

— Դուք բոլորդ նմանություններ ունեք,— ասաց տիկին Մաքոլին,— բայց ոչ շատ: Մարկուսը քեզ նման անհանգիստ չէր: Նա էլ, անշուշտ, անհանգիստ էր, բայց իր ձևով: Յուլիսիսը սիրում է դուրս գալ, նայել մարդկանց, իսկ նա ամաշկոտ էր և հաճախ մենակ էր մնում: Մարկուսը սիրում էր կարգալ, երաժշտություն լսել, երբեմն էլ պարզապես պարապ նստել կամ գնալ երկար ճանապարհորդություններ:

— Յուլիսիսը անշուշտ սիրում է Մարկուսին,— ասաց Հումերը:

— Յուլիսիսը բոլորին սիրում է,— նկատեց տիկին Մաքոլին,— նա աշխարհի բոլոր մարդկանց սիրում է:

— Անշուշտ,— ասաց Հոմերը,— բայց նա Մարկուսի հանդեպ յուրահատուկ սեր ունի և ես գիտեմ, թե ինչու. որովհետև Մարկուսը նրա նման դեռ երեխա է, թեև բանակում է: Ինձ թվում է, որ երեխան միշտ երեխա է որոնում իր հանդիպած բոլոր մարդկանց մեջ: Եվ եթե այդպիսին գտնում է իր հանդիպած մարդկանց մեջ, այդ մարդուն մյուսներից ավելի է սիրում: Ես կուզենայի մեծանալ Յուլիսիսի պես: Ինձ թվում է, որ աշխարհում, բոլորից ավելի ես նրանով եմ հիացած, բացի մեր ընտանիքի անդամներից: Նա քեզ ասա՞ց, թե երեկ ինչ պատահեց իր հետ:

— Նա այդ մասին ոչ մի բառ չի ասել,— ասաց տիկին Մաքոլին: — Այդ մասին Օգին եկավ ու պատմեց:

— Լավ,— ասաց Հոմերը,— իսկ նա ի՞նչ ասաց, երբ նրան տուն բերեցի հեռագրատնից:

— Ոչինչ չասաց,— ասաց տիկին Մաքոլին: — Նա պարզապես նստեց, երաժշտություն լսեց և ապա ընթրեցինք: Երբ նըրան անկողին դրեցի, նա ասաց. Մեծ Քրիս, միայն այդքանը և քնեց: Ես շհասկացա, թե ով էր Մեծ Քրիսը, մինչև որ Օգին եկավ ու պատմեց:

— Մեծ Քրիսը Յուլիսիսին թակարդից դուրս հանեց,— ասաց Հոմերը,— և հետո Քովինդտոնին քսան գուլար վճարեց այդ հիմար գյուտի դիմաց, որովհետև թակարդը կտտրել էր: Իբրև թե թակարդ է, բայց կասկածում եմ: Ես կարծում եմ, որ այդ թակարդը ուրիշ ոչ մի բան որսալ չի կարող, բացի Յուլի-

սիսից: Ոչ մի կենդանի այդքան բարդ գործիքի չի մոտենա՜
Յուլիսիսը ամենից շատ ո՞ւմ է նման,— հարցրեց Հոմերը:

— Նա իր հորն է նման,— պատասխանեց տիկին Մա-
քուլին:

— Իսկ դու հայրիկին ճանաչո՞ւմ էիր, երբ նա փոքր էր,—
ասաց Հոմերը:

— Աստված իմ, իհարկե ոչ,— ասաց տիկին Մաքուլին: —
Ինչպե՞ս կարող էի ես նրան ճանաչել: Քո հայրը ինձանից յոթ
տարով մեծ էր: Յուլիսիսը այնպիսին է, ինչպիսին ձեր հայրն
էր՝ ամբողջ իր կյանքի ընթացքում: — Տիկին Մաքուլին հան-
կարծ լցվեց երջանկության հորդ զգացումով, հակառակ ամեն
ինչի, որ եղել էր, կամ ամեն ինչի, որ կարող էր լինել: — Ո՛հ,
ես բախտավոր եմ եղել,— ասաց նա,— և ես շնորհակալ եմ:
Իմ երեխաները, երեխաներ լինելուց բացի, մարդկային էակ-
ներ են: Նրանք կարող էին միայն երեխա լինել, այդ ժամա-
նակ ես այսքան բախտավոր չէի լինի: Երեկ զիշեր դու լաց
եղար, որովհետև մարդկային ես, որովհետև միլիոններից
մեկն ես, որովհետև քեզ համար սկսվել է պատահարներով
լեցուն կյանքը, մտել ես մի աշխարհ, որը լի է դժվար հա-
կանալի բաներով, որոնցից ոմանք լավ են, ոմանք վատ,
ոմանք գեղեցիկ, ոմանք տգեղ, ոմանք բարի, ոմանք վայրագ,
բայց բոլորը միասին մի ամբողջություն են կազմում՝ մեր
կյանքը: Նա մի պահ լսեց, նայելու համար որդուն, հետո
շատ մեղմությամբ ասաց,— երեկ զիշեր, նույնիսկ երազումդ,
դու լաց էիր լինում:

— Իսկապե՞ս,— ասաց Հոմերը: Նա զարմացավ, որ չէր
զգացել:

— Այո,— ասաց տիկին Մաքուլին,— քո լացը արթնացրեց
Յուլիսիսին, իսկ նա եկավ և ինձ արթնացրեց: Ես լսեցի, թե
ինչպես դու լալիս էիր, բայց դա իսկապես քո լացը չէր:

— Ո՞ւմն էր հապա,— հարցրեց Հոմերը:

— Այդ լացը ինձ ծանոթ է,— ասաց տիկին Մաքուլին,— ես
այն առաջներում էլ լսել եմ: Դա քոնը չէ: Դա առանձին ան-
հատի լաց չէ: Այդ ամբողջ աշխարհի լացն է: Ճանաչելով աշ-
խարհի վիշտը, դու այժմ կանգնեցիր քո ճանապարհի վրա, և

բնական է, որ բազմաթիվ սխալներ գործես, այն բոլոր հրաշա-
լի սխալները, որ դու պետք է գործես և գործելու ես: Առավոտ-
վա լույսի մեջ, նախաճաշի այս սեղանի առաջ ես քեզ ասում եմ
այն, ինչ մեզանից որևէ մեկը պիտի վարաներ ասելու գիշեր-
վա խավարում, և որովհետև դու այժմ կայտառ ես ու վշտից
թեթևացած, կարող եմ ասել, որովհետև պարտավոր եմ այդ
բանը ասել քեզ: Կարևորը չէ, թե ինչ սխալներ կգործես կյան-
քում, մի վախեցիր սխալներ գործած լինելուդ համար կամ
նորերը գործելուց: Վստահիր քո սրտին, որը բարի է, սնկըն-
դրիք նրան և շարունակիր ճանապարհդ, առանց կանգ առնե-
լու: Եթե ընկնես, խաբված կամ հալածված ուրիշներին կամ
ինքդ քեզանից, վեր կաց և ետ մի նայիր: Բազմաթիվ անգամ-
ներ պիտի ծիծաղես և բազմաթիվ անգամներ պիտի լաց լի-
նես, բայց այդ ծիծաղն ու արտասուքը շարունակ անբաժան
պիտի լինեն իրարից: Քո կյանքում դու ոչ մի բոլոր պիտի
չունենաս ստոր, նենգ, կամ փոքրոգի լինելու համար: Այդ
բաները քեզանից ցածր են լինելու, շատ փոքր՝ քո սգու առույ-
դովյան առաջ, շատ աննշան՝ քո տեսադաշտը խափանելու
համար:

Տիկին Մաքուլին ժպտաց և եկավ կանգնեց որդու կողքին՝
փոքր-ինչ շփոթված ու անճարակ:

— Ներիք ինձ,— ասաց նա,— որ միշտ, գիշեր ու ցերեկ
քեզ պարտավոր եմ զգում ասելու բաներ, որ յուրաքանչյուր
մարդ ինքը կուզենար իմանալ, բայց գիտեմ, որ դու կնե-
րես ինձ:

Միակ բանը, որ Հոմերը կարողացավ պատասխանել,
այս էր.

— Ա՛հ, մայր:

Նա վեր կացավ սեղանից և կաղալով գնաց դեպի լուսա-
մուտք: Այդտեղից նա դիտեց դատարկ տարածույթունը, Օգ-
յուստ Գոտլիպին և նրա ընկերներին, որոնք ֆուտբոլի տա-
րերքի մեջ էին:

— Ոտքիդ ի՞նչ է պատահել,— հարցրեց տիկին Մաքուլին:

— Ոչինչ,— պատասխանեց Հոմերը,— մի փոքր ընկա: —
Առանց մորը նայելու նա շարունակեց,— գիտե՞ս ինչ, մա,

ինձ թվում է, որ դու համարյա թե աշխարհի ամենահրաշա-
 ւի մարդն ես: — Նա սկսեց ծիծաղել մի բանի վրա, որ կա-
 տարվեց ֆուտբոլի խաղի ժամանակ: — Ահա, Սփին գնդակը
 խլեց, — ասաց նա: — Իսկ ինձ ասլեռ ոչ մի խաղ չի գրա-
 վում, — շարունակեց նա: — Հեռագրատուն եմ գնում: Նրանց
 ասացի, որ կգամ, գուցե իմ կարիքը զգան: — Նա շուտ եկավ
 որ դնա, բայց կանգնեց: — Ո՛հ, ասաց նա, — քիչ էր մնում
 մտռանալի: Միստեր Կրոզանը՝ դիշերային հեռագրիչը, երեկ-
 վա քո ուղարկած սանտովիչներին մեկը կերավ: Նա պատվիրեց,
 որ իր կողմից շնորհակալութուն հայտնեմ: Այնպես, որ, մա,
 շնորհակալութուն միստեր Կրոզանի կողմից:

Համերը տնից դուրս եկավ: Մայրը դիտեց, թե ինչպես նա
 ստուգեց հեծանվի դադերը, ապա նստեց և ուղղվեց հեռագրա-
 տուն: Այդ ժամանակ նա շուտ եկավ դեպի որդու աթոռ և
 այնտեղ տեսավ Մաթյու Մաքուիին, որը ճիշտ Հոմերի նման
 գննում էր գրալը: Քիչ հետո նա հայացքը բարձրացրեց.

— Քեթի՛, — ասաց նա:

— Ի՛նչ է, Մաթյու, — հարցրեց Քեթին:

— Քեթի, — ասաց Մաթյուն, — Մարկուսը շատով ինձ
 մոտ է գալու:

Լուսթյուն տիրեց:

— Գիտեմ, Մաթյու, — ասաց Քեթին և դարձավ դեպի իր
 գործը:

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆՈՒՄ

Երկու լավ բնկերները, Հայտնելն ու Յուլիսիսը, իրենց քայ-
 ւերն ուղղեցին դեպի հանրային գրադարան: Նրանց դիմացից,
 Իթաքայի առաջին երիցական եկեղեցուց դուրս եկավ հուղար-

կալորներին մի թափոր: Մի հասարակ դագաղ տանում էին դեպի մի հին ավտոմեքենա, որը դիակառքի տեղ էր ծառայում: Դագաղի ետևից քիչ սգավորներ էին գնում:

— Արի, Յուլիսիս,— ասաց Լայոնելը,— հուղարկավորութուն է: Ինչ-որ մեկը մեռել է:

Նրանք վազեցին: Լայոնելը բռնել էր Յուլիսիսի ձեռքից: Շուտով նրանք հուղարկավորների մեջ էին արդեն:

— Դա դագաղ է,— շշնջաց Լայոնելը,— մեռած մարդը դրա մեջն է: Կուղենայի իմանալ, թե ո՞վ է նա: Տեսնո՞ւմ ես ծաղիկները: Մեռնողներին ծաղիկներ են բերում: Արտասովորներին տես: Դրանք մահացածի ծանոթներն են:

Լայոնելը դարձավ մի մարդու, որը այնքան էլ լաց լինելով չէր զբաղված: Մարդը հենց նոր մաքրել էր քիթը և թաշակինակը տարել աչքերի անկյուններին:

— Ո՞վ է մեռել,— հարցրեց Լայոնելը:

— Խեղճ Ջոնի Մերրիվետերը, փոքրիկ կուզը,— պատասխանեց մարդը:

Լայոնելը դարձավ Յուլիսիսին.

— Փոքրիկ Ջոնի Մերրիվետերն է մահացել, փոքրիկ կուզը,— ասաց Լայոնելը:

— Յոթնասուն տարեկան էր,— ասաց մարդը:

— Յոթնասուն տարեկան էր,— ասաց Լայոնելը Յուլիսիսին:

— Մերիբոզա և Պրոտվեյ փողոցների անկյունում խարկված եգիպտացորեն էր ծախում մոտ երեսուն տարի,— ասաց մարդը:

— Խարկված եգիպտացորեն էր ծախում Մերիբո..., — Լայոնելը հանկարծ կանգ առավ և նայեց մարդուն: Նա համարյա գոռաց. — Ի՞նչ, դու ուզում ես ասել եգիպտացորեն ծախող ձերուկին:

— Այո, ասաց մարդը,— Ջոնի Մերրիվետերը հանգավի տեր:

— Ես երան ճանաչում էի,— գոռաց Լայոնելը,— քանիքանի անգամներ ես նրանից խարկված եգիպտացորեն եմ զրնել: Նա մեռա՞վ:

— Այո,— ասաց մարդը,— և շատ խաղաղ կերպով մե-
նավ: Մեռավ քնի մեջ: Գնաց իր արարչի մոտ:

— Ես Ջոնի Մերրիվետերին ճանաչում էի,— ասաց Լայո-
նելը համարյա լաց լինելով: — Ես չգիտեի, որ նրա անունը
Ջոնի Մերրիվետեր էր, բայց իրեն ճանաչում էի:

Լայոնելը դարձավ Յուլիսիսին և թեւ դրեց ընկերոջ ուսին:

— Ջոնին է,— ասաց նա համարյա հեկեկալով: — Ջոնի
Մերրիվետերը, իր արարչի մոտ է գնացել: Իմ լավագույն բա-
րեկամներից մեկը գնացել է հավիտենական հանգստի:

Հուղարկավորները հեռացան և շուտով եկեղեցու առաջ ոչ
ոք չմնաց, բացի Լայոնելից և Յուլիսիսից: Լայոնելին ան-
պատշաճ էր թվում լքել այս վայրը, որտեղ ինքը իմացել էր,
թե մեռնողը, դագաղի միջի այդ մարդը իր ծանոթն է, թեև
երբեք չգիտեր, որ այդ մարդու անունը Ջոնի Մերրիվետեր է
եղել: Ի վերջո, նա որոշեց, որ շէր կարող ընդմիշտ մնալ եկե-
ղեցու առջև, որքան էլ բաղմամբով անգամներ խարկված
եգիպտացորենն գնած լիներ Ջոնի Մերրիվետերից. ուստի, հի-
շելով եգիպտացորենը, համարյա զգալով դրա համը, նա իր
Յուլիսիս ընկերոջ հետ քայլեց փողոցն ի վար, դեպի հանրա-
յին գրադարան:

Երբ երկու տղաները մտան այս համեստ, բայց տպավո-
րիչ շենքից ներս, զգացին, որ խոր և գրեթե երկյուղ ազդող
լուսթյուն էր տիրում այդտեղ: Թվում էր, որ նույնիսկ պա-
տերը, տախտակամածն ու սեղանները պապանձվել էին, կար-
ծես լուսթյունը կլանել էր բովանդակ շենքը: Այնտեղ կային
ծերունիներ, որոնք թերթ էին կարդում: Քաղաքային փիլիսո-
փաներ կային, միջնակարգ դպրոցի տղաներ ու աղջիկներ,
որոնք պրպտումներ էին կատարում, բայց բոլորը լուռ էին,
որովհետև իմաստություն էին որոնում: Բոլորն էլ գրքերի մոտ
էին, բոլորն էլ ուզում էին մի բան հայտնաբերել գրքերից:
Լայոնելը ոչ միայն շշնջալով էր խոսում, այլև ոտքի մատների
վրա էր քայլում: Լայոնելը շշնջալով էր խոսում, որովհետև
կարծում էր, որ պակաս հարգանք ցույց տված կլիներ
ոչ միայն ընթերցողների, այլ հատկապես գրքերի հանդեպ:
Յուլիսիսը հետևում էր նրան, նույնպես ոտքի մատների վրա

քայլեալք նրանք զննում էին գրադարանը, և յուրաքանչյուրը իր համար անթիւ գանձեր էր գտնում. կայունելը՝ գրքեր, իսկ Յուլիոսը՝ մարդիկ: Կայունելը գրքեր չէր կարգում և հանրային գրադարան չէր եկել գիրք վերցնելու համար: Նա պարզապես սիրում էր դիտել դրանք, հազարավոր գրքերը: Նա իր բարեկամին ցույց տվեց մի ամբողջ շարք գրքեր և շշնջաց.

— Տես ինչքան շատ են: Ահա սրանք: Մի այտեղ նայիր: Ահա մի հատ կարմիրը: Այնտեղ մի հատ էլ կանաչը կասե՛վ դեռ ինչքան գրքեր կան:

Ի վերջո տիկին Գալահերը՝ պառավ գրադարանավարուհին, նկատեց երկու երեխաներին և մտտեցավ նրանց: Նա խոսեց առանց շշնջալու, խոսեց բարձրաձայն, կարծես բոլորովին հանրային գրադարանում չգտնվեր:

— Այդ մեծապես զարմացրեց կայունելին և ստիպեց, որ մի քանի մարդիկ գլուխները բարձրացնեն գրքերի էջերից:

— Քեզ ի՞նչ է հարկավոր, աղա,— ասաց տիկին Գալահերը կայունելին:

— Գրքեր,— կամացուկ փսփսաց կայունելը:

— Ինչպիսի՞ գրքեր,— հարցրեց գրադարանավարուհին:

— Բոլորը,— ասաց կայունելը:

— Բոլո՞րը,— հարցրեց գրադարանավարուհին: — Ի՞նչ ես ուզում ասել: Մի աբոնենտով միայն շորս գիրք կարելի է վերցնել:

— Են ոչ մի գիրք էլ չեմ ուզում վերցնել,— ասաց կայունելը:

— Հապա ի՞նչ ես ուզում,— հարցրեց գրադարանավարուհին:

— Պարզապես դիտել եմ ուզում,— ասաց կայունելը:

— Դիտե՛լ,— ասաց գրադարանավարուհին: — Հանրային գրադարանը դիտելու համար չի ստեղծված: Եթե կարգալ չգիտես, կարող ես դրանք թերթել, կարող ես նկարները նայել. բայց ինչո՞ւ ես ուզում միայն դրանց կազմերը տեսնել:

— Միրում եմ,— շշնջաց կայունելը,— չի՞ կարելի:

— Ինչո՞ւ չէ,— ասաց գրադարանավարուհին,— դիտե՛ր:

Օրենք չկա,— կինը նայեց Յուլիսիսին,— իսկ դա ո՞վ է,— հարցրեց նա:

— Սա Յուլիսիսն է,— ասաց Լայոնելը,— նա կարդալ չը-
գիտե:

— Իսկ դու գիտե՞ս,— հարցրեց գրադարանավարուհին:

— Ոչ,— ասաց Լայոնելը,— բայց նա էլ չգիտե: Դրա հա-
մար էլ մենք ընկերներ ենք: Իմ ծանոթների մեջ նա միակն
է, որ չի կարող կարդալ:

Մեր գրադարանավարուհին մի պահ նայեց երկու ընկերնե-
րին և մտքում ասաց մի բառ, որը գրեթե փաղաքշական մի
հայհոյանք էր: Հանրային գրադարանում, երկար տարիների
էր փորձի ընթացքում, սա բոլորովին անսովոր մի դեպք էր:

— Լավ,— ասաց նա վերջապես,— գուցե և չավ է, որ դուք
չեք կարող կարդալ: Ես կարող եմ կարդալ: Վերջին վաթսուն
տարիներին շատ գրքեր եմ կարդացել և չեմ կարող ասել, թե
մեծ տարբերություն պիտի աներ, եթե կարդայած չլինեի: Դե,
այլ՛մ գնացեք և ձեր ուղածի շափ դիտեցեք գրքերը:

— Շնորհակալություն, տիկին,— ասաց Լայոնելը:

Երկու ընկերները շարժվեցին գեպի գաղտնիքի և արկա-
ծախանդություն ավելի մեծ ոլորտներ: Լայոնելը ավելի շատ
գրքեր ցույց տվեց Յուլիսիսին:

— Սրանք,— ասաց նա,— և դրանք՝ վերևում եղածները,
բոլորը գրքեր են, Յուլիսիս: — Նա մի պահ մտքերի մեջ ըն-
կավ: — Արդյոք ի՞նչ է ասվում բոլոր այդ գրքերի մեջ,— նա
ցույց տվեց գրքերով լեցուն հինգ դարակ: Հետաքրքիր է, ի՞նչ
է գրված այս բոլորի մեջ,— ասաց նա: Վերջապես նա գտավ
մի գիրք, որը արտաքինից շատ գեղեցիկ էր երևում: Նրա
կաղմը կանաչ էր, թարմ խոտի նման: — Իսկ այս մեկը,— աս-
աց նա,— այս մեկը տես ինչքա՞ն գեղեցիկ է, Յուլիսիս:

Փոքր-ինչ վախենալով իր արածից, Լայոնելը այդ գիրքը
հանեց դարակից, մի քիչ պահեց ձեռքում, հետո բացեց.

— Տե՛ս, Յուլիսիս,— ասաց նա,— սա գիրք է: Նայի՛ր:
Մեջը մի ինչ-որ բան կա ասված: — Նա ցույց տվեց տպա-
գրված տողերը: — Այ, տես, սա մի «ա» է,— ասաց նա,— այս
մեկը «ա» է: Սա էլ մի ուրիշ տառ է, բայց չգիտեմ թե որն է:

Յուրաքանչյուր տառ տարբեր է, Յուլիսիս, և յուրաքանչյուր բառ տարբեր է: — Նա խորը շնչեց և նայեց շուրջը եղած բոլոր գրքերին: — Չեմ կարծում, որ ես երբևէ կարդալ կսովորեմ, — ասաց նա, բայց այնքան եմ ուզում իմանալ, թե ինչ է ասված այս բոլոր գրքերի մեջ: Ահա մի նկար, — ասաց նա, — տհա մի աղջկա պատկեր: Տեսնո՞ւմ ես: Գեղեցիկ է, չէ՞: Նա բազմաթիվ էջեր թերթեց և ասաց, — տեսնո՞ւմ ես, էլի տառեր և բառեր, մինչև գրքի վերջը: Սա հանրային գրադարան է, Յուլիսիս, — ասաց նա, — ամեն կողմ գրքեր կան, — նա նայեց գրքի տառերին ակնածանքի զգացումով, ինքն իրեն շընջալով, կարծես փորձում էր կարդալ: Հետո գլուխը օրորեց: — Չես կարող իմանալ, թե ինչ է ասում գիրքը, Յուլիսիս, մինչև որ կարդալ շիմանաս, իսկ ես կարդալ չգիտեմ, — ասաց նա: Նա կամացուկ փակեց գիրքը, գրեց տեղը, և երկու ընկերները ոտքի մատների վրա քայլելով գրադարանից դուրս եկան: Դրսում Յուլիսիսը սկսեց ցատկոտել, որովհետև ուրախ էր զգում: Նրան թվում էր, թե մի ինչ-որ նոր բան է սովորել:

Գ Լ ՈՒՆ 29

ԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲՈՒՄ

Իթաքայի դասախոսական ակումբի դիմաց Հոմեր Մաքուին իջավ հեծանվից: Այդ մի սպիտակ շենք էր, ճարտարապետական մի խառնուրդ՝ գաղթապետական տան և անգլիական եկեղեցական ոճերի: Ժամը երկուսն անց կես էր, կեսօրից հետո, և շաբաթ օրվա դասախոսությունը սկսվելու վրա էր: Ներս էին մտնում փափլիկ, նորաձևության հետևող անտոռոշ և միջին տարիքի տիկիներ, մեծ մասամբ՝ մայրեր: Յրիշը մի հեռագիր հանեց զխարկից և հասցեն կարդաց: Հեռա-

գիրն ուղղված էր Ռոզալի Սիմս-Պիբիդին, Իթաքայի դասախոսական ակումբ, Իթաքա, Կալիֆորնիա: Հանձնել՝ անձամբ:

Երբ ցրիչը մտավ դահլիճ, ակումբի նախագահը, շուրջ հիսուն տարեկան մի սիրուն և կտրիկ դեմքով տիկին, սկսել էր ներկայացնել օրվա դասախոսին, որը չէր երևում: Ակումբի նախագահը սեղանի վրայի փոքրիկ զանգը հնչեցրեց և ունկընդիրները սկսեցին լսել նրան: Հոմեր Մաքուին, սակայն, Ռոզալի Սիմս-Պիբիդին փնտրելիս, չկարողացավ փոքր-ինչ շաղմկել: Մի ինչ-որ տիկին, մոտ իննսուն կիլոգրամ ծանրությամբ, սիրալիր ժպտալով, նրան լուռիան հրավիրեց:

— Ես մի հեռագիր ունեմ Ռոզալի Սիմս-Պիբադիի համար, — շնչաց Հոմերը: — Ես այն պետք է անձամբ հանձնեմ իրեն:

— Ռոզալի Սիմս-Պիբիդի, — Լեդին ուղղեց տղային: — Այո, Ռոզալի Սիմս-Պիբիդին հեռագիր է սպասում: Դու հեռագիրը նրան կհանձնես այն ժամանակ, երբ նա բեմում կերևա:

— Իսկ այդ ե՞րբ կլինի, — հարցրեց Հոմերը:

— Այս րոպեին, — ասաց Լեդին, — նստիր և սպասիր: Երբ Ռոզալի Սիմս-Պիբիդին երևա, վազիր բեմ և բղավիր բարձր ու հստակ ձայնով. «Հեռագիր Ռոզալի Սիմս-Պիբիդիի համար»: Պիբադի շասես, հա՛:

— Շատ լավ, տիկին, — ասաց Հոմերը:

Ցրիչը նստեց, իսկ Լեդին հեռացավ ոտքի մատների վրա, հպարտորեն ժպտալով, կարևոր գործ՝ կատարած մարդու տեսքով:

— Իթաքայի դասախոսական ակումբի անդամներ, — սկսեց խոսել ակումբի նախագահը, — այսօր մենք մեծ անակրնկալ ունենք: Մեր դասախոսն է Ռոզալի Սիմս-Պիբիդին: — Այս անվան հայտարարությունից հետո ակումբի նախագահը լռեց, որպեսզի ժամանակ տա սովորական ծափահարություն: Ծափահարությունից հետո նա շարունակեց, — ես կարիք չեմ պզում ձեզ ասելու, թե ո՞վ է Ռոզալի Սիմս-Պիբիդին: Նա հրուշակավոր է միջադրային առումով: Նա մեր ժամանակի ամենամեծ կանանցից մեկն է: Բոլորս լսել ենք նրա անունը և բո-

լորս գիտենք, որ նա հռչակավոր է: Բայց արդյոք մենք գիտե՞նք, թե ինչու է նա հռչակավոր: — Ակումբի նախագահը պատասխանեց այս հարցին, — վախենում եմ, որ չգիտենք, — Ասաց նա և ապա, մի պահ լսարանում գտնվող իր ընկերներին՝ Կալիֆորնիայի Իթաքա քաղաքի կանանց նայելուց հետո, սկսեց այդ մեծ անձնավորութեան կենսագրությունը պատմել. — Ռոզալի Սիմս-Պիբիդիի կյանքի պատմությունը առանձնապես սգևորիչ է կանանց համար, — ասաց ակումբի նախագահը այնպիսի եղանակով, կարծես պատմում էր անմահ մի բան, որը նվազ հրաշապատում չէր, քան Ողիսևսի պատմությունը: — Սիմս-Պիբիդին, այդպես է նախընտրում նա կոչվել, — ապրել է մի վիպական կյանք՝ արկածներով, վտանգներով ու գեղեցկությամբ լեցուն: Ի դեպ, նա այսօր էլ տղամարդկանց խելքը գլխից թոցնոց համարձակ ու գեղեցիկ անգլիացի մի աղջիկ է, մի աղջիկ, որ պողպատի նման տուկուն և շատ տղամարդկանցից ուժեղ է: Փաստորեն քիչ մարդիկ կան, որոնք ապրած լինեն այնպիսի արկածալից կյանքով, ինչպիսին Սիմս-Պիբիդիի կյանքն է: Տխրության մի մեղմ շեշտ զգացվեց Իթաքայի դասախոսական ակումբի նախագահի ձայնի մեջ, մինչ նա շարունակում էր պատմել այդ մեծ, հերոսական կնոջ կյանքի դուրսագնացվեպար:

— Գալով մեզ, — ասաց նա տխրորեն, — տանը նստողներին, մայրերին, այսպես ասած՝ Երեխա բերող-մեծացնողներին, Սիմս-Պիբիդիի կյանքը թվում է երազ. այդ մեք երազն է, չիրականացած երազը. մեզանից յուրաքանչյուրի, որ տանը նստած երեխաներ է ծնել և իր տան գործերը կարգավորել: Ահա մի գեղեցիկ կյանք, որ ամեն մեկս պիտի նախընտրեր ապրել, եթե ունենար համարձակություն ու արիություն, բայց ճակատագիրը այդպիսի արկածներ չի վերապահել մեզ համար և այդ պատճառով էլ ամբողջ աշխարհում կա միայն մեկ Սիմս-Պիբիդի: Միայն մեկը:

Ակումբի նախագահը նորից նայեց իր ունկնդիր ընկերների դեմքերին:

— Ինչ սխրագործություններ է կատարել Սիմս-Պիբիդին, որ նրան այդքան բացառիկ է դարձրել կանանց մեջ, — շարու-

նակեց նա: — Նրա արկածները շատ են, և եթե ես կարողամ այդ ցուցակը, դուք հազիվ թե հավատաք, որ որևէ կին կարող է այդպիսի բաներ անել և ողջ մնալ, բայց նա ողջ է, մեր մեջ է ահա ու խոսելու է մեզ հետ: Սիմս-Պիրբիդին խոսելու է մեզ պարզ լեզվով, մի լեզվով, որը ոմանց սարսուռ պիտի պատճառի: Բայց նախ, թույլ տվեք այդ արկածները համառոտակի թվել, որովհետև նրանց լրիվ շարադրանքը կատող է մի ամբողջ օր տևել և գուցե նաև մի ամբողջ գիշեր, քանի որ յուրաքանչյուր օրը նոր արկածախնդրություն է եղել Սիմս-Պիրբիդիի համար: Նա արկածներ է ստեղծում որտեղ որ գընում է, և մենք կարող ենք վատա՛ լինել, որ մեր անծանոթ փոքր քաղաքից, Իթաքայից շմեկնած, նա կհայտնաբերի այնպիսի բաներ, որոնք մենք ինքներս չենք նշմարում: Բայց խոսենք արկածների մասին:

— 1915—1917 թվականներին Սիմս-Պիրբիդին ռազմաճակատում շտապ օգնություն մեքենավար է եղել: 1917 և 1918 թվականների ընթացքում մի ուրիշ աղջկա հետ շրջել է աշխարհի շուրջը շողեմակույցով, անասուններ փոխադրող նավերով, ոտքով և ձիով, ապրելով բաղամթիվ օտաք վայրերում, երբեմն նույնիսկ բնիկների հյուղակներում: Նա այցելել է քանյոթ տարբեր երկրներ. ձերբակալվել է հարավային բանակի կողմից՝ Չինաստանում, երբ փորձում էր Կանտոնից Հանկոյ անցնել՝ ճանապարհորդելով մերթ գետի վրայով, մերթ փոքր նավակով կամ շարժական աթոռով:

Ակումբի նախագահը մի պահ կանգ առավ տեսնելու համար այդ մոզական խոսքերի ազդեցությունը, հետո կրկնեց դրանք, համարյա շշնջալով.— Կանտոն և Հանկոյ: Սիմս-Պիրբիդին Սիրան գետի ջրվեժներից ցատկելով փախել է գերությունից ձմռանը, երբ ոչ ոք այդպիսի բան անել չէր համարձակվի:

1919-ին, Հյուսիսային Աֆրիկայի վրայով Մարրոկկոյից դնացել է Հաբեշտան: 1920-ին նա ծառայել է Սիրիայում՝ հետախուզության մեջ: Դամասկոսում նա հանգիպել է Ֆեյսալ թագավորին, որը օգնել է նրան ուսումնասիրելու Կուֆա-րան, որտեղ, մինչ այդ, ոչ մի սպիտակամորթ ոտք չէր դրել,

մի վայր, որ Սինուսի աղանդի գաղտնի և սուրբ մայրաքաղաքն է և գտնվում է Լիվիայի անապատի խորքերում: Սիմս-Պիբիդին այնտեղ գնացել է ծպտված՝ որպես եգիպտոսի, ուղտով անցնելով հազար մղոն տարածութուն, ուղեկից ունենալով միայն բնիկներին, որոնք անգլերեն մի բառ անգամ չեն իմացիլ: — Իթաքայի դասախոսական ակումբի նախագահը այս խոսքից հետո աչքերը բարձրացրեց և նայեց իր ամենամտերիմ երկու ընկերուհիներին: Հոմեր Մաքուլին զարմացավ, թե ինչ էր ուզում ասել նա այդ հայացքով և հետո մտածեց, թե նա ինչքան երկար պիտի խոսեր այս անհավատալի և զարմանալի անձնավորության՝ Ռոզալի Սիմս-Պիբիդիի մասին:

— 1923 թվականին, — շարունակեց խոսողը, — Սիմս-Պիբիդին տասնչորս օր նավարկել է արաբ անձնակազմ ունեցող քսան տոննանոց մի առագաստանավի վրա և Կարմիր ծովով գնացել է Ջեյսանի արգելված նավահանգիստը: Այս անգամ նա ծպտված էր արաբ կնոջ կերպարանքով: 1925-ին նա մագրլցել է Մարրոկկոյի Ատլաս լեռը: 1926 թվականին Հաբեշստանի միջով անցել է հազար հարյուր մղոն, որը, հավանաբար, հաճախարհային ոեկորդ է: — Այստեղ նախագահը իր և Իթաքայի իր բարեկամների համար սարսափելի վշտով ասաց, — իսկ մենք, մեր հաճույքի համար երբեկից քայլում ենք այնպիսի մի կարճ տարածութուն, ինչպիսին է Գոդչոքից մինչև Ռոդինգ զբոսայգին: — Նա հառաչեց և ապա, շիմանալով խնչպես պատասխանել այդ հարցին, ասաց, — վատ չէր լինի եթե քայլեինք. մեր առողջության համար գուցե շատ օգտակար լիներ: — Ապա վերադարձավ օրվա դասախոսին ներկայացնելու գործին, նայելով ձեռքում բռնած թղթին:

— 1928-ին Սիմս-Պիբիդին անցել է Բալկաններով լոնդոնյան մի թերթի հանձնարարությամբ, — շարունակեց նա, — մերթ մի երկրի բնիկ կնոջ կերպարանքով ծպտված, մերթ մի ուրիշ երկրի:

Չանձրանալով, անհամբերությամբ սպասելով, ձգտելով վերադառնալ հեռագրատուն, իր գործին, Հոմեր Մաքուլին զարմացած մտածում էր. «Ինչո՞ւ է նա անընդհատ ծպտվում»:

Իթաքայի դասախոսական ակումբի նախագահը շնորհ
նակեց.

— 1930-ին Սիմս-Պիբիդին մի հետաքրքրական ճանաչ-
պարհորդութիւն է կատարել Թուրքիայով և հանդիպել մի
թուրքի՝ Մուստաֆա Քեմալին: Այստեղ Սիմս-Պիբիդին ծըպ-
տըվել է լեռնային շրջանի թուրք աղջկա կերպարանքով: Ձիով
նա անցել է ավելի քան ինը հազար մղոն, ամբողջ Մերձավոր
Արևելքը: Ադրբեջանում ականատես է եղել կոմունիստական
Կարմիր Բանակի կոիվներին կովկասյան ապստամբների դեմ:
1931 թվականին շրջել է Հարավային Ամերիկայում, Բրազի-
լիայի ջունգլիներում, բնիկների բնկերակցութեամբ, որոնցից
մեկը, ես այդ իմացել եմ հենց իրենից՝ Սիմս-Պիբիդիից, կոչ-
վել է Մեքս: — Իթաքայի դասախոսական ակումբի նախա-
գահը այժմ մոտենում էր իր ճառի ավարտին: Նա հառաչեց և
ասաց, — սակայն Սիմս-Պիբիդիի արկածները անվերջանալի
են, իսկ դուք ուզում եք տեսնել և լսել նրան և ոչ թե ինձ. — Այս
հաճելի համեստութիւնը ներվային ինչ-որ ծիծաղ պատճա-
ռեց այդ հրաշալի ակումբի հրաշալի նախագահին և մի հա-
մակրական սրտադին ծիծաղ առաջացրեց նրա բարեկամ ուն-
կընդիրների մէջ: Երբ պատշաճ հանդարտութիւնը իջավ
ունկնդիրների վրա, նախագահը իր ճառը եզրափակեց թա-
տերական մի ուժգին ձայնով, — ինձ համար, որպէս Իթաքայի
դասախոսական ակումբի նախագահի, մեծ պատիվ է ծանոթ-
թացնել ձեզ Ռոզալի Սիմս-Պիբիդիի հետ:

Ծափահարութիւններն այս անգամ վերածվեցին իսկա-
կան օվացիայի: Ակումբի նախագահը դարձավ դեպի բեմի
մուտքը, ողջունելու համար օրվա հոշակավոր այցելուին՝
բայց, ավա՜ղ, այցելուն ոչ մի տեղ չէր երևում: Ունկնդիրները,
այդ ուշացումից օգտվելով, սաստկացրին ծափահարութիւնը
և հավանաբար լրիվ երկու բոլի տևող ծափահարութիւնից
հետո, որի ընթացքում մի քանի կանայք խոստովանեցին, թե
իրենց ձեռքերը ցավեցին, վերջապէս մեծ տիկինը երևաց:

Հոմեր Մաքուլին կարծում է, թե ինքը կտեսնի մի այն-
պիսի կին, որ բոլորովին տարբեր կլինի աշխարհում տեսած
բոլոր կանանցից: Նա չէր կարողանում ճշգրտորեն պատկե-

րացնել, թե ինչ տեսք պիտի ունենար այդ արարածը, բայց վստահ էր, որ այն աննվազը հետաքրքրական կլիներ, և իսկապես շէր սխալվել: Ռոզալի Սիմս-Պիբլիդին, կարճ ասաց, մի բանեցրած մարտական նժույզ էր, սեռագուրկ, շորացած, բարձրահասակ, ոսկրոտ, ծիծաղելի և տգեղ: Հոմերը վեր կացավ, ոչ թե նրա համար, որ հասել էր հեռագիրը տալու ժամանակը, այլ, ալիլի շատ, զարմանքից: Եվ տարօրինակ շէր, որ նա չվազեց դեպի բեմը հեռագիրը հանձնելու համար, ինչպես իրեն սովորեցրել էին:

Այդ ժամանակ, նույն սիրալիր տիկինը, որը նրան սովորեցրել էր անելիքը, վազելով եկավ, և մինչդեռ Հոմերը ուշքի կգար, հրեց տղային սրահով դեպի բեմ՝ ականջին փսփսալով բավականաչափ բարձր, որ բոլորը լսեն.

— Դե, տղա, ժամանակն է, հանձնիր հեռագիրը:

Բեմի վրայի մեծ տիկինը իրեն այնպես էր պահում, կարծես տեղյակ շէր այդ բոլորին:

Լեդիններ, — սկսեց նա, — Իթաքայի դասախոսական ակումբի անդամներ, — նրա ձայնը նույնքան անդուր էր, որքան նրա արտաքինը:

Հոմեր Մաքոլին բեմ վազեց և շատ հստակ ձայնով հայտարարեց.

— Հեռագիր Ռոզալի Սիմս-Պիբլիդի համար:

Նշանավոր տիկինը դադարեցրեց ճառը և դարձավ լրաբերին, կարծես նրա երևալը բոլորովին պատահական լիներ:

— Այստեղ, մանչուկ, — ասաց նա, — ես եմ Սիմս-Պիբլիդին, — նա դարձավ ունկնդիրներին և ասաց, — ներեցեք, լեդիններ: — Նա ստորագրեց հեռագրի համար, վերցրեց այն ցրրիչից և նրան մի արծաթ դրամ տվեց ասելով, — վերցրու քո վարձը, մանչուկ:

Հոմերի համար վիրավորական էր ընդունելը այդ դրամը, բայց միևնույն ժամանակ ամեն ինչ այնպես ծիծաղելի էր և շփոթեցնող, որ նա չկարողացավ մերժել: Նա վերցրեց արծաթե դրամը և շատ ալլալված, բեմից ցած շտապելով, շենքից դուրս եկավ: Դուրս շտապելիս նա լսում էր, թե ինչպես երևելի տիկինը վերսկսել էր իր ճառը:

— Ռւրեմն, 1939 թվականին, — առում էր նա, — այս նոր պատերազմի հենց սկզբից առաջ, ես գտնվում էի Բավարիայում, գաղտնի միսիայով, ալգասցի կաթնավաճառուհու կերպարանքով ծպտված:

Փողոցում, մայթի վրա Հոմերը տեսավ Հենրի Վիլկինսոնին, որ դեռ երիտասարդ հասակում զրկվել էր երկու ոտքից, գնացքի մի արկածի պատճառով: Եվ ահա, երեսուն տարի հետ, սկսել էր գլխարկի մեջ մատիտներ ծախել: Հոմերը նրան անունով շէր ճանաչում, բայց միշտ տեսել էր նրան, թեև երբեք նրանից մատիտ չէր գնել կամ նրա գլխարկի մեջ արծաթե դրամ չէր պցել: Ռոզալի Սիմս-Պիբիդիի տված արծաթի նա զրցեց այդ մարդու գլխարկի մեջ և շտապեց դեպի իր հեծանիվը: Արդեն նստել էր հեծանիվը և քսան յարդ հեռացել էր փողոցն ի վար, երբ զգաց, որ ինչ-որ վատ բան կար իր արարքի մեջ: Ետ դառնալով նա հեծանիվը նետեց մայթի վրա և վազեց այն մարդու մոտ, որը երկու ոտքերն էլ կորցրել էր երեսուն տարի առաջ: Այս անգամ Հոմերը նրա գլխարկի մեջ մի քառորդանոց պցեց, իր սեփական քառորդանոցը:

Գ Լ Ո Կ Խ 30

ԲԵՏՆԵԼ ԼՅՈՒՐԱՍԵՆՑԱԿՆԵՐՈՒՄ...

Կես ժամ հետո ցրիչը հեծանվից իջավ Այ փողոցի վրա գտնվող Բետհել հյուրանոցի առջև և վազեց աստիճաններն ի վեր: Ընդարձակ քնդունարանի անկյունում, գրասեղանի փոխարեն դրված էր մի պարզ սեղան: Սեղանի վրա մի փոքր * գանգակ կար, իսկ պատի վրա գրված էր. «Ձանգահարել»: Ցրիչը նայեց շուրջը և տեսավ փոքր հյուրանոցի բազմաթիվ փակ դռները: Հետո նայեց հեռագրին, որը ուղղված էր Գոլի

Հաութորնին: Սենյակներից մեկում նվագում էր պատեֆոնը և լսվում էր երկու երիտասարդ կանանց և երկու տղամարդկանց խոսակցութունն ու ծիծաղը: Մի վայրկյան անց մի ուրիշ սենյակից դուրս եկավ քառասունի մոտ մի տղամարդ և կանգնեց դռանը, խոսելով մի երիտասարդ կնոջ հետ, որի միայն գլուխն էր երևում Հոմերին: Հետո դուռը արագ փակվեց և տղամարդը աստիճաններով ցած իջավ: Հոմերը սեղանի վրայի զանգը սեղմեց: Քիչ առաջվա փակված դուռը նորից բացվեց և աղջիկը կայտառ ձայնով բղավեց.

— Հիմա, այս ըոպեիս:

Երբ աղջիկը երևաց, ցրիչը զարմացավ, որ աղջիկը այդքան գեղեցիկ ու երիտասարդ էր: Նա Մերիից կամ Բեսից շատ տարբեր չէր:

— Հեռագիր Դոլի Հաութորնի համար, — ասաց ցրիչը երիտասարդ կնոջը:

— Նա դուրս է եկել, — ասաց երիտասարդ կինը, — կա՞րո՞ղ եմ նրա փոխարեն ստորագրել:

— Այո, տիկին, — պատասխանեց Հոմերը: Երիտասարդ կինը հեռագրի համար ստորագրեց և ապա Հոմերին նայեց հետաքրքիր ձևով:

— Մի ըոպե սպասիր, կարելի՞ է, — ասաց նա հանկարծ: Նա շուտ եկավ և վաղեց մի ուրիշ սենյակ: Նրա դնալուց հետո մի տղամարդ բարձրացավ աստիճաններով և կանգնեց Հոմերի մոտ: Նա և Հոմերը մի քանի անգամ իրար նայեցին: Երբ աղջիկը վերադարձավ և տեսավ այդ տղամարդուն, կանչեց Հոմերին և նրանք մտան այն սենյակը, որտեղից աղջիկը առաջին անգամ դուրս էր եկել: Սենյակը տարօրինակ, հիվանդացնող հոտ ունեւր, որ ցրիչը մինչ այդ երբեք զգացած չկար: Երիտասարդ կինը ցրիչին մի նամակ երկարեց.

— Այս նամակը իմ փոխարեն փոստ կզգե՞ս, — ասաց նա, նայելով ցրիչի աչքերին: — Շատ կարևոր է, — շարունակեց նա: — Իմ քրոջն է ուղղված. նամակատուն տար, օդային, հատուկ հանձնում, պատվիրած: Նամակի մեջ փող կա: Իմ քույրը փողի կարիք է զգում: Նամականիշ չունեմ: — Երիտասարդ կինը մի պահ լռեց, որպեսզի Հոմերը ժամանակ ունե-

նար հասկանալու, թե ինչքան կարևոր էր այդ նամակը գցելը: — Այդ բանը կանե՞ս ինձ համար:

Իրեն անհասկանալի ինչ-որ պատճառով ցրիչը վատ զգաց: Դա նման էր ճիշտ այն զգացման, որ նա ունեցել էր մեքսիկացի կնոջ տանը, որի տղան պատերազմում սպանվել էր:

— Այո, տիկին,— ասաց Հոմերը,— ես հենց հիմա նամակը ուղիղ նամակատուն կտանեմ, պատվիրած օդային, հատուկ հանձնում կանեմ: Հենց հիմա կտանեմ,— կրկնեց նա:

— Ահա մի դուար,— ասաց երիտասարդ կինը,— նամակը գլխարկիդ մեջ դիր: Ոչ ոք թող չտեսնի: Ոչ ոքի այդ մասին մի ասա:

— Շատ լավ, տիկին,— ասաց Հոմերը,— ոչ ոքի չեմ ասի: — Նա նամակը դրեց գլխարկի մեջ: — Ես այն ուղիղ նամակատուն կտանեմ, հետո կբերեմ ձեր փողի մնացորդը:

— Կարիք չկա, ետ մի գա,— ասաց երիտասարդ կինը: — Դե, շտապիր և հիշիր, որ ոչ ոք չպետք է իմանա:

— Չեմ ասի,— ասաց Հոմերը և սենյակից դուրս եկավ:

Նա աստիճաններին հասավ ճիշտ այն ժամանակ, երբ աղջիկը հասել էր սեղանի մոտի մարդուն: Աստիճանի առաջին անկյունադարձին նա դեմ-դիմաց եկավ մի ահագին, շքեղ հագնված փարթամ կնոջ, որը շուրջ հիսուն-հիսունհինգ տարեկան կլիներ: Կինը ցրիչին տեսնելով կանգնեց և ժպտաց նրան.

— Ինձ հեռագի՞ր ես բերել,— ասաց նա,— Գուլի Հաուսթորնին:

— Այո, տիկին,— ասաց Հոմերը,— վերևում թողեցի:

— Ապրես,— ասաց Գուլի Հաուսթորնը: Նա մի պահ նայեց Հոմերին, հետո ասաց.— դու նոր ցրիչն ես այնպես չէ՞: Ոհ, ես բոլոր ցրիչներին ճանաչում եմ: Նրանք բոլորն էլ լավ, բարի տղաներ են, թե Արևմտյան ընկերություն, և թե Պոստալ տեղեգրաֆի տղաները: Բոլոր ցրիչները ինձ հետ լավ են և ես նրանց նկատմամբ լավ եմ տրամադրված: — Գուլի Հաուսթորնը բացեց ձեռքի թանկարժեք պայուսակը և հանեց մի քանի այցետոմս:

— Վերցրու,— ասաց նա ու Հոմերին երկարեց շուրջ քսան
այցեատոմս:

Այդ ինչի՞ համար է,— ասաց Հոմերը:

— Դու ամեն տեղ հեռագրեր ես տանում,— ասաց Գոլի
Հաութորնը,— դու լինում ես գինետներում և նման վայրե-
րում: Դրանք պարզապես թեղ այդ տեղերում, դուրս գալու
ժամանակ: Այդ այցեատոմսերը դիր ուղևորների, զինվորների,
և նավաստիների մոտ, որոնք կարող են մի գիշերվա համար
սենյակի կարիք գզալ: Այս սարսափելի պատերազմի ընթաց-
քում մենք պետք է աշխատենք մեր տղաներին երջանկացնել,
այնքան ժամանակ, քանի դեռ նրանք մեզ մոտ են գտնվում:
Ոչ ոք ինձանից լավ չգիտի, թե որքան կարող է թախծել զին-
վորը, երբ չգիտի, թե ինչ է կատարվելու հետագայում, ո՞ղջ է
լինելու վաղը, թե՞ մեռած:

— Այո, տիկին,— ասաց Հոմերը:

Նա աստիճաններով շարունակեց իջնել, իսկ տիկին Գոլի
Հաութորնը շարունակեց բարձրանալ Քետհել հյուրասեն-
յակները:

Գ Լ Ո Ի Խ 31

ՊԱՐՈՆ ՄԱՐԳ-ՄԵՔԵՆԱՆ

Հանրային գրադարանում կատարած արկածային ուղևո-
րությունից հետո, Հայտնելն ու Յուլիսիսը շարունակեցին ճա-
նապարհորդել Իթաքայում: Երեկոյան նրանք իրենց գտան
անգործների և անցորդների մի փոքրիկ բազմության առջև՝
որը դիտում էր երրորդ կարգի մի դեղատան ցուցափեղկի մեջ
կանգնած մարդուն: Մարդը շարժվում էր մեքենայի նման,
թեև մարդկային էակի երևույթ ուներ: Այնուամենայնիվ, նրա
նայվածքը այնպիսին էր, կարծես մեղրամոմից շինված լի-

ներ: Նա անմարդկային էր թվում, բայց կանգնած վիճակում, նման էր շթաղված մի դիակի, որը դեռևս կարողանում էր շարժվել: Այդ մարդը ամենասանճավատալի բանն էր, որ Յուլիսիսը եղբեկ տեսել էր աշխարհում իր ապրած շորս տարիները: Ընթացքում: Այդ տարօրինակ մարդու աչքից ոչ մի լույս չէր ճառագայթում: Նրա շրթները փակվել էին անպիսի ձևով, որ կարծես երբեք չէին բացվելու:

Այդ մարդը բժիշկ Բրադֆորդի կենաց բուժադեղն էր ռեկլամում: Նա գործում էր երկու տախտակների միջև: Մի տախտակի վրա դրված էր հետևյալ հայտարարությունը: «Միստեր Մեշանո — մեքենա մարդը, կես մեքենա կես մարդ: Ավելի շատ մեռած, քան կենդանի: 50 զույար մրցանակ կստանաս, եթե կարողանաս ժպտացնել նրան, 500՝ եթե կարողանաս ծիծաղեցնել»: Մյուս տախտակի վրա պարոն մարդ-մեքենան դրնում էր տոմսաթերթերը, որոնք նա մեքենաբար վերցնում էր տախտակի առջևի փոքր սեղանից: Այս թերթերի վրա տրպազրված էին տարբեր հայտարարություններ, որոնցով կոչ էր արվում ժողովրդին գնելու բժիշկ Բրադֆորդի՝ մարդու օրգանիզմը ավելի կենսունակ դարձնելու համար հայտնագործած դեղը: Յուրաքանչյուր թերթի տախտակի վրա տեղավորելուց հետո պարոն մարդ-մեքենան ձեռքի փայտիկով ցույց էր տալիս դրվածը: Երբ բոլոր տաս թերթերը տեղավորվում էին տախտակի վրա, պարոն մարդ-մեքենան վերցնում էր դրանք և դնում սեղանին, ապա սկսում այդ ամբողջ գործողությունը վերստին կատարել:

— Դա մարդ է, Յուլիսիս, — կայունելն ասաց ընկերոջը: — Հավատացնում եմ: Մեքենա չէ, Յուլիսիս, ազնիվ խոսք մարդ է: Նայիր աչքերին: Նա ողջ է: Տեսնո՞ւմ ես:

Պարոն մարդ-մեքենայի այդ պահին դրած թերթի վրա կարելի է կարդալ. «Ի՞նչ ես կիսամեռ վիճակում քարշ գալիս: Վայելիր կյանքը: Գնիր բժիշկ Բրադֆորդի կենաց դեղը, և դու քեզ բուրոովին երիտասարդ կզգաս»:

— Տե՛ս, մի ուրիշ թերթ դրեց, — ասաց կայունելը, — վրան ինչ-որ բան է գրված: — Հանկարծ նա ձանձրացավ և ուզեց տուն գնալ: — Եկ գնանք, Յուլիսիս, — ասաց նա, — բոլոր այդ

Թերթերը արդեն երեք անգամ դրել է: Տուն գնանք, արդեն երեկո է: — Նա բռնեց ընկերոջ թևից, բայց Յուլիսիսը նրա ձեռքը մի կողմ հրեց:

— Եկ, Յուլիսիս, — ասաց Լայոնելը, — եկ տուն գնանք, ես քաղցած եմ: — Բայց Յուլիսիսը գնալ չէր ուզում: Նա կարծես նույնիսկ չէր էլ լսում Լայոնելի ասածը:

— Ես գնում եմ, Յուլիսիս, — սպառնաց Լայոնելը: Նա սպասեց, որ Յուլիսիսը շուռ գա և իրեն հետևի, բայց տղան տեղից չշարժվեց: Մի քիչ վիրավորված և զարմացած բարեկամության նկատմամբ ցույց տրվող այս դավաճանությունից, Լայոնելը սկսեց տուն գնալ, յուրաքանչյուր երեք կամ չորս քայլից հետո ետ դառնաով, տեսնելու համար, թե վերջապես իր ընկերը չի՞ միանում իրեն: Բայց ոչ, Յուլիսիսը ցանկանում էր մնալ և դիտել պարոն մարդ-մեքենային: Լայոնելը խորապես վիրավորված զգաց: — Ես կարծում էի, թե ամբողջ աշխարհում նա իմ լավագույն ընկերն է, — ասաց նա ճանապարհը շարունակելով:

Յուլիսիսը կանգնել էր մի փոքր խումբ մարդկանց մեջ և դիտում էր պարոն մարդ-մեքենային, մինչև որ, ի վերջո, այդ տեղ մնացին ինքը և մի ծերունի: Պարոն մարդ-մեքենան շարունակում էր թերթերը հավաքել և նորից դնել տախտակի վրա: Նա շարունակում էր թերթերի վրայի յուրաքանչյուր բառը ցույց տալ: Շուտով ծերունին էլ պնայ և մայթի վրա մնաց միայն Յուլիսիսը, որը դեռ նայում էր դեղատոտն ցուցափեղկի մարդկային տարօրինակ էակին: Արդեն մութ էր: Երբ փողոցի լույսերը վառվեցին, Յուլիսիսը դուրս եկավ այն կախարդական հափշտակությունից, որի մեջ գցել էր նրան այդ մարդ-մեքենան: Նա համարյա թե հիպնոզվել էր դրանից: Սթափվելով, Յուլիսիսը նայեց շուրջը: Օրը ավարտվել էր և բոլորը գնացել էին: Միակ բանը, որ մնացել էր շուրջը, մի բան էր, որի անունը նա չգիտեր: Մահը:

Փոքրիկ տղան հանկարծ նայեց մեքենա-մարդուն: Նրան թվաց, որ այդ մարդը իրեն է նայում: Տղան հանկարծ ուժեղ սարսափ զգաց և սկսեց փախչել: Փողոցների հատուկ կենտ սնցորդները նրան նույնպես մեռած թվացին, ինչպես այդ

մարդ-մեքենան: Այդ մարդիկ հանկարծ նրան թվացին տգեղ, ոչ այնպես գեղեցիկ, ինչպես առաջներում միշտ թվացել էին: Յուլիսիսը վազեց մինչև շնչասպառ լինելը: Նա կանգ առավ՝ դժվար շնչելով և համարյա արցունքներ թափելով: Նայեց շուրջը, զգալով մի խոր անհողողող լռութուն ամեն ինչի մեջ, պարոն մարդ-մեքենայի մահվան սարսափը: Մինչև այժմ նա ոչ մի տեսակ վախ չէր զգացել, մանավանդ այդպիսի մեծ վախ: Նրա համար այժմ աշխարհի ամենադժվարին բանը այն է, թե ինչ պիտի աներ: Նրա հոգեկան անդորրը չքացել էր, սարսափը պատել էր նրան: Նա նորից սկսեց վազել: Վազելիս նա ինքն իրեն ասում էր, համարյա արտասովելով.

— Պապա, մա՛մա, Մարկոս, Բես, Հոմեր, պապա, մամա, Մարկոս, Բես, Հոմեր:

Աշխարհը, անշուշտ, հրաշալի էր և անշուշտ լի էր լավ բաներով, որոնք կարելի էր նորից ու նորից տեսնել, բայց այժմ աշխարհը մի բան էր, որից հարկավոր էր փախչել, միայն թե Յուլիսիսը չէր իմանում թե ո՞ր ուղղութիւնք: Նա ուզում էր շուտով հասնել իր ընտանիքի անդամներից մեկն ու մեկին: Նա մի պահ կանգ առավ սարսափահար և հետո սկսեց շարժվել մերթ մի բանի քայլ մի ուղղութիւնք, մերթ մի բանի քայլ ալ ուղղութիւնք, իր շուրջը զգալով անհավատալի աղետի ներկայութունը, մի աղետ, որից կարող էր խուսափել միայն հասնելով հորը, մորը, եղբայրներից մեկին կամ քրոջը: Եվ այդ ժամանակ նրանցից որևէ մեկին հասնելու փոխարեն, փողոցի հեռու ծայրում նա տեսավ իրենց թժժի խմբի ղեկավարին՝ Օւլյուստ Գոտլիբին: Թերթավաճառ տղան կանգնել էր ամառայամ փողոցի անկյունում և թերթերի վերնադրերն էր բոլորում, կարծես դանդում էր մի մարդաշատ վայրում և պարտավոր էր տեսլ, թե աշխարհում այդ օր ինչիս էին տեղի ունեցել: Գլխավոր վերնադրերը բզավելը Օւլյուստ Գոտլիբին միշտ էլ մի քիչ ծիծաղելի էր թվացել, որովհետև, նախ վերնադրերը շատ հաճախ զանազան սպասութունների մասին էին լինում, և բացի այդ, անհարմար էր իթաքայլի փողոցներում դուրս գալ մարդկանց մեջ ու բարձրաձայն բղավել: Հետեաբար, թերթավաճառը ուրախանում

էր, երբ փողոցները ամայացած էր տեսնում: Երբ Իթաքայի փողոցները դատարկվում էին Օգլուտ Գոտլիբը կարծես ուրախ՝ որ ինքը քաղաքի միակ բնակիչն է, ձայնը սովորականից անզգալաբար ավելի էր բարձրացնում, բղավելով օրվա թշվառ նորութիւնները: Ո՞ւմ էին պետք սյգ լուրերը, և ի՞նչ օղուտ դրանցից: Անշուշտ, կարելի էր թերթ ծախել և մի քանի սենթ շահել, բայց մի՞թե այդ էր ամբողջը: Մի՞թե հիմարութիւն չէր օրվա սուտ լուրերը բղավել, կարծես ուրախ բան լիներ ավետածը: Ամոթ չէ՞ր, որ մարդիկ այգբան անըզգա էին դարձել լուրերի հանդեպ: Երբեմն, նույնիսկ երազի մեջ, թերթավաճառը բղավում էր համաշխարհային լուրերի վերնագրերը. բայց այդտեղ էլ, երազում, նա հեզնանք և արհամարհանք էր դգում լուրերի էութիւնն և կատմամբ, և երբ բղավում էր, ինքը կանգնած էր լինում մի բարձունքի վա, իսկ ներքևում ծփում էին հանցանքի ու ոճրի մեջ լողացող բազմութիւնները, որոնք, լսելով նրա որոտացող ձայնը, դադարեցնում էին իրենց գործերը և նայում էին վերև՝ իրեն, իսկ նա բղավում էր նրանց երեսին.

— Ետ գնացեք, վերադարձեք ձեր հայրենիքները: Դադարեցրեք ձեր ոճիրը, դրա փոխարեն ծառեր տնկեցեք: — Նրա հոգուն միշտ սիրելի էր ծառ տնկելու գաղափարը:

Երբ Յուլիսիսը Օգլուտ Գոտլիբին տեսավ փողոցի անկյունում, սարսափի մեծ մասը փարատվեց, և նա սկսեց հասկանալ, որ աշխարհում վերստին լավութիւն ու սեր գտնելու համար երկար տարիներ անհրաժեշտ չեն: Փոքրիկ տղան ուզեց բղավել Օգլուտ Գոտլիբին, բայց նա ձայն հանել չէր կարողանում: Փոխարենը, ամբողջ ուժով նա վազեց դեպի թերթավաճառ տղան և իրեն զցեց նրա վրա այնպիսի ուժով, որ Օգլիին համարյա գետին գլորեց:

— Յուլիսիս, — ասաց թերթավաճառ տղան, — ի՞նչ է պատահել, ինչո՞ւ ես լաց լինում:

Յուլիսիսը նայեց փոքրիկ լրագրավաճառի աչքերին, բայց խոսել չէր կարողանում:

— Դու վախեցել ես, Յուլիսիս, — ասաց Օգլին, — դե՛, մի վախեցիր, ինչի՞ց ես վախենում: Դե՛, լաց մի լինի, Յուլիսիս,

վախենալու բան չկա:— Բայց փոքրիկը տակաւին չէր կարողանում զսպել լացը: — Լաց մի լինիր,— ասաց Օգին և սպասեց, որ Յուլիսիսը դադարեցնի լացը: Յուլիսիսը շատ ճիգ գործադրեց, որ լաց չլինի և շուտով հեկեկանքները սկսեցին անկանոն դառնալ, վերածվել պարբերական հեծկլտանքի: Հետո Օգին ասաց,— լսիր, Յուլիսիս, եկ գնանք Հոմերի մոտ:

Լսելով իր եղբոր անունը, Յուլիսիսը ժպտաց և հեկեկանքը կուլ տվեց:

— Հոմերի՞,— ասաց նա:

— Անշուշտ,— ասաց Օգին,— բո եղբոր մոտ: Այրի:

Օ՛, որքան կուզի այդ փոքրիկ տղան հավատալ դրան.

— Գնալ Հոմերին տեսնելո՞ւ,— ասաց նա:

— Անշուշտ,— ասաց Օգին,— հեռագրատունը անկյունումն է:

Օգյուստ Գոտլիբն ու Յուլիսիս Մաքուլին քայլեցին դեպի հեռագրատուն: Նրանք Հոմերին գտան առաքման սեղանի առաջ նստած: Երբ Յուլիսիսը տեսավ եղբորը, դեմքը դարմանալի այլակերպովեց: Սարսափը հեռացավ նրա հայացքից, որովհետև նա իրեն զգաց տանը:

Երբ Հոմերը տեսավ Յուլիսիս եղբորը, վեր կացավ և գնաց տղայի մոտ ու նրան թևերի մեջ առավ: Նա դարձավ Օգինի:

— Ի՞նչ է պատահել,— ասաց նա,— Յուլիսիսը այս ժամին քաղաքում ի՞նչ է անում:

— Կարծեմ կորել էր,— ասաց Օգին,— նա լաց էր լինում:

— Ե՛յ էր լինում,— ասաց Հոմերը և նորից զրկեց եղբորը, մինչ փոքրը մի նոր հեկեկոց էր կուլ տալիս: — Շատ լավ, Յուլիսիս,— ասաց նա.— այլևս լաց մի լինի: Քեզ հեծանվով տուն կտանեմ: Գե՛, լաց մի լինիր:

Հեռագրատան կառավարիչը՝ Թոմաս Սպանզլերը, իր սեղանի մոտից դիտում էր երեք տղաներին, իսկ ծեր հեռագրիչը՝ Վիլյամ Կրոզանը նույնիսկ դադարեցրեց գործը, նրանց դիտելու համար: Նրանք մի քանի անգամ իրար նայեցին: Հոմերը եղբորը իջեցրեց գրկից: Երբ Յուլիսիսը մոտեցավ առաքման սեղանին դիտելու համար այդտեղի աշխատանքը,

Հոմերը համոզվեց, որ տղան իրեն շատ լավ էր զգում: Յուլի- սիսը իրեն միշտ լավ էր զգում, եթե որևէ բանով էր հետա- քրքրվում, իսկ այժմ նա հետաքրքրվում էր: Հոմերը գրկեց Օգյուստին և ասաց.

— Շնորհակալություն, Օգի, սուկալի կլինիր, եթե նա քեզ չգտներ:

Սպանգլերը վեր կացավ և գնաց երկու տղաների մոտ.

— Հելլո, Օգի,— ասաց նա,— ինձ մի թերթ տուր:

— Իսկույն, սըր,— ասաց Օգին և սկսեց թերթը ծալելու իր սովորական արարողությունը, որը կատարում էր նա ծա- խելիս, բայց Սպանգլերը կանգնեցրեց նրան, և թերթը վերցրեց նախքան ծալելը: Հեռագրատան վարիչը նայեց վերնագրե- րին, ապա թերթը գցեց զամբյուղի մեջ:

— Գործերն ինչպե՞ս են, Օգի,— հարցրեց նա:

— Վատ չեն, միստեր Սպանգլեր,— պատասխանեց Օգին: — Այսօր հիսունհինգ սենթ եմ աշխատել, բայց վա- ճառքն սկսեցի ցերեկվա ժամը մեկից: Երբ յոթանասունհինգ սենթը լրացնեմ, տուն կգնամ:

— Ինչո՞ւ,— ասաց Սպանգլերը,— ինչո՞ւ ես ուզում յո- թանասունհինգ սենթի հասցնել:

— Չգիտեմ,— ասաց Օգին,— պարզապես մտածեցի շա- բաթ օրը յոթանասունհինգ սենթ աշխատել: Քաղաքում հա- մարյա թե մարդ չկա, բայց ինձ թվում է, որ մնադած թերթե- րը մեկ կամ երկու ժամում կծախեմ: Շուտով, ընթրիքից հե- տո, ժողովուրդը կսկսի փողոց իջնել, կինո գնացող մարդիկ կլինեն:

— Ոչինչ,— ասաց Սպանգլերը,— գրողի ծոցը գնան այդ կինոյի մարդիկ: Դու մնացած թերթերը ինձ տուր և հենց հի- մա տուն գնա: Ահա քեզ մի քառորդ:

Թեև թերթավաճառ տղան խորապես շնորհակալ էր հե- ոագրատան վարիչի այդ վերաբերմունքից, սակայն, այնու- ամենայնիվ, այդ նրան ճիշտ չէր թվում: Թերթը պետք էր ծա- խել մեկ առ մեկ, և յուրաքանչյուրը՝ տարբեր մարդկանց: Պետք է կանգնել փողոցի անկյունում և վերնագիրը բղավելով ժողովրդի մեջ թերթ կարդալու ցանկություն առաջացնել: Թեև

դա այդպէս էր, բայց նա շատ հոգնած էր և ուզում էր տուն գնալ ընթրելու: Բացի այդ, նա մինչև այդ երբեք չէր հանդիպել Սպանզլերի նման որևէ մարդու, որ բոլոր թերթերը ուզենար գնել՝ դրանք անմիջապէս զամբյուղ գցելու համար: Եվ գուցե դա էլ օրվա ամենամեծ նորությունն էր: Սակայն նրան պարզապէս ցավ էր պատճառում, որ Սպանզլերի պես լավ մարդն է այդ բանը անում և ոչ թե փողոցի թափթփուկներից մեկը. գուցե թափթփուկ չկոչենք այն, այլ դրա նման մի բան: Փոքրիկ լրագրավաճառը, այնուամենայնիվ, ուզեց բողոքել այդպիսի վաճառքի դեմ:

— Չեմ ուզում ձեզ մի քառորդի վնաս պատճառել, միստեր Սպանզլեր, — ասաց նա:

— Ոչինչ, — ասաց Սպանզլերը: — Դու թերթերը տուր և տուն գնա:

— Շատ լավ, սըր, — ասաց Օգին: — Գուցե մի օր ինձ մի որևէ գործ կտաք փոխհատուցելու այդ քառորդը:

— Անշո՛ւշտ, անշո՛ւշտ, — ասաց Սպանզլերը և թերթերը նետեց զամբյուղը:

Օգին դարձավ Յուլիսիսին, որն այդ ժամանակ զբաղված էր ցպահանջ հեռադրերի արկղը ստամնասիրելով:

— Յուլիսիսը կորավ, — ասաց Օգին միստեր Սպանզլերին:

— Ոչինչ, — ասաց Սպանզլերը, — նա այժմ կորած չէ: Յուլիսիս, — նա կանչեց տղային և Յուլիսիսը դարձավ հեռագրատան վարիչին: Սակայն ոչինչ չգտնելով տղային ասելու, Սպանզլերը հարցրեց:

— Ինչպե՞ս է:

Իր հերթին, հարմար պատասխան չգտնելով, Յուլիսիսն ասաց.

— Շատ լավ:

Նրանցից յուրաքանչյուրն էլ զգում էր, որ ինքը ուրիշ բան էր ուզում ասել:

Իմանալով հանդերձ, որ սխալ բան էր ասում, Հոմերը մեջ մտավ.

— Նա այժմ լավ է: — Օգին, իր հերթին, պարզապէս շփոթությունից նույն բառերը այնպէս կրկնեց, կարծես բոլո-

րովին նոր իմաստ էր դնում դրանց մեջ: Նրանք բուրն էլ անհարմար էին զգում, բայց շատ երջանիկ էին և ուրախ, մանավանդ Սպանգլերը:

Վիլյամ Կրոզանը՝ հեռագրիչը, մտքերի այս փոխանակութունից հետո, իր շիշը դուրս քաշեց, խցանը հանեց և մի մեծ կում խմեց:

Օգին շուտ եկավ տուն գնալու, բայց Հոմերը պահեց նրան.

— Մի րոպե սպասիր, — ասաց նա, — ես քեզ հեծանվով տուն կտանեմ. կարելի է, չէ՞, միստեր Սպանգլեր: Ես հեռագիր եմ բերելու Իթաքայի Գինու գործարանից, իսկ դա մեր տան ճանապարհի վրա է: Եթե կարելի է, ես Յուլիսիսին և Օգինն տուն կտանեմ և ապա կգնամ Իթաքայի Գինու գործարանը: Կարելի՞ է:

— Անշուշտ, անշուշտ, — ասաց Սպանգլերը և վերադարձավ իր սեղանին: Նա վերցրեց խաշած ձուն, որը, նրա կարծիքով, բախտ էր բերում, կամ, առնվազը, դժբախտութունը իրենից հեռու էր պահում:

— Ոչ, — Օգին ասաց Հոմերին, — կարիք չկա, որ դու ինձ հեծանվով տանես: Միանգամից երկու հոգի հեծանիվ նստեցնելը շատ դժվար է, Հոմեր: Ես ոտքով իսկույն տուն կհասնեմ:

— Ո՛չ, ևս քեզ տուն կտանեմ, — ասաց Հոմերը: — Դու շես կարող իսկույն տուն հասնել: Դու կնստես իմ առաջ, իսկ Յուլիսիսը կնստի ղեկին: Դե, գնանք:

Երեք տղաները գնացին Հոմերի հեծանվի մոտ: Այդ բեռը շատ ծանր էր, մանավանդ մի մարդու համար, որը վնասված ոտք ունէր, բայց Հոմերը իր ուղևորներին հանգիստ տուն հասցրեց: Նրանք նախ կանգ առան Արայի շուկայի կողքին՝ Օգինեց փոքր տան առաջ: Ինքը Արան կանգնել էր խանութի առջև՝ որդու ձեռքից բռնած: Նրանք երկինք էին նայում: Փողոցի մյուս կողմը, մի հին ընկուզենու տակ, բակի մեջ կանգնել էր տիկին Մաքուլին և պարանի վրայից շրջացած սպիտակեղենն էր հավաքում: Մերին և Բեսը նվագում և երգում էին հյուրասենյակում, որտեղից լսվում էին դաշնամուրի մեղմ հնչյուններն ու Մերիի ձայնը:

Օգին հեծանվից իջավ և տուն գնաց: Մի ձեռքով հեծանիվը բռնած, Հոմերը մի պահ կանգնեց փողոցում նայելով մերթ դեպի երկինք, մերթ դեպի Մաքուլիների տան կողմը: Քիչ հետո Օգին սնից դուրս եկավ ու գնաց նպարավաճառ Արայի մոտ:

— Այսօր շատ առևտուր արե՞լ եք, միստեր Արա, — հարցրեց Օգին նպարավաճառին:

— Շնորհակալություն, Օգի, — պատասխանեց խանութպանը: — Գո՛հ էմ:

— Ես յոթանասունհինգ սենթ ունեմ, որը ուզում եմ ծախսել, — ասաց Օգին, — վաղվա համար ուզում եմ շատ բան գնել:

— Խնդրեմ, Օգի, — ասաց նպարավաճառը, սակայն նախքան խանութ մտնելը նա որդուն ցույց տվեց երկնքի ամպերը և ասաց.

— Տեսնո՞ւմ ես, Ջոն, — ասաց նա, — արդեն դիշերն է գալիս, շուտով մենք կմտնենք անկողին, կգնանք քնելու: Կքրնենք ամբողջ գիշեր: Երբ առավոտ լինի, մենք նորից վեր կկենանք: Այդ կլինի նոր օր:

Նպարավաճառը, նրա որդին և հարևանի տղան մտան խանութ, իսկ Յուլիսիսը այդ պահին իր եղբոր հեծանվի դեկին նստած, աչքը շէր հեռացնում մորից: Հոմերը նորից նստեց հեծանիվը և սկսեց դեպի տուն քշել:

— Մայրի՛կը, — Յուլիսիսն ասաց եղբորը, շուտ գալով և նրա դեմքին նայելով:

— Անշուշտ, — ասաց Հոմերը, — ծառի տակի կանգնածը մայրիկն է: Տեսնո՞ւմ ես նրան:

Երբ նրանք մոտեցան ծառի տակ կանգնած կնոջը, փոքր եղբոր դեմքը լուսավորվեց ժպիտով, բայց միևնույն ժամանակ խորունկ տխրություն կար այդ դեմքի վրա, ինչպես և նրա եղբոր դեմքի վրա, որ բռնել էր հեծանվի դեկը, համարյա թե գրկելով նրան:

Հոմերը ուղիղ քշեց դատարկ տարածությունով դեպի իրենց տան բակը, ընկուզենու տակ: Նա իջավ հեծանվից և Յուլիսիսին իջեցրեց: Յուլիսիսը կանգնեց ու նայեց մորը:

Նրա դեմքից առհավետ չբացել էր պարոն մարդ-մեքենայի ներշնչած սարսափը:

— Մայրի՛կ, նա կորել էր, ասաց Հոմերը: — Օգին գտավ նրան և բերեց հեռագրատուն: Ես մնալ չեմ կարող, բայց ներս կգնամ Բեսին և Մերիին ողջունելու:

Հոմերը տուն մտավ և կանգնեց մութ ճաշասենյակում, ականջ դնելով քրոջն ու իր եղբոր սիրած աղջկան: Երբ երգն ավարտվեց, նա հյուրասենյակ մտավ:

— Բարև ձեզ,— ասաց նա:

Աղջիկները շուռ եկան:

— Բարև, Հոմեր,— ասաց Մերին և ապա, շատ արագ, մեծ երջանկությամբ ավելացրեց,— այսօր Մարկուսից նամակ ստացա:

— Ճի՛շտ, Մերի,— ասաց Հոմերը,— ինչպե՞ս է:

— Հրաշալի,— ասաց Մերին: — Շուտով նրանք կմեկնեն, բայց չգիտեն թե որտեղ: Նա գրում է, որ շմտահոգվենք, եթե մի առ ժամանակ նամակ չստանանք:

— Նա բոլորիս էլ գրել է,— ասաց Բեսը,— մայրիկին, ինձ և նույնիսկ Յուլիսիսին:

— Ճի՛շտ,— ասաց Հոմերը և մի պահ սպասեց, որ ասվի նաև իրեն ուղարկված նամակի մասին, կարծես վախենալով, որ այդպիսի բան չասվի: Ապա, շատ հանգիստ, ասաց:

— Նա ինձ նամակ չի՞ ուղարկել:

— Օ՛հ, անշուշտ,— ասաց Մերին,— քոնք ամենտերկարն է: Մի՞թե դու կարծում էիր, որ եթե նա գրել է բոլորիս, քեզ կարող է գրած չլինել:

Հոմերի քույրը սեղանից մի նամակ վերցրեց և երկարեց նրան: Հոմերը երկար ժամանակ նայում էր նամակին: Քույրը ասաց:

— Ինչո՞ւ բաց չես անում ու կարդում: Մեզ համար էլ կարդա:

— Ոչ, Բես,— ասաց Հոմերը: — Ես պետք է գնամ: Ես այն գրասենյակ կտանեմ և գիշերը կկարգամ այնտեղ, երբ ազատ ժամանակ կունենամ:

— Մենք ամբողջ օրը աշխատանք փնտրեցինք,— ասաց Բեսը,— բայց չգտանք:

— Բայց շահագանց զվարճացանք,— ասաց Մերին: — Զվարճալի էր պարզապես գնալն ու հարցնելը՝ աշխատանք կա՞:

— Զգիտեմ այդ զվարճությունն է թե ոչ,— ասաց Հոմերը,— բայց ես ուրախ եմ, որ դուք աշխատանք չեք ճարել: Մի մտածեք գործի մասին: Իմ աշխատավարձը մեզ հերիք է, իսկ Մերիի հայրը լավ պաշտոն ունի Իթաքայի Գինոս գործարանում: Երկուսդ էլ կարիք չունեք աշխատանք փնտրելու:

— Ունենք, Հոմեր,— ասաց Բեսը,— այն էլ ինչպիսի կարիք: Մոտ օրերս մենք մի գործ կգտնենք: Երկու տեղից ասացին, որ նորից հանդիպենք:

— Գործ գտնելու մասին երբեք մի մտածեք,— ասաց Հոմերը: Նա բարկացած էր: — Քեզ գործ հարկավոր չէ, Բես, և ոչ էլ քեզ, Մերի: Թող տղամարդիկ աշխատեն: Աղջիկները պետք է տանը մնան և հոգ տանեն տղամարդկանց, դաշնամուր նվագեն, երգեն և երբ տղամարդը տուն դառնա, զեղեցիկ տեսքով դիմավորեն նրան: Այդ է ձեր անելիքը: — Նա մի պահ լռեց, դարձավ Մերիին, ու երբ նորից խոսեց, խոսեց քնքշությամբ:

— Երբ Մարկուսը տուն գա,— ասաց նա,— դուք երկուսդ կարող եք մի փոքր տուն վարձել և ընտանիք կազմել այնպես, ինչպես կցանկանաք: — Նա դարձավ Բեսին,— շուտով դու էլ, Բես, կգտնես քո հավանած տղային: Դա միտակ աշխատանքն է, որի մասին պետք է մտածել: Պատերազմը չպետք է պատճառ լինի, որ բոլորը իրենց դյուխը կորցնեն: Պարզապես մնա տանը և օգնիր մայրիկին, իսկ դու, Մերի, օգնիր քո հորը:

Նա այնպես տիրական էր, որ Բեսին համարյա հպարտություն պատճառեց, որովհետև, մինչ այդ, նրան ամեն ինչի նըկատմամբ այդքան հոգատար չէր տեսել:

— Իմ ասածը մի մոռացեք,— ասաց Հոմերը քրոջը ու հարևանի աղջկան: Իսկ այժմ, իմ գնալուց առաջ, մի երգ նվագեցեք և երգեցեք:

— Ի՞նչ երգ ես ուզում,— հարցրեց Բեսը:

— Որեէ երգ,— ասաց Հոմերը:

Հոմերի բույրը՝ Բեալ, սկսեց մի երգ նվագել և շուտով Մերին սկսեց երգել: Յրիշը մութ ընդունարանում կանգնած լսում էր: Գեռ շաղարտած նա հանգիստ դուրս եկավ: Բակում նա նկատեց Յուլիսիսին, որ հավաքնի առաջ կանգնած նայում էր մի ձվի:

— Մա՛,— գոչեց Հոմերը:— Մայրը շուտ եկավ:— Վաղը անպայման եկեղեցի կգնանք: Բոլորս միասին, Մերին նույնպես:

— Ինչո՞ւ, ի՞նչ ես ուզում ասել, Հոմեր,— ասաց տիկին Մաբոլին,— մենք ամեն կիրակի եկեղեցի ենք գնում և Մերին միշտ մեզ հետ է լինում:

— Գիտեմ,— ասաց Հոմերը մի քիչ անհամբերությամբ,— բայց վաղը՝ անպայման պետք է գնանք: Եվ Մերին անպայման մեզ հետ պետք է լինի:— Նա շուտ եկավ եղբորը և ասաց,— ձեռքումդ ի՞նչ կա, Յուլիսիս:

— Ձու,— ասաց Յուլիսիսը այնպես, կարծես խոսքը ասած ծո մասին էր:

Հոմերը նստեց հեծանիվը և ուղղվեց դեպի Իթաքայի գիւնու գործարանը:

Գ Լ Ո Ի Խ 32

ԹԵՎԵՐԴ, ՏԵՐ, ՄԵԶ ԱՊԱՎԵՆ

Այն ժամանակ, երբ Հոմերը հեծանիվը քշում էր դեպի գիւնու գործարան, հեռվում, շատ հեռվում, այնքան հեռվում, որ նույնիսկ օրվա ժամը տարբերվում էր Իթաքայի ժամից, ամերիկյան մարդատար մի գնացք սլանում էր ամերիկյան հողի վրայով, ամերիկյան գիշերվա միջով: Գնացքը լցված էր ամերիկացի տղաներով, որոնց մեջ էին նաև Մարկուսն ու նրա ընկերը՝ Թոբին: Բոլորն էլ զինվորական զգեստ էին հա-

գել և բոլորն էլ պատերազմի համար մարզված էին: Բայց նրանց աչքերից, նրանց բարձր տրամագրությունից, նրանց ծիծաղից և երգելուց կարելի էր իմանալ, որ սա միայն բանակ չէր, այլ մի ազգ էր և անպայման մի լավ ու մեծ ազգ: Թեև ակնհայտ էր, որ նրանք սովորել էին շարք կանգնել և կարգ ու կանոն պահպանել, անհատական ազատությունը ենթարկել ջոկատի պահանջներին, այսուհանդերձ նրանք մեքենա չէին դարձել և ղեռես մնացել էին որպես մարդկային էակներ, իրենց մարդկային պարզ ու հասարակ ցանկություններով: Թեև նրանք մի քիչ աղմկարար էին և անդիտակ իրենց կարևորությունը, բայց գուրկ չէին արժանապատվությունից: Եթե նրանց աղմկարարությունը արգչուք էր ներքին խորը վախի, այնուհանդերձ, նրանք անվախներ էին: Յուցամուտվյալն ու նման կեղծ պատճառների համար չէր, որ նրանք հաշտվել էին երկյուղը մոռանալու և անհրաժեշտության դեպքում մահանալու գաղափարի հետ: Նրանք պարզապես ամերիկացի տղաներ էին, ոմանք նույնիսկ քառասունը անց, բայց մեծ մասով պատանիներ, եկած մեծ քաղաքներից, և փոքր ավաններից, ֆերմաներից և գրասենյակներից, հարուստ ընտանիքներից և ազբատ ընտանիքներից, պատանիներ՝ խլված մեծ աշխարհներից և փոքր աշխարհներից, պոկված գործունեության շքեղ երազանքներից, խաղաղ կյանքի համեստ անուրջներից, պատանիներ՝ պայծառ հոգով ու արագաթոխ, պատանիներ՝ դանդաղամիտ ու սովորական: Եվ ազմուկի, ծիծաղի, ուրախության, շփոթության, սրամտության, տգիտության և խորը իմաստության այդ խառնարանի մեջ: Մարկուս Մաքուլին և նրա բնկեր Թորի Ջորջը հանդիստ գրուցում էին:

— Վերջապես,— ասաց Թորին,— կարծես թե գնում ենք:

— Գնում ենք,— պատասխանեց Մարկուսը:

— Գիտե՞ս, Մարկուս,— ասաց Թորին,— ես գոհ եմ իմ բախտից, որովհետև, եթե այս պատերազմը շիններ, քեզ չէի հանդիպի և երբեք չէի իմանա քո ընտանիքի մասին:

Մարկուսը շփոթվեց.

— Շնորհակալ եմ,— ասաց նա,— ես նույնպես ուրախ եմ, որ ծանոթացա քեզ հետ: — Նա մի պահ լռեց և հետո տը-

վեց այն հարցը, որ տալիս է ամեն ոք, նորից ու նորից, ում սպառնում է անձանոթ վտանգը: — Ուզում եմ, որ ճշմարիտն ասես, — ասաց նա, — դու շա՞տ ես մտահոգվում, որ կարող ես սպանվել:

Մյուսը անմիջապես շկարողացավ պատասխանել այդ հարցին, բայց, ի վերջո, ասաց.

— Անշուշտ: Ես կարող եմ ստել, այնպես ձեռքս ել, թե այդ մասին չեմ մտահոգվում: Բայց ճիշտ չէ: Այդ բանը ինձ մտահոգում է: Իսկ քե՞զ:

— Ինձ նույնպես, — ասաց Մարկուսը, — ես շատ եմ մրտահոգվում: Ես ուզեցի պարզապես իմանալ քո կարծիքը, — նա մի պահ լռեց, ապա ասաց, — Ի՞նչ ես կարծում, ինչո՞ւ ես ուզում վերադառնալ:

— Չգիտեմ, — ասաց Թոբին, որովհետև նա իսկապես չգիտեր: — Ինձ թվում է, որ ուզում եմ վերադառնալ, ասենք, որևէ բանի համար, ինչ էլ պատահի: Ես քեզ նման ընտանիք չունեմ: Չունեմ մեկը, որին վերադառնամ, բայց ինչ էլ լինի, ուզում եմ վերադառնալ: Ինձ սպասող սիրած աղջիկ չունեմ, ինչպիսին քո Մերին է, բայց գիտեմ, որ ուզում եմ վերադառնալ, եթե, իհարկե, կարողանամ:

— Հասկանալի է, — ասաց Մարկուսը:

Նորից մի պահ լուռ մնացին, հետո Մարկուսն ասաց.

— Այդ ինչի՞ց է, որ դու սիրում ես երգել:

— Ինչ իմանամ, — ասաց Թոբին: — Ես պարզապես սիրում եմ երգել: — Նրանք միասին լսեցին գնացքի աղմուկն ու գնացքի ներսի աղմուկը, հետո Թոբին ասաց, — դու ինչի՞ մասին ես մտածում:

Այդ հարցին պատասխանելուց առաջ Մարկուսը մի պահ մտածեց:

— Մտածում եմ հորս մասին, — ասաց նա, — և մորս, և Բես քրոջս, և Հոմեր եղբորս, և Յուլիսիա եղբորս մասին: Մըտածում եմ Մերիի մասին և նրա հոր՝ միստեր Արենայի մասին: Մտածում եմ մեր բոլոր հարևանների մասին, մեր տան առջևի դատարկ տարածություն, երեխաների, տների, Արայի խանութի և իրեն՝ Արայի մասին: Երկաթգծի մասին, որտեղ

ես սովորութիւնն ունեի դիտել գնացքների անցնելը, կիրական-
օրյա դպրոցի, եկեղեցու, դատարանի դիմացի այգու, հանրա-
յին գրադարանի, ծեր ուսուցիչների, իմ դասընկերների մա-
սին, որոնք իմ կյանքի մասն են կազմել, որոնցից ոմանք ար-
դեն մեռել են, անշուշտ ոչ այս պատերազմում:

— Տարօրինակ բան է,— ասաց Թորին,— գուցե դա քեզ
անհասկանալի թվա, բայց ես այնպես եմ զգում, որ կարծես
Իթաքան հայրենի քաղաք է նաև ինձ համար: — Նա մի պահ
լռեց, ապա ասաց,— եթե մենք ողջ մնանք, եթե մենք ողջ վե-
րադառնանք, ինձ քեզ հետ Իթաքա կտանե՞ս, ցույց կտա՞ս
քեզ ծանոթ տեղերը և կպատմե՞ս դրանց մասին, կասե՞ս, թե
ինչ պատահեց այստեղ, կամ ի՞նչ պատահեց այնտեղ:

— Անշուշտ,— պատասխանեց Մարկուսը,— անշուշտ: Ես
ուզում եմ հենց այդպես էլ անել: Ուզում եմ նույնպես, որ դու
ծանոթանաս իմ ընտանիքի հետ: Մենք աղքատ ենք, միշտ
այդպես ենք եղել, բայց իմ հայրը մեծ մարդ էր: Նա հաջողակ
մարդ չէր: Նա հազիվ հացի փող էր վաստակում, որ ապրենք,
ավելին չէր կարողանում:

— Մաթյու Մաքուլի՞ն,— հարցրեց Թորին:

— Այո,— պատասխանեց Մարկուսը,— Մայթու Մաքուլին՝
իմ հայրը: Նա աշխատում էր քաղաքի այգիներում, մրգերի
փաթաթման տներում և զինեգործարաններում: Նա կատարում
էր հասարակ, սովորական, ամենօրյա գործեր: Եթե նրան փո-
ղոցում տեսնեիր, կմտածեիր, որ սովորական մարդ էր, այն-
քան հասարակ և աննշան: Բայց նույնիսկ իր այդ ձևով, նա
մեծ մարդ էր: Նա իմ հայրն էր, և ես դիտեմ, որ նա մեծ մարդ
էր: Միակ բանը, որը նրան մտահոգում էր, իր ընտանիքն էր՝
մայրս և իր զավակները: Նա ամիսներով փող խնայեց և մաս-
նավճարով տավիղ գնեց, այո, տավիղ, ես գիտեմ, որ հիմա
ոչ ոք տավիղ չի նվազում, բայց մայրս երազել էր տավիղ
ունենալ և հայրս փող խնայեց ու նրա համար տավիղ գնեց:
Հինգ տարի տևեց մինչև որ հայրս վճարեց տավիղի արժեքը:
Դա ամենաթանկ տավիղն էր, որ կարելի էր գնել: Մենք կար-
ծում էինք, թե ամեն տուն տավիղ ունի, որովհետև մենք ունե-
ինք: Հետո իմ քույր Բեսի համար նա դաշնամուր գնեց, որ այն-

քան էլ թանկ չէր: Ես կարծում էի, թե բոլորը հորս նման մեծ էին, մինչև որ աշխարհ մտա և հանդիպեցի ուրիշ մարդկանց: Անշուշտ բոլորն էլ լավն են, բոլորն էլ հրաշալի են, բայց չեմ կարծում, որ մեծ լինեն: Գուցե այդ նրանից է, որ ես նրանց դեռ լավ չեմ ճանաչում: Անհրաժեշտ է լավ ճանաչել մարդկանց, իմանալու համար մե՞ծ են նրանք, թե ոչ: Բազմաթիվ մարդիկ կան, որ մեծ են, բայց ոչ ոք գլխի չի ընկնում, որ նրանք մեծ են:

— Կուզենայի քո հոր նման մի մարդ ճանաչել,— ասաց Թորբին,— անշուշտ պայման չէր, որ նա իմ հայրը լիներ: Ով ուզում է լինի, միայն թե ես ճանաչեի նրան: Գուցե և բախտավոր եմ, որ չգիտեմ, թե ով է իմ հայրը, որովհետև, չիմանալով, կարող եմ միշտ հավատալ, որ նա մեծ էր, ինչպես քո հայրը:

— Գուցե իսկապես մեծ էր,— ասաց Մարկուսը:

— Գուցե,— ասաց Թորբին,— հույս ունեմ: Գիտե՞ս ինչ, ես չգիտեի, որ երեխաները մայրեր ու հայրեր են ունենում, մինչև որ դպրոց գնացի ու այդ մասին լսեցի երեխաների զրույցները:

— Թորբին ծիծաղեց շփոթված,— ես այդ չէի կարողանում հասկանալ,— ասաց նա,— ես կարծում էի, որ ամեն մարդ աշխարհում մենակ է, ինչպես ես, և մենակ էլ սկսում է կյանքը: Ճշմարտությունը իմանալուց և հասկանալուց հետո երկար ժամանակ ես տխուր էի: Այդ գիտակցությունը ինձ ավելի մենակ դարձրեց: Գուցե այդ է պատճառը, որ ես սիրում եմ երգել: Երբ երգում ես, մենակությունը այնքան չես զգում: — Հետո ամաչելով, համարյա երկշտուսթյամբ հարցրեց,— ինչպիսի՞ աղջիկ է Բեսը:

Մարկուսը հասկացավ, որ իր ընկերը այդ հարցը տալիս իրեն շատ անհարմար էր զգում և ուզեց, որ անհարմար չզգար:

— Ոչինչ,— ասաց Մարկուսը: — Դու կարող ես քրոջս մասին հարցնել: Ես ուզում եմ, որ դու հանդիպես նրան: Ինձ թրվում է, որ նա քեզ կհավանի:

— Ի՞նչ,— ասաց Թորբին:

— Այո, քեզ, ինձ թվում է, որ նա քեզ շատ կհավանի, — ասաց Մարկուսը, — ուզում եմ քեզ ինձ հետ տանել մեր տունը: Եթե դուք իրար հավանեք... լավ կլինի, եթե Բեսը... ինչ անենք, որ նա իմ քույրն է..., մի խոսքով, ես պարզապես կարծում եմ, որ նա քեզ շատ կհավանի:

Մարկուսը սկսեց շատ արագ խոսել, որովհետև զգում էր, որ այդպիսի նյութի շուրջը համարյա անհնար էր զրուցել, թեև, միաժամանակ, զգում էր, որ այդ բանը անհրաժեշտ էր: Հետևաբար նա ուզում էր, որ բառերը ասվեն ինչքան կարելի էր արագ, և լինեն տպավորիչ, որպեսզի վարանումն ու շփոթությունը շուտ փարատվի:

— Ամուսնացիր հետը և ասրիը Իթաքայում, — ասաց նա, — Իթաքան լավ քաղաք է: Դու այնտեղ երջանիկ կլինես: Ահա նրա նկարը, պահիր մոտդ: — Նա Թոբիին տվեց Բեսի մի փոքրիկ նկարը: — Պահիր քո զինվորական գրքուկում, ինչպես ես Մերիի նկարն եմ պահում: Տե՛ս:

Թոբի Ջորջը վերցրեց իր ընկերոջ քրոջ նկարը և եկար ժամանակ նայեց, մինչ Մարկուսը նրան էր դիտում: Ի վերջո նա ասաց.

— Բեսը իսկապես դեղեցիկ է: Ես չգիտեմ, կարո՞ղ է մարդ սիրահարվել մի աղջկա, առանց նրան տեսնելու, բայց զգում եմ, որ արդեն սիրահարվել եմ Բեսին: Ինձ վատ եմ զգում: Ճիշտն ասած, մինչև այժմ վախենում էի խոսել քեզ հետ Բեսի մասին: Բայց մտածեցի, որ գուցե շատ շեռնեղանա, եթե խոսեմ, քանի որ ռազմաճակատ ենք գնում և հայտնի չէ, թե ինչ կպատահի մեղ հետ: Ես միշտ կարծել եմ, որ չունեմ նույն իրավունքները, ինչ ուրիշներն ունեն, որովհետև, գիտես ինչ, ես մի տղա եմ, որի անունը որբանոցում է դրվել, և ոչ թե իր հոր կամ մոր կողմից, մի տղա, որ նույնիսկ չգիտի, թե ովքեր են իր հայրն ու մայրը, չգիտի անգամ, թե ինչ ազգության են պատկանել նրանք, ո՞ր ազգից է ինքը: Ոմանք ասում են, որ ես իսպանացի կամ ֆրանսիացի եմ, ուրիշներ թե՛ իտալացի եմ կամ հույն, իսկ ուրիշներ՝ թե՛ ես կես անգլիացի եմ. կես իռլանդացի: Համարյա ամեն մարդ ինձ տարբեր ազգություն է տալիս:

— Դու պարզապես ամերիկացի ես,— ասաց Մարկուսը,—
և վերջ: Ամեն մարդ այդ կարող է նկատել հենց առաջին հա-
յացքից:

— Անշուշտ,— ասաց Թորին,— Եվ դա ճիշտ է, շատ
ճիշտ: Ես, իհարկե, ամերիկացի եմ: Բայց անշուշտ կուզենայի
իմանալ, ո՞ր տեսակի ամերիկացի:

— Դու այն ամերիկացին ես, որի անունը Թորի Ջորջ է,—
ասաց Մարկուսը: — Կարիք չկա ավելին իմանալու: Այժմ լավ
պահիր այդ նկարը: Մենք կվերադառնանք Իթաքա, երկուսս
էլ ընտանիք կկազմենք, երբեմն կայցելենք իրար, մի քիչ
երաժշտություն և երգ կլսենք և այդպես կապրենք մեր
կյանքը:

— Գիտե՞ս ինչ, Մարկուս,— ասաց Թորին,— ես քեզ հա-
վատում եմ: Աստված վկա, ես քեզ հավատում եմ: Չեմ կար-
ծում, որ դու այդ բոլորը ասում ես սոսկ նրա համար, որ մենք
ճանապարհի ընկերներ ենք: Ես քեզ հավատում եմ և աշխար-
հում ամենից շատ ուզում եմ քեզ հետ Իթաքա դնալ:— Նա
մի պահ լռեց պատկերացնելու համար թե ինչը կարող է այդ
բանը խանգարել, ապա ասաց,— եթե Բեսը ինձ շտիրի, եթե
նա ուրիշին սիրի, եթե նա ամուսնացած լինի, երբ մենք այն-
տեղ հասնենք, բոլոր դեպքերում Իթաքան կլինի իմ բնակա-
վայրը: Չգիտեմ, թե ինչու, բայց թվում է, որ Իթաքան այժմ
հարազատ տուն է նաև ինձ համար: Առաջին անգամ իմ կյան-
քում, ես զգում եմ, որ տուն ունեմ: Կարծում եմ չես նեղանա,
եթե ասեմ, որ Մաքուլի ընտանիքը իմ ընտանիքն է, որովհետև
դա ճիշտ այն ընտանիքն է, որ ես կփափագեի ունենալ, եթե
հնարավոր լիներ ընտրություն կատարել: Հույս ունեմ, որ
աստծու օգնությամբ Բեսը կսիրի ինձ, կամ ուրիշին չի սիրի,
որովհետև արդեն զիտեմ, որ ես սիրում եմ նրան: — Այժմ նա
շատ կամացուկ էր խոսում և թեև զնացքը աղմուկով լեցուն էր,
Մարկուսը կարողանում էր լսել նրա խոսքերը,— թեև Բեսը
դեռևս այդ շփտի, միևնույնն է, նա իմն է: Եվ այս պահից ես
ամեն ինչ պիտի անեմ, որ ողջ մնամ, մինչև որ հասնեմ Իթա-
քա, հասնեմ Բեսին: Իթաքան իմ տունն է: Ես ուզում եմ այն-
տեղ ապրել: Ես ուզում եմ այնտեղ մահանալ, եթե հաջողվի:

— Մենք կվերադառնանք,— ասաց Մարկուսը,— մենք մի օր Իթաքայում կլինենք, Բեսը և դու, Մերին և ես, մայրս, Հոմերը և Յուլիսիսը: Ա՛յ, կտեսնես:

Երկու ընկերները երկար ժամանակ լուռ էին: Նրանց մտտեցան ուրիշ տղաներ և բոլորը միասին աղմկեցին, նույնիսկ երգեցին մի երգ, որ այդ տղաները իրենք էին հորինել, մի երգ փողոցային կանանց մասին, թե ինչ բանի համար են նրանք պիտանի: Եվ հետո, այդ երգի կեսին, կարծես ասելիքը հենց այդ երգից էր բխում, Թորին պարզորեն հարցրեց.

— Աղոթո՞ւմ ես:

Եվ Մարկուսը շտապով պատասխանեց.

— Մի՛շտ, մի՛շտ:

— Որբանոցում,— ասաց Թորին,— մեզ ստիպում էին աղոթել: Այնտեղ դա կանոն էր: Ուզեինք-չուզեինք՝ պարտավոր էինք աղոթել:

— Գուցե դա այդքան էլ վատ կանոն չէ,— ասաց Մարկուսը,— թեև աղոթքը այնպիսի բան է, որ չի կարելի ստիպել: Էլ ինչ աղոթք, եթե պարտադրված է:

— Գիտեմ,— ասաց Թորին,— ահա թե ինչու, որբանոցից հետո ես թողեցի աղոթելը: Չեմ կարծում, որ տասներեք տարեկանից հետո որևէ աղոթք ասած լինեմ: Իսկ այժմ նորից սկսում եմ ու հենց այս բոպեից: Նա մի պահ լռեց, հետո առանց աչքերը փակելու, առանց գլուխը խոնարհելու, առանց ձեռքերը ծալելու, սկսեց աղոթել, և ինչ-որ նա ասաց, այդ անպայմանորեն աղոթք էր: — Ինձ Իթաքա դարձրու,— ասաց նա,— եթե կարող ես: Քո կամքը թող լինի, բայց եթե կարող ես, ինձ Իթաքա հասցրու: Թույլ տուր տուն հասնեմ: Պաշտպանիր բոլորին: Բոլորին վշտից հեռու պահիր: Անտուններին ապաստան տուր, պանդուխտին տուն հասցրու, իսկ ինձ՝ Իթաքա: — Նա կանգ առավ և սկսեց նորից երգել քիչ առաջվա անառակ երգը: Հանկարծ նա դադարեց երգելուց ու բղավեց: — Ամեն:

— Կավ աղոթք էր,— ասաց Մարկուսը: — Հույս ունեմ, որ կկատարվի:

Որքը հիշեց, որ մի քանի բաներ աղոթքից դուրս էր թողել: Ուստի և շարունակեց.

— Պահպանիր իթաքա քաղաքը, — ասաց նա: — Այնպես արա, որ քայլեմ նրա փողոցներով: Բոլոր Մաքոլիներին պահպանիր: Պահպանիր Բեսին: Նրան զգացնել տուր, որ ես իրեն սիրում եմ: Պահպանիր Մարկուսին և Մեբիին: Պահպանիր նրա մորը, Հոմեր Եղբորը և Յուլիսիա եղբորը: Պահպանիր նրանց տունը և տան կողքի բաց տաքածությունը: Պահպանիր տավիշը, դաշնամուրը և երգերը: Պահպանիր երկաթգծերը, որպեսզի տեսնեմ գնացքների անցնելը: Պահպանիր այն երկիրը, ուր այդ բոլոր բաները կան և ինձ արժանացրու ապրել այնտեղ, ուր ուզում եմ՝ իթաքայում: Ինձ իթաքա հասցրու, եթե կարող ես: Այդքան է իմ խնդրանքը: — Եվ նորից բարձր ձայնով ասաց, — Ամեն:

Այդ միջոցին զինվորները մի ուրիշ երգ էին երգում, որը նույնպես իրենք էին հորինել: Երգի միտքը այն էր, որ աշխարհը անկաշուն է, հատկապես կնոջ սերը, և տղաները հրճվում էին այդ երգի շնական իմաստությամբ: Թոբին ու Մարկուսը միացան երգին: Հանկարծ Թոբին դադարեց երգելուց և հարցրեց.

— Իսկ դու ինչի՞ համար ես աղոթում, Մարկուս:

Մարկուսը դադարեց երգելուց, ասելով.

— Ես աղոթում եմ այն միևնույն բաների համար, ինչ որ դու, այն միևնույն բաների համար: — Եվ նորից երկու րնկերները սկսեցին երգել շնական իմաստությամբ այդ երգը:

Երգից հետո ամբողջ գնացքը լռեց: Այդ լռության համար ոչ մի պատճառ չկար, բայց բոլորն էլ մի պահ պապանձվել էին ու խորապես լրջացել: Ի վերջո, Ջո Հիգգինս կոշվող զինվորը Մարկուսին և Թոբիին մոտենալով ասաց.

— Ի՞նչ պատահեց, ինչո՞ւ բոլորը այդպես լռեցին: Թոբի, մի երգ չե՞ս երգի, իսկ դու, Մարկուս, աղորդենոնի վրա չե՞ս նվազի:

— Ի՞նչ երգ ես ուզում լսել, Ջո, — հարցրեց Մարկուսը:

— Օ՛հ, չգիտեմ, — ասաց Ջոն, — բոլոր կեղտոտ երգերը արդեն երգել ենք, գուցե մի հին բան երգենք, գիտե՞ս ինչ, մի

մաքուր բան: Ինչո՞ւ մի հին սաղմոս շերտեր, մի բան, որ բու-
լորս գիտենք և սովորել ենք երեխա ժամանակ:

— Ինչո՞ւ չէ, — ասաց Մարկուսը, — դու ո՞ր սաղմոսն ես
սիրում, Ջո:

— Տղաներ, մի ծեծադեք ինձ վրա, ես կուզենայի լսել
«Թևերդ, տեր» երգը: Գիտե՞ք «Թևերդ, տեր, մեզ ապավեն»
երգը:

Մարկուսը դարձավ Թորթին.

— Այդ երգի խոսքերը գիտե՞ս, Թորթի, — հարցրեց նա: —
Եթե չգիտես, կարող եմ քեզ օգնել:

— Այդ երգի խոսքե՞րը, — ասաց Թորթին, — իհարկե գիտեմ,
ամբողջ ասար տարի, ամեն կիրակի այդ սաղմոսը երգել եմ:

— Շատ լավ, — ասաց Մարկուսը, — այդ դեպքում Ջոյի
համար երգենք: — Մարկուսը դարձավ Ջոյին, — իսկ դու,
Ջո, եթե ուզենաս ընկերակցել մեզ, երգիր, փուլթ չէ, թե ինչ-
պես կերգես. պարզապես ընկերակցիր մեզ:

— Համաձայն եմ, — ասաց Ջոն: — Ես ուզում եմ երգել:

Մարկուսը սկսեց նվագել հիմնավուրջ սաղմոսը, իսկ Թո-
րթին սկսեց երգել.

Ինչ ցնծություն, եղբայրություն,

Թևերդ, տեր, մեզ ապավեն.

Ինչ օրհնություն, խաղաղություն,

Թևերդ, տեր, մեզ ապավեն:

Այդ ժամանակ թեև ոչ երաժշտական, բայց ուժեղ և բու-
լոր դեպքերում հաճելի ձայնով, Ջոն սկսեց Թորթի հետ երգել:
Եվ շուտով բոլորը սկսեցին լսել: Քիչ հետո բոլոր ղինվորները
շրջապատելին Մարկուսին, Թորթին ու Ջոյին, որպեսզի ավե-
լի մոտիկից լսելին այդ հին և հրաշալի սաղմոսի երաժշտու-
թյունը և խոսքերը: Ջոն և Թորթին երգեցին.

Հաղթ քևերդ, մեզ ապավեն,

Թող մեզ փրկի ամեն անեմ.

Թևերդ տեր, մեզ ապաստան

Էլենե ամուր, հավերժական:

Այժմ արդեն ամենը միասին էին երգում. թե՛ նրանք և թե՛
նրանց շուրջը հավաքված բոլոր մարդիկ:

ՄԱՐԿՈՒՍԻ ՆԱՄԱԿԸ ԻՐ ԵՂԲԱՅՐ ՀՈՄԵՐԻՆ

Այդ շաբաթ օրը Հոմեր Մաքուլիի կյանքում ամենաներկար ու արկածալից օրը եղավ: Նույնիսկ աննշան բաները սկսեցին նոր կարևորութիւն ու նշանակութիւն ստանալ և նա սկսեց հասկանալ դրանց իմաստը: Անցյալ գիշերվա ահաւոր և հուզումնալի քունը պատճառ դարձավ, որ ամեն բանի հանդեպ նա այսուհետև լինի միշտ արթուն: Ամբողջ ուժով նա փորձել էր մահվան համբավաբերին հեռու վանել Իթաքայից և նրա ժողովրդից: Այդպես թվացել էր նրան երազում, իսկ այժմ դա այլևս երազ չէր:

Մարկուս եղբորից եկած նամակը իր մոտն էր, դեռևս չբացված, որ հարկավոր էր կարդալ:

Նա հեռագրատուն եկավ կաղալով, հոգնած ու հանգստի կարոտ: Նայեց դարակին, ոչ մի տեղից պատվեր չկար: Նայեց ստացված հեռագրերի դարակին, բաժանելու հեռագիր չըկար: Իր գործը ավարտված էր: Ամեն ինչ մաքուր էր: Նա մտեցավ ծեր հեռադրիչին և սոսաց.

— Միստեր Կրոգան, կփափաղի՞ք ինձ հետ հնդկընկույզից և խնձորից պատրաստված մի օրվա օթեկ կարկանդակ ուտել:

Ծերունի հեռագրավարը, որ մինչ այդ արդեն կիսով չափ հարբած էր, սոսաց.

— Գնելուն կմասնակցեմ, մանչուկ, բայց կարկանդակ չեմ ուտի: Շնորհակալութիւն:

— Եթե դուք կարկանդակ չեք ուզում, միստեր Կրոգան, — սոսաց Հոմերը, — ես էլ չեմ ուզում: Ինձ թվաց, որ դուք քաղցած եք: Ես բոլորովին էլ քաղցած չեմ: Ամբողջ օրը չեմ հանգրստացել, բայց քաղցած չեմ: Տարօրինակ է: Թվում է, որ ամբողջ օրը, գիշեր-ցերեկ աշխատելով, մարդ պետք է քաղց զգա, բայց այդպես չէ: Երեկոյան ժամը վեցին ես մի պնակ ձավարի ապուր եմ կերել, այդ է ամբողջը:

— Ոտքդ ինչպե՞ս է,— հարցրեց Կրոզանը:

— Ոչինչ,— պատասխանեց Հոմերը,— այդ մասին ես նույնիսկ մոռացել եմ: Լավ եմ քայլում: — Նա հարցական նայեց ծեր հեռագրիչին և շատ քնքշությամբ ասաց,— հարբա՞ծ եք, միստեր Կրոզան: Այնքան անկեղծությամբ նա տրվեց այդ հարցը, որ ծերուկը չվիրավորվեց:

— Այո, խմած եմ, մանչուկ,— ասաց միստեր Կրոզանը: Նա դեպի իր աթոռը գնաց և նստեց: Մի վայրկյան հետո սեղանի վրայից նայեց տղային, որը չէր նստել:

— Ես ինձ ավելի լավ եմ զգում, երբ խմած եմ,— ասաց ծեր հեռագրիչը: Ապա նա շիշը հանեց և մի մեծ կում խրմեց: — Ես քեզ չեմ ասի, որ երբեք չխմես,— ասաց նա,— ես չեմ ասի, ինչպես բաղմաթիվ հասակավոր հիմարներ ասում են. «Ինձնից դաս վերցրու, տես, խմիչքը ինձ ինչ է արել»: Դատարկաբանութուն է: Դու այժմ շրջում և շատ բաներ ես տեսնում, բաղմաթիվ բաներ, որ երբեք չէիր տեսել: Ուրեմն, թույլ տուր քեզ մի բան ասել. մարդկանց վերաբերվող գործերում դու շատ զգույշ եղիր: Եթե մի բան տեսնես և համոզված լինես, որ այդ բանը սխալ է, բացարձակ վստահ մի եղիր: Մարդկանց հանդեպ շատ զգույշ եղիր: Ներիր ինձ, բայց պետք է ասեմ քեզ, որովհետև դու մի մարդ ես, որին ես հարգում եմ: Ուրեմն ասում եմ. հիմարութուն է քննադատել մարդկանց նրա համար, որ նրանք այնպես են, ինչպես, որ կան: Ես բոլորովին չգիտեմ, թե ով ես դու, որտեղից ես գալիս, ինչպես եկար, ինչը քեզ այդպես դարձրեց, բայց ուրախ եմ, որ այդպես է, և դու ինձ դուր ես գալիս: Ինչքան մարդը մոտենում է իր կյանքի վախճանին, այնքան նա իրեն ավելի ու ավելի երախտապարտ է զգում լավ մարդկանց նկատմամբ, որոնք կյանքը պիտի շարունակեն իր մեկնելուց հետո: Այս բոլորը կարող էի շասել քեզ, եթե խմած չլինեիր: Ուրեմն, միայն դա բավարար ապացույց է, որ սխալ է մարդկանց արածների մասին վատ կարծիք կազմելը, թեկուզ ուրիշների կարծիքով դրանք ճիշտ չլինեն: Ինձ համար շատ կարևոր է ասել քեզ բոլոր այս բաները և քեզ համար էլ՝ շատ կարևոր

է իմանալ դրանք: Հետևաբար՝ լալ է. որ խմած եմ և ասում եմ: Հասկանո՞ւմ ես, թե ինչ եմ ասում:

— Ոչ այնքան, միստեր Կրոզան,— պատասխանեց Հոմերը:

— Իմ խոսքերից մի ճնշվիր,— աւաջ ծեր հեռագրիչը,— եթե հարբած շինեի, նա չէի կարող քեզ այս ամենը ասել, ուրեմն շնորհակալ եղիր քեզանից, որ դու այդպիսին ես: Այո, ին՛չ քեզ երախտապարտ եղիր: Հասկացիր, որ մարդը պետք է շնորհակալ լինի՝ այն իրողության համար որ ինքը այն է, ինչ որ է, սրովհետև, եթե նա բարի է, իր բարությունը միայն իրենը չէ, այն նաև իմն է, միաժամանակ և ուրիշինը: Այդ բարությունը նրանն է միայն այնքանով և նրա համար, որ ինքը պահպանի այն ու տարածի ամենուրեք, թե՛ ինձ, և թե՛ աշխարհում գտնվող բոլոր մարդկանց համար: Դու ունես այդ բարությունը և դրա համար շնորհակալ եղիր: Վաղ թե ուշ այն կգնահատվի բոլորի կողմից: Մարդիկ հենց առաջին իսկ հայացքից երախտապարտ կլինեն քեզ դրա համար:

Զգիտես մաքի ինչ գուգորդությամբ Հոմերը հանկարծ հիշեց Բեաճեյ հյուրասենյակների աղջկան և իր հետ խոսելու նրա ձևը: Սերունի հետոգրիչը շարունակեց.

— Նրանք կզգան, որ դու չես դավաճանի կամ չես վերաժորի իրենց: Նրանք կզգան, որ դու չես արհամարհի իրենց, եթե նույնիսկ ամբողջ աշխարհը արհամարհի: Նրանք կզգան, որ դու իրենց մեջ տեսար այն, ինչ ամբողջ աշխարհը շուգեց տեսնել: Դու այդ պետք է դիտակցես: Դու դրանից չպետք է ճնշվես: Տասնչորս տարեկան հասակումդ դու արդեն մեծ մարդ ես: Հայտնի չէ, թե ո՞վ քեզ մեծ դարձրեց, բայց քանի որ դու իսկապես մեծ ես, գիտակցիր ուրեմն այդ և խոնարհ եղիր, պաշտպանիր այդ մեծությունը: Հասկանո՞ւմ ես:

Ցրիչը չափազանց շփոթված, ճնշված և դժվարությամբ պատասխանեց.

— Երևի այդպես է, միստեր Կրոզան:

Ծեր հեռագրիչը շարունակեց.

— Ուրեմն՝ շնորհակալություն: Ես քեզ դիտել եմ թե՛ զգաստ և թե՛ հարբած, քո ալտեղ աշխատանքի գալուցդ ի

վեր, և անկախ նրանից՝ զգաւտ եմ եղել, թէ հարբած, ես քեզ ճանաչել եմ: Ես աշխատել եմ աշխարհի տարբեր մասերի քաղաքներում: Երիտասարդ ժամանակս ուղեցի շատ քաղաքներ շրջել և շրջեցի: Ամբողջ իմ կյանքում, որտեղ որ գնացել եմ, շարունակ քեզ եմ փնտրել և քեզ գտել եմ բաղմամբիվ վայրերում, բաղմամբիվ հեռավոր ու խուլ վայրերում, բաղմամբիվ անձանոթ, խոնարհ մարդկանց մեջ: Իմ հանգիստած յուրաքանչյուր մարդու մեջ քեզանից մի մաս եմ գտել, բայց ընդհանրապես այդ ինձ չէր գոհացնում: Եվ ահա, Իթաքաչում, իմ տուն վերադարձի ճանապարհին, ես գտա քեզ և դու ալեւիլ լայն ես, ալեւիլի մեծ, քան մինչ այդ իմ տեսած բոլոր մտրդիկ: Եթե դու հասկանում ես իմ ստածները, շնորհակալութեան: Այդ ի՞նչ ես բռնել, նամակ է: Ես ավարտեցի, դե, կարդա նամակդ, մանչուկ:

— Իմ եղբայր Մարկուսն է ուղարկել, — ասաց Հոմերը, — դեռ բաց անելու ժամանակ չեմ տնկեցի:

— Ուրեմն բաց արա, — ասաց ծեր հեռագրիչը, — կարգաքո եղբոր նամակը: Բարձր կարդա:

— Դուք կցանկանա՞ք լսել, միստեր Կրոզան, — ասաց Հոմերը:

— Այո, եթե կարելի է, նույնիսկ շատ ուրախ կլինեմ, — ասաց ծեր հեռագրիչը և նորից մի կում խմեց:

Հոմեր Մաքսլին պատուեց իր Մարկուս եղբոր նամակի ծրարը, նամակը հանեց, բացեց, և սկսեց կարդալ շատ դանդաղ:

«Սիրելի Հոմեր, — կարգաց նա, — ամեն ինչից առաջ՝ ինչոր տանը ունեմ, բոլորը քոնն են, իսկ երբ դրանց կարիքը այլևս չես զգա, կարող ես Յուլիսիսին տալ՝ իմ գրքերը, պատեֆոնը, սկավառակները, հագուստները, եթե դրանք հարմար գան քո վրա, իմ հեծանիվը, մանրադիտակը, ձկնորսութեան իմ գործիքները, Պիեդրաչից բերած քարերի հավաքածուն, և վերջապես տանը ունեցած իմ բոլոր իրերը: Դրանք ալեւիլի շուտ քոնն են, քան Բեսիներ, քանի որ այժմ, Իթաքաչի Մաքսլի ընտանիքի տղամարդը դու ես: Անցյալ տարվա շահույթ

փողոս մայրիկին եմ տվել, որպեսզի մի քիչ թեթևացրած լինեմ նրա բեռը: Բայց այդ քիչ է և շուտով մայրիկն ու Բեսը պիտի մտածեն աշխատելու մասին: Ես իրավունք չունեմ քեզ ասելու, որ շթողնես նրանց աշխատել, սակայն հուսով եմ, որ դու շես թողնի: Ես համոզված եմ, որ շես թողնի, որովհետև զիտեմ, որ ես ինքս չէի թողնի: Մայրիկը, անշուշտ, պիտի ուզենա աշխատել, նույնպես և Բեսը, բայց դա առավել պատճառ է, որ շթողնես: Ես չգիտեմ, թե դու ինչպես պիտի կարողանաս պահել մեր ընտանիքը և միաժամանակ դպրոց պնակ, բայց հավատում եմ, որ դու միջոցը կգտնես: Բանակից ինձ հասնող վարձը ուղարկվում է մայրիկին, բացի մի քանի դոլարից, որը ինձ անհրաժեշտ է, բայց այդ փողն էլ բավարար չէ: Հեշտ չէ ինձ համար քեզանից այդքան շատ բան պահանջելը, քանի որ ես ինքս մինչև տասնինը տարեկանը աշխատել չէի սկսել, բայց չգիտեմ ինչու, հավատում եմ, որ դու կկարողանաս անել այն, ինչ ես չէի կարող:

«Անշուշտ, քեզ կարոտում եմ և միշտ քո մասին եմ մըտածում: Երջանիկ եմ, և թեև երբեք չեմ հավատացել պատերազմների, և զիտեմ, որ անհրաժեշտ լինելու դեպքում դրանք հիմարություն են, բայց հպարտ եմ, որ ծառայում եմ իմ հայրենիքին, իսկ իմ հայրենիքը, դա Իթաքան է, մեր տունը և բոլոր Մաքոլիները: Իմ թշնամին մարդը չէ, որովհետև ոչ մի մարդկային էակ չի կարող իմ թշնամին լինել: Ով էլ որ լինի այդ մարդը, ինչ գույն էլ ունենա, ինչքան էլ սխալված լինի իր համոզմունքներում, նա իմ ընկերն է, ոչ թե թշնամին, որովհետև նա ինձանից տարբեր չէ: Իմ պաշքարը մարդու դեմ չէ, այլ նրա մեջ եղած այն գազանի դեմ, որը առաջին հերթին ուզում եմ իմ մեջ ոչնչացնել:

«Ես ինձ հերոս չեմ զգում: Այդպիսի բաների համար ընդունակություն չունեմ: Ոչ ոքի չեմ ատում: Նույնիսկ հայրենասեր չեմ, որովհետև միշտ սիրել եմ իմ երկիրը, իմ ժողովուրդը, իմ քաղաքները, իմ տունը և իմ ընտանիքը: Ես իհարկե կնախընտրեի բանակում չլինել, կնախընտրեի, որ պատերազմ չլիներ, բայց քանի բանակումն եմ և քանի պատերազմ կա, վճռել եմ լինել լավագույն զինվորը: Զգիտեմ ինչ է ինձ

սպասում, բայց, ինչ էլ լինի, ես պատրաստ եմ խոնարհաբար ընդունել այն: Սարսափելի վախենում եմ, այդ մեկը քեզ պետք է խոստովանեմ, բայց երբ ժամանակը գա, ես կանեմ այն, ինչ սպասվում է ինձանից և գուցե նույնիսկ ավելին: Ուզում եմ իմանաս, որ ես ոչ մի հրամանի չեմ հնազանդվելու, բացի իմ խղճի հրամանից: Ինձ հետ կլինեն տղաներ՝ ամբողջ Ամերիկայից, Իթաքայի նման հազարավոր քաղաքներից: Կարող է պատահել, որ այս պատերազմում սպանվեմ: Ես պետք է այդ բանը համարձակորեն ասեմ քեզ: Անշուշտ այդ միտքը բոլորովին սրտովս չէ: Աշխարհում ամեն ինչից ավելի ես ուզում եմ վերադառնալ Իթաքա և բաղամթիվ երկար տարիներ անցկացնել քեզ հետ, իմ մոր, քրոջ և եղբոր հետ: Ուզում եմ Մերիի մոտ վերադառնալ և ընտանիք կազմել: Շատ հավանական է, որ մեեք շուտով մեկինենք օտղմադաշտ: Ոչ ոք չգիտի, թե ուր, բայց բոլորս էլ գիտենք, որ շուտով կմեկնենք: Ուրեմն, կարող է պատահել, որ երկար ժամանակ ինձանից նամակ չստանաք: Հույս ունեմ, որ այս նամակը բոլորովին վերջինը չի լինի, իսկ եթե այդպես լինի, ամուր մնա և ամուր պահիր բոլորին: Մի հավատա, որ ես չկամ: Մի թող, որ մշուսներն էլ հավատան: Այստեղ ես մի ընկեր ունեմ, որը է, ընկեցիկ մի տղա և տարօրինակ է, որ այստեղի բոլոր տղաներից նա դարձավ իմ հարազատ ընկերը: Նրա անունը Թորբի Ջորջ է: Նրան պատմել եմ Իթաքայի և մեր ընտանիքի մասին: Մի օր նրան ինձ հետ Իթաքա կրերեմ: Երբ այս նամակը կարդաս, մի տխրիր: Ես ուրախ եմ, որ ես եմ այն Մաքոլին, որը մասնակցում է պատերազմին և ոչ թե դու, որովհետև անարդար ու ցավալի պիտի լինեն, եթե դու լինեիր:

«Գրում եմ քեզ, ինչ երբեք չէի կարողանա բառերով ասել: Դու Մաքոլինների լավագույնն ես: Դու պետք է շարունակես լավագույնը մնալ: Ոչինչ չպետք է քեզ խանգարի: Այժմ դու տասնչորս տարեկան ես, բայց պետք է ապրես մինչև քրսան և հետո երեսուն, քառասուն, հիսուն, և վաթսուն տարեկան դառնալ: Դու պետք է հավիտյան ապրես: Եվ վստահ եմ, որ կապրես: Հեռվից միշտ պիտի հսկեմ քեզ: Դու այն ես, ինչի համար կուվում ենք մենք: Այո, դո՛ւ, իմ եղբայրը: Ինչպե՞ս

կարող էի այսպիսի բաներ ասել քեզ, եթե միասին լինեինք: Դու կթռնեիր իմ վրա, կգոտեսարտերը հետս և ինձ հիմար կանվանեիր. բայց, հակառակ դրան, ինչ որ ասացի, ճշմարիտ է: Այժմ ես քո անունը նորից պիտի գրեմ այստեղ. որպեսզի հիշեցնեմ այն քեզ. Հոմեր Մաքուլի: Ահա թե ով ես դու: Ես քեզ շատ եմ կարոտում: Անհամբեր սպասում եմ այն օրվան, երբ քեզ նորից կտեսնեմ: Երբ այդ օրը գա, երբ մենք նորից իրար հանդիպենք, պիտի թողնեմ, որ գոտեմարտես ինձ հետ և ինձ կոնակի վրա պառկեցնես ընդունարանում, մայրիկի, Բեսի և Յուլիսիայի ներկայության, դուցե նույնիսկ Մերիի ներկայության: Պիտի թողնեմ, որ այդպիսի անես, որովհետև անչափ պիտի ուրախանամ քեզ նորից տեսնելու համար: Աստված օրհնի քեզ: Յտեսություն:

Քո եղբայրը՝ Մ ա ռ կ ու ս »:

Մինչ կարգում էր նամակը ցրիչը նստեց: Նա շատ դանդաղ կարգաց, բազմաթիվ անգամներ լացը կոպ տալով և բազմաթիվ անգամներ վատ զգալով, ինչպես առաջին անգամ վատ էր դպացել մեքսիկացի մոր տանը և այն գիշերը, երբ լաց էր եղել աշխատանքից հետո Իթաքայի շուրջը հեծանվով շրջելիս: Այժմ նա վեր կացավ: Չեոքերը դուրում էին: Նա կծեց շրթունքը և շեշտակի նայեց ծեր հեռագրավարին, որը այդ նամակից խորապես հուզված էր: Տղան շատ մեղմ խոսեց:

— Եթե իմ եղբայրը սպանվի այս հիմար պատերազմում, — ասաց նա, — ես կթքեմ աշխարհի երեսին: Ես այն առհասարակ կատեմ: Բարի շեմ լինի: Բոլորից շարը կլինեմ, ամենաչար մարդը, որ երբևէ ապրել է:

Նրա ձայնը հանկարծ խզվեց և աչքերը արցունքով լցվեցին: Նա վազեց դեպի հանդերձակալը, հանեց համազգեստը, հագավ սովորական շորերը և դրասենյակից դուրս վազեց, առանց հագուստները դասավորելու:

Եր հեռագրիչը երկար նստած մնաց: Սենյակում շատ խաղաղ էր: Ի վերջո նա տեղից շարժվեց, դատարկեց շշի մը նացորդը, վեր կացավ և նայեց իր շուրջը:

ՀԱՄԲՈՒՐՈՒՄ ԵՄ...

Իթաքայի կենցաղը, ինչպես աշխարհի բոլոր մասերի մարդկանց կենցաղը, այնպիսի ընթացք էր ստացել, որ թվում էր անիմաստ և տգեղ, բայց երբ օրերն ու գիշերները դարձան ամիսներ ու տարիներ, պարզվեց, որ այդ կենցաղը զուրկ չէր գեղեցկությունից: Տգեղության գիծը շնորհավիությունն ընդունեց գլխարտության միջոցով: Վայրագությունն ու խառնաբուրտությունը մեղմացան, չափավորվեցին ու բաղյրացան կարեկցության առավել մեծ ուժի կողմից: Չարիքի հրեշտակները չքացավ արդարության պայծառ լույսի տակ և երկուսը միասին, ստացան մի գույն. որը սվիկի դեղեցիկ էր, քան արդարության գույնը ասանձին:

Բազմաթիվ անդամներ հեռագրի ընկալիչ մեքենան հնչեց, և միասեր Կրոզանը նստեց զրամեքենայի առաջ ու մեքենագրեց սիրո և հույսի, վշտի և մահվան պատգամներ՝ աշխարհից իր զավակներին ուղղված: «Տուն եմ գալիս», «Շնորհավոր ծնունդ», «Ռաք մական բաժանմունքը ցավով հաղորդում է, որ ձեր որդին...», «Համդիպիր ինձ հարավ խաղաղականյան երկաթուղու կայտարանում»: «Համբուրում եմ...», «Ես շատ լավ եմ», «Աստված ողահի քեզ»: Քունի՛ ալյուպիսի հեռագրեր Հոմեր Մաքուլին հանձնեց տերերին:

Մաքուլիների հյուրասենյակում տավիղը բացվել էր և երգի պատգամը՝ լսելի դարձել: Զինվորները առաջ էին շարժվել ցամաքի վրայով, ջրի վրայով, երկնքի միջով, դեպի նոր վայրեր, նոր օրեր, նոր գիշերներ, նոր քուն: Անհավատալի աղմուկով լեցուն նոր ու տարօրինակ պահեր էին եղել: Անհավատալի հարցեր էին առաջ քաշվել ու անհավատալի և անմարդկային վտանգներ էին սպառնացել մարդկանց: Ապրողների դիմագծերը փոխվել էին անզգայի կերպով: Մարկուսը, Թոբին, Հոմերը, Սպանգլերը, Կրոզանը, տիկին Մաքուլին, Յուլիսիսը, Դիանան, Օգին, Լայոնելը, Բեսը, Մերին, Բետհել

հյուրասենյակների աղջիկը, Ռոզալի Սիմս-Պիբիդին, միստեր Արան, նրա Զոն որդին, Մեծ Քրիսը, միս Հիքսը և նույնիսկ պարոն մարդ-մեքենան, բոլորը փոխվել էին:

Գնացքը՝ վագոնի եզրին հենված սեամորթով՝ շարժվեց, խլուրդը գետնի տակից դուրս եկավ, միստեր Հենդերսոնի ծիրանները ստացան արևի և ծիրան գողանալու եկած տղաների դեմքի կարմրավուն գույնը: Թուխս նստած հավը մեջտեղ եկավ ճուտիկների իր ամբողջ գերդաստանով: Յուլիսիսը դիտեց: Հոմերի ոտքի ցավը անցավ: Զատկի կիրակին Իթաքա եկավ: Եվ հետո՝ գատկի հաջորդ կիրակին: Հետո՝ մի ուրիշ կիրակի, հետո՝ մի ուրիշը, հետո՝ ուրիշը, ուրիշը:

Այդ կիրակի, Իթաքայի բոլոր Մաքուլինները Մերի Արենայի հետ, նստել էին Իթաքայի երիցական առաջին եկեղեցում: Յուլիսիսը նստել էր գավթում: Ուղիղ նրա առաջ, կրոնական պատահականությամբ, նստել էր ճաղատ գլխով մի մարդ: Այդ գլուխը անդուսպ հիացմունք և հետաքրքրություն էր առաջացնում տղայի մեջ, հենց միայն նրա գլխի ձվաձև լինելը, ինքնին, ուսումնասիրության արժանի բան էր: Ճաղատ գլխի կես դյուժին մազերը, առանձին խմբով բուսած, համառում էին աճել անպատկառորեն ու հերոսականությամբ: Ծալքի այն պիծը, որ գլուխը երկուսի էր բաժանում, ինչպես Հասարակածը՝ երկիրը, գծազրական մի հրաշալիք էր: Ամբողջ գլուխը Յուլիսիսի համար մի հրաշք էր:

Պատվելի Հուլին և հավատացյալները երկյուղած փոխասացությամբ զրուցում էին ավետարանական ինչ-որ թեմայի շուրջ: Սկզբում պատվելի Հուլին մի քառյակ կարդաց, հետո հավատացյալները պատասխանեցին միահամուռ և մեղմ ձայնով:

«Եվ տեսնելով ժողովուրդները, — երգեց պատվելի Հուլին, — նա լեռ բարձրացավ և երբ նստեց այնտեղ, իր աշակերտները գնացին նրա մոտ»:

«Եվ բերանը բացելով, — պատասխանեցին հավատացյալները, — սովորեցնում էր նրանց, ասելով»:

«Երանի՛ աղբատներին, որովհետև նրանցն է երկնքի արքայությունը»:

«Յրանի՛ր սգափորներին, որովհետև նրանք մխիթարվելու են»:

«Յրանի՛ր հեղերին, որովհետև նրանք սխալ ժառանգին երկիրը»:

«Յրանի՛ր նրանց, ովքեր անտթի ու ծարավ են արգարու: թլան, որովհետև նրանք պիտի կշտանան»:

«Յրանի՛ր ողորձածներին, որովհետև նրանք ողորմություն են գանկու»:

«Յրանի՛ր նրանց, ովքեր սրտով մարտը են, որովհետև նրանք տեսնելու են Ասածուն»:

«Յրանի՛ր խաղաղություն բերողներին, որովհետև նրանք Ասածու սրբիներ սխալ կոչվին»:

«Յնծայ՛՛ր և սպախացե՛ր. դուք եք երկիր՝ աղը, դուք եք աշխարհի լույսը»:

«Թող ձեր լույսը մարդկանց ճանապարհը լուսավորի, որպեսզի նրանք տեսնեն ձեր բոլոր գործերը և փառավորեն ձեր Հորը, որը երկնքումն է»:

Սուրբ գրքի փոխնիփոխ բնթերցումը սկսվեց այն ժամանակ, երբ Յուլիսիա Մարտին տասնամասիբում էր ճաղատ դըլույսը: Հանկարծ այն գարգարչից մի ճանճով, որը սկսեց ճաղատ գուլար հետախուղել և սլալծառացնել աղաչի կիսարուն տրամադրությունը: Յուլիսիաը գիտեց ճանճը, հետո կամացուկ ձեռքը երկարեց բռնելու, բայց տիկին Մարտին մեղմբեհե սլաճեց որդու ձեռքը: Միշտ նույնյով ճաղատ գլխին և ճանճին, մասնավորապես ոչ մի բանի մտտին չմտածելով, և ապա, քնկնելով երազների մեջ: Յուլիսիան թվաց, որ ճաղատ գլխի հարթ մաշկը մի անտպուտ է: Գուլար երկուսի բաժանող ծալքը նա պատկերադրեց որպես մի գետ, յոթ մաղերը՝ որպես արձավենիներ, իսկ ճանճը՝ որպես առյուծ: Հետո տեսող սր ինքը, կիրակնօրյա հագուստաներով, գանձում է գետի մի կողմում, իսկ առյուծը՝ մյուս կողմում: Յուլիսիաը նրանեց աղբյուրի եզրին, նայելով առյուծին, որն իր հերթին եկավ կանգնեց Յուլիսիայի ուղիղ դիմացը և նայեց նրան: Ափետարանի բնթերցումը շարունակվում էր:

Յուլիսիսը հեռվում տեսավ ավազի վրա պառկած, երկար նագուստով մի արաբի: Արաբի կողքին մի ինչ-որ մանդալինա կամ դրա նման մի գործիք և ջրաման կար: Յուլիսիսը տեսավ առյուծին, որը այդ քնած մարդու խաղաղությամբ ու անմեղությամբ շարժվեց դեպի արաբը, կանգ առավ նրա գլխավերևում, հոտոտաց, բայց որևէ վնաս չհասցրեց:

Ավետարանի ընթերցումը ավարտվեց: Եկեղեցու երգհոսքը ուժեղ հնչեց և երգչախումբն ու նավատացյալները սկսեցին երգել «Իարերի ապառաժը»:

Անապատի տեսիլը չքացավ երեխայի երազանքից: Իրա փախարեն մի օվկիանոս երևաց: Կառչելով մի ժայռի, որը մի քանի ոտնաչափ բարձր էր ջրից, կանգնել էր ինքը՝ Յուլիսիսը: Միայն գլուխն ու ձեռքերն էին ջրից դուրս: Նա շուրջըն էր նայում փախուստի կամ օգնության հույսով, բայց բացի ջրից ուրիշ բան չէր տեսնում: Այսուհանդերձ, նույնիսկ այդ վիճակում, նա համբերում էր և հավատքը չէր կորցնում: Ի վերջո, շատ հեռվում, Յուլիսիսը տեսավ մեծ մարդուն, Մեծ Քրիստին, որ քայլում էր ջրի վրայով: Մեծ Քրիստը եկավ Յուլիսիսի մոտ և ստանց խոսելու, բռնեց նրա ձեռքից և ջրի երեսը հանեց նրան: Ստիպյն, մի րոպե հետո, Յուլիսիսը նորից ընկավ ջրի մեջ, և Մեծ Քրիստը նորից դուրս հանեց նրան: Ինչպա տղայի ձեռքից բռնած, Մեծ Քրիստը Յուլիսիսի հետ քայլեց ջրի վրայով: Հեռվում մի գեղեցիկ սպիտակ քաղաքի պարիսպները երևացին, իսկ քաղաքի շուրջը՝ հող և կանաչություն: Մարդն ու տղան քայլեցին այդ քաղաքի ուղղությամբ:

Երգեցողությունն ավարտվեց: Հանկարծ մեկը Յուլիսիսին ցնցեց: Նա միանգամից արթնացավ: Լայոնելն էր, ձեռքին փող հավաքելու ափսեհ: Յուլիսիսը գտավ իր հինգ սենթանոցը, դրեց ափսեհի մեջ և ամանը փոխանցեց մորը:

Լայոնելը շնչաց Յուլիսիսին, խոսելով երկյուղածությամբ և մեծ խորհրդավորությամբ:

— Փրկվա՞՞ծ ես, Յուլիսիս,— հարցրեց նա:

— Ի՞նչ,— հարցրեց Յուլիսիսը:

— Կարգա՛, — ասաց Լայոնելը և ընկերոջը երկարեց կրոնական մի թերթիկ:

Յուլիսիսը զննեց թերթիկը, բայց չկարողացավ կարդալ խոշոր տառերը, որոնք հետևյալ բառերն էին կաղմուս.

«Փրկվա՞ծ ես. երբեք ուշ չէ»:

Լայոնելը նույն հարցը տվեց կողքի նստարանի տարիքոս մարդուն:

— Փրկվա՞ծ եք, — ասաց նա:

Մարդը խորութեամբ նայեց տղային և սրտենդած ասաց.

— Հեռացի՛ր, այ տղա:

Սակայն, հեռանալուց սուս, Լայոնելը՝ նահատակի տեսքով՝ ծերուկին տվեց թերթիկներից մեկը: Ծերուկը զայրանալով ու լուռությամբ, թերթիկը խլեց Լայոնելի ձեռքից, վախեցնելով տղային և նրան իսկական նահատակի պայտուճ ներշնչելով:

Ծերուկի կիներ փափսաց նրա տկանջին.

— Ի՞նչ պատահեց, սիրելիս:

— Տղան ինձ հարցրեց, թե փրկվա՞ծ եմ, — ասաց ծերուկը և ապա տվեց ինձ այս, — մարդը գետնից վերցնելով թերթիկը կնոջը երկարեց: — Նա ինձ այս տվեց, այս թերթիկը, — տարիքոս մարդը բառերը կարգաց բարկութեամբ: — «Փրկվա՞ծ ես: Երբեք ուշ չէ»:

Կինը շոյեց ծերուկի ձեռքը և ասաց.

— Մի գայրանա: Տղան սրահից իմանար, որ դու երևույթն տարի Չինաստանում միսիոներ ես եղել:

Փող հավաքելու արարողութեան ամբողջ ընթացքում երպեհոնր նվագում էր մեղմ ու քաղցրաձայն, իսկ մի սուպրանո երգում էր: Լայոնելը, Օզին, Շեկը և Իթաքայի մյուս տղաները կանգնել էին աղոթարանի ետևի մասում, յուրաքանչյուրը ձեռքին մի ափսե: Իրաժշտությունը ալարտովեց: Հետո. դարմանալի և ծիծաղելի լուռությամբ ու լրջութեամբ, տղաները առաջացան և ամբիոնի մոտի սեղանին՝ մեկը մյուսի վրա դնելով իրենց ձեռքի ափսեները, վերադարձան իրենց տեղերը՝ ձեռքները մոտ:

ԱՌՅՈՒԾԻ ԾԻՇԱԳԸ

Սկեզեցուց և կիրակնօրյա ճաշից հետո, Օգլուստ Գոսլի-
բը իրենց տան դիմացի ազատ տարածությունում կանգնած
նայում էր թենիսի մի հին ցանցի, որը նա հույս ուներ օգ-
տակար բան դարձնել: Ենթը Հոպերը, Օգլի տարիքին մի տղա-
արագ վազելով մոտեցավ նրան, արագութեամբ կանգնեց և
արագութեամբ սկսեց գիտել: Նա ձեռքին բեխբուլի մի հին
գնդակ ուներ, որը խփում էր մայթին, շատ վեր թոցնելով:
Նա բռնում էր գնդակը և նորից ու նորից խփում: Ենթը Հո-
պերը Իթաքալի ամենատուժեղ, ամենաանհամարժեք, ամենա-
արագաշարժ, ամենաանհամբեր և ամենաբարձր ձայնով իս-
տոզ տղան էր:

— Ի՞նչ ես սարքում, Օգի,— հարցրեց նա:

— Ցանց,— պատասխանեց Օգին:

— Ինչի՞ համար,— հարցրեց Ենթը,— ձեռք քրտալու:

— Ոչ,— պատասխանեց Օգին, գաղաններ բռնելու:

Ենթը Հոպերը արդեն ձանձրացավ:

— Արի բեխբուլ խաղանք կամ գնանք Գյուզենհեյմի ցրի-
չտեմարանը և վրան մագլցենք,— ասաց նա:

— Պետք է ցանցը նորոգեմ,— ասաց Օգին:

— Ահ, ինչո՞ւ ես այդ ցանցը կարկատում,— բրդավեց Են-
թը անհամբերութեամբ:

— Գաղաններ պիտի բռնեմ,— ասաց Օգին:

— Այստեղ որտե՞ղ գազան կա որ,— ասաց բարձր ձայնով
խոսող տղան,— արի գնանք,— բղավեց նա,— գնանք Մալա-
գա և լողանանք:

— Այս ցանցով ես շատ դադաններ կբռնեմ,— ասաց
Օգին:

— Այս թենիսի ցանցով դու մի ճանձ էլ չես բռնի,— ասաց
Ենթը Հոպերը,— արի մի բան խաղանք, կամ գնանք Բալլու-
կինո թատրոնը և Տարդանի նկարը դիտենք:

— Ամենից առաջ մի շուն պիտի բռնեմ,—ասաց Օգին,—
պարզասպես ցանցը փորձելու համար, տեսնելու համար, թե
աշխատո՞ւմ է: Եթե կարգին է, այդ ժամանակ կտեսնես:

— Է՛, դա թենիսի պատուված ցանց է,—ասաց Ենոքը,—
դրանով դու ոչ մի բան էլ չես բռնի: Արի դատարանի այգիին
գնանք կամ քաղաքային բանտի մոտ և խոսենք բանտարկյալ-
ների հետ:

— Պետք է գազանների ցանցը կարգի բերեմ,—ասաց
Օգին:

— Հենց այսօր պիտի փորձեմ այն և եթե աշխատի, օ՛հ,
բո՛յ, վաղը ինչե՛ր կանեմ...

— Օ՛հ, բո՛յ, ի՞նչ,— հեղձեց Ենոքը,—այստեղ կենդանի-
ներ չկան: Մի կով, մի բանի շուն, վեց կամ յսթ հագար, մի
քանի հով, ի՞նչ ևս դու որսալու:

— Սա հրաշալի ցանց է,—ասաց Օգին,— այնքան մեծ,
որ կարող է արջ բռնել:

— Գե՛, արի գնանք,—ասաց Ենոքը,—ի՞նչ ևս դու ուզում
անել թենիսի մի հին ցանցով: Մի արջի կրավարայի՞: Գրու-
նով դու չես կարող անգամ մի խաղալիք արջ բռնել: Արի գի-
նանք շինական թաղամասը և դբոսենք Չինաստան սողո-
տայում:

Օգյուտ Գոտլիբը մի պահ դադարեցրեց իր աշխատանքը
ժտածելով շինական թաղամասի և շինացիների մասին, նա
նայեց Ենոք Հոպերին և ասաց.

— Վախենո՞ւմ ես շինացիներին:

— Ե՛ս,— դարձացավ Ենոքը անկեղծությամբ,— ես ոչ մի
բանից չեմ վախենում: Նույնիսկ եթե նրանք վտանգավոր լի-
նեն, չեմ կարող ինձ բռնել: Շատ արագ եմ վազում: Ոտքերս
կրակ են:

— Գրազ կդամ, որ նույնիսկ առյուծը չի կարող քեզ բռ-
նել,—ասաց Օգին:

— Առյուծն ինչ է, որ ինձ հասնի,—ասաց Ենոքը,—ևս
շատ արագավազ եմ: Ոչ մի առյուծ չի կարող ինձ բռնել: Ոչ
մի արջ, ոչ մի վագր, ոչ մի շինացի, ոչ մի բան: Ես նրանց

համեմատությամբ շատ եմ արագավազ: Արի գնանք երկաթ-
գրծի դաշտը և այնտեղի տղաների հետ խաղանք:

— Գրագ կգամ, որ ավելի դժվար է քեզ թակարդի մեջ
զյնել, քան մի առյուծի,— ասաց Օգին:

— Աշխարհում ինձ բռնելու շափ արագ գործող թակարդ
չկա,— ասաց Ենոքը,— արի գնանք տոնավաճառի դաշտը և
դրա շուրջը վազենք: Կթողնեմ, որ հարյուր յարդ առջևից սկը-
ռեա վազքը:

— Գրագ կգամ, որ նույնիսկ հայրդ չի կարող քեզ բը-
նել,— ասաց Օգին:

— Անշուշտ չի կարող,— ասաց Ենոքը:— Նույնիսկ մոտե-
նալ չի կարող. ես նրան փոշու մեջ կթողնեմ:

Այդ ժամանակ մոտեցավ Լայոնելը:

— Ի՞նչ ես պատրաստում, Օգի,— հարցրեց նա:

— Ցանց,— ասաց Օգին,— կենդանիներ բռնելու:

— Այդ ցանցով մի մեծեղ անգամ չի կարող բռնել, Լայո-
նել,— ասաց Ենոքը,— արի գնդակ բռնել սովորենք ի՞նչ
կասես:

— Ե՛ս,— հարցրեց Լայոնելը անվստահ:

— Անշուշտ, Լայոնել,— ասաց Ենոքը,— Արի: Դու ինձ
ինչքան կարող ես ուժեղ նետիր, իսկ ես քեզ շատ թույլ կնե-
տեմ: Արի, արի, օրը համարյա թե անցավ:

— Շատ լավ, Ենոք,— ասաց Լայոնելը,— բայց հիշիր,
որ դու շատ թույլ պիտի նետես: Ես այնքան էլ լավ չեմ բը-
նում: Երբեմն վրիպում եմ և գնդակը դեմքիս է դիպչում:
Մի անգամ աչքիս է կպել ու ցավացրել, երկու անգամ՝ քթիս:

— Ես կամաց կնետեմ, մի մտածիր,— ասաց Ենոքը:
Դե՛, գնա՛նք, գնա՛նք:

Ենոք Հոպերն ու Լայոնել Քերտը անցան փողոցի մյուս
կողմը, իսկ Օգին շարունակեց իր գործը: Շուտով նա հին
ցանցի բոլոր մասերը իրար կապեց, այնպես, որ ստացվեց
գրեթե մի քառանկյունի ցանց: Նա ցանցը փռեց և յուրաքան-
չյուր ծայրը ամրացրեց գետնի վրայի մի ցցի, որպեսզի տես-
նի իր արածը: Այդ ժամանակ բակի ետնամասի ցանկապա-
տի վրայով Օգիին մոտեցավ Շեկ Մանուկյանը:

— Այդ ի՞նչ է,— հարցրեց նա:

— Յանց,— պատասխանեց Օգին,— գազաններ բռնելու ցանց: Չե՞ս ուզում օգնել ինձ, որ փորձարկենք:

— Ինչո՞ւ չէ,— ասաց Շեկը,— բայց ինչպե՞ս պիտի փորձարկես:

— Շատ հասարակ ձևով,— ասաց Օգին,— ես ցանցը կվերցնեմ և Արայի խանութի ետև կթաքնվեմ: Դու Ենոքին կանչիր: Այնտեղ, Լայոնելի հետ գնդակ է խաղում: Ենոքին բռնելն ավելի դժվար է, քան առյուծին: Եթե այս ցանցը կարողանա Ենոքին պահել, նշանակում է՝ կարող է ամեն ինչ բռնել: Լավ, ես թաքնվում եմ: Պատրաստ: Կանչիր Ենոքին: Ասա, որ իրեն բան ես ասելու:

— Շատ լավ,— ասաց Շեկը: Նա նայեց Ենոքին, հետո բարձր ձայնով կանչեց,— Ենո՞ք, հե՛յ, Ենոք:

Ենոք Հոպերը շուտ եկավ և պատասխանեց կրկնակի բարձր ձայնով.

— Ի՞նչ ես ուզում, Շեկ:

— Եկ այստեղ Ենոք,— բղավեց Շեկը,— քեզ բան ունեմ հարցնելու:

— Ի՞նչ ես ուզում հարցնել,— բղավեց Ենոքը:

— Արի այստեղ,— որ ասեմ,— գոռաց Շեկը:

— Եկա՞,— բղավեց Ենոքը և սկսեց դեպի Շեկը վազել: Նրա ետևից գալիս էր Լայոնելը, որը այնքան էլ վստահ չէր՝ վազի, թե կամաց քայլի:

— Լսիր, Շեկ,— շնչաց Օգին,— հիմա դու արի և ինձ հետ թաքնվիր այստեղ: Բռնիր ցանցի այս ծայրը: Երբ նա հասնի խանութի անկյունին, մենք վրա կպրծնենք և նրան կբռնենք, լա՞վ:

Արագ վազելիս, Ենոքը բղավեց.

— Տղաներ, եկեք Մալագա գնանք և լողանանք. օրվա կեսը արդեն անցավ: Եկեք մի բան անենք, ի՞նչ եք ասում:

Ենոքը վազելով հասավ միստեր Արայի խանութի անկյունը: Օգին և Շեկը արագ դուրս թռան և ցանցը գցեցին նրա վրա: Ենոք Հոպերը շարժվում էր վայրի կենդանու, գուցե և իսկապես առյուծի նման: Երկու մեծ որսորդները կատաղո-

րեն մաքառում էին, բայց ցանցը այնքան էլ ուժեղ չէր, և
Բնոք Հոպերը շուտով ազատվեց ցանցից ու հանգիստ կանգ-
նեց, լրիվ ազատ և նույնիսկ փորձի արդյունքով շատ հե-
տաքրքրված:

Նա բեյսբոլի գնդակը խփեց մայթին:

— Եկ գնանք, Օգի,— բղավեց նա,— գնանք: Այդ ցանցը
մժեղ անգամ բռնել չի կարող: Արի, ի՞նչ ես սպասում:

— Շատ լավ,— ասաց Օգին և ցանցը նետեց իրենց տան
բակը,— եկեք դատարանի այգին գնանք և բանտարկյալնե-
րի հետ զրուցենք:

Օգին, Բնոքը, Շեկը և մի փոքր հեռվից Լայոնելը փողոցով
շարժվեցին դեպի դատարանի այգին: Շուտով Բնոք Հոպերը
մի կվարտալ նրանցից առաջ էր անցել և դեպի ետ դառնա-
լով բղավում էր.

— Դե', շուտ եկեք, շտապեցեք, ինչո՞ւ եք այդքան գան-
դաղ շարժվում,— նա բեյսբոլը նետեց ծառի վրա թառած
մի թռչունի, բայց վրիպեց:

Գ Լ ՈՒՆ 36

ԾԱՌԵՐՆ ՈՒ ՈՐԹԱՏՈՒՆԿԵՐԸ

Թոմաս Սպանգլերն ու Դիանա Ստիգը կիրակի կեսօրից
հետո քաղաքից դուրս էին եկել և ավտոյով շրջում էին Կինգս-
բուրգի կողմերը: Սպանգլերի վարած երկու հոգիանոց ավ-
տոն հին էր, վրան բաց:

— Դրանք թուզի ծառեր են,— ասաց Սպանգլերը, ցույց
տալով ծառերի մի շարք, որ խաղողի մի այգի էր եղբրում:—
Դրա ետևի որթատունկերը մուսկատներ են: Այնտեղ մի քու-
նի ձիթենիներ կան: Այդ մեկը նոնենի է: Այն կողմի որթա-
տունկերը Մալագաններ են: Ահա, այս կողմում մի դեղձի ծառ:
Սրանք ծիրանիներ են: Այս հովիտը աշխարհի ամենագեղեցիկ

հովիտն է: Տեսնո՞ւմ ես այն ընկուզենին: Ահա մի ծառ, որը հազվագյուտ է, ամեն տեղ չես հանդիպի: Նոր տեսակի սալորենի է: Այս հովտում աճում են ամեն տեսակի հրաշալի պլատուղներ:

— Ո՞հ, սիրելիս,—ասաց երիտասարդ կինը,—դու ծառեր շատ ես սիրում, չէ՞:

— Ես ամեն ինչ սիրում եմ,—ասաց Սպանզլերը, ապա անմիջապես ավելացրեց,— այժմ մի հարցրու, թե քեզ սիրո՞ւմ եմ, որովհետև սիրում եմ: Ես քեզ սիրում եմ. սիրում եմ նաև ամբողջ աշխարհը, և դրա մեջ եղած ամեն ինչը:— Նա ձայնը բարձրացրեց, համարյա բղավելով,— ես տեսել եմ կյանքի գետը, զուլալ, ինչպես պայծառ բլուրեղ: Այդ գետի երկու ափերին կանգնած էր կյանքի ծառը, որի վրա տասներկու տեսակ պտուղ էր աճում և այդ ծառի տերևները բուժում էին մարդկանց ցավերը:—Սպանզլերը համբուրեց երիտասարդ կնոջ աչքի անկյունը:

— Ո՞հ, սիրելիս,—ասաց աղջիկը,— երջանի՞կ ես:

— Անշուշտ, անշուշտ,—արագ ասաց Սպանզլերը,— երջանկությունն ասված բանը շատ հստակ չեմ պատկերացնում, բայց ինչպիսին էլ լինի այն, վստահ եմ, որ սրա նման մի բան կլինի: Այստեղ դարձյալ ձիթենիներ կան:

Նա գրկեց երիտասարդ կնոջը և ասաց.

— Դու պետք է գիտենաս, որ ես չեմ կարող սպասել: Հետաքրքիր է, ո՞վ կլինի նա: Ես ուզում եմ, որ այն մի աղջնակ լինի: Ուզում եմ, որ այդ աղջնակը լինի քեզ նման: Ուզում եմ լսել այդպիսի մի աղջնակի ձայնը:— Նա քնքշությամբ շարունակեց,— կարծում էի, որ դու խենթ ես:— Նա համբուրեց երիտասարդ կնոջ շուրթերը:— Բայց նա, ով կարող է այդ բանը անել, ով կարող է աշխարհին մարդկային մի էակ պարզևել, խենթ լինել չի կարող: Իսկ դու ընդունակ ես դրան:

— Ոհ, ես ուզում եմ պարզևել այդ էակը, սիրելիս,—ասաց երիտասարդ կինը,— և ամենափոքր շափով իսկ չեմ վախենում, մազաչափ իսկ չեմ վախենում:

Փոքր ավտոմեքենան շարժվեց Կինգս գետի եզերքով, զբոսավայրերի կողքով: Այդ կիրակի, կեսօրից հետո, հինգ

մեծ խմբեր այդտեղ ուրախանում էին, նվագով և պարերով՝ իտալացիներ, հուլյներ, խորվաթներ ու սերբեր, հայեր և ամերիկացիներ: Յուրաքանչյուր համայնք իր հատուկ երաժշտությունն ու պարը ուներ: Սպանգլերը ավտոն մի պահ կաճղնեցնում էր յուրաքանչյուր խմբի մոտ, որպեսզի կարողանային լսել նրանց երգերը և դիտել՝ պարը: Նա յուրաքանչյուր խմբի մասին մի բան էր ասում:

— Դրանք հուլյներ են,— ասաց նա,— ես այդ իմանում եմ նրանց երաժշտությունից: Մի հուլյն ընտանիք էի ճանաչում: Տեսնո՞ւմ ես պարող աղջկան: Նրանք այդպես են պարում իրենց երկրում:

Ավտոն փոքր-ինչ առաջացավ և նորից կանգնեց:

— Այդ մարդիկ հայեր են,— ասաց նա,— այդ ես իմանում եմ նրանց քահանաներից և երեխաներից: Նրանք հավատում են աստծուն և այն բանին, որ մարդ պետք է շատ երեխաներ ունենա: Մի քիչ նման են հուլյներին, ինչպես նաև մի քիչ նման են որևէ ժողովրդի: Տեսնո՞ւմ ես այն պարող ծերունուն: Հապա լսիր երաժշտությունը:— Ավտոն շարժվեց և նորից կանգնեց մի ուրիշ խմբի մոտ:— Ես կարծում եմ, որ սրանք խորվաթներ ու սերբեր կլինեն,— ասաց Ապանգլերը,— գուցե և նրանց հարևան իմ ուրիշ ժողովուրդ: Նրանք բոլորն էլ իրար նման են:

Նա նորից գրկեց երիտասարդ կնոջը և ասաց արագ.

— Կուզենայի, որ նա մի փոքրիկ սերբուհի լիներ, կամ գուցե վատ չէր լինի, եթե նրա մեջ լիներ մի քիչ հունական արյուն, կամ մի քիչ հայկական, իտալական, լեհական, ռուսական արյուն: Վավ կլիներ, եթե նա լիներ նաև մի քիչ գերմանուհի, իսպանուհի, ֆրանսուհի, մի խոսքով, նա իր մեջ ունենար աշխարհի բոլոր ազգերի արյունից:

Ավտոն շարժվեց և հետո նորից կանգ առավ:

— Գիտե՞ս ովքեր են դրանք,— ասաց Սպանգլերը երիտասարդ կնոջը,— իտալացիներ են: Հավանաբար ինքը, Կորբետն էլ այնտեղ է իր կնոջ և երեխաների հետ: Լսո՞ւմ ես, թե ինչպես են նրանք երգում:

«O Sole Mio».

Ավտոն ուղղվեց դեպի զվարճացողների վերջին խումբը: Այս խումբը գուցե ամենահետաքրքրահականն էր: Բոլորից սւրախն ու զվարթը: Նրանց երաժշտությունը՝ սվինգ, ջայվ և բուդի-վուդի էր, իսկ պարը՝ սոսկալի:

— Ամերիկացիներ են,— ասաց Սպանդուկը,— նայիր նրանց: Ամերիկացիներ են՝ հուլյն, սերբ, լեհ, ռուս, հայ, գերմանացի, իսպանացի փորթուգալացի, իտալացի, հաբեշ, հրեա, ֆրանսիացի, անգլիացի, շոտլանդացի, իռլանդացի, դու նայիր նրանց, ունկնդիր նրանց:

Նրանք նայեցին և լսեցին, մի քիչ հետո, ավտոն հեռացավ:

Գ Լ ՈՒ Ն 37

ԻԹԱԲԱ, ԻՄ ԻԹԱԲԱ

Կեսօրից հետո, Սանտա Ֆե գնացող մարդատար գնացքը, Սան Ֆրանցիսկոյից գալով, կանգնեց Իթաքայում և ինը հոգի դուրս եկան, որոնցից երկուսը երիտասարդ զինվորներ էին: Բայց նախքան գնացքի շարժվելը, ցած իջավ մի երրորդ երիտասարդ զինվոր ևս, որի ձախ ոտքը կաղում էր: Նա դանդաղ առաջացավ դեպի քաղաք:

Առաջին զինվորը նայեց իր ընկերոջը և ասաց.

— Ահա եղբայր, սա Իթաքան է: Սա մեր հայրենիքն է:

— Այ տղա, մի թող տեսնեմ մեր քաղաքը,— ասաց երկրորդ զինվորը,— թող տեսնեմ ու կշտանամ:— Նա իր ուրախությունից ուղղակի պոռթկաց. ու ու ու ո՛ւհ, ա՛խ դու իմ հայրենի Իթաքա,— հետո դարձավ ընկերոջը:— Ես չգիտեմ, թե դու ինչպես ես զգում, բայց ես ուրիշ կերպ զգալ չեմ կարող:— Զինվորը ծնկի եկավ և համբուրեց կայսրանի սալա-

հատակի քարը:— Մի համբույր իմ Իթաքային,— ասաց նա: Հետո նորից համբուրեց և ասաց:— Մի հատ էլ: Հետո նորից համբուրեց, մի հատ էլ, մի անգամ էլ:

— Վեր կաց, Հենրի,— ասաց առաջին զինվորը,— վեր կաց: Մարդիկ նայում են: Ուզում ես, որ նրանք մտածեն, թե զինվորները խե՞նթ են:

— Չէ՛, չեմ ուզում,— ասաց Հենրին,— բայց չեմ կարող ինձ զսպել: Այ տղա, սա իմ Իթաքան է:— Նա վեր կացավ և բռնեց ընկերոջ թևից,— դե գնանք, Դենի, գնանք,— ասաց նա:

— Կարծում ես, որ ձերոնք քեզ տեսնելով պիտի գործանա՞ն,— ասաց Դենին:— Լավ, սպասիր մինչև մերոնք ինձ կտեսնեն: Նրանք այնքան անակնկալի պիտի գան, որ ուղղակի պիտի շփոթվեն:

Երկու զինվորները քայլեցին և հասան այն փողոցը, որտեղ միտեր Արայի խանութն էր գտնվում: Հանկարծ նրանք սկսեցին վազել, մեկը՝ դեպի մի տան մուտքը, մյուսը՝ դեպի կողքի տան մուտքը: Ալֆ Ռայֆը վազելով եկավ և կանգնեց երկու տների դիմացը՝ դիտելու: Երկու տների դռները միաժամանակ բացվեցին: Դուռ բացող կանայք միաժամանակ գրկեցին տղաներին: Եվ ապա, տղամարդիկ, երեսաներ ու կանայք գրկեցին զինվորներին: Բայց ինչ-որ թյուրիմացություն կար: Այդ բանը զլխի ընկավ Ալֆ Ռայֆը և ամբողջ ձայնով բղավեց.

— Չէ՛, մեր տղան չէ,— բղավեց նա,— սխալվեցինք: Սա Դենի Պուլն է, հարևանի տղան: Նա տուն է վերադարձել, նա կողքի տանն է ապրում: Սխալ տուն եկավ: Մենք կարծեցինք, որ եղբայրս է, բայց նա տիկին Պուլի տղան է: Իսկ եղբայրս, հրեն, տիկին Պուլին է համբուրում: Սխալվեցիր, մա, սխալվեցիր:

— Օ՛հ, բարև Դենի,— տիկին Ռայֆը ասաց Դենի Պուլին,— մենք կարծեցինք, որ դու Հենրին ես:

— Ինչ տարբերություն, տիկին Ռայֆ,— ասաց Դենին. հիմա կգնամ և մայրիկին էլ կհամբուրեմ: Դուք ես այդտեղ եկեք:

Մյուս տան մուտքին Հենրի Ռայֆն էր:

— Բարև, տիկին Պութ, մեր տուն համեցեք, բոլորդ էլ եկեք: Ես անշուշտ ուրախ եմ ձեզ տեսնելու համար, տիկին Պութ:— Նա նորից համբուրեց կնոջը, — Դենին այնտեղ, մեր դռան առաջ, իմ մորն է համբուրում:

Երկու տների արանքը լցվեց մարդկանցով, որոնք ինչ-որ հրաշալի շփոթության մեջ գնում ու գալիս էին, իսկ Ալֆ Ռայֆը նորից ու նորից բղավում էր.

— Սխալվեցին, սխալվեցին, նա սխալ տուն եկավ: Նա կողքի տանն է ապրում: Լսի՛ր, Հենրի, մայրիկն այնտեղ է: Դա տիկին Պութն է: Սխալ տուն ես գնացել, Հենրի:

Գ Լ Ո Ւ Խ 38

ՍԵՐԸ ԱՆՄԱՀ Է, ԱՏԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՀԱՆՈՒՄ Է ԱՄԵՆ ԲՈՊԵ

Հոմեր Մաքուլին, նրա Բես քույրը, նրա Յուզիսիս եղբայրը և նրանց ընկերը՝ Մերի Արենան, զբոսնում էին իթաքայում կիրակի կեսօրից հետո: Նրանք անցան «Կինեմա» թատրոնի առջև հերթի կանգնած մարդկանց կողքով և նրանց մեջ տեսան Վայոնելին: Հոմերը կանգ առավ.

— Հելլո, Վայոնել, — ասաց նա, — կինո՞ ես գնում:

— Փող չունեմ, — ասաց Վայոնելը:

— Հապա ինչո՞ւ ես հերթի կանգնել, — հարցրեց Հոմերը:

— Ես, Օգին, Շեկը և Էնոթը, — պատմեց Վայոնելը, — եկանք դատարանի բակը բանտարկյալների հետ խոսելու: Հետո նրանք ինձ հեռացրին: Ես չգիտեի ուր գնալ: Այս մարդկանց տեսա կանգնած, ես էլ եկա և նրանց հետ կանգնեցի:

— Ինչքա՞ն ժամանակ է, որ կանգնել ես, — ասաց Հոմերը:

— Մի ժամ կըլինի,— պատասխանեց Լայոնելը:

— Ուզո՞ւմ ես կիսնո գնալ,— ասաց Հոմերը և դրսևանից փող հանեց:

— Չգիտեմ,— ասաց Լայոնելը,— գնալու տեղ շունկի Թայց կիսնո շատ շեմ սիրում:

— Այդ դեպքում,— ասաց Հոմերը,— արի մեզ հետ: Մենք պարզապես ման ենք գալիս, դիտում ենք խանութների ցուցափեղկերը: Մի քիչ քաղաքում ման կգանք, հետո սուն կգնանք: Եկ մեզ հետ, Լայոնել:

Նա հերթի պարանը բարձրացրեց, և Լայոնելը հերթից դուրս եկավ:

— Շնորհակալութիւն,— ասաց Լայոնելը,— կանգնելուց արդեն հոգնել էի:

Նրանք շարունակեցին և հանկարծ Յուլիսիսը կանգնեց և Հոմերի ձեռքը սեղմեց: Նա ցուլց տվեց մայթը: Այնտեղ, տըղայի առաջ ընկած էր լինկոլնի նկարով մի պեննի:

— Մի պեննի,— ասաց Հոմերը,— վերցրու, Յուլիսիս, դա բախտի նշան է: Միշտ պահիր մոտդ:

Յուլիսիսը պեննին վերցրեց և նայեց շուրջը՝ բոլորին, նա ուրախ էր իր բախտի համար:

Նրանք անցան հեռագրատան դիմացի մայթով: Համերը կանգ առավ ու նայեց փոքր գրասենյակին:

— Ահա այստեղ եմ աշխատում,— ասաց նա,— ահա այստեղ աշխատում եմ արդեն համարյա վեց ամիս:— Նա մի պահ լռեց և հետո, կարծես ինքն իր հետ խոսելով, ասաց, — թվում է, կարծես հարյուր տարի է:— Հոմերը նայեց գրասենյակից ներս:— Կարծես միստեր Կրոզանն է: Չգիտեի, որ միստեր Կրոզանը այսօր աշխատում է:— Նա շուտ եկավ դեպի մշուսները,— մի բոլակ սպասեցեք,— ասաց նա,— շուտով կվերադառնամ:

Նա անցավ փողոցը և գրասենյակ մտավ: Միստեր Կրոզանի դիմացի հեռագրատուփը տկտկում էր, բայց ծիւղ հեռագրիչը ուղարկված հեռագիրը չէր ընդունում: Հոմերը վազեց նրա մոտ և ասաց:

— Միստեր Կրոզան, միստեր Կրոզան,— բայց ծերունին շարժնացավ:

Լրաբերը գրասենյակից դուրս վազեց և փողոցն անցնելով հասավ մյուսներին:

— Միստեր Կրոզանը լավ չի զգում: Ես պետք է խնամեմ նրան: Դուք շարունակեցեք և տուն գնացեք: Ես շուտով կգամ:

— Շատ լավ, Հոմեր,— ասաց Բեսը:

— Ի՞նչ է պատահել նրան,— հարցրեց Լայոնելը, առանց նույնիսկ իմանալու, թե ում մասին է խոսքը:

— Ես ուշացա,— ասաց Հոմերը:— Դուք գնացեք: Նա մի ծեր մարդ է, Լայոնել, հարկավոր է օգնել նրան:

Հոմերը շտապեց հեռագրատուն և մի քանի անգամ ցնցեց միստեր Կրոզանին: Նա վազեց դեպի ջրամանը և թղթե բաժակը լցնելով, ցանեց ծերունու երեսին: Միստեր Կրոզանը աչքերը բացեց:

— Ես եմ, միստեր Կրոզան,— ասաց Հոմերը,— ես չգիտեի, որ դուք այսօր աշխատում եք, թե չէ վաղուց եկած կլինեի, ինչպես միշտ գալիս եմ, երբ կիրակիները աշխատում եք: Պարզապես անցնում էի: Հիմա սուրճը կբերեմ:

Ծեր հեռագրիչը գլուխը օրորեց, հասավ հեռագրի մեքենային և անջատեց այն: Նա գրամեքենայի վրա հեռագրի մի բլանկ դրեց և սկսեց մեքենաչրել:

Հոմերը գրասենյակից դուրս վազեց և Կորբետի խորտկարանը հասնելով, սուրճ ուզեց:

— Նա հենց հիմա թարմ սուրճ է պատրաստում, Հոմեր,— ասաց Պիտը՝ գինետան մատուցողը,— մի քանի ըոպելից պատրաստ կլինի:

— Պատրաստի բոլորովին չունի՞,— հարցրեց Հոմերը:

— Սպառվեց,— ասաց Պիտը,— այժմ նա նորն է խարկում:

— Շատ հարկավոր է,— ասաց Հոմերը,— ես մի ըոպե գրասենյակ կվերադառնամ և հետո նորից կգամ: Դուրս մինչև այդ սուրճը պատրաստ կլինի:

Երբ Հոմերը վերադարձավ միստեր Կրոզանի մոտ, ժեր

հեռագրիչը այլևս չէր մեքենագրում հաղորդվող հեռագիրը: Հոմերը նորից ցնցեց նրան:

— Միստեր Կրոզան,— ասաց նա,— հեռագիր են հաղորդում, իսկ դուք այն չեք ընդունում, ասացեք նրանց՝ թող դադարեցնեն: Ասացեք թող մի բուպե սպասեն: Կորբետում թարմ սուրճ են պատրաստում: Մեկ կամ երկու բուպեից, ձեզ համար մի բաժակ կբերեմ: Հայտնեցեք թող դադարեցնեն, միստեր Կրոզան: Դուք հեռագիրը չեք ընդունում:

Հոմերը շուռ եկավ և գրասենյակից դուրս վազեց: Մեր հեռագրիչը նայեց մեքենագրված կիսատ հեռագրին: Նա նորից կարդաց այն, ինչ մեքենագրել էր.

Տիկին Քեթի Մաքուլի

2226, Սանթա Կլարա պողոտա

Իթաքա, Կալիֆորնիա

Ռազմական բաժանմունքը վշտով հաղորդում է ձեզ, որ ձեր որդի Մարկուսը...

Մեկ հեռագրիչը փորձեց աթոռից վեր կենալ, բայց տագնապը նորից եկավ և նա բռնեց սիրտը: Մի պահ հետո, նա ընկավ գրամեքենայի վրա:

Հոմեր Մաքուլին գրասենյակ մտավ, ձեռքին զողացող սուրճի գավաթը: Նա մոտեցավ ծերունուն և գավաթը դրեց սեղանին: Հեռագրի մեքենան դադարեց աշխատելուց, և ամբողջ գրասենյակում լուռթյուն տիրեց:

— Միստեր Կրոզան,— ասաց Հոմերը,— ի՞նչ է պատահել,— նա ծերուկին գրամեքենայից հեռու քաշեց, նսյելու համար նրա ղեմքին, և այդ անելիս, տեսավ անավարտ հեռագիրը՝ գրամեքենայի վրա: Առանց նույնիսկ կարդալու հեռագրի բառերը, Հոմերը իմացավ լուրը, բայց շուտից հավատալ դրան: Մերունուն բռնած նա կանգնեց անդամալուծի նման:— Միստեր Կրոզան,— ասաց նա:

Ֆելիքսը՝ կիրակնօրյա ցրիչը, ներս մտավ և զարմացած նայեց ծերունուն և ցրիչին:

— Ի՞նչ է պատահել, Հոմեր,— ասաց նա,— ի՞նչ է պատահել ծերուկին:

— Մենե՛լ է,— ասաց Հոմերը:

— Գու խենթ ես,— ասաց Ֆելիքսը:

— Ո՛չ,— ասաց Հոմերը. նա խոստով էր համարյա կատաղած: Նա մեռած է:

— Ես հիմա միստեր Սպանգլերին կկանչեմ,— ասաց Ֆելիքսը: Նա հեռախոսի համարը հավաքելով սպասեց, հետո հեռախոսը կախեց,— նա տանը շէ,— ասաց Ֆելիքսը,— ի՞նչ պիտի անենք:— Նա մոտեցավ տեսնելու, թե ինչու է Հոմերը անթարթ նայում գրամեքենայի վրա: Հեռագիրը կարդալուց հետո Ֆելիքսը ասաց,— ավարտված չէ, Հոմեր, քո եղբայրը գուցե միայն վիրավորված կամ անհայտ կորած է:

Հոմերը նայեց միստեր Կրոզանին, հետո ասաց.

— Ո՛չ, նա լսել է հեռագրի շարունակութունը: Չի մեքենագրել, բայց լսել է:

— Գուցե և չի լսել,— ասաց Ֆելիքսը,— ես նորից կզանգահարեմ միստեր Սպանգլերին: Գուցե այժմ տանը լինի:

Հոմեր Մաքուլին նայեց հեռագրատան շուրջը: Հանկարծ նա ահավոր կատաղությամբ և ատելությամբ թքեց: Նա նըստեց և նայեց ուղիղ իր դիմացը: Նրա աչքերում արցունք չկար:

Շրջագայութունից վերադառնալով թոմաս Սպանգլերը ավտոյով մոտեցավ գրասենյակին: Նա ազդանշան տվեց, և Ֆելիքսը դեպի ավտոն վազեց:

— Միստեր Սպանգլեր,— ասաց Ֆելիքսը,— ես փորձում էի ձեզ հեռախոսով գտնել:— Ինչ-որ բան է պատահել միստեր Կրոզանին: Հոմերն ասում է, որ մահացել է:

— Գու տուն դնա,— ասաց Սպանգլերը Գիանա Ստիգին,— ես հետո կգամ, բայց բնթրիքի մի սպասիր: Գուցե, ավելի լավ կլինի, որ գիշերը ձերոնց հետ անցկացնես:— Նա ավտոյից դուրս եկավ և համբուրեց երիտասարդ կնոջը:

— Շատ լավ, սիրելիս,— ասաց նա:

Սպանգլերը շտապեց հեռագրատուն: Նա նայեց միստեր Կրոզանին, հետո Հոմերին: Նա դարձավ մյուս ցրիչին:

— Ֆելիքս, — ասաց նա, — զանգահարիր բժիշկ Նելսոնին, 1133, ասա, որ անմիջապես գա:

Սպանգլերը բարձրացրեց ծերուկին և տարավ դեպի հեռագրատան խորքը գտնվող մահճակալը: Նա վերադարձավ և նայեց Հոմեր Մաքուլին:

— Մի հուզվիր, Հոմեր, — ասաց նա, — միսւտեր կրողանը ծեր մարդ էր: Նա հենց այդպես էլ ուզում էր, որ մենք: Դե՛, սթափվիր, պինդ կաց:

Այդ ժամանակ հեռագրի տուփը տկտկաց և Սպանգլերը գնաց ազդանշանին պատասխանելու: Կրողանի աթոռին նրստելիս, նա տեսավ անավարտ հեռագիրը: Նա երկար նայեց դրան, հետո սեղանի վրայից նայեց Հոմերին: Սպանգլերը գծի մյուս ծայրի հեռագրիչին հարցրեց անավարտ հեռագրի մասին: Մյուս կողմի հեռագրիչը ամբողջ հեռագիրը նորից հաղորդեց: Սպանգլերը հեռագրիչին ասաց, որ մի առժամանակ հետաձգի հեռագրեր ուղարկելը: Հետո վեր կացավ, գրնաց գրասեղանի մոտ և նստեց, ոչնչի շնայելով: Նրա ձեռքը անփութորեն դիպավ խաշած ձվին, որը պահում էր որպես բախտավորության նշան: Առանց իմանալու, թե ինչ է անում, նա ձուն խփեց սեղանին, ջարդեց, ապա դանդաղ կիպկեց և հուսահատ ինքնամոռացության մեջ կերավ: Հանկարծ սեղանի վրա նա նկատեց ձվի կճեպները և դրանք հրեց ազրամանի մեջ:

— Ֆելիքս, — ասաց նա, — հեռագրիչ Հարրի Բերկին կտնչիր և ասա, որ անմիջապես գա: Երբ բժիշկը գա, ասա, որ ամեն ինչին ուշադրություն դարձնի: Ես նրա հետ հետո կխոսեմ:

Հոմեր Մաքուլին վեր կացավ, գնաց դեպի գրամեքինան և վերցրեց անավարտ հեռագիրը: Նա անավարտ հեռագրի պատճենը դրեց տեղը, ծալեց հեռագիրը և ծրարեց: Նա ծրարը դրեց բաճկոնի գրպանը: Սպանգլերը մոտեցավ գրիչին և գրրկեց նրան:

— Արի, Հոմեր, — ասաց նա, — եկ մի քիչ մտն գանդ:

Նրանք հեռագրատնից դուրս եկան և լուռ քայլիցին երկու փողոց: Ի վերջո Հոմերը սկսեց խոսել:

— Ի՞նչ պետք է անի մարդ այսպիսի դեպքում, — ասաց նա շատ հանդարտ, համարյա մեղմ, — չգիտեմ ում ատեմ: Ես փորձում եմ գտնել, թե ո՞վ է այդ մարդը, բայց չեմ կարողանում գտնել: Ես պարզապես չգիտեմ: Ի՞նչ է հարկավոր անել: Ի՞նչ կարող եմ անել ես: Ի՞նչ կարող եմ ասել: Ինչպե՞ս մարդ կարող է շարունակել ապրելը: Ո՞ւմ կարող է այլևս սիրել:

Այդ ժամանակ Հոմերը և Սպանգլերը տեսան Օգիին, Ենոֆին, Շեկին և Նիքին, որոնք դեպի իրենց կոչման էին գալիս: Տղաները ողջունեցին Հոմերին և նա անուններով ողջունեց նրանցից յուրաքանչյուրին: Համարյա երեկո էր: Արևը մայր էր մտնում, երկինքը կարմիր էր և քաղաքը մթնում էր:

— Ո՞ւմ կարող ես ատել, — հարցրեց Հոմերը, — ես ոչ ոքի չեմ ճանաչում, որին կարելի լինի ատել: Բայֆիլդը ինձ գետին գցեց, երբ արգելավազքն էի կատարում, բայց նույնիսկ նրան չեմ կարող ատել: Նա պարզապես այդպիսին է: Ես չգիտեմ ի՞նչ է այս: Չգիտեմ ո՞վ է այդ անոմ: Բոլորովին չեմ հասկանում: Միակ բանը, որ ուզում եմ իմանալ, այդ այն է, թե ի՞նչ եղավ իմ եղբայրը: Ուզում եմ միայն այդ իմանալ: Մինչև այժմ ինձ այդպիսի բան չէր պատահել: Երբ հայրս մահացավ, տարբեր էր: Նա իր կյանքը ապրել էր: Նա լավ ընտանիք էր կազմել: Մենք տխուր էինք, որովհետև նա մահացել էր, բայց դառնացած չէինք: Այժմ ես դառնացած եմ, բայց ո՞ւմ դեմ: Ո՞վ է թշնամին: Դուք գիտե՞ք, միստեր Սոլանգլեր:

Որոշ ժամանակ անցավ, մինչև որ հեռագրատան վարիչը կարողացավ ցրիչին պատասխանել.

— Ես գիտեմ, որ թշնամին մարդիկ չեն, — ասաց նա, — եթե այդպես լիներ, ինքս իմ թշնամին կլինեի: Աշխարհի բոլոր մարդիկ մի մարդու նման են: Եթե մեկը մյուսին ատի, նշանակում է, որ ինքն իրեն է ատում: Մարդը չի կարող ուրիշներին ատել, որովհետև ուրիշին ատողը ինքն իրեն է ատում: Եվ եթե մարդը ինքը իրեն է ատում, նրան մի ելք է մնում. լքել մարմինը, լքել աշխարհը, հեռանալ աշխարհի մարդկանցից: Քո եղբայրը հեռանալ չէր ուզում, նա ուզում էր մնալ: Նա կմնա:

— Ինչպե՞ս,— ասաց Հոմերը,— ինչպե՞ս պիտի նա մնա:

— Զգիտեմ ինչպես,— ասաց Սպանգլերը,— բայց հավատում եմ, որ նա կմնա: Գուցե նա կմնա քո մեջ, քո փորրո եղբոր՝ Յուլիսիսի մեջ: Գուցե նա կմնա այն սիրո մեջ, որ զուր զգում եք նրա նկատմամբ:

— Ոչ,— ասաց Հոմերը,— ոչ, դա բավական չէ: Ես ուզում եմ տեսնել նրան: Ուրիշ կերպ հնարավոր չէ, ես ուզում եմ տեսնել նրան այնպես, ինչպես Յուլիսիսն է ուզում նրան տեսնել: Ես ուզում եմ տեսնել նրան քայլելիս և կանգնած: Ուզում եմ շոշափել նրան: Ուզում եմ խոսել հետը: Ուզում եմ ձայնը լսել: Ուզում եմ լսել ծիծաղը: Նույնիսկ ուզում եմ կռվել հետը, ինչպես մենք կատակով կռվում էինք: Այժմ ես որտե՞ղ պիտի գտնեմ նրան: Եթե բոլոր տեղերում էլ որոնեմ, չեմ գտնի: Ամբողջ աշխարհը փոխվել է այժմ: Աշխարհի բոլոր մարդիկ փոխվել են: Նրանք կորցրել են ինչ-որ մի լավ բան: Իթաքայում այժմ ամեն ինչ փոխված է, որովհետև իմ եղբայրը այլևս երբեք չի տեսնելու դրանք:

Նրանք քայլեցին դատարանի այգու միջով, անցան քաղաքային բանտը, ուղղվեցին դեպի խաղաղաշուր:

— Քեզ մխիթարել չեմ փորձի,— ասաց Սպանգլերը,— զիտեմ, որ չեմ կարող: Բայց հիշիր, որ լավ մարդը երբևէ չի մահանում: Դու նրան հաճախ պիտի տեսնես: Դու նրան պիտի տեսնես փողոցներում, տներում, քաղաքի բոլոր վայրերում, խաղողի այգիներում և մրգաստաններում, գետերում և ամպերի մեջ, այն բոլոր բաներում, որոնք այս աշխարհը մեզ համար դարձնում են ցանկալի: Դու նրան պիտի զգաս այն ամենի մեջ, որ ծնված է սիրուց և սիրո համար, լուրս բաների մեջ, որոնք առատ են, բոլոր բաների մեջ, որոնք աճում են, ծաղկում, ուռձանում: Մարդու մարմինը կարող է մեղանից հեռանալ, նրան կարող են մեղանից խլել, բայց այն լավագույնը, որ կա լավ մարդու մեջ, մնում է, մնում է հավիտյան: Սերը անմահ է և ամեն ինչ հովերժակառն է դարձնում, իսկ ատելությունը ամեն բոլոր մահանում է: Ի՞նչ ինչպե՞ս ես ձիապայտ նետելու մեջ:

— Վատ,— ասաց Հոմերը,— շատ վատ եմ խաղում:

— Ես նույնպէս,— ասաց Սպանգլերը:— Զե՞ս ուզենա մի քիչ խաղալ, քանի դեռ շատ մութ չէ:

— Խաղանք, սըր,— ասաց Հոմերը:

Գ Լ Ո Ե Խ 39

ՎԱԽՃԱՆՆ ՈՒ ՍԿԻԶԲԸ

Դենի Պութին և Հենրի Ռայֆին Իթաքա բերող գնացքից իջած կաղացող զինվորը սկսեց շրջել քաղաքում: Նա քայլում էր դանդաղ, նայելով ամեն ինչի և խոսելով ինքն իր հետ.

— Սա Իթաքան է,— ասաց նա,— ահա Սանտա Ֆե տանող երկաթգծի կայարանը և ահա Իթաքայի երկիրը նրա վերա: Այնտեղ «Կինեմա» կինո-թատրոնն է, Իթաքայի հրաշալի մարդկանցով, որոնք հերթի են կանգնել: Սա հանրալին գրադարանն է: Այն մեկը երիցական ժողովարանն է: Ահա Իթաքայի միջնակարգ դպրոցը և նրա ֆիզկուլտ հրապարակը: Այնտեղ Սանթա Կլարա փողոցն է և Արայի շուկան. ահա՛ և տունը: Այնտեղ է նա: Այնտեղ է իմ տունը:

Զինվորը երկար նայեց տանը:

— Այստեղ են մայրիկն ու Բեսը,— ասաց նա,— Հոմերն ու Յուլիսիսը: Մերին և նրա հայրը՝ միստեր Արենան, կողքի տանն են:— Նա այս խոսքերը ոչ թե արտասանեց, այլ պոռթկաց իր հոգու խորքից:

— Իթաքա, ո՞հ, Իթաքա:— Զինվորը առաջ շարժվեց:— Ահա դատարանը,— ասաց նա:— Այստեղ քաղաքային բանտն է, լուսամտատներին՝ բանտարկյալները: Եվ ահա Իթաքայի երկու մարդիկ, որոնք ձիապայտ են խաղում: Զինվորը դանդաղ մտեցավ այդ երկու մարդկանց և հենվեց երկաթե ցամաքապատին:

Հոմեր Մաքուլին և Թոմաս Սպանգլերը պայտերը նետում էին լուռթյամբ, առանց նույնիսկ միավորները հաշվելու: Արդեն շատ մութ էր, բայց նրանք շարունակում էին խաղալ: Հոմերը նկատեց ցանկապատին հենված զինվորին: Նա մոտեցավ երիտասարդին և զննեց նրա դեմքը:

— Ներեցեք նայելուս համար,— ասաց նա,— ինձ թվաց, որ ձեզ ճանաչում եմ:

— Ոչինչ,— ասաց զինվորը:

— Ուզո՞ւմ եք խաղալ,— հարցրեց Հոմերը,— ես իմ տեղը կարող եմ զիջել ձեզ: Անշուշտ մի քիչ մութ է:

— Ոչ, շնորհակալություն,— ասաց զինվորը,— դուք շարունակեցեք: Ես պարզապես կդիտեմ:

— Չեմ կարծում, որ ձեզ երբևէ տեսած լինեմ,— ասաց Հոմերը:— Դուք Իթաքացի՞ եք:

— Այո՛,— ասաց զինվորը,— ես վերադարձել եմ մնալուս համար:

— Դուք ուզում եք ասել, որ այլևս ստիպված չե՞ք պատերազմի դաշտ վերադառնալ,— հարցրեց Հոմերը:

— Ոչ,— ասաց զինվորը,— վերջնականապես ինձ տուն ուղարկեցին: Մի քանի ժամ առաջ իշա գնացքից: Քաղաքում ման եկա, նորից դիտեցի ամեն ինչ:

— Իսկ ինչո՞ւ տուն չեք գնում,— հարցրեց Հոմերը,— չե՞ք ուզում, որ ձեր ընտանիքն իմանա, թե դուք այստեղ եք:

— Կգնամ,— ասաց զինվորը,— անշուշտ ուզում եմ, որ իմ ընտանիքն իմանա իմ այստեղ լինելը: Տուն կգնամ կամաց-կամաց: Նախ՝ ուզում եմ, որքան հնարավոր է, շատ բան տեսնել: Երբեք չեմ կարողանում տեսնելուց հաղենալ: Չեմ կարող հավատալ, որ այստեղ եմ: Մի քիչ էլ ման կգամ, հետո տուն կգնամ:

Զինվորը դանդաղ, կաղալով հեռացավ: Հոմեր Մաքուլին նայեց նրա ետևից զարմացած:

— Չգիտեմ,— ասաց նա Սպանգլերին,— ինձ թվում է, որ ճանաչում եմ այդ մարդուն: Այլևս չեմ ուզում խաղալ, միտո՞ տեր Սպանգլեր,— ասաց նա:— Մի բոլոր հետո շարունակ

կեց, — ինչ պիտի անեմ: Ինչ պիտի ասեմ նրանց: Տանը այժմ ինձ են սպասում: Գիտեմ, որ սպասում են: Ասել եմ, որ ընթրիքին տանը կլինեմ: Ինչպե՞ս պիտի տուն մտնեմ և նրանց նայեմ: Նրանք ամեն ինչ պիտի հասկանան, հենց որ ինձ տեսնեն: Ես չեմ ուզում ասել նրանց, բայց գիտեմ, որ պիտի հասկանան:

Սպանգները գրկեց Հոմերին:

— Սպասիր, — ասաց նա, — դեռևս տուն մի գնա: Նստիր ալյտեղ: Մի քիչ էլ սպասիր: Մի քիչ էլ:

Առանց խոսելու նրանք հանդարտ նստեցին այգու նստարանին: Մի պահ հետո Հոմերն ասաց.

— Ի՞նչու համար եմ սպասում:

— Հիմա կբացատրեմ, — ասաց Սպանդյերը, — դու սպասում ես, որ նրա այն մասը, որ մահացել է, քո մեջ նույնպես մահանա, այն մասը, որը միայն միւ է և արյուն, այն մասը, որ գալիս է ու գնում: Այդ մասի մահանալը այժմ քեզ ցավ է պատճառում, բայց մի փոքր էլ համբերիր: Երբ այդ ցավը մահանա և հեռանա քեզանից, մնացած մասը ավելի թեթև և ավելի ազնիվ կդառնա, քան երբեք եղել է: Մի քիչ ժամանակ պետք է անցնի, բայց քանի դեռ ապրում ես, միշտ անհրաժեշտ է, որ մի քիչ ժամանակ անցնի, միշտ մի քիչ և ժամանակի այդ ամեն մի անցումը քեզ մի քիչ ավելի պիտի մոտեցնի այն ազնվագույնին, որ բոլոր մարդկանց մեջ է: Համբերող եղիր, ի վերջո, տուն կգնաս թեթևացած հոգով, առանց քո մեջ մահը կրելու: Ժամանակ տուր, որ մահը հեռանա քեզանից: Այստեղ ես քեզ հետ կնստեմ, մինչև որ նա մեկնի:

— Շատ լավ, — ասաց Հոմերը:

Հեռագրատան վարիչն ու ցրիչը նստեցին Իթաքայի դատարանի գրոսայգում և սպասեցին:

Սաքուլիների տանը տավիղը նվագում էր վանելով ցավը ամեն ինչի միջից: Տավիղի լարերը նվագողի դեմքը զվարթ էր, ուժեղ և սիրով լեցուն: Դաշնամուր նվագող աղջկա սիրտը մարտը էր և անմեղ, իսկ այն աղջիկը, որ երգում էր, բա-

բի էր ու ազնիվ: Այն փոքրիկ տղան, որ ունկնդրում էր, ունկնդրում էր ամբողջ էութեամբ, ամբողջի տկանչով և գիտում էր բոլոր բաները հավատարմ լեցուն աչքերով: Գլխավոր մտաքի աստիճանների վրա նստած երիտասարդ զինվորը, այն տղան, որ տուն էր վերադարձել, եկել էր մի քաղաք, սրբերէք շէր տեսել, մի տուն, որտեղ երբեք չէր մտել, եկել էր մի ընտանիքի մոտ՝ որին երբեք չէր ճանաչում: Թվում էր, թե պատահական անցորդ էր նա, և այնուամենայնիվ, նա տուն էր եկել: Ի՞նչո՞ւն նրա ծննդավայրն էր: Եկել էր այն տունը, որտեղ ինքը մեծացել էր: Եկել էր իր հարստաց ընտանիքի գիրէն:

Հանկարծ Յուլիսիս Մաքուլին մոտեցալ դռանը և ինչ-որ բան ջուլց տվեց: Նրա Բես քույրը մոտեցալ տեսնելու, թե ինչ էր: Նա դարձավ մորը:

— Մայր, — ասաց նա, — ինչ-որ մեկը նստել է մեր մտաքի աստիճանների վրա:

— Իսկ ինչո՞ւ ես կանգնել, Բես, — ասաց տիկին Մաքուլին, — մտաք դնա և ներս հրավիրիր, ով ուզում է լինի: Կա խենարու կարիք շունկա:

Բես Մաքուլին շքամուտք դնաց:

— Ներս համեցեք, — ասաց նա զինվորին, մայրիկ՝ ուզում է, որ ներս գաք:

Զինվորը դանդաղ շուռ եկավ և նայեց այջկան: Նա խոսեց չատ հանգիստ:

— Բես, — ասաց նա, — նստիր մոտս: Նստիր մոտս, միչև որ հոգեպես հանգստանամ և կարող լինեմ ոտքի կանգնելու: Իմ սրունքները դողում են և եթե փորձեմ կանգնել, կրնի նեմ: Նստիր մոտս, Բես:

Աղջիկը նստեց աստիճանների վրա: Նրիտասարգի մոտ:

— Որտեղի՞ց գիտեք իմ անունը, — ասաց նա ընթաց թշամբ, — ո՞վ եք դուք:

— Զգիտեմ ով եմ ես, — ասաց զինվորը, — բայց զխոսեմ թե ով ես դու, և ով է քո մայրը, և ովքեր են քո կրթարները: Ինձ մոտիկ նստիր, Բես, մինչև որ հանգստանամ:

— Դու իմ Մարկուս եղբորը ճանաչո՞ւմ ես:

— Այո,— ասաց զինվորը,— քո եղբայրը ինձ կյանք օր-
վեց, տվեց ծննդավայր, քնատանիք: Այո, ճանաչում եմ նրան,
նա նաև իմ եղբայրն է:

— Ո՞ր է Մարկուսը,— հարցրեց Բեսը,— ինչո՞ւ նա ձեզ
Հես տուն չի վերադարձել:

— Բես,— ասաց զինվորը: Նա աղջկան մի մատանի եր-
կարեց, որ Մարկուս Մարտլին տվել էր նրան:— Քս Մարկուս
եղբայրը ուզարկեց:

Բես Մարտլին որոշ ժամանակ շտտեց, ապա հարցրեց.

— Մարկուսը մահացե՞լ է:— Նրա ձայնը խեղդուկ էր:

— Ա՛յ,— ասաց զինվորը,— Բես, հավատա ինձ:— Նա
համբուրեց աղջկա բերանը:— Նա չի մահացել:

Հոմեր Մարտլին փողոցով դեպի տուն էր գալիս: Բեսը ըն-
դատաջ վազեց նրան:

— Հոմեր,— բացականչեց Բեսը,— նա Մարկուսի կողմից է
եկել: Նրանք ընկերներ են եղել: Նստած է մեր աստիճաննե-
րի վրա:— Աղջիկը շուտ եկավ և վաղեց դեպի տուն:

Հոմեր Մարտլին կանգնեց ու նայեց Թորի Զորչին:

— Գուր Թոբի՞ն էր,— հարցրեց նա,— ես կարծես թե
ճանաչեցի ձեզ, երբ զրոսայգում խոսեցիք:— Նա մի պահ լը-
ռեց, հետո ասաց,— հեռագիրը այսօր կեսօրից հետո եկավ:
Ե՞՞մ գրպանումն է: Ի՞նչ անենք:

— Պատո՞ր այդ հեռագիրը, Հոմեր,— ասաց զինվորը,—
դե՞ս գցիր. դա ճիշտ չէ, ճղիր այն:

Հոմերը զբարանեց հանեց հեռագիրը և ճղեց: Մանր կը-
տարները նա դրեց գրպանը ընդմիջտ պահելու համար:

— Օգնիր, խնդրում եմ,— ասաց զինվորը,— միասին գը-
նանք տուն:

Հոմեր Մարտլին թերվեց դեպի Թորի Զորչը, դեպի այն
որբը, որը վերջապես դատել էր իր տունը, իսկ զինվորը գրկեց
ցրիչի ուտերը և դանդաղ ոտքի կանգնեց:

Այդ ժամանակ Հոմերը ձայնը բարձրացրեց: Նրա խոսքերի
և կամ այդ խոսքերը ասելու նրա ձևի մեջ տխրություն չկար.

— Մայրի՛կ,— ասաց նա,— Բես, Մերի, նվազեցե՛ք:
Զինվորը տուն է եկել: Բարի գալուստ մաղթեցեք նրան:

Նվագը սկսեց:

— Թող մի քիչ այստեղ կանգնեմ և լսեմ, — ասաց զինվորը:

Հոմեր Մաքուլին և Թոբի Ջորջը ունկնդրում էին երօժըլտությունը, երկուսն էլ ժպտալով, զինվորը՝ մեղմ վշտով, ցրրիչը ինչ-որ երջանկության գլացումով, որը գեռես չէր կարողանում ըմբռնել:

Մերի Արենան սկսեց երգել, իսկ Յուլիսիա Մաքուլին անից դուրս գալով, բռնեց զինվորի ձեռքը: Երբ երգն ավարտվեց, Միսիա Մաքուլին, Բեսը և Մերին եկան դեպի յոսց դուռը: Մայրը, կանգնած, նայում էր ու ժպտում ողջ մնացած իր երկու որդիներին, որոնցից յուրաքանչյուրը կանգնել էր անծանոթ զինվորի մի կողմը, այն զինվորի, որ ճանաչել էր իր մյուս որդուն, որն այժմ մեռած էր: Նա ժպտաց և հասկացավ: Նա ժպտաց նաև զինվորին: Մոր ժպիտը ուղղված էր նրան, որն այժմ իր որդին էր: Նա ժպտաց այնպես, կարծես եկողը Մարկուսը լիներ: Զինվորն ու իր երկու եղբայրները առաջացան դեպի դուռը, դեպի տան ջերմությունն ու լույսը:

Բ Ո Վ Ա Ն Գ Ա Կ Ա Ի Ք Յ ՈՒՆ

Առաջադաս	3
1 Յուշխիս	17
2 Հոմեր	19
3 Հեռագրատուներ	20
4 Ամբողջ աշխարհը ինձ պիտի նախանձի	25
5 Դու քո նախադարձով գնա, ես՝ իմ	31
6 Մի երգ միտեր Կրոզանի համար	35
7 Եթե մի ծանուցագիր գա	37
8 Մեր սեղանին ներկա եղիր, ով սեր	41
9 Ինչ-որ անդ, շրջապատում, ճագարներ կան	48
10 Հին աշխարհի պատմություն	51
11 Ճառ մարդկային ցթի մասին	60
12 Երկու հարյուր քսան շարք արդելավազը	64
13 Թակարդը, աստված իմ, թակարդը	74
14 Գիանա	87
15 Անկյունի աղջիկը	94
16 Քեզ հորից ստան կտանեմ	99
17 Երեք գլեմլորներ	101
18 Միտեր Կրոզանը պատերազմի մասին	110
19 Մաչրիկին՝ սիրով	114
20 Դա ձեր գծրախառնությունն է, ոչ թե իմը	116
21 Ավելի լավ աշխարհ, ավելի լավ մարդիկ	117
22 Թող լույս լինի	122
23 Մա՛ն, Իթաքա մի գնա	133
24 Ծիրանի ծառը	137
25 Երջանիկ եղիր, երջանիկ եղիր	144
26 Կշանքում միշտ վիշտ կլինի	153
27 Բույր հրաշտի սխալները	157

28	Հանրային գրադարանում	163
29	Դասախոսական ակումբում	165
30	Քեանհել հյուրասենյակներում	175
31	Պարոն մարդ-մեքենան	178
32	Քեներդ, տեր, մեզ ապավեն	190
33	Մարկոսի նամակը իր եղբայր Համերին	200
34	Համբուրում եմ	207
35	Առյուծի ծիծաղը	212
36	Մառերն ու որթատունկերը	216
37	Իթաքա, իմ Իթաքա	219
38	Սերն անմահ է, առեկոթյունը մահանում է ամեն րոպե	221
39	Վախճանն ու սկիզբը	229

Խմբագիր՝ Խ. Դաշակեց
 Նկարիչ՝ Ան. Փասպարյան
 Գեղ. խմբագիր՝ Ռ. Քեդրոսյան
 Տեխ. խմբագիր՝ Օն. Փանիկյան
 Վերստուգող սրբագրիչ՝ Ա. Քիչոյան

Պատվեր 58:

Տիրում 40 000 (11 000 - 40 000)

Հանձնված է արտադրության 23/Մ 1958 թ.:

Ստորագրված է տպագրության 14. III 1959 թ.:

Թուղթ՝ 84 × 108 1/32: Տպագ. 16 մամ. = 13, 12 պլոյմ. մամ.:

Հրատ. մամ. 10,4 + 1 ներդ.:

Տպագրված է մատրիցայից:

Գինը՝ 4 ո. 65 կ.:

ՀՍՍՌ Կուլտուրայի մինիստրության Հրատարակչության գլխավոր վարչության

և պոլիգրաֆարդյունարտության Գլխավոր վարչության

Պոլիգրաֆկոմբինատ, Երևան, Տերյան 91:

Ամերիկահայ գրող Վիլյամ Սարոյանի անունը հայտնի է ամբողջ աշխարհում: Նա համարվում է Ամերիկայի լավագույն գրողներից մեկը, որն իր պարզ ու թեթև ոճով, հումանիստական փիլիսոփայությամբ նվաճել է միլիոնավոր ընթերցողների:

«Մարդկային կատակերգություն»-ը Վ. Սարոյանի այն վեպերից է, որը առավել մեծ համբավ բերեց հեղինակին: Վիպակում նկարագրված է Միացյալ Նահանգների փոքր քաղաքներից մեկի հասարակ մարդկանց կյանքը՝ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ:

ВИЛЬЯМ САРОЯН
«ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ КОМЕДИЯ»

(На армянском языке)

Армянское государственное издательство
(Айпетрат)

Ереван, 1959

ԳԻՆԸ 4 Թ. 65 Կ.

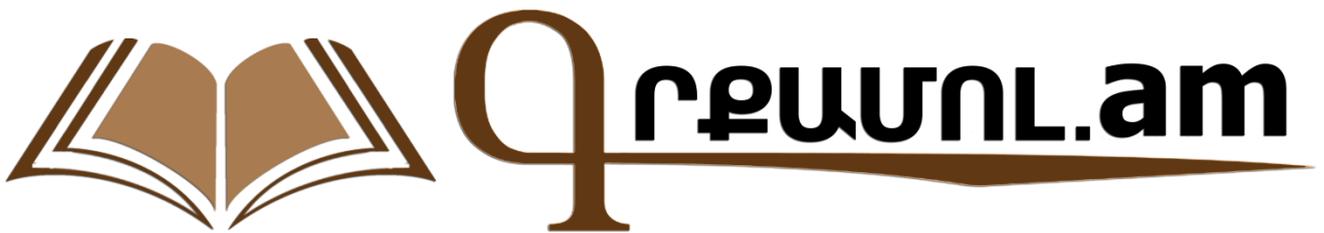
ԱՌ ԵՆԻՆԻ ԻՊՏ
ԳԻՆԸ - Թ. 77 Կ.

ՎԱՅՊԵՏՎԱՏ

Գիրքը լուսապատճենվել և համացանցում է տեղադրվել [Գրքամոլ Նախաձեռնության](#) կողմից:

Բոլորիդ կողմից սիրված «[Գրքամոլ](#)»-ը ձեռնամուխ է եղել մի նախաձեռնության, որի նպատակն է համացանցում էլեկտրոնային տարբերակով տեղադրել բոլոր այն գրքերը, որոնք սիրված են հայ ընթերցասերների կողմից և ցանկանում են դրանք ընթերցել նաև էլեկտրոնային տարբերակով: Ժամանակի ընթացքում մեր կողմից համացանցում կտեղադրվեն բոլոր այն գրքերը, որոնք մինչ այս ձեզ համար եղել են դժվար ձեռքբերելի:

«Գրքամոլ»-ը, ունենալով իր ուրույն տեղը համացանցում, իր առջև նպատակ է դրել հասարակության մեջ բարձրացնել սերը դեպի ընթերցանությունը, առաջացնել հետաքրքրություն դեպի դասական և արդի գրականությանը, և կոտրել բոլոր այն կարծրատիպերը, թե այսօրվա հայ իրականության մեջ ընթերցողներ չկան:

Միբելի՛ ընթերցողներ, մենք շատ ուրախ կլինենք, եթե կլինեն մարդիկ, ովքեր կցանկանան օգնել մեզ այս հանրօգուտ գործում: *Էլեկտրոնային գրքերի պատրաստման և մեր կայքում դրանք տեղադրելու հարցում մենք չունենք որևէ շահ և չենք չհետապնդում որևէ եկամուտ*, քացի հայ և արտասահմանյան գրականությունը հայ ընթերցասերներին հասանելի դարձնելուց, և մենք քաց ենք բոլոր նվիրյալ ու օգնել ցանկացող մարդկանց համար: Եթե դուք ունեք լուսապատճենահանման սարքեր, և ուզում եք միանալ մեր կողմից ձեռնարկվող գործին, ապա գրեք մեզ grqamol@gmail.com էլ. հասցեով:

Շնորհակալություն, որ հետևում եք մեզ: Ցանկանում ենք բոլորիդ հաճելի ընթերցանություն:

Գրքամոլ Նախաձեռնություն

2017 © Grqamol. All Rights Reserved.

URL: www.grqamol.am, e-mail: grqamol@gmail.com